Aleksandra **Zagórska**
Maria **Wittek**
Aleksandra **Piłsudska**
Michalina **Mościcka**
Anna **Leska-Daab**
Stefania **Kudelska**
Emilia **Malessa**
Wanda **Gertz**
Helena **Żurowska**
Władysława **Macieszyna**
Irena **Kosmowska**
Zofia **Franio**
Izabela **Moszczeńska-Rzepecka**
Zofia **Moraczewska**
Maria **Szelągowska**
Zofia **Sokolnicka**

Patronat honorowy europosła **Ryszarda Czarneckiego**
b. wiceprzewodniczącego PE
Honorary patronage of MEP **Ryszard Czarnecki**,
former vice-president of the European Parliament

Dofinansowano ze środków Programu Wieloletniego
NIEPODLEGŁA na lata 2017-2022 w ramach
Rządowego Programu Dotacyjnego „Niepodległa"
Made possible in part by funding from the Multi-annual
Programme NIEPODLEGŁA 2017–2022 as part of
the Governmental "Niepodległa" Funding Programme

niepodległa

Organizator:
Organizer:

Partnerzy:
Partners:

ARCHIWA PAŃSTWOWE
ARCHIWUM AKT NOWYCH

Fundacja

Patronat medialny:
Media patronage:

TVP3 WROCŁAW

MATKI NIEPODLEGŁOŚCI POLSKI • MOTHERS OF POLAND'S INDEPENDENCE

MOTHERS
OF POLAND'S
INDEPENDENCE

MATKI
NIEPODLEGŁOŚCI
POLSKI

MOTHERS OF POLAND'S INDEPENDENCE

MATKI NIEPODLEGŁOŚCI POLSKI

MOTHERS
OF POLAND'S
INDEPENDENCE

MATKI
NIEPODLEGŁOŚCI
POLSKI

Izabela **Moszczeńska-Rzepecka** 18

Michalina **Mościcka** 28

Zofia **Moraczewska** 44

Zofia **Sokolnicka** 56

Irena **Kosmowska** 70

Aleksandra **Piłsudska** 80

Aleksandra **Zagórska** 90

Władysława **Macieszyna** 98

110 Stefania **Kudelska**

126 Wanda **Gertz**

138 Zofia **Franio**

150 Maria **Wittek**

162 Maria **Szelągowska**

170 Halina **Żurowska**

180 Emilia **Malessa**

190 Anna **Leska-Daab**

Introduction

Wstęp

Aldona Michalak
Przewodnicząca Ligi Kobiet Polskich
Poseł na Sejm RP IV kadencji

President of Polish Women's League
Member of Polish Parliament
of the IV Term

Historia Polski to również historia mądrych, silnych i niezwykłych polskich kobiet, które żyły i działały w trudnych czasach, zarówno wojny jak i pokoju.

Liga Kobiet Pogotowia Wojennego powstała w 1913 r. w Warszawie, z inicjatywy Izabeli Moszczeńskiej-Rzepeckiej, która posiadając najrozleglejsze kontakty polityczne, w tym z samym Józefem Piłsudskim, została jej pierwszym Prezesem. Natomiast Liga Kobiet Galicji i Śląska Cieszyńskiego powstała w 1915 r. w Krakowie, a jej Przewodniczącą w 1916 r. została Zofia Moraczewska. Konfliktogenne podziały wśród inteligencji na zwolenników ideologii socjalistycznej i narodowej na początku XX wieku, dla kobiet miały drugorzędne znaczenie.

The history of Poland is at the same time the history of wise, strong and extraordinary ordinary women, who lived and were active in difficult times either of war or peace.

The Women's League of War Emergency (WLWE) was founded by Izabela Moszczenska-Rzepecka in 1913 in Warsaw. She had broad political connections which included Jozef Pisludski, head of state and commander in chief. She became the first president of the League. A few years later, in 1915, the Women's League of Galicia and Cieszyn Silesia (WLGCS) was founded in Krakow and Zofia Moraczewska took the lead as it's first president.

LKPW była przede wszystkim organizacją niepodległościową, której głównym celem było współdziałanie i czynna pomoc kobiet polskich w walce o niepodległość. Dzięki zdolnościom organizacyjnym kobiet podczas wojny, dzięki współpracy z mężczyznami a także sile kobiecej opinii publicznej oraz własnej postawie, w listopadzie 1918 r. Polki otrzymały bierne i czynne prawo wyborcze. W grudniu 1918 r. nastąpiło zjednoczenie obu Lig pod nazwą Liga Kobiet z Marią Dulębianką na czele. Zofia Moraczewska została wybrana posłanką na pierwszą kadencję Sejmu II Rzeczypospolitej w 1919 r..

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, Ligówki opiekowały się sierotami wojennymi, budowały dla nich domy, sanatoria dziecięce, w tym sanatorium w Rabce, ochronki dla dzieci (m.in. w Ludwinowie). Promowały pracę zawodową kobiet, uczyły zasad higieny, uczestniczyły w kampaniach prozdrowotnych w tym zwalczających alkoholizm i nowotwory. Jesteśmy świadome jak wiele naszym prababkom zawdzięczamy. Współczesna Liga Kobiet Polskich kontynuuje ich dzieło, pomaga osobom słabszym oraz łączy pokolenia w działaniu na rzecz rodziny i dobra wspólnego, jakim jest niepodległa Ojczyzna.

In general women did not consider the intellectual differences between the followers of socialist ideology vs. the national ideology as of primary importance, although these conflicted the Polish intelligentsia at the beginning of the 20th Century. WLWE was in first place an organization struggling for a free Poland. The main goal was to co-operate with all women campaigning for independence and help them in their fight. Even though the two Leagues (ca 16k members) operated in two different partitions of Poland: the Russian Partition and the Austrian Partition, they cooperated closely. It is due to women's organizational skills and attitude during WWI, due to their co-operation with men seconded by strong female public opinion, that Polish women received full passive and active voting rights, in November 1918. In December 1918 both Leagues joined as one under the name of Women's League and Maria Dulebianka took the lead. In 1919, Zofia Moraczewska (WLGCS) was elected member of parliament of the Second Republic of Poland.

After Poland regained its independence in November 1918, the Women's League members took care of war orphans building shelter homes for them as well as sanitariums (e.g. in Rabka) and nurseries (e.g. in Ludwinow) for children. They supported women's professional workforce, promoted rules of hygiene and took part in social health campaigns against alcohol abuse and cancer. We are so aware of how much we owe to our great grandmothers. The contemporary Polish Women's League is carrying on their work supporting the weak and those in need, uniting generations in supporting the family and the common good whose name is free Poland.

Ryszard Czarnecki
Europoseł
b. Wiceprzewodniczący
Parlamentu Europejskiego

MEP
fmr. Vice President
of the European Parliament

Polska jest kobietą!

Trochę w tym przekory, ale bardzo wiele prawdy. Bez hartu ducha, pracy, poświęcenia i miłości polskich kobiet nie byłoby odzyskania niepodległości, ale też polskiej oświaty, polskiej kultury, dworków i gospodarstw, w których bił puls polskiego narodu w czasach, gdy naszego państwa nie było na mapie Europy.

Dziś warto przypomnieć damy, które angażowały się w życie publiczne, walcząc o wolną Polskę w konspiracji przed i w czasie I wojny światowej, utrwalając niepodległość w czasie II Rzeczypospolitej i walcząc o jej odzyskanie podczas II wojny rozpoczętej agresją Niemiec na Polskę.

Wśród nich były panie, które przewodniczyły Lidze Kobiet - matce obecnej Ligi Kobiet Polskich (jakże ważna ciągłość): Izabela Moszczeńska-Rzepecka, Zofia Moraczewska i Michalina Mościcka, ale także m.in. Aleksandra Piłsudska (de domo Szczerbińska), Zofia Moraczewska, Maria Wittek.

O tych właśnie dzielnych Polkach możemy obejrzeć wystawę „Matki Niepodległości Polski" przygotowaną w ramach Programu „Niepodległa" przez Stowarzyszenie Liga Kobiet Polskich, na podstawie zasobów Archiwum Akt Nowych. Jest to kontynuacja - i znów mamy tutaj ciągłość! - przekrojowej wystawy „Kobiety w walce o niepodległość Polski" z 2018 r., z którą można zapoznać się i w języku polskim i angielskim.

To dla mnie ogromny zaszczyt być Patronem Honorowym obu tych wystaw: tej sprzed czterech lat i tej obecnej.

Poland is a Woman!

There is some contradiction in this, yet a whole lot of truth. Without the fortitude, work, sacrifice and love of Polish women, there would be no regaining independence, nor would there be Polish education, Polish culture, manors and farms, where the pulse of the Polish nation was beating at a time when our country was not on the map of Europe.

Today, it is worth recalling the women who engaged in public life, fighting for a free Poland in the underground before and during World War I, strengthening independence during the Second Polish Republic, and fighting to regain independence during the Second World War, which was started by Germany's aggression against Poland.

Among them were those who chaired the Women's League - the mother of the current Polish Women's League (the importance of continuity): Izabela Moszczeńska-Rzepecka, Zofia Moraczewska and Michalina Mościcka, but also Aleksandra Piłsudska (née Szczerbińska), Zofia Moraczewska, Maria Wittek.

It is these courageous Polish women we can see at the „Mothers of Polish Independence" exhibition, prepared as part of the „Independent" Program by the Association of Polish Women's League, on the basis of the resources of the Archives of New Records. It is a continuation - continuity once again! - of the cross-sectional exhibition „Women in the Fight for Polish Independence" from 2018, which is available in Polish and English.

It is a great honor for me to be the Honorary Patron of both exhibitions: the one from four years ago and the current one.

Mariusz Olczak
Dyrektor Archiwum Akt Nowych

Director of the Archive of New Records

„Matki Niepodległości Polski”

Wspólny projekt Ligi Kobiet Polskich, Archiwum Akt Nowych i Programu „Niepodległa” ma przywrócić do społecznej pamięci nazwiska i czyny tych sztandarowych postaci polskiej XX-wiecznej historii, które w okresie komunistycznego PRL zostały zepchnięte w otchłań niepamięci. Te bohaterskie, polskie kobiety mają wszelkie prawo do tego, aby być symbolami poświęcenia i bohaterstwa oraz wzorcem dla młodego pokolenia polskich dziewcząt i kobiet jak należy służyć niepodległej ojczyźnie. Zdawały one bowiem egzamin z dojrzałości nie tylko walcząc z bronią w ręku, ale również w codziennej, wytężonej pracy na rzecz Ojczyzny. Właśnie dzięki takiemu poświęceniu jesteśmy dzisiaj niepodległym państwem i narodem świadomym wartości odzyskanej suwerenności.

„Mothers of Poland’s Independence”

A joint project of the League of Polish Women, the Archives of New Records and the „Niepodległa” Program which is to bring back to the social memory the names and deeds of those leading figures of Polish 20th-century history, who were pushed into oblivion during the communist period. These heroic Polish women have every right to be symbols of sacrifice and heroism, and to be role models for the young generation of Polish girls and women in serving an independent homeland. They passed their maturity exam not only fighting with weapons in hand, but also in everyday, intense work for the Motherland. It is thanks to such sacrifice that we today are an independent state and a nation aware of the value of regained sovereignty.

Materiały archiwalne zaprezentowane na wystawie i w katalogu pochodzą z różnych publicznych zbiorów, w tym z zasobu Archiwum Akt Nowych, jednego z trzech archiwów państwowych o charakterze centralnym. To właśnie Archiwum Akt Nowych w 2001 r. zaprosiło w swoje mury założoną w 1969 r. przez Komendantkę Wojskowej Służby Kobiet Marię Wittek - Komisję Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski. Przez kilkanaście lat członkinie komisji pracowały w murach AAN nad zbiorami archiwalnymi zgromadzonymi w trakcie kilkudziesięcioletniej działalności. Komisja stała się wcześniej wzorem dla innych instytucji zajmujących się gromadzeniem dokumentów i zdjęć poświęconych udziałowi kobiet w walce o niepodległą Polskę, w tym między innymi dla Archiwum i Muzeum Pomorskiego Armii Krajowej w Toruniu.

Na ręce Pani Aldony Michalak Prezes Ligi Kobiet Polskich chciałbym złożyć podziękowania za kilkuletnią współpracę, która zaowocowała kolejnym projektem mającym pokazać bohaterstwo polskich kobiet i ich państwowotwórczą i głęboko patriotyczną postawę w tych nawet najcięższych momentach naszej historii. Dziękuję również wszystkim instytucjom, które wsparły ten ważny dla polskiej historii projekt.

The archival materials presented at the exhibition and in the catalog come from various public collections, including the Archives of New Records, one of the three central state archives. It was the Archives of New Records that in 2001 invited the Commission for Women’s History in the Fight for Polish Independence, established in 1969 by Maria Witek - The Commander of the Military Women’s Service. For over a dozen years, members of the commission worked within the walls of the AAN (Archive of New Records) on archival collections accumulated in the course of several decades of activity. The commission had previously become a model for other institutions collecting documents and photos devoted to the participation of women in the fight for an independent Poland, including the Archives and the Pomeranian Museum of the Home Army in Toruń.

I would like to thank Mrs. Aldona Michalak, President of the League of Polish Women, for several years of cooperation, which resulted in another project aimed at showing the heroism of Polish women and their state-building and deeply patriotic attitude in even the most difficult moments of our history. I would also like to thank all the institutions that supported this project, so important for Polish history.

Mothers of Poland's Independence

Matki Niepodległości Polski

IZABELA MOSZCZEŃSKA–RZEPECKA

ps. B., Bell, Dora

Izabela Moszczeńska – Rzepecka
ps. „B.", „Bell", „Izydor Brzękowski", „Dora"
1864 -1941

Izabela Moszczeńska - Rzepecka urodziła się 28 października 1864 r. w Rzeczycy. Otrzymała wykształcenie na pensji żeńskiej Jadwigi Sikorskiej w Warszawie, w której mimo groźby prześladowań, bez zezwolenia władz zaborcy rosyjskiego, wykładano nauki społeczne, nauki przyrodnicze, historię, geografię i literaturę polską. Izabela, która była uzdolniona artystycznie, w 1882 odbyła kurs malarski u Wojciecha Gersona. Studiowała także na „Uniwersytecie Latającym".

Po śmierci ojca w 1890 r. rodzina znalazła się w trudnej sytuacji materialnej. Izabela w tym

Izabela Moszczeńska – Rzepecka
pseud. "B.", "Bell", "Izydor Brzękowski", "Dora"
1864 -1941

Izabela Moszczeńska-Rzepecka was born on October 28, 1864, in Rzeczyca. She was educated at Jadwiga Sikorska's female boarding school in Warsaw, where, despite the threat of persecution, social sciences, natural sciences, history, geography and Polish literature were lectured without the permission of the Russian partitioning authorities. Izabela, who was artistically gifted, in 1882, took a painting course with Wojciech Gerson. She also studied at the "Flying University".

After her father's death in 1890, tIzabela's family found itself in a difficult financial situation.

Izabela Moszczeńska-Rzepecka,
domena publiczna / public domain

czasie podjęła pracę jako nauczycielka, zajmowała się także tłumaczeniem książek o wychowaniu dzieci i wykładami z zakresu pedagogiki. Po wyjściu za mąż za Kazimierza Rzepeckiego w 1894 r. zamieszkała w Poznaniu, gdzie publikowała m.in. w „Przeglądzie Poznańskim". Była aktywna w środowisku poznańskich organizacji kobiecych, propagowała równouprawnienie kobiet i popularyzację wiedzy pedagogicznej wśród matek. Działała w towarzystwie „Warta", które zostało założone przez społeczniczki polskiego pochodzenia z misją uchronienia młodzieży przed wynarodowieniem. Towarzystwo prowadziło szeroką działalność oświatową. W 1896 uczestniczyła w międzynarodowym kongresie kobiet w Berlinie.

At that time, Izabela started working as a teacher, she was also involved in translating books on raising children and giving lectures in the field of pedagogy. After she married Kazimierz Rzepecki in 1894, she moved to Poznań, where she published, inter alia, in "Przegląd Poznański". She was active in the environment of Poznań women's organizations, promoted equal rights for women, and the popularization of pedagogical knowledge among mothers. She was active in the "Warta" society, which was founded by social activists of Polish origin, whose mission was to protect young people from denationalization. The society conducted extensive educational activities. In 1896, she participated in the international women's congress in Berlin.

Po przeprowadzce do Warszawy w 1899 r. publikowała w „Głosie" , „Poradniku dla Czytających Książki", „Krytyce". Była członkiem „Przeglądu Pedagogicznego". Publikowała także na łamach „Nowego Słowa" wydawanego pod redakcją Marii Turzymy.

After moving to Warsaw in 1899, she published in "Głos", "Poradnik dla Czytających Książki", "Krytyka." She was a member of "Przegląd Pedagogiczny". She also published in "Nowe Słowo" under the editorship of Maria Turzyma.

Od 1904 r. działała w Polskiej Partii Socjalistycznej pod pseudonimem Dora. Współorganizowała słynny strajk o polską szkołę w 1905 r., którego jednym z postulatów było wprowadzenie do szkół języka polskiego jako wykładowego. Została za to aresztowana i osadzona w Warszawskiej Cytadeli a następnie deportowana z zakazem powrotu. W 1913 r. była współzałożycielką i pierwszą przewodniczącą Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego, której celem było niesienie pomocy moralnej i materialnej w walce zbrojnej o niepodległość Polski przeciwko Rosji. Działała także w Polskiej Organizacji Narodowej, która powstała w wyniku rozłamu w Naczelnym

From 1904, she was active in the Polish Socialist Party under the pseudonym Dora. She co-organized the famous strike for the Polish school in 1905, one of the postulates of which was to introduce Polish as a lecture language in schools. For that, she was arrested and imprisoned in the Warsaw Citadel, and then deported and forbidden to return. In 1913, she was a co-founder and the first president of the Women's League of the Military Ambulance Service, whose aim was to provide moral and material aid in the armed struggle for Poland's independence against Russia. She was also active in the Polish National Organization, which was established as a result of a rupture in the Supreme National Committee.

Nagrody miasta stołecznego Warszawy na rok 1932. Posiedzenie jury nagrody literackiej. Widoczna pierwsza po prawej publicystka Izabela Moszczeńska-Rzepecka; Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/11/12543/4

Awards of the Capital City of Warsaw for 1932. Meeting of the Literary Award Jury. Izabela Moszczeńska--Rzepecka, can be seen as the first journalist on the right,; National Digital Archives, ref. 3/1/0/11/12543/4

Komitecie Narodowym. Początkowo wspierała Józefa Piłsudskiego, po tzw. kryzysie przysięgowym związała się z Narodową Demokracją. Po zakończeniu I wojny światowej współpracowała z Wojskowym Instytutem Naukowo-Technicznym. W latach 1927-1934 zasiadała w Radzie Miejskiej Warszawy z ramienia Narodowej Organizacji Kobiet.

Initially, she supported Józef Piłsudski, and after the so-called oath crisis, she became involved with the National Democracy. After the end of World War I, she cooperated with the Military Institute of Science and Technology. In the years 1927-1934, she was a member of the Warsaw City Council on behalf of the National Women's Organization.

Dorobek piśmienniczy Izabeli Moszczeńskiej--Rzepeckiej jest imponujący. To 28 książek i kilkuset artykułów z zakresu oświaty, wychowania dzieci, emancypacji kobiet i polityki.

The literary output of Izabela Moszczeńska-Rzepecka is impressive. It consists of 28 books and several hundred articles on education, upbringing children, women's emancipation, and politics.

Izabela Moszczeńska-Rzepecka zmarła 20 marca 1941 r. w Warszawie, została pochowana na cmentarzu Powązkowskim.

Izabela Moszczeńska-Rzepecka died on March 20,1941 in Warsaw, and was buried in the Powązki Cemetery.

Nagrody miasta stołecznego Warszawy na 1930 rok. Jury nagrody literackiej. Siedzą od lewej: poeta Stanisław Miłaszewski, sekretarka Janina Żochowska, publicystka Izabela Moszczeńska-Rzepecka, literat Ignacy Baliński, wiceprezes Rady Miejskiej w Warszawie Stanisław Wilczyński, historyk literatury prof. Józef Ujejski, literat Juliusz Kaden-Bandrowski, poeta Kazimierz Wierzyński, literat Wincenty Rzymowski, literat Wacław Grubiński i krytyk literacki Leon Pomirowski; Narodowe Archiwum Cyfrowe, 3/1/0/11/12543

Awards of the Capital City of Warsaw for 1930. The Literary Award Jury. From left to right: the poet Stanisław Miłaszewski, secretary Janina Żochowska, journalist Izabela Moszczeńska-Rzepecka, writer Ignacy Baliński, vice-president of the City Council in Warsaw Stanisław Wilczyński, literary historian prof. Józef Ujejski, writer Juliusz Kaden-Bandrowski, poet Kazimierz Wierzyński, writer Wincenty Rzymowski, writer Wacław Grubiński and literary critic Leon Pomirowski; National Digital Archives, 3/1/0/11/12543

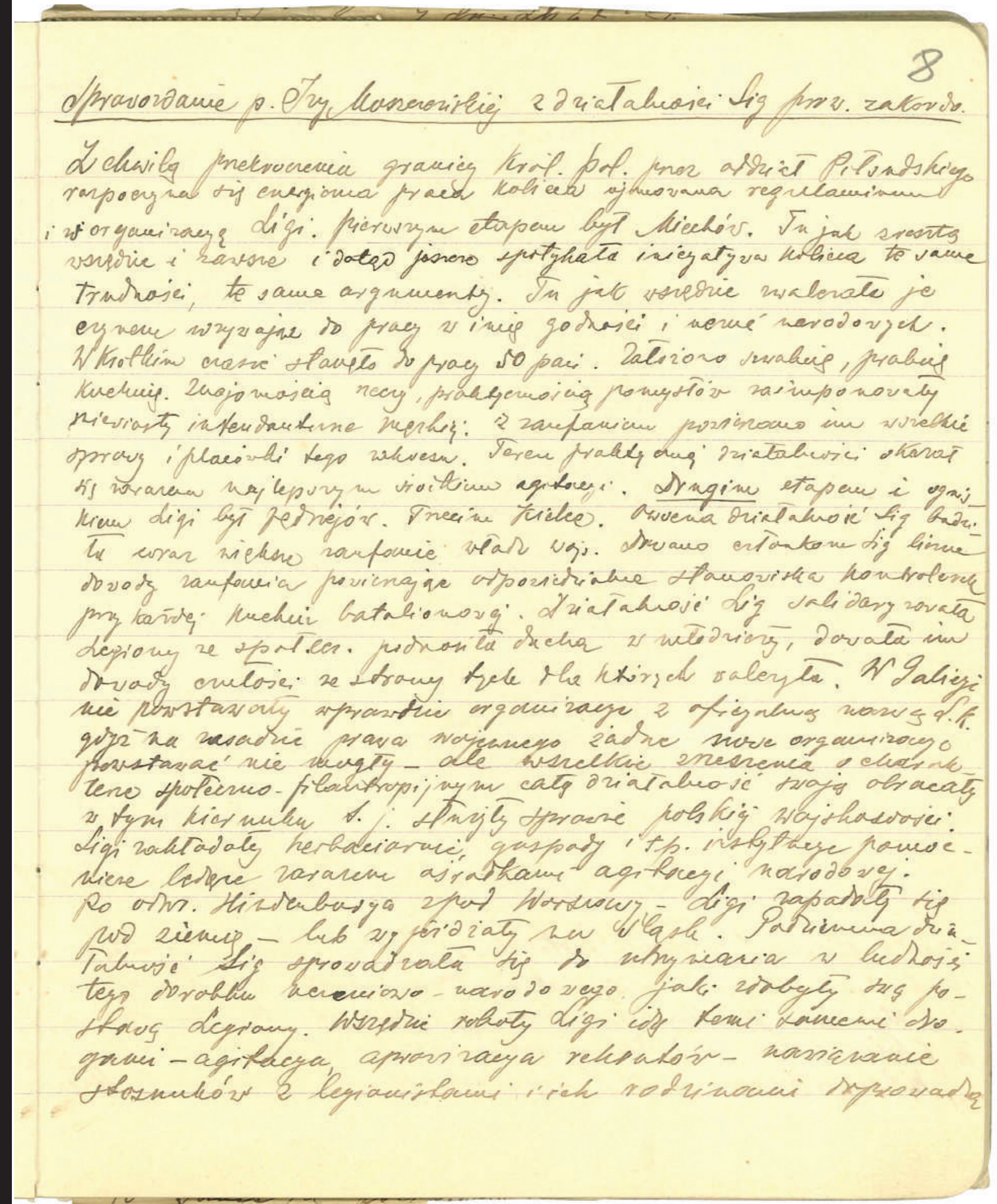

8

Sprawozdanie p. Izy Moszczeńskiej z działalności Lig. prz. zakordo.

Z chwilą przekroczenia granicy Król. Pol. przez oddział Piłsudskiego rozpoczęła się energiczna praca kobiet objmowana regulaminem i organizacją Ligi. Pierwszym etapem był Miechów. Tu jak wszędzie i zawsze i dotąd jeszcze spotykała inicjatywa kobieca te same trudności, te same argumenty. Tu jak wszędzie zwalczała je czynem wzywając do pracy w imię godności i uczuć narodowych. W krótkim czasie stawiło do pracy 50 pań. Założono szwalnię, pralnię, kuchnię. Znajomością rzeczy, praktycznością pomysłów zaimponowały [illegible] intendanturze wojskowej. Z zaufaniem powierzono im wszelkie sprawy i placówki tego rodzaju. Teren praktycznej działalności okazał się zarazem najlepszym środkiem agitacji. Drugim etapem i ogniskiem Ligi był Jędrzejów. Trzecim Kielce. Owocna działalność Ligi budziła coraz większe zaufanie władz woj. Dawano członkiniom Ligi liczne dowody zaufania powierzając odpowiedzialne stanowiska kontrolerek przy każdej kuchni batalionowej. Działalność Ligi solidaryzowała legiony ze społecz. podnosiła ducha w młodzieży, dawała im dowody czułości ze strony tych dla których walczyła. W Galicji nie powstawały wprawdzie organizacje z oficjalną nazwą L.K. gdyż na zasadzie prawa wojennego żadne nowe organizacje powstawać nie mogły — ale wszelkie zrzeszenia o charakterze społeczno-filantropijnym całą działalność swoją obracały w tym kierunku t. j. służyły sprawie polskiej Wojskowości. Ligi zakładały herbaciarnie, gospody i t.p. instytucje pomocnicze będące zarazem ośrodkami agitacji narodowej. Po odw. Hindenburga spod Warszawy — Ligi zapadły się pod ziemię — lub [illegible]. Podziemna działalność Ligi sprowadzała się do utrzymania w ludności tego dorobku uczuciowo-narodowego jaki zdobyły dla niej Legiony. Wszelkie roboty Ligi szły temi samemi drogami — agitacja, organizacja rekrutów — nawiązywanie stosunków z legionistami i ich rodzinami, sprowadz

Izabela Moszczeńska's report on the League's activities; AAN (Central Archives of Modern Records), Polish Women's League

Sprawozdanie p. Izy Moszczeńskiej z działalności Ligi; AAN, Liga Kobiet Polskich

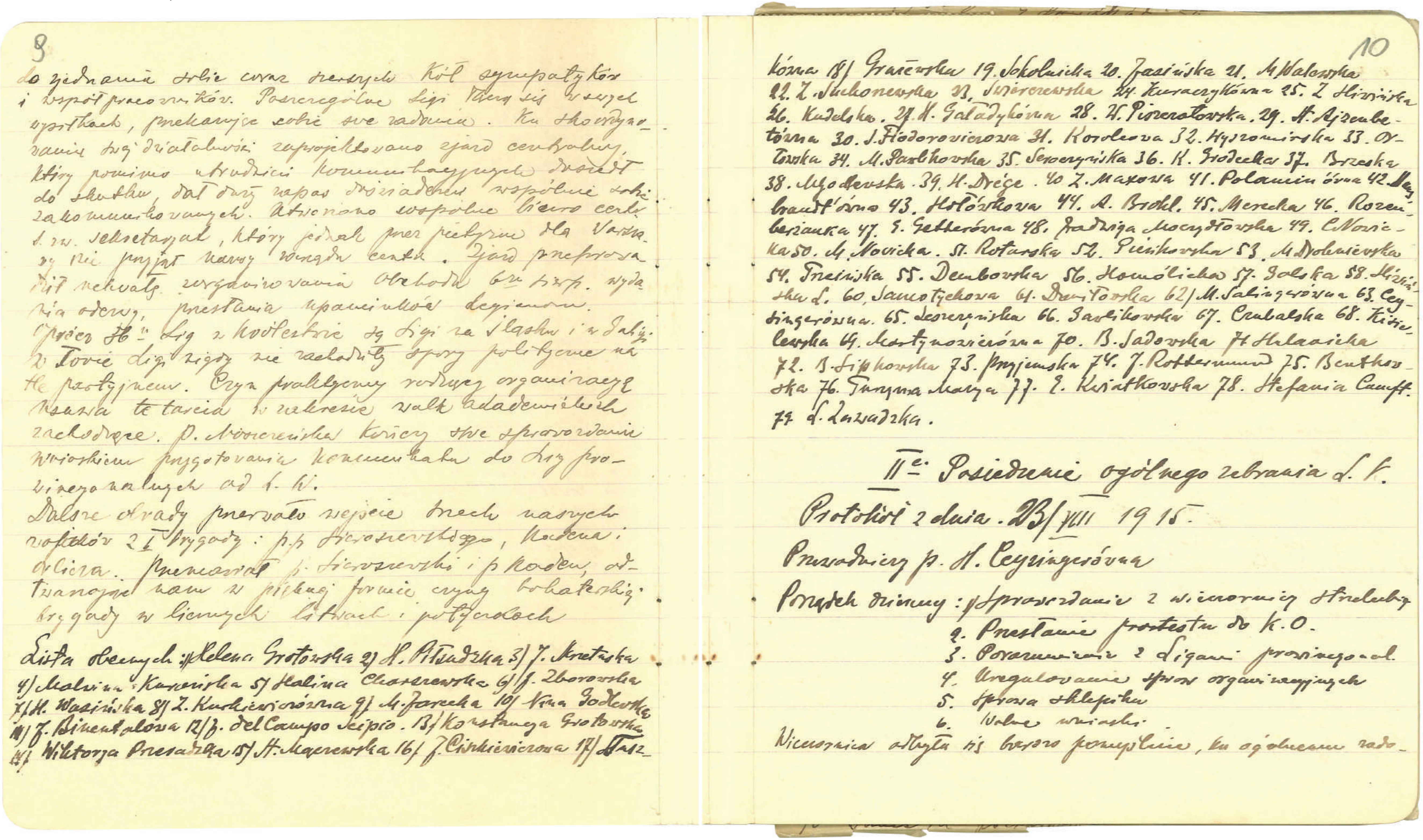

9

do zjednania sobie coraz szerszych kół sympatyków i współpracowników. Poszczególne Ligi tkwią się w swych wysiłkach, przekazując sobie swe zadania. Ku skoordynowaniu swej działalności zaprojektowano zjazd centralny, który pomimo utrudnień komunikacyjnych doszedł do skutku, dał duży zapas doświadczeń wspólnie sobie zakomunikowanych. Utworzono wspólne biuro centr. t. zw. sekretarjat, który jednak przez piętrzenie dla Warszawy nie przyjął nazwy wszędzie centr. Zjazd przeprowadził uchwałę zorganizowania Okręgu [illegible] wydania odezwy, przesłania upominków legjonom.
Oprócz [illegible] Lig z królestwie są Ligi na Śląsku i z Galicji. W tamtej Lidze nigdy nie zaszły spory polityczne na tle partyjnem. Czyn praktyczny rodzący organizację usuwa te tarcia w zakresie walk akademickich zachodzące. P. Moszczeńska kończy swe sprawozdanie wnioskiem przygotowania komunikatu do Lig prowincjonalnych od L. K.
Dalsze obrady przerwało wejście trzech naszych żołnierzy 2ᵉʲ brygady: p. p. Sieroszewskiego, Kadena i [illegible]. Przemawiał p. Sieroszewski i p. Kaden, oddawając nam w pięknej formie czyny bohaterskiej brygady w licznych bitwach i potyczkach

Lista obecnych: 1/ Helena Grotowska 2/ H. Piłsudzka 3/ J. Kretuska 4/ Malwina Kaszuska 5/ Halina Chorzewska 6/ J. Zborowska 7/ H. Wasińska 8/ Z. Kurkiewiczówna 9/ M. Jarecka 10/ Nina Godlewska 11/ J. Biernatowa 12/ J. del Campo Scipio. 13/ Konstancja Grotowska 14/ Wiktorja Orzeszka 15/ H. Macewska 16/ J. Cichkiewiczowa 17/ Staszkówna 18/ Grażewska 19. Sokolnicka 20. Jasińska 21. M. Walewska 22. Z. Suchonewska 23. Świerczewska 24. Kuraczykówna 25. Z. Hirszówna 26. Kudelska. 27. H. Gałądykówna 28. W. Pieczatowska. 29. H. Ajzenbetówna 30. J. Fiodorowiczowa 31. Korolewa 32. Wyszomirska 33. Orłowska 34. M. Pawłowska 35. Seweryńska 36. K. Grodecka 37. Brzeska 38. Młodowska. 39. H. Dręge. 40 Z. Maxowa 41. Polaniinówna 42. Neybrandtówna 43. Hołówkowa 44. A. Brokl. 45. Mereda 46. Rozenberżanka 47. S. Getterówna 48. Jadwiga Mocydłowska 49. C. Nowicka 50. M. Nowicka. 51. Rotarska 52. Pieńkowska 53. M. Dolewska 54. Drzewińska 55. Dembowska 56. Homólicka 57. Golska 58. Międzyska L. 60. Samotyjekowa 61. Dawidowska 62/ M. Salingerówna 63. Cegingerówna. 65. Seweryńska 66. Sawickowska 67. Czubalska 68. Kisielewska 69. Martynowiczówna 70. B. Sadowska 71. Hulanicka 72. B. Sipkowska 73. Przyjemska 74. J. Rottermund 75. Bentkowska 76. Turzyma Marya 77. E. Kwiatkowska 78. Stefania Camff. 79. L. Zawadzka.

10

IIe Posiedzenie ogólnego zebrania L. K.

Protokół z dnia 23/XII 1915.

Przewodniczy p. H. Ceysingerówna

Porządek dzienny: 1/ Sprawozdanie z wieczornicy strzeleckiej
2. Przesłanie protestu do K. O.
3. Porozumienie z Ligami prowincjonal.
4. Uregulowanie spraw organizacyjnych
5. Sprawa sklepiku
6. Wolne wnioski.

Wieczornica odbyła się bardzo pomyślnie, ku ogólnemu zado-

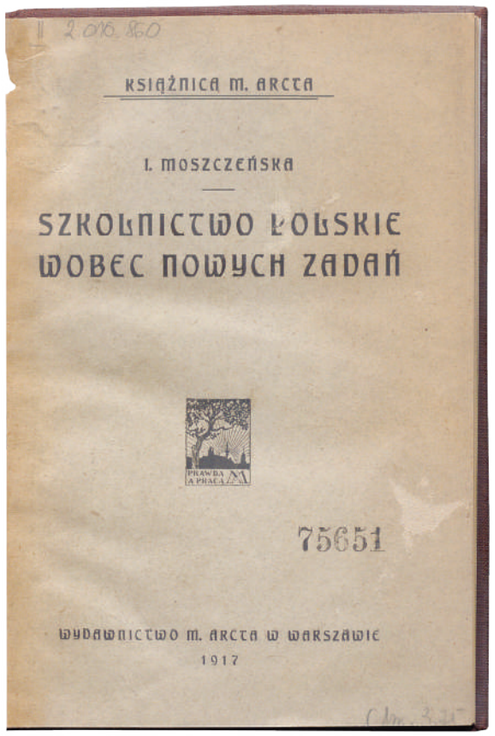

Izabela Moszczeńska „Szkolnictwo Polskie wobec nowych zasad", Warszawa 1917 r.; Biblioteka POLONA

„Polish Schools in the Face of new Rules", by Izabela Moszczeńska, Warsaw 1917; POLONA Library

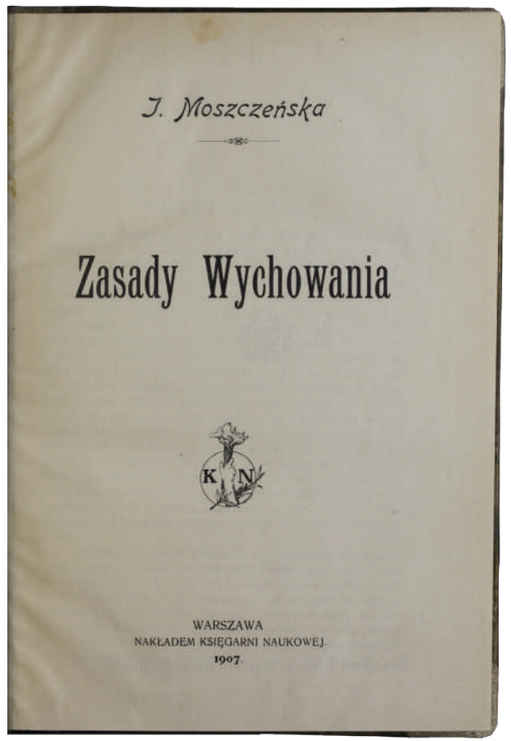

Izabela Moszczeńska „Zasady wychowania", Warszawa 1907 r.; Biblioteka POLONA

„Rules of Upbringing", ny Izabela Moszczeńska, Warsaw 1907; POLONA Library

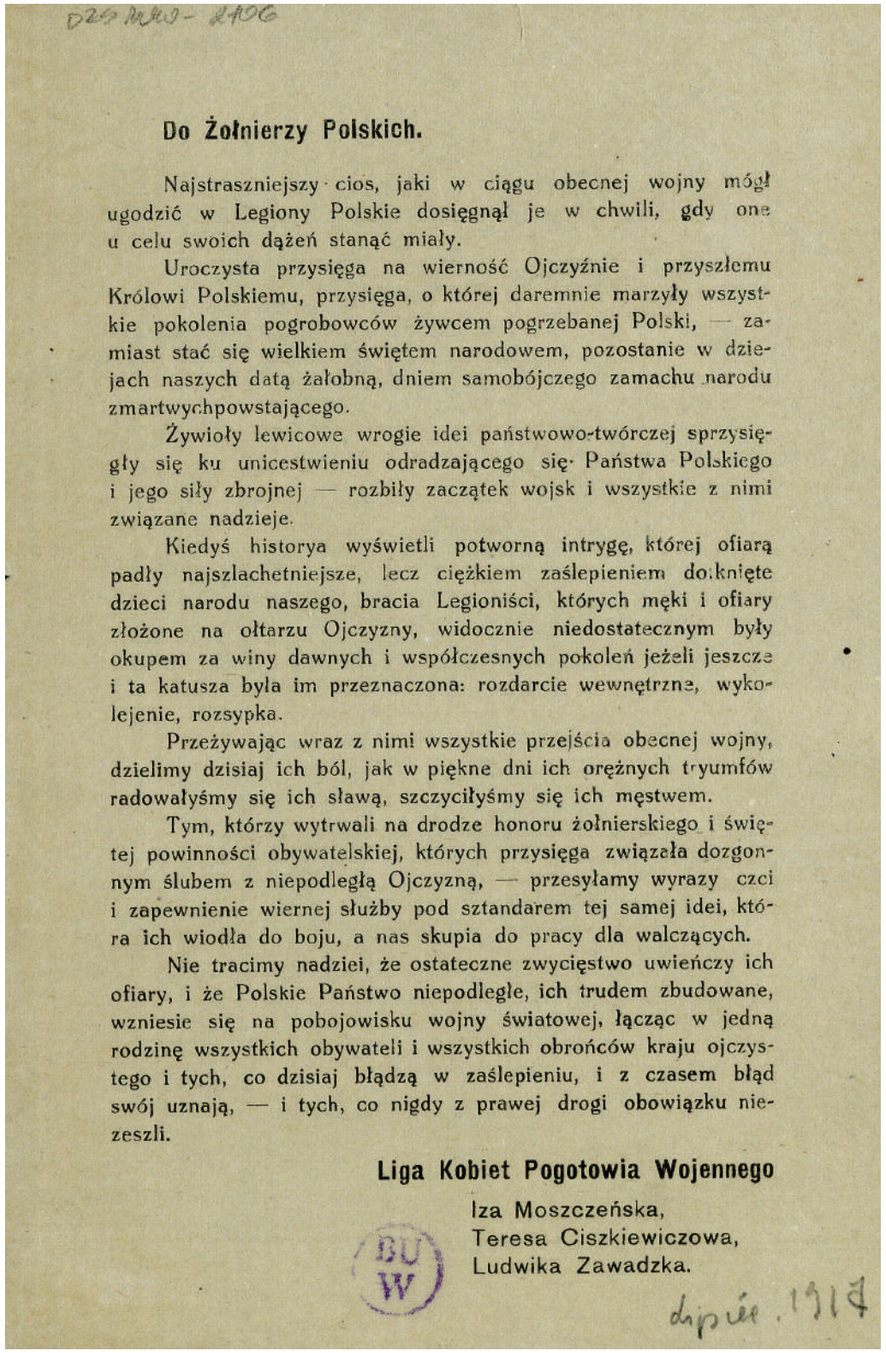

Odezwa z 1917 r. „Do żołnierzy Polskich" Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego -Iza Moszczeńska, Teresa Ciszkiewiczowa, Ludwika Zawadzka; BUW, Liga Kobiet Pogotowia Wojennego.

An appeal from 1917, „To the Polish soldiers" of the Women's League of Ambulance War - Iza Moszczeńska, Teresa Ciszkiewiczowa, Ludwika Zawadzka; BUW (Library of the Warsaw University), Women's League of the Military Ambulance Service.

Michalina Mościcka, fotografia portretowa;
Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/2/1726/192617

Michalina Mościcka, portrait photography;
National Digital Archives, ref. 3/1/0/2/1726/192617

MICHALINA MOŚCICKA

MICHALINA MOŚCICKA Z CZYŻEWSKICH
1871 - 1932

Michalina Czyżewska (późniejsza Mościcka) urodziła się 20 grudnia 1871 w Klicach w rodzinie ziemiańskiej. Była córką Aleksandra i Agnieszki Mościckiej.

Ukończyła gimnazjum w Płocku. Otrzymała również uprawnienia nauczycielskie. W 1892 r. poślubiła swojego brata ciotecznego Ignacego Mościckiego, późniejszego chemika, wybitnego profesora, a także prezydenta RP. Michalina będąc wierną towarzyszką jego działań niepodległościowych sama miała duże osiągnięcia na polu pracy społecznej. Towarzyszyła mężowi na emigracji w Londynie. Gdy Ignacy Mościcki został asystentem na Uniwersytecie we Fryburgu Michalina prowadziła otwarty dom dla Polaków przebywających w Szwajcarii.

Po przybyciu do Lwowa w 1912 r. włączyła się w działalność organizacji feministycznych mających na celu poprawienie sytuacji społecznej kobiet. Była członkinią Związku Równouprawnienia

MICHALINA MOŚCICKA, NÉE CZYŻEWSKA
1871 - 1932

Michalina Czyżewska (later Mościcka) was born on December 20, 1871, in Klice into a gentry family. She was the daughter of Aleksander and Agnieszka Mościcka.

She graduated from a Gymnasium in Płock, and also obtained teaching qualifications. In 1892, she married her cousin, Ignacy Mościcki, who later became a chemist, eminent professor, and President of the Republic of Poland. Michalina, being a faithful companion of Ignacy Mościcki's independence activities, herself had great achievements in the field of social work. She accompanied her husband in exile in London. When Ignacy Mościcki became an assistant at the University of Friborg, Michalina ran an open house for Poles living in Switzerland.

After arriving in Lviv, in 1912, Michalina Mościcka joined the activities of feminist organizations aimed at improving the social situation of women. She was a member of the Women's

nienia Kobiet. Jako nauczycielka rozumiała potrzebę kształcenia najszerszych mas społecznych. Należała do Koła Kobiet Towarzystwa Szkoły Ludowej i Towarzystwa Uniwersytetu Ludowego im. Adama Mickiewicza.

W czasie I wojny światowej włączyła się w szeregi Ligi Kobiet Galicji i Śląska (1915) piastując w kole lwowskim tej organizacji liczne funkcje, w tym wiceprzewodniczącej Zarządu. Była delegatką na zjazdy Ligi a od 1916 r. członkinią Zarządu Naczelnego. W 1918 r. Liga przekształciła się w Komitet Obywatelski Polek. Michalina została wiceprzewodniczącą jego komitetu lwowskiego. Niemal równocześnie była członkinią Komitetu Głównego Ligi Niezawisłości Kobiet. Walczyła o prawa wyborcze pań. Jako działaczka Ligi Kobiet i Polskiej Organizacji Wojskowej prowadziła działalność konspiracyjną; wzięła również udział w walkach o Lwów (1918-1919). W dobie wojny polsko-bolszewickiej stworzyła koalicje organizacji kobiecych we Lwowie pod nazwą „Wszystko dla frontu". Od 1919 r. była radną Lwowa.

Po wojnie kontynuowała działalność feministyczną należąc do Ligi Kobiet Polskich (1920-1926, przewodnicząca Zarządu Naczelnego), Klubu Politycznego Kobiet Postępowych, Przysposobienia Wojskowego Kobiet (w latach 1924-1926, przewodnicząca oddziału lwowskiego). Była rzeczniczką udziału kobiet w parlamencie wystawiając w 1922 r. we Lwowie listy wyborcze do Sejmu i Senatu, na których widniały wyłącznie panie. Żadna z nich (w tym Michalina Mościcka) nie uzyskała mandatu. Prowadziła działalność na rzecz dzieci ze środowisk robotniczych współpracując z Robotniczym Towarzystwem Przyjaciół Dzieci.

Equality Union. As a teacher, she understood the need to educate the broadest masses of society. She belonged to the Women's Circle of the People's School Society, andthe Society of the People's University which was named after Adam Mickiewicz.

During World War I, she joined the ranks of the Women's League of Galicia and Silesia (1915), holding numerous positions, including Vice-President of the Management, in the Lviv circle of this organization. Michalina Mościcka was a delegate to the League conventions, and from 1916, a member of the General Board. In 1918, the League was transformed into the Civic Committee of Polish Women. She became the Vice-Chairman of the Lviv committee. Almost simultaneously, she was a member of the Main Committee of the Women's Independence League, and fought for the electoral rights of women. As an activist of the Women's League and the Polish Military Organization (POW), Michalina was involved in underground activities; she also took part in the battles for Lviv (1918-1919). During the Polish-Bolshevik war, in Lviv, she created coalitions of women's organizations under the name "Everything for the Front". From 1919, she was a councilor in Lviv.

After the war, she continued her feminist activities as a member of the Polish Women's League (1920-1926, Chairman of the Supreme Board), the Political Club of Progressive Women, and the Military Training of Women (in 1924-1926, Chairman of the Lviv branch). She was a spokeswoman for the participation of women in parliament, issuing in 1922, in Lviv, electoral lists to the Seym and the Senate, which included only women. None of the women (including Michalina

Rozwijała również działalność poza granicami Polski biorąc udział w walce z handlem kobietami w ramach Międzynarodowego Kongresu Zwalczania Handlu Kobietami.

W 1927 r. stanęła na czele Centralnego Komitetu Społecznego Pomocy Ofiarom Powodzi. Zebrano wówczas 5 milionów złotych, które wykorzystano nie tylko do pomocy zalanej Małopolsce, ale także dla innych celów społecznych. Mościcka była pierwszą honorową przewodniczącą Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet. Była fundatorką Ośrodka Zdrowia w Lisznej.

Była odznaczona „Krzyżem Niepodległości" i „Krzyżem Obrońców Lwowa".

Michalina Mościcka zmarła w Spale 18 sierpnia 1932 r..

Mościcka) won a mandate. She worked on behalf of children from working class environments, cooperating with the Workers' Society of Friends of Children.

She also developed activities outside of Poland by participating in the fight against trafficking of women as part of the International Congress for Combating Trafficking of Women.

In 1927, she became head of the Central Social Committee for Aid to Flood Victims. At that time, PLN 5 million was collected, which was used not only to help flooded Lesser Poland, but also for other social purposes. Mościcka was the first Honorary President of the Women's Civic Labor Union. She was also the founder of the Health Center in Liszna.

She was awarded the "Cross of Independence" and the "Cross of the Defenders of Lviv".

Michalina Mościcka died on August 18th, 1932, in Spała.

Michalina Mościcka (w środku) w otoczeniu zawodniczek międzynarodowych zawodów strzeleckich podczas rozdania nagród; Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/5/1746/118385.

Michalina Mościcka (in the center) surrounded by competitors of international shooting competitions during the award ceremony; National Digital Archives, ref. 3/1/0/5/1746/118385.

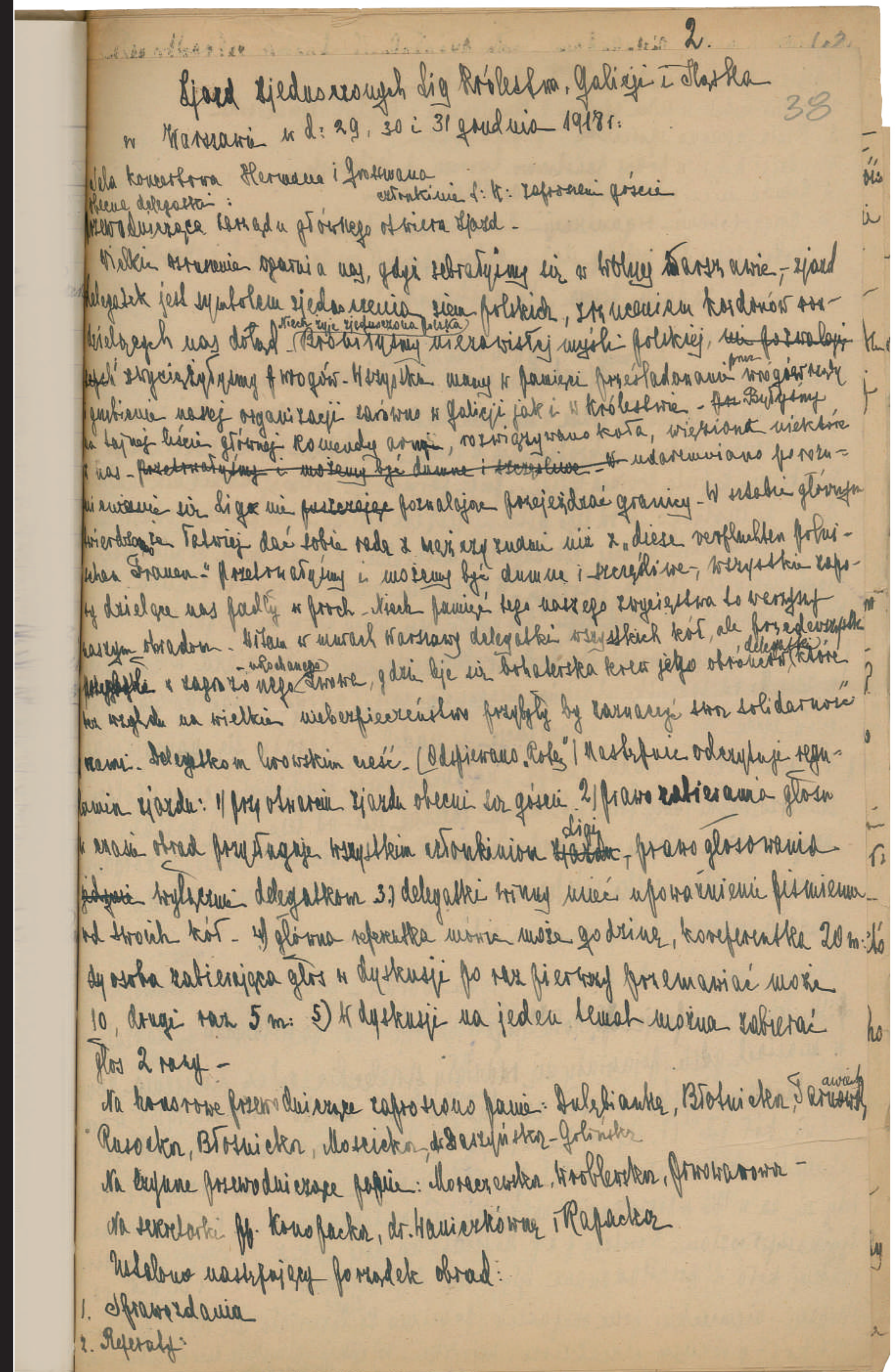
2.

Zjazd Zjednoczonych Lig Królestwa, Galicji i Śląska w Warszawie w d: 29, 30 i 31 grudnia 1918 r.

Uchwalono następujący porządek obrad:

1. Sprawozdania
2. Referaty

Nazwisko Michaliny Mościckiej w Protokole Zjazdu Ligi Kobiet Polskich, 29-31.12.1918 r.; AAN, Liga Kobiet Polskich, sygn. 4

Michalina Mościcka's surname in the Protocol of the Congress of the Polish Women's League, December 29-31, 1918; AAN, Polish Women's League, ref. 4

List Michaliny Mościckiej do Naczelnego Zarządu Ligi Kobiet Polskich, 08.04.1918 r.; AAN, Liga Kobiet Polskich, sygn. 76

A letter from Michalina Mościcka to the General Board of the Polish Women's League, April 8, 1918; AAN, Polish Women's League, ref. 76

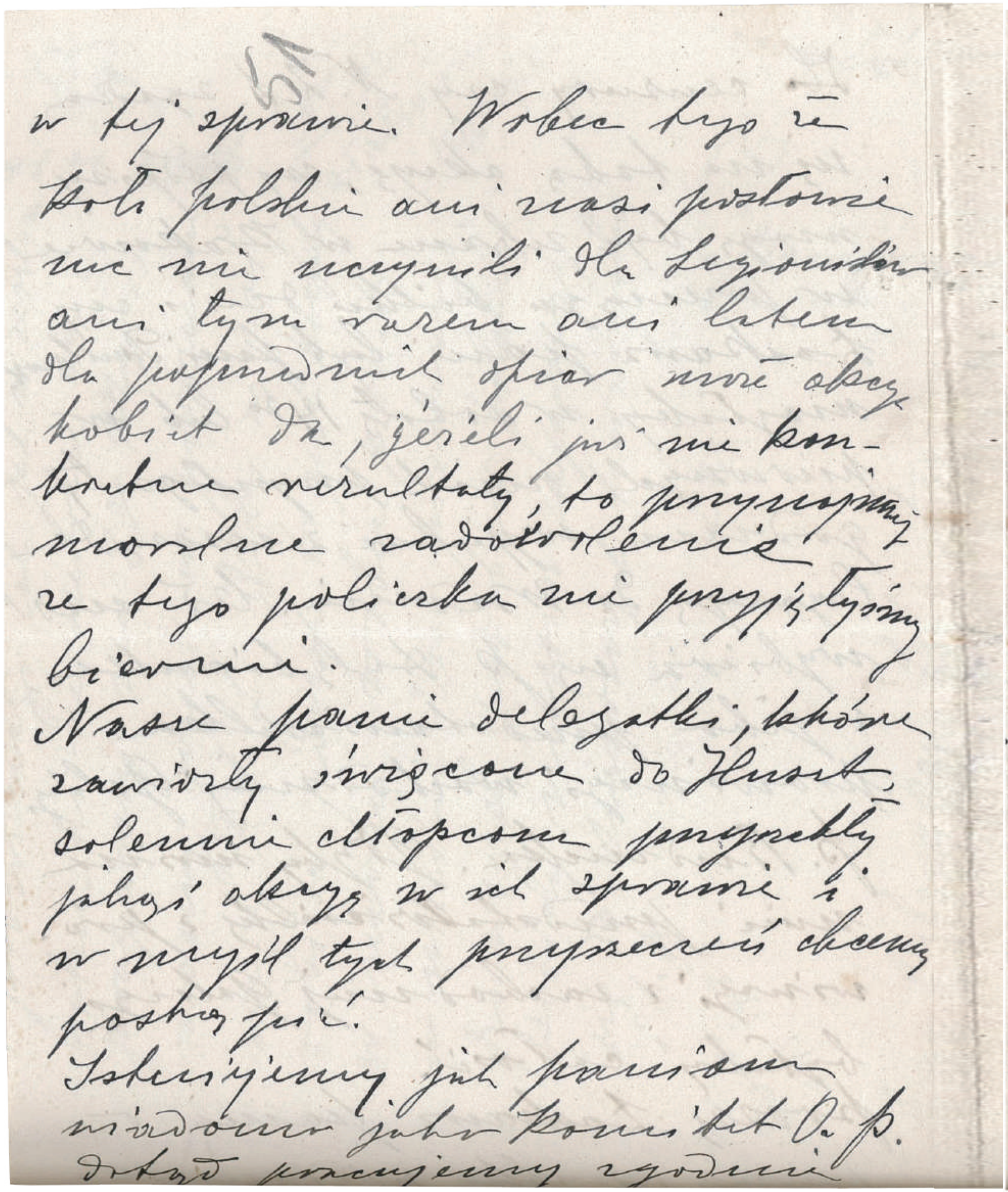

w tej sprawie. Wobec tego że
Koło polskie ani nasi posłowie
nic nie uczynili dla Legionistów
ani tym razem ani latem
dla [illegible] oprócz [illegible] akcji
kobiet [illegible], jeżeli już nie kon-
kretne rezultaty, to przynajmniej
możliwe zadośćuczynienie
że tego policzka nie przyjęłyśmy
biernie.
Nasze panie delegatki, także
zawiozły święcone do Huszt,
solennie chłopcom przyrzekły
jakąś akcję w ich sprawie i
w myśl tych przyrzeczeń chcemy
postąpić.
[illegible] jak paniom
wiadomo jako Komitet O. P.
dotąd pracujemy zgodnie

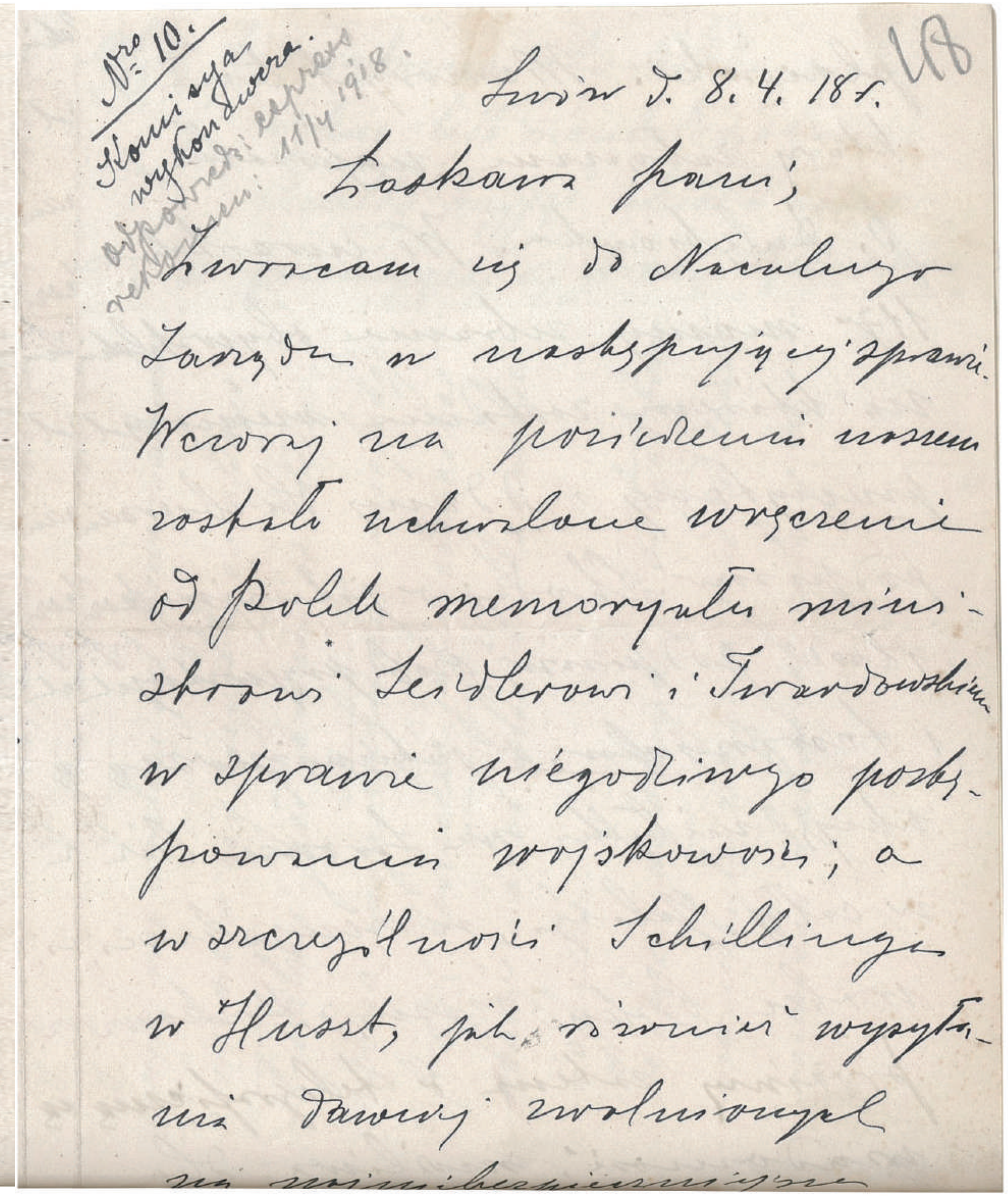

Nro 10.
Komisya wykonawcza
odpowiedź: express 11/4 1918
48

Lwów d. 8.4.18 r.
Łaskawa Pani;
Zwracam się do Naczelnego
Zarządu w następującej sprawie.
Wczoraj na posiedzeniu naszem
zostało uchwalone wręczenie
od Polek memoryału mini-
strowi Seidlerowi i Twardowskiemu
w sprawie niegodziwego postę-
powania wojskowości; a
w szczególności Schillinga
w Huszt, jak również wysyła-
nia dawnych zwolnionych
na [illegible]

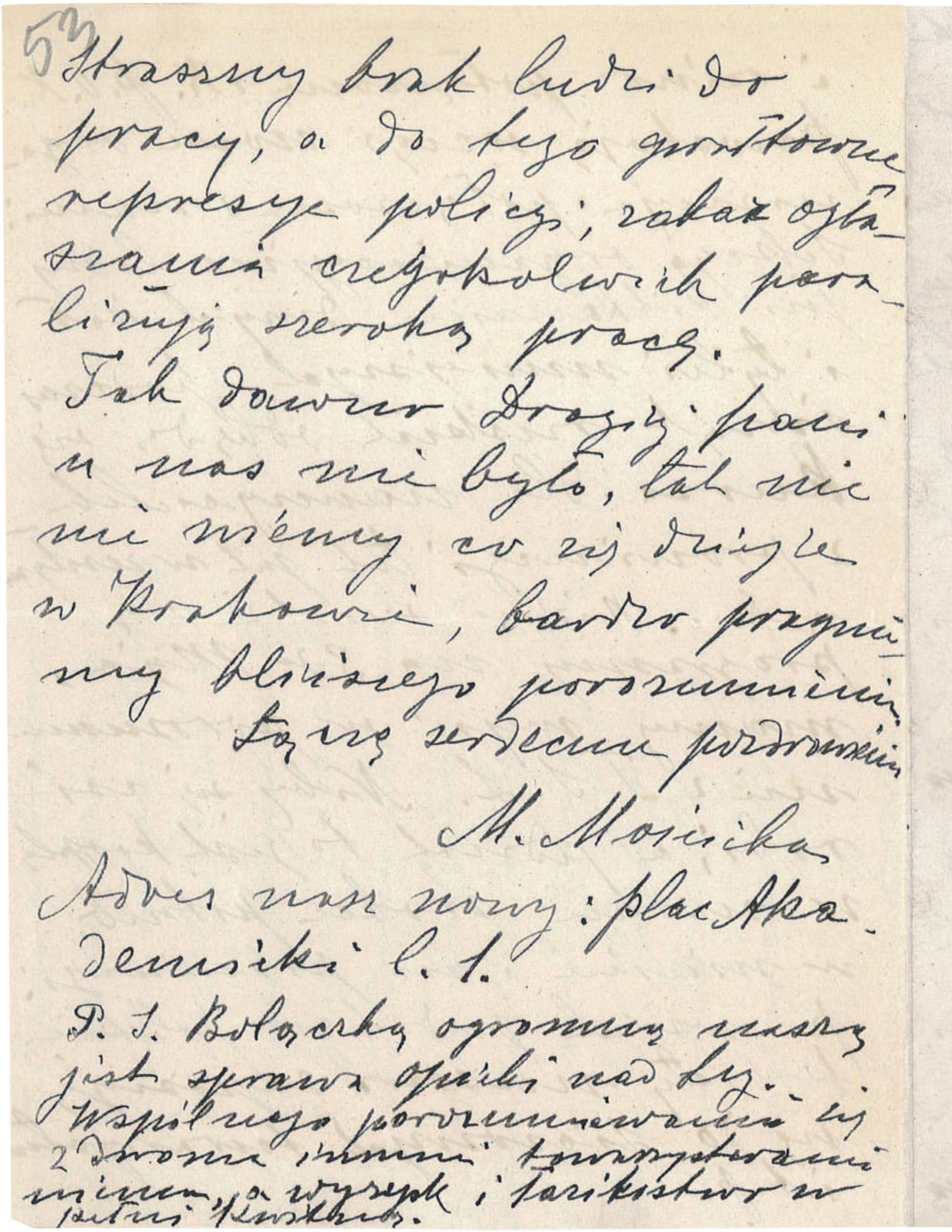

53 Straszny brak ludzi do
pracy, a do tego gwałtowne
represye policyi; zakaz zgła-
szania czegokolwiek para-
liżują szeroką pracę.
Tak dawno Drogiej Pani
u nas nie było, tak nie
nie wiemy co się dzieje
w Krakowie, bardzo pragnie-
my bliższego porozumienia.
Łączę serdeczne pozdrowienia
M. Mościcka
Adres nasz nowy: plac Aka-
demicki l. 1.
P. S. Bolączką ogromną naszą
jest sprawa opieki nad tym.
Wspólnego porozumiewania się
z dwoma innemi towarzystwami
niema, a wyrzek i [illegible] w
[illegible]

Michalina Mościcka wśród dzieci szkolnych;
Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/2/1729/192632.

Michalina Mościcka among school children;
National Digital Archives, ref. 3/1/0/2/1729/192632.

Protokół z drugiego Zjazdu Kół Ligi Kobiet w Krakowie, 11-12.06.1916 r., na stronie 3 widoczne nazwisko Mościcka; AAN, Liga Kobiet Polskich, sygn. 36

Protocol from the second Congress of Women's League Circles in Cracow, June 11-12, 1916, the name 'Mościcka' is visible on page 3;
AAN, Polish Women's League, ref. 36

Rok 1916.

6

P R O T O K Ó Ł

Z DRUGIEGO Z J A Z D U KÓŁ LIGI KOBIET W KRAKOWIE.

11. i 12. czerwca
1916.r.

DRUGI ZJAZD KÓŁ LIGI KOBIET N.K.N.W KRAKOWIE zaczął swe obrady dnia 11. czerwca o godzinie 10. rano w sali Sokoła.

Delegatek z Galicyi i Śląska było 197, z Królestwa 8. Oprócz tego uczestniczyli w zjeździe liczni goście z Krakowa i prowincyi. Z ramienia N.K.N. byli obecni: Wiceprezes N.K.N. Dr. Władysław Leopel Jaworski, Wiceprezes Departamentu Organizacyjnego pani Dr. Z. Marek, kierownik biura Dep.Org.N.K.N. Julian Smulikowski, Generalny Sekretarz N.K.N. Dr. Michał Sokolnicki.

Pani Zofia Moraczewska powitała Zjazd, mówiąc o wysokiem dostojeństwie kobiecem, która akcyą swoją przyczynia się do odrodzenia Ojczyzny.- "Liga to druga armia, - mówi p. Moraczewska - a zjazd to przegląd tego, co się dokonało i co się ma stać na przyszłość."

Następnie przeprowadza mowczyni analogię między obydwoma armiami: pierwsza armia zadaje rany, druga je goi, dodaje otuchy do walki. Rola tej drugiej armii w naszym narodzie jest nietylko samarytańska: my kobiety musimy Ojczyznę otworzyć, musimy wytężyć wszystkie swe siły, aby ją odrodzić. Dziś mamy wszystko do zdobycia, albo do stracenia: obowiązkiem naszym wywalczyć Ojczyznę wraz z pierwszą armią. Oto zbliża się świtanie Polski wstającej, zbliża się ta chwila osobliwa, o której przez całe życie marzyliśmy. To, czego pragnęli wieszczowie i co wieszczym duchom przeczuli, o co walczono w roku 30. i 63., to dziś mamy zrealizować, bo są po temu odpowiednie warunki polityczne. Czujemy wewnętrznym dreszczem, że należy tę chwilę chwycić, że trzeba zespolić wszystkie ramiona, zestroić wszystkie duchy, by Ojczyznę otworzyć, do życia powołać. Przepojone tym duchem stawiamy sobie dwa zasadnicze punkty działania: 1/Wszelkiemi siłami wytworzyć w społeczeństwie nastrój, być w narodzie budzicielem w walce o wolność i odrodzenie Ojczyzny. Nie jest frazesem powiedzieć, że czego chce kobieta, stać się musi. W naszych sercach jest ta siła, aby odpowiedni nastrój wywołać.-

8.

str. 3...

Panie łez otarły i jakiej niedoli przynicolyście ulgę. Wykażą także, ile Wam należy zawdzięczać, że duch w narodzie mimo cierpień i bólu nie upadł. Ale wykażą również i to uważam za najważniejsze, że społeczeństwo polskie we wszystkich dziedzinach zdolnem jest do organizowania się, do tworzenia tego, co organizacyi społecznej jest najwyższym wyrazem. Za to należy się Lidze Kobiet wdzięczność od całego narodu. Nie miałyście Panie i nie macie łatwej drogi. Trzeba było w przeszłości i potrzeba ciągle walczyć z różnemi uprzedzeniami. Wytrwałyście i dziś możecie się cieszyć, patrząc na owoce Waszej wiary w przyszłość, na owoce naprawdę piękne. Któż niema do walczenia z trudnościami ? - Walczymy wszyscy ! Możemy jednak sobie powiedzieć, żeśmy wynaleźli sposób, wiodący napewno do zwycięstwa: w ukochaniu naszego najwyższego ideału. Nieznamy kompromisu i ten ideał wyznajemy, bronimy go i walczymy dla niego poprzez wszystkie zamienie, któreby nam rzucono na naszą drogę. Zwyciężamy przestęp prawdą, całe prawdą, którą wyznajemy w czynach: Legiony na polu bitwy, Naczelny Komitet Narodowy i Liga Kobiet na polu pracy społecznej. Imieniem Naczelnego Komitetu Narodowego witam Was, łaskawe Panie, witam, wyrażając na ręce tego imponującego zjazdu Lidze Kobiet wdzięczność i głęboki szacunek".

Po gorących oklaskach uchwalono regulamin zjazdu i dokonano wyborów do KOMISYI WNIOSKOWEJ:

P. Ó Abancourt	P. Bauerowa
" Bobrowska	" Bawidowiczowa
" Gerhabkowa	" Daszyńska - Golińska
" Kluszyńska	" Małocka
" Mościcka	" Pomiankowska
" Wayehert - Szymanowska	" Dr. Żuławska

i do KOMISYI MATKI:

P. Dr. Bauerowa	P. Chodorowska
P. Charążanka	" Cybulska
" Jędrzejewiczowa	" Kohlmanowa
" Dr. Ada Markowa	" Mościcka
" Seidlowa	" Siedlecka

P. Stolarska.

Okólnik Michaliny Mościckiej w sprawie programu działalności Ligi Kobiet Polskich przyjęty na zjeździe we Lwowie, lipiec 1920 r.;
AAN, Liga Kobiet Polskich, sygn. 42

Circular by Michalina Mościcka on the program of the Polish Women's League, adopted at the convention in Lviv, July 1920;
AAN, Polish Women's League, ref. 42

33

NACZELNY ZARZĄD LIGI KOBIET POLSKICH

LWÓW. Plac A k a d e m i c k i 1. OKÓLNIK Nº 1.

UCHWAŁY PRZYJĘTE NA OGÓLNYM ZJEŹDZIE KÓŁ LIGI KOBIET POLSKICH W DNIACH 28-29 CZERWCA 1920 ROKU. W E L O W I E.

P R O G R A M D Z I A Ł A L N O Ś C I L I G I :

Zjazd Ligi Kobiet Polskich, odbyty we Lwowie d. 28-29 czerwca 192(uchwala:

1. powrócić do dawnej nazwy t.j. "LIGA KOBIET POLSKICH" , zmienionej przez niektóre Koła skutkiem represji władz zaborczych;
2. powołać do życia Koła, których działalność ogniska, lub też chwilowo zawieszoną została i zawiadomić o tem Naczelny Zarząd;

Program działalności Ligi Kobiet obejmuje szerokie pola pracy społeczno -politycznej:

A/ Opieka społeczna ze specjalnem uwzględnieniem opieki nad dzieckiem od niemowlęcia aż do jego pełnoletności;
B/ Opieka nad żołnierzem w polu, rannym, inwalidą i jego rodziną;
C/ Działalność społeczno-gospodarcza.

W związku z powyższym programem zapadły jednogłośnie następujące uchwały:

A/. W s p r a w i e o p i e k i nad d z i e c k i e m:

a./ Koła Ligi winny popierać istniejące już wychowawcze Zakłady i Instytucje Ligi;
b./ tam gdzie nie mają własnych Zakładów, współpracować z oddaniem w miejscowych Instytucjach;
c./ w większych miastach starać się o założenie wzorowych instytucji opiekuńczych, z uwzględnieniem ostatnich wymagań hygjeny i pedagogji, jakoto: żłobków dla niemowląt, domów podrzutków, ochron i innych wychowawczych zakładów dziecięcych o ile możliwe opartych o doniosłą ideę; nierozłączania matki od dziecka, przynajmniej w pierwszych latach jego życia - tak aby w myśl programu Ligi, opieka - obejmowała całokształt działalności opieki nad dzieckiem od niemowlęcia, aż do zupełnej dojrzałości;
d./ dla podniesienia zdrowotności wśród dzieci i młodzieży zakładać;i prowadzić sanatorja dla gruźliczych i dziedzicznie obciążonych. Przystąpić natychmiast do budowy sanatorjum dla gruźliczych na gruncie własnym w Rabce - ze względu na konieczność doraźnej pomocy jeszcze w tym roku wynająć pawilon i utworzyć dla najbardziej potrzebujących kolonję leczniczą;
e./ zakładać Kluby dla dzieci i młodzieży w celu ratowania ich od zgubnych wpływów ulicy;
f./ utrzymywać ścisły kontakt z rodzicami dzieci, powołując do życia Komitety samopomocy rodzicielskiej.

Celem wprowadzenia w życie powyższych uchwał, istniejący przy Lidze "WYDZIAŁ OPIEKUŃCZY" uprasza wszystkie Koła zajmujące się już opieką społeczną, lub pragnące podjąć akcję opieki nad dzieckiem, aby utrzymywały ścisły kontakt z Naczelnym Zarządem, który z całą gotowością udzielać będzie rad, wskazówek i pomocy materjalnej, bądź to z funduszów własnych, bądź przez wyrabianie subwencji rządowych. Wszelkich informacji udziela Naczelny Zarząd we Lwowie.

B./ W s p r a w i e o p i e k i nad ż o ł n i e r z e m

a./ Wszystkim Kołom poleca się najgoręcej utrzymywać, względnie zakładać: Gospody, Herbaciarnie i Stacje Posiłkowe; zakładać bibljoteki polowe i współpracować z referatami oświatowemi;

34

b./ otoczyć opieką rannych - szpitalach polowych i etapowych - zjednywać jakrajwiększą ilość członków dla Polskiego Czerwonego Krzyża i współpracować w instytucjach Czerw. Krzyża.

C:/ W z a k r e s i e s p o ł e c z n o - g o s p o d a r c z y m:

Dla przywrócenia normalnych warunków gospodarczych, zwalczać korupcję, paskarstwo i lichwę - zakładać własne kooperatywy i popierać uczciwy rodzimy handel.

W celu należytego wyzyskania przyznanych kobietom praw obywatelskich i zapewnienia im liczniejszego zastępstwa w ciałach samorządnych i ustawodawczych, poleca się Kołom uświadamiać politycznie szeroki ogół kobiet i zachęcać je do brania czynnego udziału w życiu publicznym. W związku z tem przy wyborach zobowiązuje się Koła do głosowania wyłącznie na listy stronnictw zgrupowanych w lewicy.

Na cele plebiscytowe Zjazd składa zebrane na Zjeździe 1,500.-Mp. i uchwala wzięcie najgoręcejszego udziału w akcji plebiscytowej.

W myśl ideologji Ligi opartej o b e z w z g l ę d n e zaufanie do N a c z e l n i k a P a ń s t w a i R z ą d u, poleca się Kołom oddziaływać w tym kierunku na społeczeństwo - paraliżując tem samem ujemne wpływy nielicznych jednostek.

Zgodnie z powyższemi uchwałami Zjazd wysłał depesze hołdownicze do: Naczelnika Państwa, Naczelnego Dowództwa Armji, Ks. Biskupa Banduraskiego i Ludności polskiej na ziemiach plebiscytowych.

S p r a w y a d m i n i s t r a c y j n e.

1./ Zjazd Ligi Kobiet Polskich postanawia przenieść siedzibę Naczelnego Zarządu do L w o w a, dokąd też po wszelkie informacje zwracać się należy.

2./ Poszczególne Koła są obowiązane 30% od wkładek członkiń, kwartalnymi ratami, wpłacać regularnie do kasy Naczelnego Zarządu. Wkładka członka Ligi Kobiet wynosi minimum 1.- Mp. miesięcznie.

3./ Zjazd uchwala pozatem, aby każde Koło stosownie do funduszów wpłaciło jednorazowo pewną kwotę na wydatki sekretarjatu Naczelnego Zarządu.

we L w o w i e w lipcu 1920 r.

Przewodnicząca:
M. M o ś c i c k a m.p.

Sekretarka:
I. M o s t o w s k a m.p.

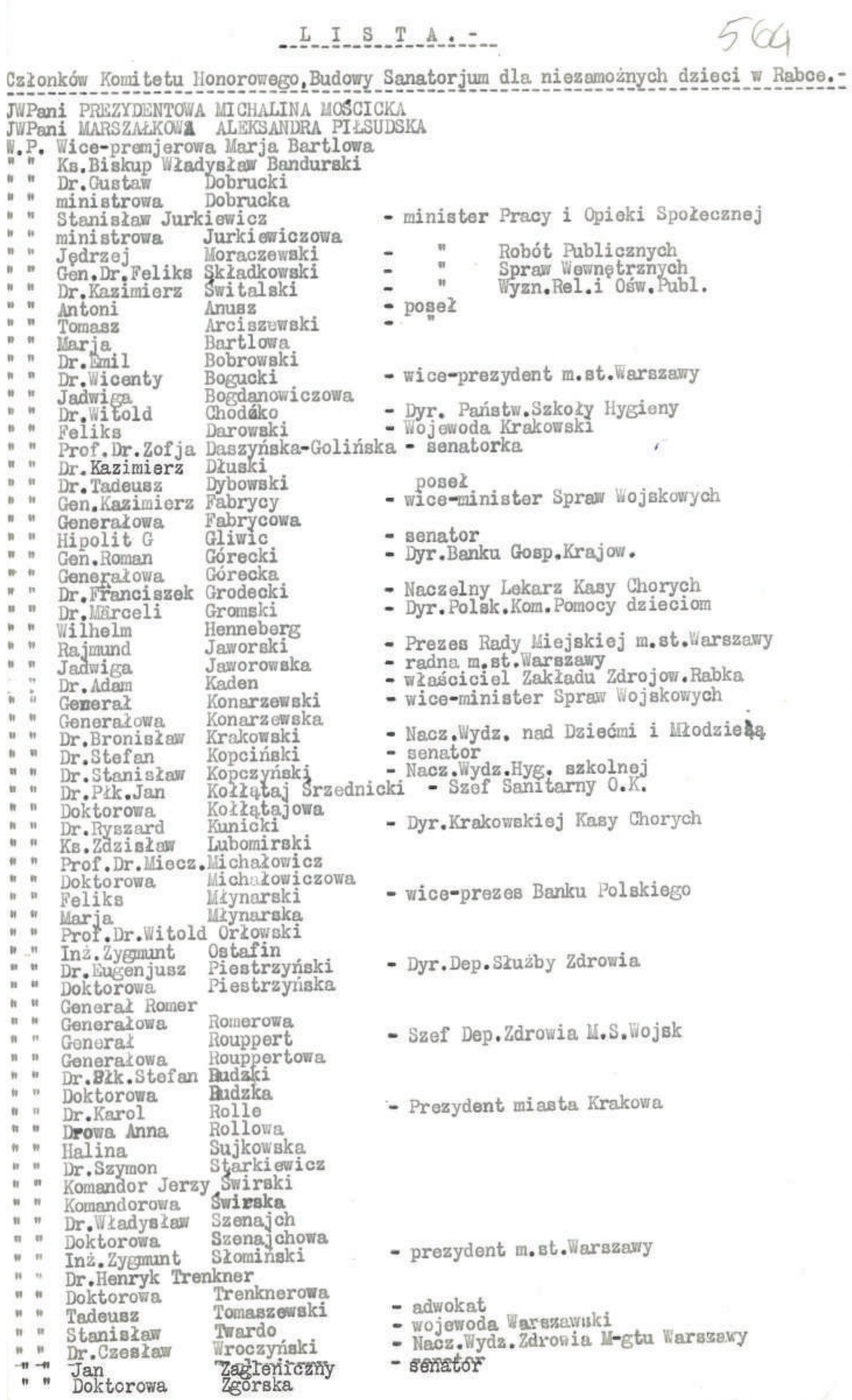

L I S T A.-

Członków Komitetu Honorowego, Budowy Sanatorjum dla niezamożnych dzieci w Rabce.-

JWPani PREZYDENTOWA MICHALINA MOŚCICKA
JWPani MARSZAŁKOWA ALEKSANDRA PIŁSUDSKA
W.P. Wice-premjerowa Marja Bartlowa
" " Ks.Biskup Władysław Bandurski
" " Dr.Gustaw Dobrucki
" " ministrowa Dobrucka
" " Stanisław Jurkiewicz - minister Pracy i Opieki Społecznej
" " ministrowa Jurkiewiczowa
" " Jędrzej Moraczewski - " Robót Publicznych
" " Gen.Dr.Feliks Składkowski - " Spraw Wewnętrznych
" " Dr.Kazimierz Świtalski - " Wyzn.Rel.i Ośw.Publ.
" " Antoni Anusz - poseł
" " Tomasz Arciszewski - "
" " Marja Bartlowa
" " Dr.Emil Bobrowski
" " Dr.Wicenty Bogucki - wice-prezydent m.st.Warszawy
" " Jadwiga Bogdanowiczowa
" " Dr.Witold Chodźko - Dyr. Państw.Szkoły Hygieny
" " Feliks Darowski - Wojewoda Krakowski
" " Prof.Dr.Zofja Daszyńska-Golińska - senatorka
" " Dr.Kazimierz Dłuski
" " Dr.Tadeusz Dybowski poseł
" " Gen.Kazimierz Fabrycy - wice-minister Spraw Wojskowych
" " Generałowa Fabrycowa
" " Hipolit G Gliwic - senator
" " Gen.Roman Górecki - Dyr.Banku Gosp.Krajow.
" " Generałowa Górecka
" " Dr.Franciszek Grodecki - Naczelny Lekarz Kasy Chorych
" " Dr.Marceli Gromski - Dyr.Polsk.Kom.Pomocy dzieciom
" " Wilhelm Henneberg
" " Rajmund Jaworski - Prezes Rady Miejskiej m.st.Warszawy
" " Jadwiga Jaworowska - radna m.st.Warszawy
" " Dr.Adam Kaden - właściciel Zakładu Zdrojow.Rabka
" " Generał Konarzewski - wice-minister Spraw Wojskowych
" " Generałowa Konarzewska
" " Dr.Bronisław Krakowski - Nacz.Wydz. nad Dziećmi i Młodzieżą
" " Dr.Stefan Kopciński - senator
" " Dr.Stanisław Kopczyński - Nacz.Wydz.Hyg. szkolnej
" " Dr.Płk.Jan Kołłątaj Śrzednicki - Szef Sanitarny O.K.
" " Doktorowa Kołłątajowa
" " Dr.Ryszard Kunicki - Dyr.Krakowskiej Kasy Chorych
" " Ks.Zdzisław Lubomirski
" " Prof.Dr.Miecz.Michałowicz
" " Doktorowa Michałowiczowa
" " Feliks Młynarski - wice-prezes Banku Polskiego
" " Marja Młynarska
" " Prof.Dr.Witold Orłowski
" " Inż.Zygmunt Ostafin
" " Dr.Eugenjusz Piestrzyński - Dyr.Dep.Służby Zdrowia
" " Doktorowa Piestrzyńska
" " Generał Romer
" " Generałowa Romerowa
" " Generał Rouppert - Szef Dep.Zdrowia M.S.Wojsk
" " Generałowa Rouppertowa
" " Dr.Płk.Stefan Rudzki
" " Doktorowa Rudzka
" " Dr.Karol Rolle - Prezydent miasta Krakowa
" " Drowa Anna Rollowa
" " Halina Sujkowska
" " Dr.Szymon Starkiewicz
" " Komandor Jerzy Świrski
" " Komandorowa Świrska
" " Dr.Władysław Szenajch
" " Doktorowa Szenajchowa
" " Inż.Zygmunt Słomiński - prezydent m.st.Warszawy
" " Dr.Henryk Trenkner
" " Doktorowa Trenknerowa
" " Tadeusz Tomaszewski - adwokat
" " Stanisław Twardo - wojewoda Warszawski
" " Dr.Czesław Wroczyński - Nacz.Wydz.Zdrowia M-gtu Warszawy
" " Jan Zagleniczny - senator
" " Doktorowa Zgórska

Nazwisko Prezydentowej Michaliny Mościckiej rozpoczynające listę członków Komitetu Honorowego budowy sanatorium dla niezamożnych dzieci w Rabce; AAN, Liga Kobiet Polskich, sygn. 143

Name of the President Michalina Mościcka at the beginning of the list of members of the Honorary Committee for the construction of a sanatorium for poor children in Rabka; AAN, Polish Women's League, ref. 143

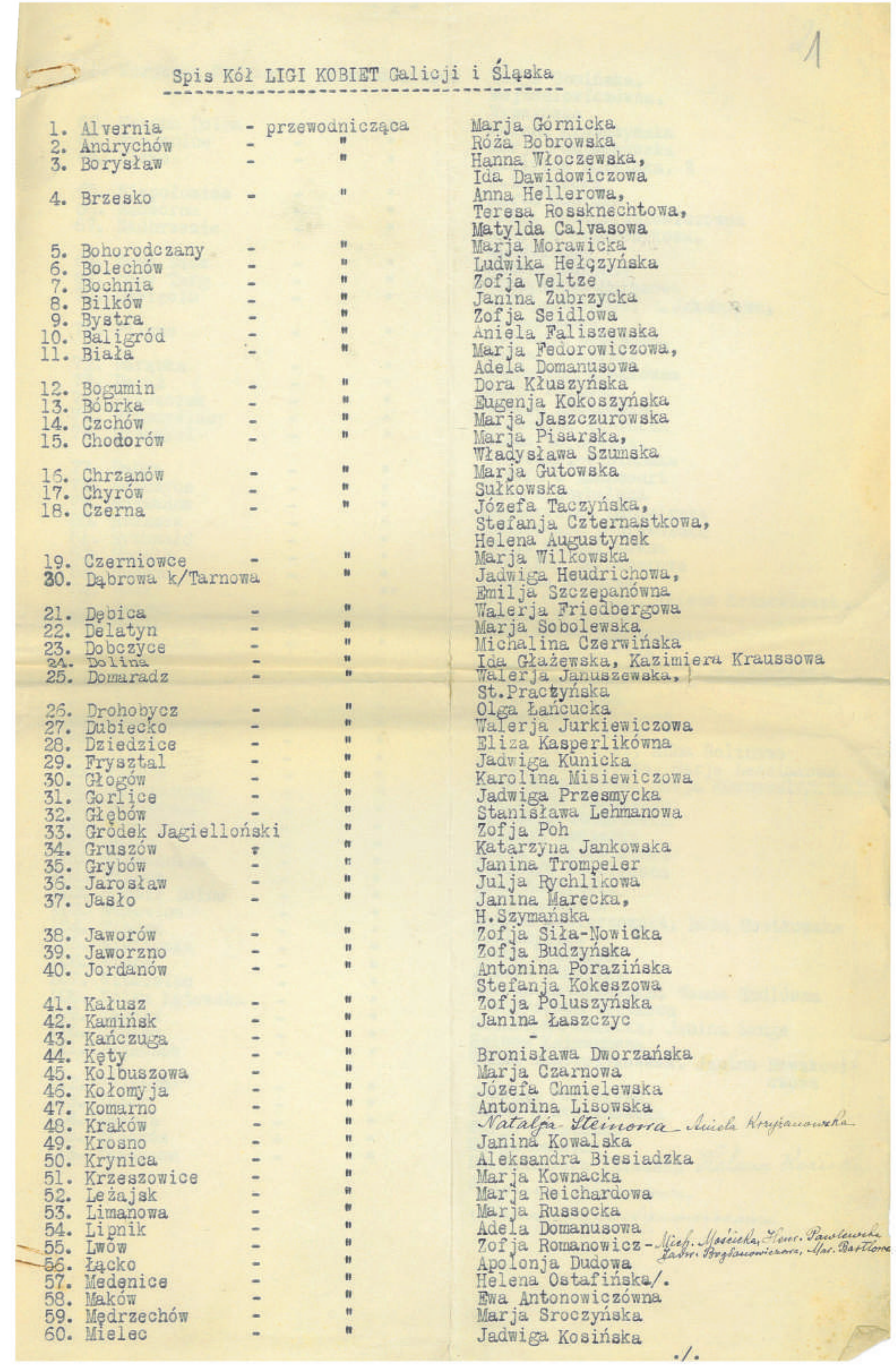

Spis Kół LIGI KOBIET Galicji i Śląska

1.	Alvernia	- przewodnicząca	Marja Górnicka
2.	Andrychów	- "	Róża Bobrowska
3.	Borysław	- "	Hanna Włoczewska, Ida Dawidowiczowa
4.	Brzesko	- "	Anna Hellerowa, Teresa Rossknechtowa, Matylda Calvasowa
5.	Bohorodczany	- "	Marja Morawicka
6.	Bolechów	- "	Ludwika Hełczyńska
7.	Bochnia	- "	Zofja Veltze
8.	Bilków	- "	Janina Zubrzycka
9.	Bystra	- "	Zofja Seidlowa
10.	Baligród	- "	Aniela Faliszewska
11.	Biała	- "	Marja Fedorowiczowa, Adela Domanusowa
12.	Bogumin	- "	Dora Kłuszyńska
13.	Bóbrka	- "	Eugenja Kokoszyńska
14.	Czchów	- "	Marja Jaszczurowska
15.	Chodorów	- "	Marja Pisarska, Władysława Szumska
16.	Chrzanów	- "	Marja Gutowska
17.	Chyrów	- "	Sułkowska
18.	Czerna	- "	Józefa Taczyńska, Stefanja Czternastkowa, Helena Augustynek
19.	Czerniowce	- "	Marja Wilkowska
30.	Dąbrowa k/Tarnowa	"	Jadwiga Heudrichowa, Emilja Szczepanówna
21.	Dębica	- "	Walerja Friedbergowa
22.	Delatyn	- "	Marja Sobolewska
23.	Dobczyce	- "	Michalina Czerwińska
24.	Dolina	- "	Ida Głażewska, Kazimiera Kraussowa
25.	Domaradz	- "	Walerja Januszewska, St.Praczyńska
26.	Drohobycz	- "	Olga Łańcucka
27.	Dubiecko	- "	Walerja Jurkiewiczowa
28.	Dziedzice	- "	Eliza Kasperlikówna
29.	Frysztal	- "	Jadwiga Kunicka
30.	Głogów	- "	Karolina Misiewiczowa
31.	Gorlice	- "	Jadwiga Przesmycka
32.	Głębów	- "	Stanisława Lehmanowa
33.	Gródek Jagielloński	"	Zofja Poh
34.	Gruszów	- "	Katarzyna Jankowska
35.	Grybów	- "	Janina Trompeler
36.	Jarosław	- "	Julja Rychlikowa
37.	Jasło	- "	Janina Marecka, H.Szymańska
38.	Jaworów	- "	Zofja Siła-Nowicka
39.	Jaworzno	- "	Zofja Budzyńska
40.	Jordanów	- "	Antonina Porazińska, Stefanja Kokeszowa
41.	Kałusz	- "	Zofja Poluszyńska
42.	Kamińsk	- "	Janina Łaszczyc
43.	Kańczuga	- "	-
44.	Kęty	- "	Bronisława Dworzańska
45.	Kolbuszowa	- "	Marja Czarnowa
46.	Kołomyja	- "	Józefa Chmielewska
47.	Komarno	- "	Antonina Lisowska
48.	Kraków	- "	Natalja Steinowa – Aniela Krzyżanowska
49.	Krosno	- "	Janina Kowalska
50.	Krynica	- "	Aleksandra Biesiadzka
51.	Krzeszowice	- "	Marja Kownacka
52.	Leżajsk	- "	Marja Reichardowa
53.	Limanowa	- "	Marja Russocka
54.	Lipnik	- "	Adela Domanusowa
55.	Lwów	- "	Zofja Romanowicz - Mich. Mościcka, Hon. Pawlewska, Jadw. Bogdanowiczowa, Mar. Bartlowa
56.	Łącko	- "	Apolonja Dudowa
57.	Medenice	- "	Helena Ostafińska/.
58.	Maków	- "	Ewa Antonowiczówna
59.	Mędrzechów	- "	Marja Sroczyńska
60.	Mielec	- "	Jadwiga Kosińska

./.

Spis Kół Ligi Kobiet Galicji i Śląska, Michalina Mościcka dopisana pod nr. 55, Lwów 1917 r.; AAN, Liga Kobiet Polskich, sygn. 14

List of Women's League Circles of Galicia and Silesia, Michalina Mościcka added under no. 55, Lviv 1917; AAN, Polish Women's League, ref. 14

Fotografia Zofii Moraczewskiej; AAN, Zbiór fotografii b. Centralnego Archiwum KC PZPR XIX-XX w.

A photograph of Zofia Moraczewska; AAN, Collection of photographs of the former Central Archives of the Central Committee of the Polish United Workers' Party of the 19th-20th centuries.

ZOFIA MORACZEWSKA

ZOFIA MORACZEWSKA Z GOSTKOWSKICH 1873 - 1958

Zofia Gostkowska (późniejsza Moraczewska) urodziła się 4 lipca 1873 r. w Czerniowcach (Bukowina). Jej rodzicami byli baron Roman Gostkowski, profesor i rektor Politechniki Lwowskiej i Wanda Dylewska.

Pierwsze nauki pobierała w domu rodzinnym a następnie uczyła się w Zakładzie Wyższym Naukowym Żeńskim Wiktorii Niedziałkowskiej, który ukończyła w 1889 r.. Następnie ukończyła Seminarium Nauczycielskie Żeńskie we Lwowie. Już od 1891 r. wykonywała pracę nauczycielki. W 1893 r. otrzymała świadectwo dojrzałości.

Od 1896 r. związana była z Galicyjską Partią Socjaldemokratyczną. Inicjowała powstanie organizacji feministycznych w Stryju „Związku Kobiet" i „Pracy". Po wybuchu wojny światowej zbierała fundusze dla Komitetu Pomocy Legionistom Polskim. Od 1916 r. była przewodniczącą Ligi Kobiet Galicji i Śląska.

ZOFIA MORACZEWSKA, née GOSTKOWSKA 1873 - 1958

Zofia Gostkowska (later Moraczewska) was born on July 4, 1873 in Czerniowce (Bukowina). Her parents were Baron Roman Gostkowski, professor and rector of the Lviv Polytechnic National University, and Wanda Dylewska.

She was first educated at home, and then at the Wiktoria Niedzialkowska Women's Research Institute, from which she graduated in 1889. Then she graduated from the Teachers' College in Lviv. As early as 1891, she worked as a teacher. In 1893, she received a secondary school-leaving examination certificate.

From 1896, she was associated with the Galician Social Democratic Party. She initiated the establishment of feminist organizations "Women's Association" and "Labor" in Stryj. After the outbreak of World War II, she raised funds for the Polish Legionnaires Aid Committee. From 1916, she was the president of the Women's League of Galicia and Silesia.

Po rozwiązaniu tej organizacji związała się z Ligą Kobiet Pogotowia Wojennego, której przewodniczącą została w 1917 r.. Już wówczas wyrobiła sobie pozycję jednej z czołowych działaczek kobiecych na ziemiach polskich. Pod koniec 1918 r. stanęła na czele Zjednoczonej Ligi Kobiet. W latach 1919-1922 zasiadała w Sejmie, jako jedna z pięciu kobiet, jako przedstawicielka Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej.

Po zamachu majowym 1926 r. wróciła do czynnej polityki. Najpierw została przewodniczącą Ligi Kobiet Polskich (1927) a następnie Demokratycznego Komitetu Wyborczego Kobiet Polskich, który przekształcił się w Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet, powiązany z sanacyjnym Bezpartyjnym Blokiem Współpracy z Rządem. Z jego poparciem Moraczewska została ponownie wybrana do Sejmu w 1930 r.. W 1933 r. doprowadziła do rozłamu w Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet, ustępując ze stanowiska przewodniczącej. Powołała wówczas Samopomoc Społeczną Kobiet, która z czasem była kojarzona z Obozem Zjednoczenia Narodowego.

Na początku drugiej wojny światowej zaangażowała się w prace Spółdzielni Spożywców „Społem" w Sulejówku i Komitet Obywatelski pomagający ofiarom wojny. Usunięta z własnego domu zamieszkała z mężem w oficynie dworu Józefa Piłsudskiego w Sulejówku.

Po wojnie mieszkała w rodzinnej willi, która komuniści pozwolili jej zachować. Nie angażowała się politycznie. Pracowała nad Encyklopedią Polskiego Ruchu Kobiecego.

Od 1896 r. była żoną Jędrzeja Moraczewskiego, późniejszego ministra i premiera RP.

After the dissolution of this organization, she joined the Women League of the Ambulance Service, and became chairman in 1917. It was then that she established herself as one of the leading female activists in Poland. At the end of 1918, she was head of the Women's United League. In the years 1919-1922, she sat in the Seym as one of five women, as a representative of the Polish Social and Democratic Party.

After the May 1926 Coup, she returned to active politics. First, she became the chairman of the Polish Women's League (1927), and then the Democratic Electoral Committee of Polish Women, which was transformed into the Women's Civic Labor Union, associated with the sanative Independent Block of Cooperation with the Government. With its support, Moraczewska was re-elected to the Seym in 1930. In 1933, she led to a rupture in the Women's Civic Labor Union, stepping down as president. At that time, she established the Women's Social Self-Help, which was later associated with the National Unification Camp.

At the beginning of the Second World War, she was involved in the work of the "Społem" Food Cooperative in Sulejówek, and the Civic Committee, helping the victims of the war. Removed from her home, she lived with her husband in the Józef Piłsudski manor outbuilding in Sulejówek.

After the war, she lived in a family villa which the communists allowed her to keep. She was no longer politically involved. She worked on the Encyclopedia of the Polish Women's Movement.

From 1896, she was the wife of Jędrzej Moraczewski, later minister and prime minister of the Republic of Poland.

Jak napisano w życiorysie: ***Cechy jej charakteru (...) szczególnie wybitnie rozbłysły na tle działalności Związku Pracy Obywatelskiej. Historia całego jej życia sprawia, iż cieszy się ona ogromną popularnością w Polsce. Jej imię jest gwarancją czystości i słuszności sprawy, która reprezentuje. Jej osoba nieodparcie podbija mądrością myśli, entuzjazmem pracy, absolutną bezinteresownością, przeczysta prawością, głęboką dobrocią twórczą. Jest to typ psychiczny, obdarzony ogromną siłą atrakcyjną. Jej intelekt promieniuje, rozpala ogniska.***

Odznaczona została Krzyżem Kawalerskim a potem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Krzyżem Niepodległości.

Zmarła 16 listopada 1958 r. w Sulejówku. Pochowana została na Wojskowych Powązkach w Warszawie.

As written in her biography: *Her character traits (...) shone particularly brilliantly in the context of the activities of the Civic Labor Union. The history of her entire life makes her very popular in Poland. Her name is a guarantee of the purity and equity of the cause she represents. Her person irresistibly conquers with wisdom of thought, enthusiasm for work, absolute selflessness, pure integrity, deep creative goodness. She is a psychic type, endowed with enormous attractive power. Her intellect radiates, and kindles fires.*

She was awarded the Knight's Cross, and then the Officer's Cross of the Order of Polonia Restituta, and the Cross of Independence.

She died on November 16, 1958, in Sulejówek. She was buried in the Powązki Military Cemetery in Warsaw.

Zofia Moraczewska w trakcie otwarcia i poświęcenia stołówki Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet w Warszawie, 29.08.1930 r.; Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/6/1006/235119.

Zofia Moraczewska during the opening and blessing of the canteen of the Women's Civic Labor Union in Warsaw, August 29, 1930; National Digital Archives, ref. 3/1/0/6/1006/235119.

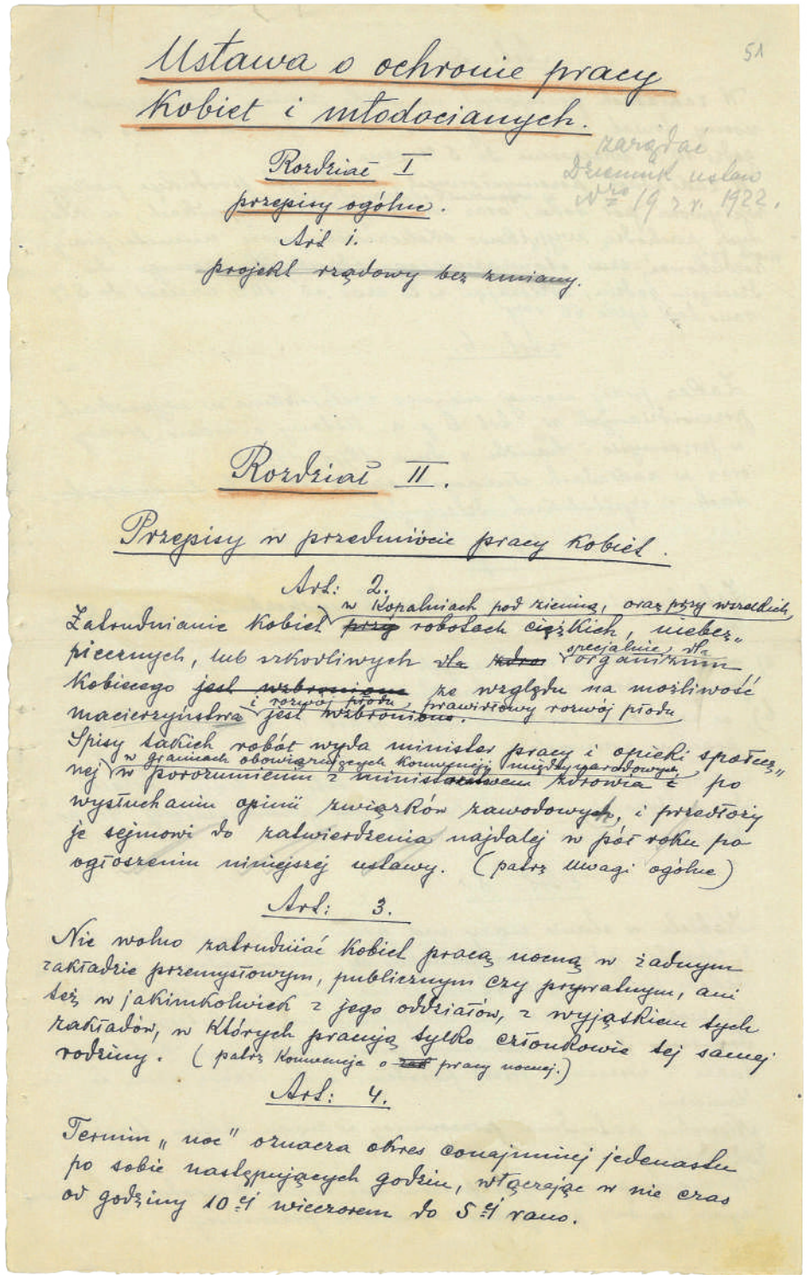

51

Ustawa o ochronie pracy kobiet i młodocianych.

zażądać Dziennik ustaw Nro 19 z r. 1922.

Rozdział I

przepisy ogólne.

Art. 1.

~~projekt rządowy bez zmiany.~~

Rozdział II.

Przepisy w przedmiocie pracy kobiet.

Art: 2.

Zatrudnianie kobiet w kopalniach pod ziemią, oraz przy wszelkich ~~przy~~ robotach ciężkich, niebezpiecznych, lub szkodliwych dla ~~zdro~~ specjalnie dla organizmu kobiecego ~~jest wzbronione~~ ze względu na możliwość macierzyństwa i rozwój płodu, prawidłowy rozwój płodu jest wzbronione.

Spisy takich robót wyda minister pracy i opieki społecznej w granicach obowiązujących konwencji międzynarodowych w porozumieniu z ministerstwem zdrowia i po wysłuchaniu opinii związków zawodowych, i przedłoży je sejmowi do zatwierdzenia najdalej w pół roku po ogłoszeniu niniejszej ustawy. (patrz uwagi ogólne)

Art: 3.

Nie wolno zatrudniać kobiet pracą nocną w żadnym zakładzie przemysłowym, publicznym czy prywatnym, ani też w jakimkolwiek z jego oddziałów, z wyjątkiem tych zakładów, w których pracują tylko członkowie tej samej rodziny. (patrz konwencja o ~~zak~~ pracy nocnej.)

Art: 4.

Termin „noc" oznacza okres conajmniej jedenastu po sobie następujących godzin, włączając w nie czas od godziny 10-ej wieczorem do 5-ej rano.

Notatki Zofii Moraczewskiej z okresu prac sejmowych 1919-1921 r.;
AAN, Akta Jędrzeja i Zofii Moraczewskich, sygn. 71-I-30

Notes of Zofia Moraczewska from the period of parliamentary work in 1919-1921;
AAN, Files of Jędrzej and Zofia Moraczewski, ref. 71-I-30

Ministrowa Zofia Moraczewska wbija gwóźdź w drzewiec sztandaru, 1927 r. (1928); Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/7/2220/208604.

Minister Zofia Moraczewska hammers a nail into the flagpole, 1927 (1928); National Digital Archives, ref. 3/1/0/7/2220/208604.

Uczestnicy posiedzenia komitetu powodziowego w związku z wylewem Wilii, Zofia Moraczewska w środku, 30.04.1931 r.; Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/8/4606/221554.

Participants of the meeting of the flood committee in connection with the flood of the Neris River, Zofia Moraczewska seen in the middle, April 30, 1931; National Digital Archives, ref. 3/1/0/8/4606/221554.

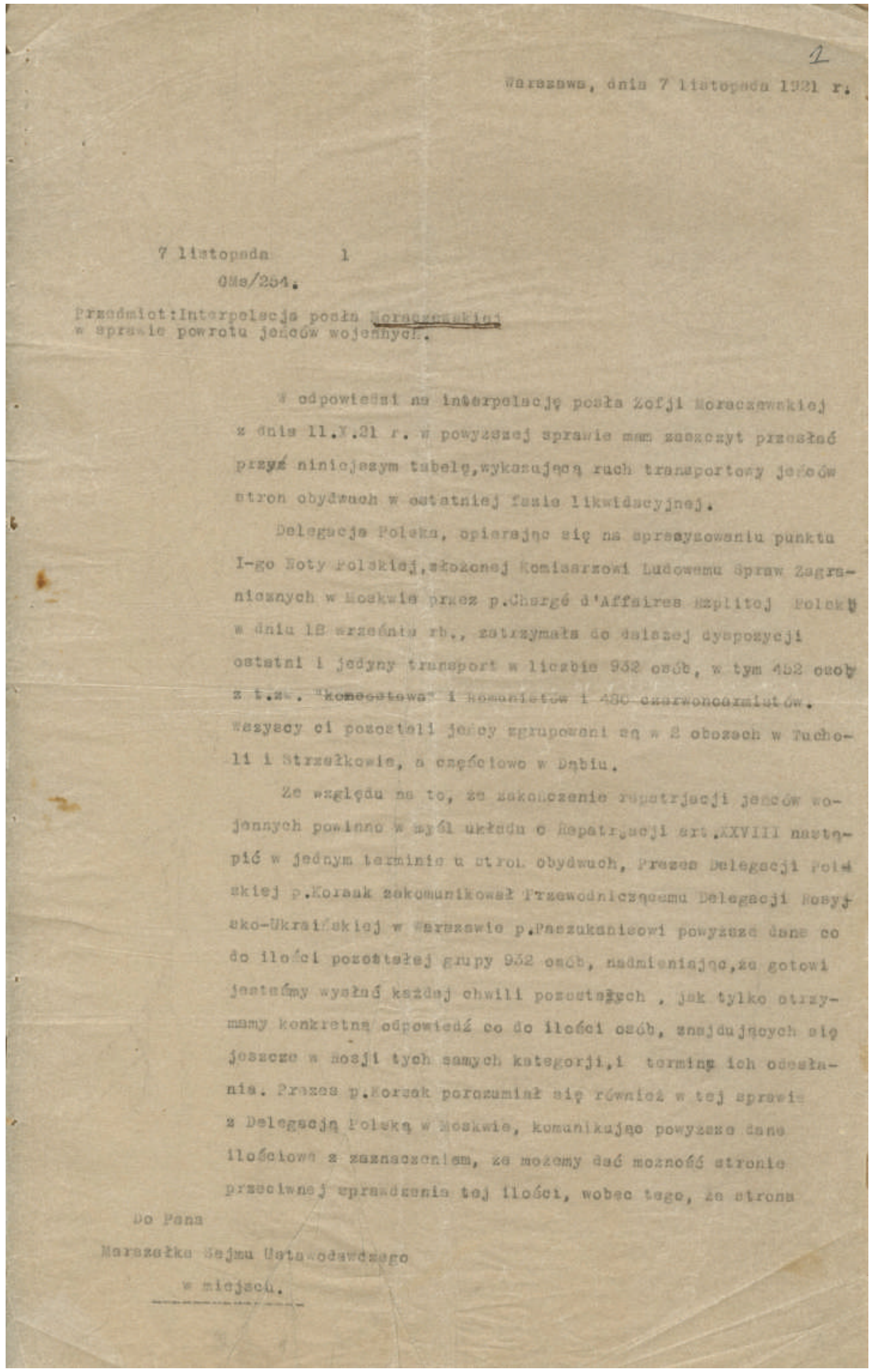

1

Warszawa, dnia 7 listopada 1921 r.

7 listopada 1

GMs/254.

Przedmiot: Interpelacja posła Moraczewskiej w sprawie powrotu jeńców wojennych.

W odpowiedzi na interpelację posła Zofji Moraczewskiej z dnia 11.X.21 r. w powyższej sprawie mam zaszczyt przesłać przy niniejszym tabelę, wykazującą ruch transportowy jeńców stron obydwuch w ostatniej fazie likwidacyjnej.

Delegacja Polska, opierając się na sprecyzowaniu punktu I-go Noty Polskiej, złożonej Komisarzowi Ludowemu Spraw Zagranicznych w Moskwie przez p. Chargé d'Affaires Rzplitej Polskiej w dniu 18 września rb., zatrzymała do dalszej dyspozycji ostatni i jedyny transport w liczbie 932 osób, w tym 452 osoby z t.zw. "komosstowa" i komunistów i 480 czerwonoarmistów. Wszyscy ci pozostali jeńcy zgrupowani są w 2 obozach w Tucholi i Strzałkowie, a częściowo w Dąbiu.

Ze względu na to, że zakończenie repatrjacji jeńców wojennych powinno w myśl układu o Repatrjacji art. XXVIII nastąpić w jednym terminie u stron obydwuch, Prezes Delegacji Polskiej p. Korsak zakomunikował Przewodniczącemu Delegacji Rosyjsko-Ukraińskiej w Warszawie p. Paszukaniecowi powyższe dane co do ilości pozostałej grupy 932 osób, nadmieniając, że gotowi jesteśmy wysłać każdej chwili pozostałych, jak tylko otrzymamy konkretną odpowiedź co do ilości osób, znajdujących się jeszcze w Rosji tych samych kategorji, i terminu ich odesłania. Prezes p. Korsak porozumiał się również w tej sprawie z Delegacją Polską w Moskwie, komunikując powyższe dane ilościowe z zaznaczeniem, że możemy dać możność stronie przeciwnej sprawdzenia tej ilości, wobec tego, że strona

Do Pana

Marszałka Sejmu Ustawodawczego

w miejscu.

Interpelacja poseł Zofii Moraczewskiej w sprawie jeńców wojennych;
AAN, Akta Jędrzeja i Zofii Moraczewskich, sygn. 71-I-34

Interpellation by MP Zofia Moraczewska on prisoners of war;
AAN (Central archives of Modern Records), Files of Jędrzej and Zofia Moraczewski, ref. 71-I-34

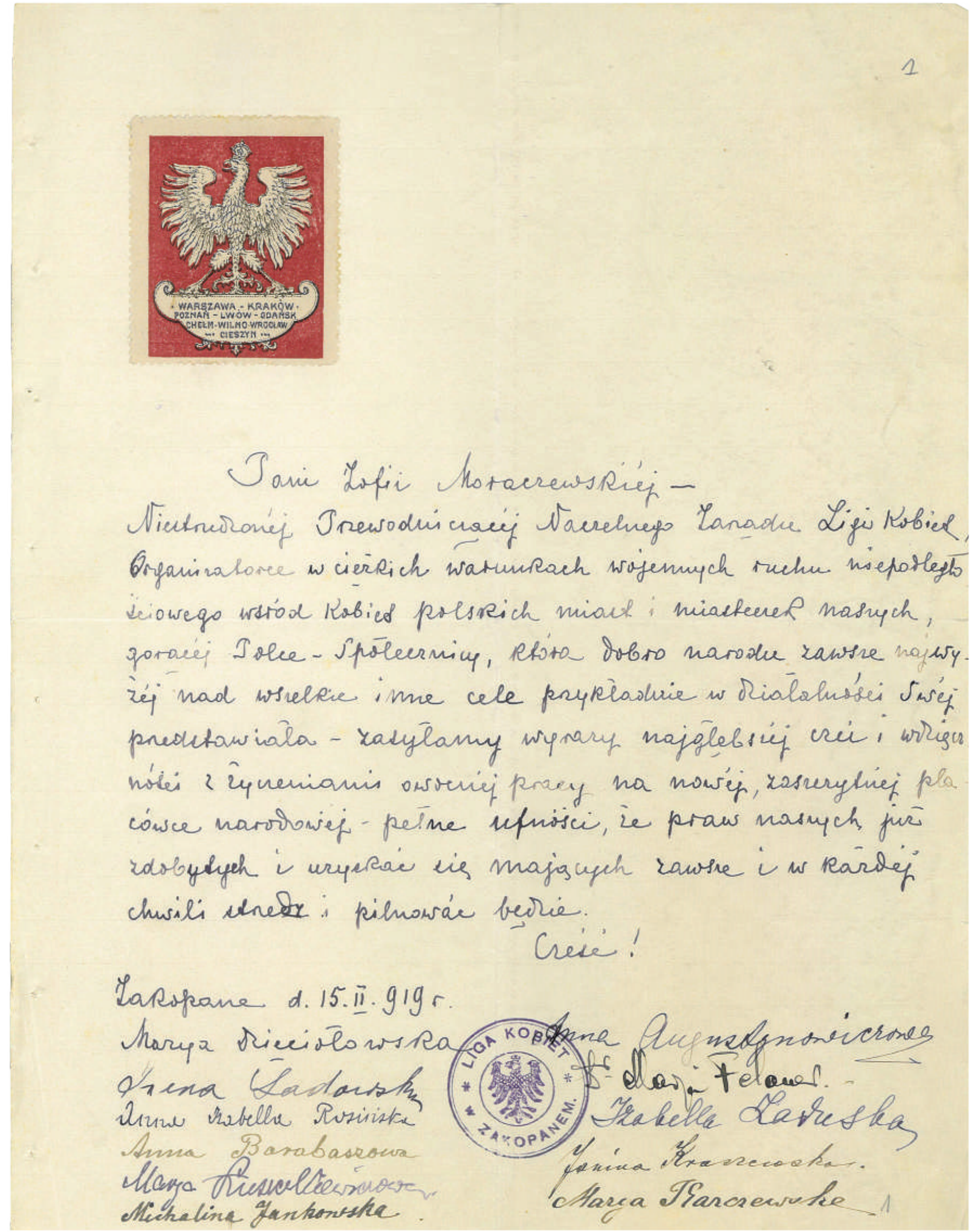

1

WARSZAWA - KRAKÓW - POZNAŃ - LWÓW - GDAŃSK - CHEŁM - WILNO - WROCŁAW - CIESZYN

Pani Zofii Moraczewskiej –

Niestrudzonej Przewodniczącej Naczelnego Zarządu Ligi Kobiet, Organizatorce w ciężkich warunkach wojennych ruchu niepodległościowego wśród kobiet polskich miast i miasteczek naszych, gorącej Polce - Społecznicy, która dobro narodu zawsze najwyżej nad wszelkie inne cele przykładnie w działalności swej przedstawiała - zasyłamy wyrazy najgłębszej czci i wdzięczności z życzeniami owocnej pracy na nowej, zaszczytnej placówce narodowej - pełne ufności, że praw naszych już zdobytych i uzyskać się mających zawsze i w każdej chwili strzec i pilnować będzie.

Cześć!

Zakopane d. 15. II. 919 r.

LIGA KOBIET w ZAKOPANEM

Marya Dzieciołowska — Anna Augustynowiczowa
Irena Gadowska — Dr. Maria Feldow
Anna Izabella Rosińska — Izabella Zaleska
Anna Barabaszowa — Janina Kraszewska
Marya Kuroczkiewiczowa — Marya Starczewska
Michalina Jankowska

Wyrazy czci od kobiet dla Zofii Moraczewskiej, 15.02.1919 r.;
AAN, Akta Jędrzeja i Zofii Moraczewskich, sygn. 71-I-91

Women's homage to Zofia Moraczewska, February 15, 1919;
AAN, Files of Jędrzej and Zofia Moraczewski, ref. 71-I-91

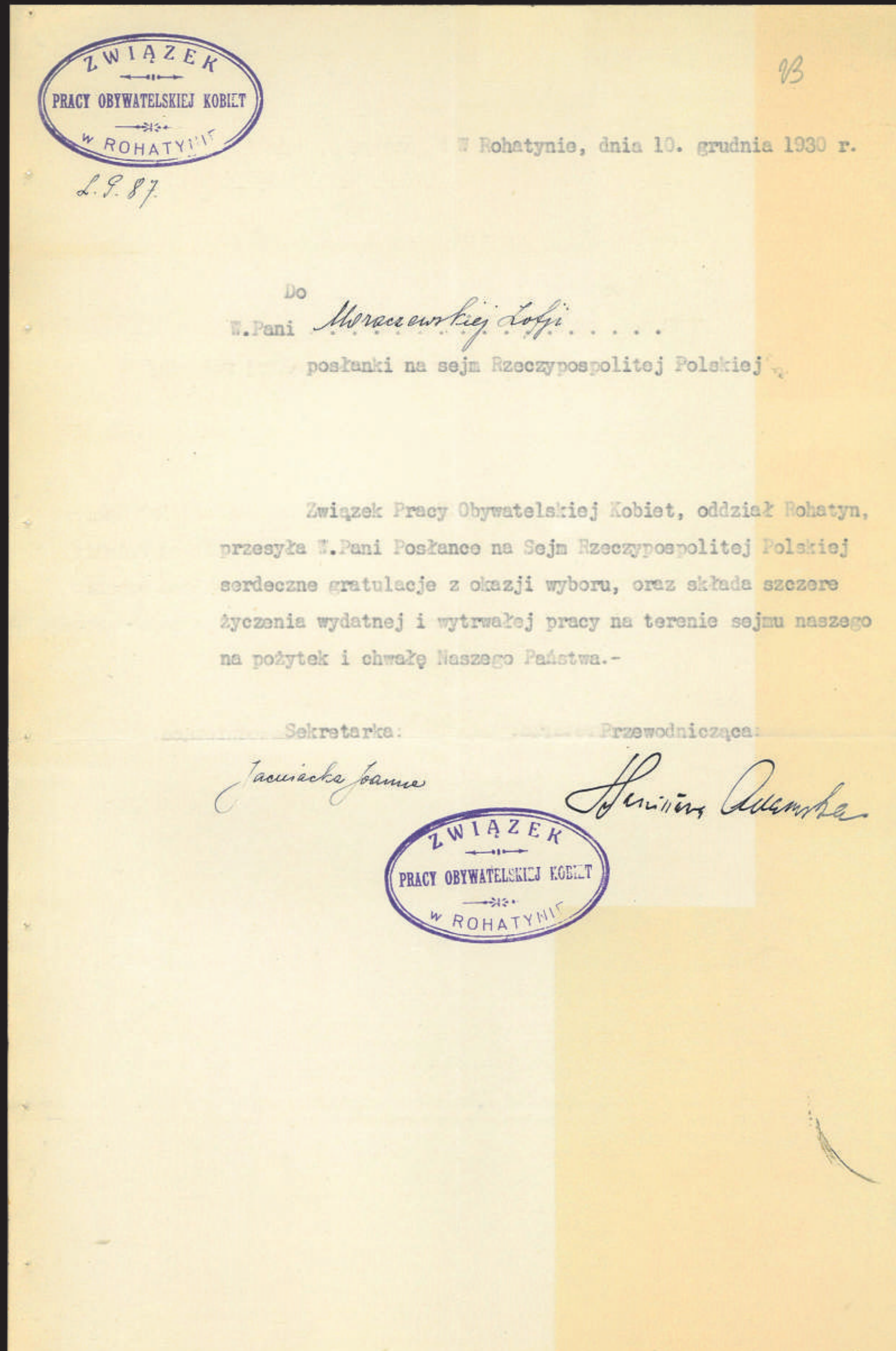
ZWIĄZEK PRACY OBYWATELSKIEJ KOBIET W ROHATYNIE

L.S. 87.

W Rohatynie, dnia 10. grudnia 1930 r.

Do

W.Pani Moraczewskiej Zofji .....

posłanki na sejm Rzeczypospolitej Polskiej.

Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet, oddział Rohatyn, przesyła W.Pani Posłance na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej serdeczne gratulacje z okazji wyboru, oraz składa szczere życzenia wydatnej i wytrwałej pracy na terenie sejmu naszego na pożytek i chwałę Naszego Państwa.-

Sekretarka: Przewodnicząca:

Jaciuśka Joanna Adamska

ZWIĄZEK PRACY OBYWATELSKIEJ KOBIET W ROHATYNIE

Życzenia z okazji wyboru do Sejmu, 10.12.1930 r.;
AAN, Akta Jędrzeja i Zofii Moraczewskich, sygn. 44

Greetings on the occasion of being elected to the Sejm, December 10, 1930;
AAN, Files of Jędrzej and Zofia Moraczewski, ref. 44

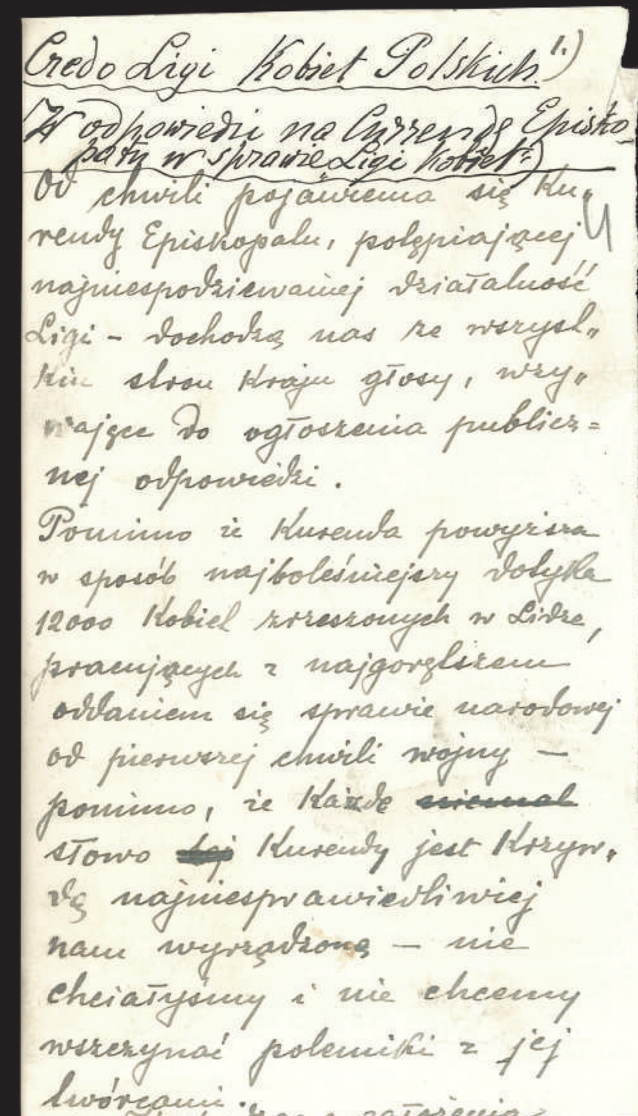
Credo Ligi Kobiet Polskich 1)

W odpowiedzi na Cyrkular Episkopatu w sprawie Ligi Kobiet.

Od chwili pojawienia się Kurendy Episkopatu, potępiającej najniespodziewaniej działalność Ligi - dochodzą nas ze wszystkich stron Kraju głosy, wzywające do ogłoszenia publicznej odpowiedzi.

Pomimo że Kurenda powyższa w sposób najboleśniejszy dotyka 12000 kobiet zrzeszonych w Lidze, pracujących z najgorętszem oddaniem się sprawie narodowej od pierwszej chwili wojny — pomimo, że każde słowo Kurendy jest krzywdą najniesprawiedliwiej nam wyrządzoną — nie chciałyśmy i nie chcemy wszczynać polemiki z jej twórcami ...

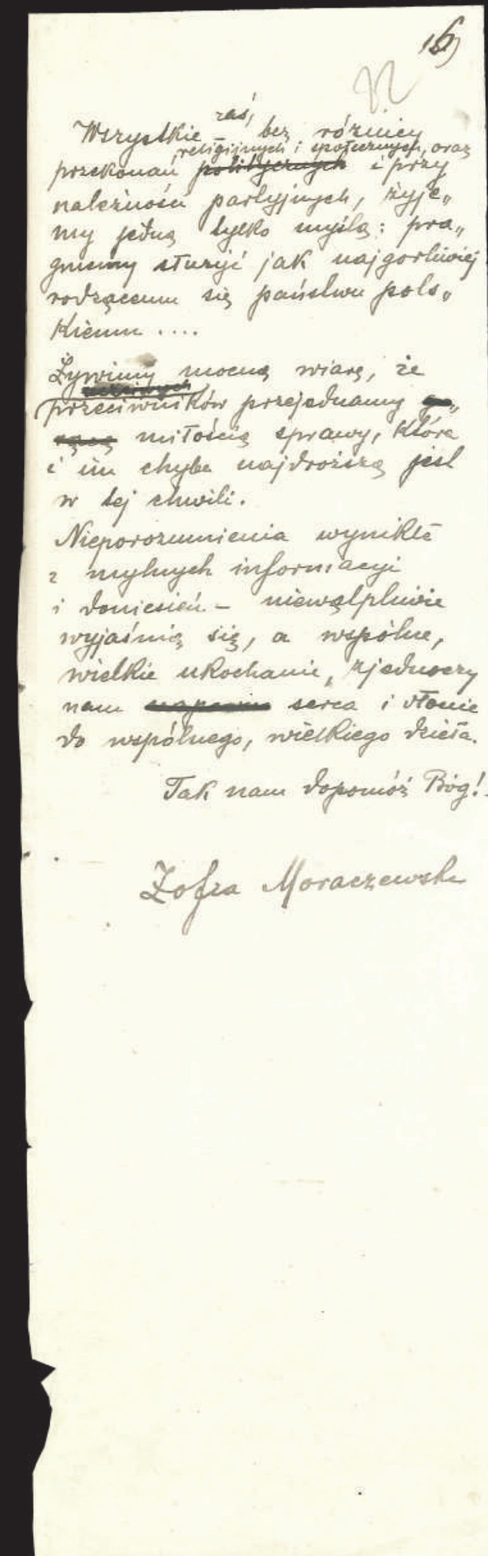
16

Wszystkie raz bez różnicy przekonań religijnych i społecznych, oraz przynależności partyjnych, żyjemy jedną tylko myślą: pragniemy stworzyć jak najgorliwiej rodzącemu się państwu polskiemu ....

Żywimy mocną wiarę, że przeciwników przejednamy miłością sprawy, która i im chyba najdroższą jest w tej chwili.

Nieporozumienia wynikłe z mylnych informacyj i doniesień - niewątpliwie wyjaśnią się, a wspólne, wielkie ukochanie, zjednoczy nam serca i dłonie do wspólnego, wielkiego dzieła.

Tak nam dopomóż Bóg!

Zofia Moraczewska

Credo Ligi Kobiet Polskich autorstwa Z. Moraczewskiej;
AAN, Liga Kobiet Polskich.

"Credo of the Polish Women's Leagie", by Z. Moraczewska;
AAN, Polish Women's League.

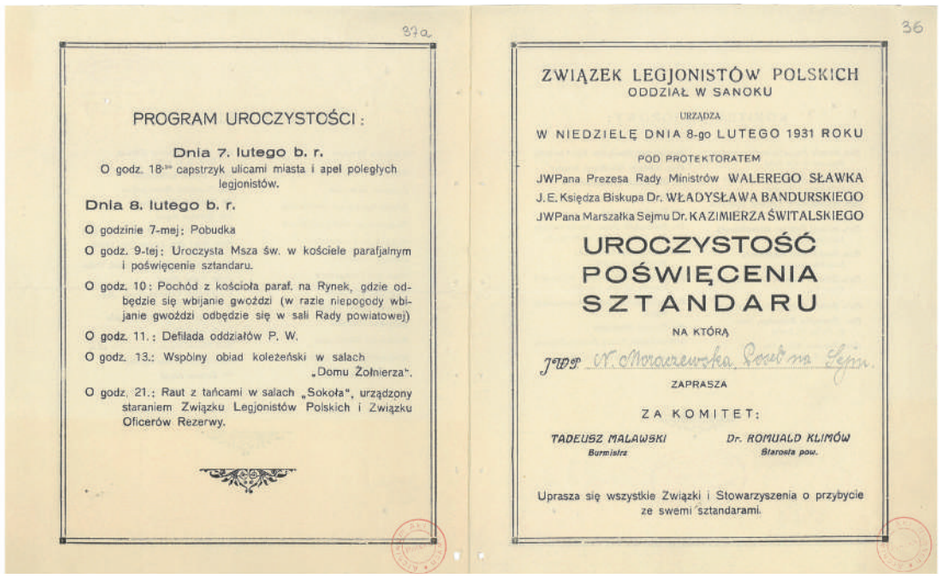

37a

PROGRAM UROCZYSTOŚCI:

Dnia 7. lutego b. r.

O godz. 18-ej capstrzyk ulicami miasta i apel poległych legjonistów.

Dnia 8. lutego b. r.

O godzinie 7-mej: Pobudka

O godz. 9-tej: Uroczysta Msza św. w kościele parafjalnym i poświęcenie sztandaru.

O godz. 10: Pochód z kościoła paraf. na Rynek, gdzie odbędzie się wbijanie gwoździ (w razie niepogody wbijanie gwoździ odbędzie się w sali Rady powiatowej)

O godz. 11.: Defilada oddziałów P. W.

O godz. 13.: Wspólny obiad koleżeński w salach „Domu Żołnierza".

O godz. 21.: Raut z tańcami w salach „Sokoła", urządzony staraniem Związku Legjonistów Polskich i Związku Oficerów Rezerwy.

36

ZWIĄZEK LEGJONISTÓW POLSKICH
ODDZIAŁ W SANOKU

URZĄDZA

W NIEDZIELĘ DNIA 8-go LUTEGO 1931 ROKU

POD PROTEKTORATEM

JWPana Prezesa Rady Ministrów WALEREGO SŁAWKA
J.E. Księdza Biskupa Dr. WŁADYSŁAWA BANDURSKIEGO
JWPana Marszałka Sejmu Dr. KAZIMIERZA ŚWITALSKIEGO

UROCZYSTOŚĆ POŚWIĘCENIA SZTANDARU

NA KTÓRĄ

JWPP. M. Moraczewska Posłowa Sejmu.

ZAPRASZA

ZA KOMITET:

TADEUSZ MALAWSKI — Burmistrz
Dr. ROMUALD KLIMÓW — Starosta pow.

Uprasza się wszystkie Związki i Stowarzyszenia o przybycie ze swemi sztandarami.

Zaproszenie Związku Legionistów w Sanoku dla Zofii Moraczewskiej na uroczystość poświęcenia sztandaru z programem uroczystości, 7-8.02.1931 r.;
AAN, Akta Jędrzeja i Zofii Moraczewskich, sygn. 71-I-102

Invitation of the Legionnaires' Union in Sanok for Zofia Moraczewska for the celebration of the blessing of the banner, with the program of the ceremony, on February 7-8, 1931;
AAN, Files of Jędrzej and Zofia Moraczewski, ref. 71-I-102

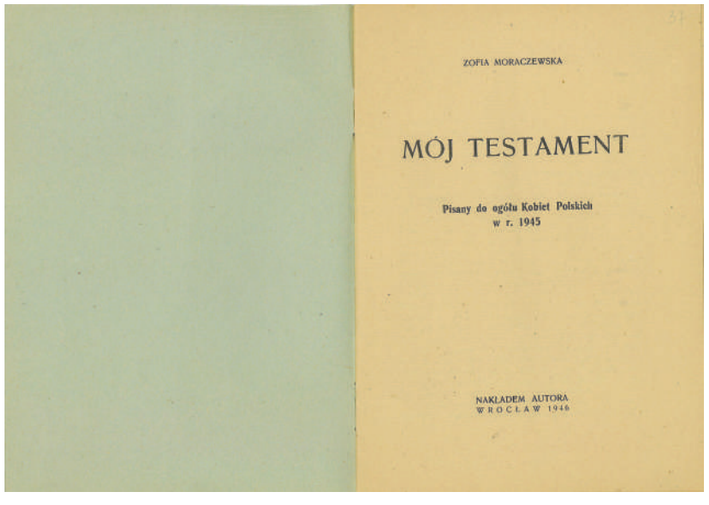

ZOFIA MORACZEWSKA

MÓJ TESTAMENT

Pisany do ogółu Kobiet Polskich w r. 1945

NAKŁADEM AUTORA
WROCŁAW 1946

Z. Moraczewska, Mój testament pisany do ogółu Kobiet Polskich w 1945 r., Wrocław 1946 r.;
AAN, Akta Jędrzeja i Zofii Moraczewskich, sygn. 71-III-9

Z. Moraczewska, "My Testament Written to All Polish Women in 1945", Wrocław 1946;
AAN, Files of Jędrzej and Zofia Moraczewski, ref. 71-III-9

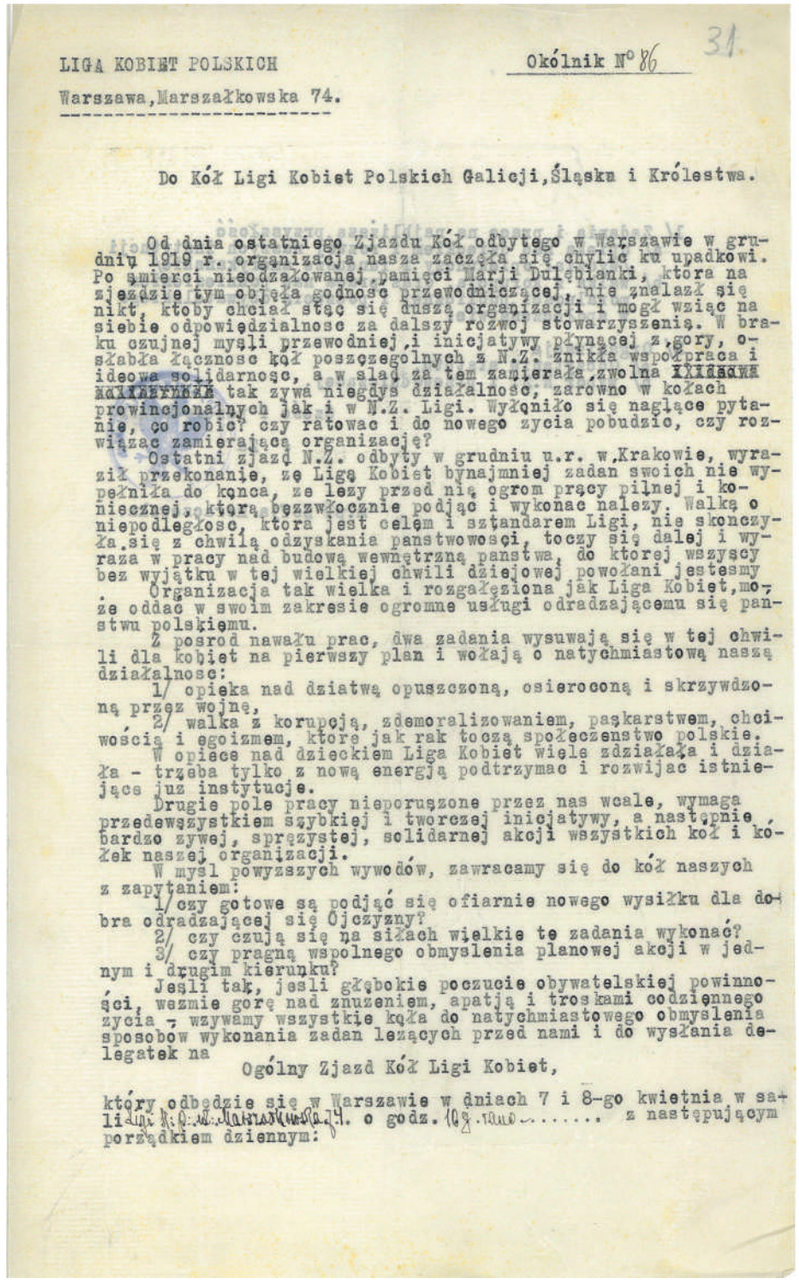

LIGA KOBIET POLSKICH — Okólnik N° 86 — 31.

Warszawa, Marszałkowska 74.

Do Kół Ligi Kobiet Polskich Galicji, Śląska i Królestwa.

Od dnia ostatniego Zjazdu Kół odbytego w Warszawie w grudniu 1919 r. organizacja nasza zaczęła się chylić ku upadkowi. Po śmierci nieodżałowanej Pamięci Marji Dulębianki, która na zjeździe tym objęła godność przewodniczącej, nie znalazł się nikt, ktoby chciał stać się duszą organizacji i mógł wziąć na siebie odpowiedzialność za dalszy rozwój stowarzyszenia. W braku czujnej myśli przewodniej, i inicjatywy płynącej z góry, osłabła łączność kół poszczególnych z N.Z. znikła współpraca i ideowa solidarność, a w ślad za tem zanikała, zwolna [illegible] tak żywa niegdyś działalność, zarówno w kołach prowincjonalnych jak i w N.Z. Ligi. Wyłoniło się naglące pytanie, co robić? czy ratować i do nowego życia pobudzić, czy rozwiązać zamierającą organizację?

Ostatni zjazd N.Z. odbyty w grudniu u.r. w Krakowie, wyraził przekonanie, że Ligą Kobiet bynajmniej zadań swoich nie wypełniła do końca, że leży przed nią ogrom pracy pilnej i koniecznej, którą bezzwłocznie podjąć i wykonać należy. Walkę o niepodległość, która jest celem i sztandarem Ligi, nie skończyła się z chwilą odzyskania państwowości, toczy się dalej i wyraża w pracy nad budową wewnętrzną państwa, do której wszyscy bez wyjątku w tej wielkiej chwili dziejowej powołani jesteśmy.

Organizacja tak wielka i rozgałęziona jak Liga Kobiet, może oddać w swoim zakresie ogromne usługi odradzającemu się państwu polskiemu.

Z pośród nawału prac, dwa zadania wysuwają się w tej chwili dla kobiet na pierwszy plan i wołają o natychmiastową naszą działalność:

1/ opieka nad dziatwą opuszczoną, osieroconą i skrzywdzoną przez wojnę,

2/ walka z korupcją, zdemoralizowaniem, pąkarstwem, chciwością i egoizmem, które jak rak toczą społeczeństwo polskie.

W opiece nad dzieckiem Liga Kobiet wiele zdziałała i działa - trzeba tylko z nową energją podtrzymać i rozwijać istniejące już instytucje.

Drugie pole pracy nieporuszone przez nas wcale, wymaga przedewszystkiem szybkiej i twórczej inicjatywy, a następnie bardzo żywej, sprężystej, solidarnej akcji wszystkich kół i kółek naszej organizacji.

W myśl powyższych wywodów, zawracamy się do kół naszych z zapytaniem:

1/ czy gotowe są podjąć się ofiarnie nowego wysiłku dla dobra odradzającej się Ojczyzny?

2/ czy czują się na siłach wielkie te zadania wykonać?

3/ czy pragną wspólnego obmyślenia planowej akcji w jednym i drugim kierunku?

Jeśli tak, jeśli głębokie poczucie obywatelskiej powinności, weźmie górę nad znużeniem, apatją i troskami codziennego życia, wzywamy wszystkie koła do natychmiastowego obmyślenia sposobów wykonania zadań leżących przed nami i do wysłania delegatek na

Ogólny Zjazd Kół Ligi Kobiet,

który odbędzie się w Warszawie w dniach 7 i 8-go kwietnia w sali [illegible] przy ul. Marszałkowskiej 74. o godz. 10½ rano ..... z następującym porządkiem dziennym:

Circular of Zofia Moraczewska to the Circles of the Polish Women's League of Galicia, Silesia and the Kingdom, 1920;
AAN, Polish Women's League, ref. 42

ZOFIA SOKOLNICKA

Zofia Sokolnicka, domena publiczna / public domain

ZOFIA SOKOLNICKA
1878 - 1927

Zofia Sokolnicka urodziła się w Krakowie 15 maja 1878 r.. Pochodziła ze znanej ziemiańskiej rodziny z Wielkopolski. Była córką Stanisława, Powstańca 1863 r., i Stanisławy Moszczeńskiej.

W latach 1884-1894 kształciła się na pensji panien Danysz w Poznaniu. Około 1898 r. ukończyła kurs gry na fortepianie w szkole muzycznej Marii Sokołowskiej. Swoją wiedzę z zakresu literatury, historii i języka polskiego uzupełniała jako wolny słuchacz na Uniwersytecie Jagiellońskim. Równocześnie pracowała jako nauczycielka muzyki na pensji panien Danysz. Prowadziła również tajną pracę nauczycielską sprzeciwiając się germanizacji społeczeństwa polskiego w zaborze pruskim. W tym celu Zofia współtworzyła tajne Towarzystwo „Warta" edukujące dzieci na poziomie niższym. Pozostała jego członkiem do końca życia. W tym samym celu zakłada, razem z księdzem Malińskim, „Biuro Porady Rodzicielskiej", w którym działa do około 1914 r.. W 1899 r. bierze udział w tajnym zjeździe członków „Towarzystwa Tomasza Zana" w Krakowie, kształcące i wychowujące młodzież gimnazjalną i uniwersytecką. W la-

ZOFIA SOKOLNICKA
1878 - 1927

Zofia Sokolnicka was born in Krakow on May 15th, 1878. She came from a well-known landowning family from Wielkopolska. She was the daughter of Stanisław, an insurgent of 1863, and Stanisława Moszczeńska.

In the years 1884-1894 she studied at the Danysz boarding school for girls in Poznań. Around 1898, she completed a piano course at Maria Sokołowska's music school. She completed her knowledge of literature, history and Polish as a freelance student at the Jagiellonian University. At the same time, she worked as a music teacher at the Danysz boarding school for girls. She also conducted secret teaching work, opposing the Germanization of Polish society in the Prussian partition. For this purpose, Zofia co-founded the secret "Warta" Society, educating children at a lower level. She remained its member for the rest of her life. For the same purpose, together with Father Maliński, she founded the "Parent Advice Bureau", in which she operated until around 1914. In 1899, she participated in a secret convention of members of the "Tomasz Zan Society" in Krakow, which educated and cared for junior high school

tach 1900-1912 razem z prof. Czermakiem z UJ prowadziła kursy wakacyjne, w których brały udział kobiety z ziem zachodnich, nad którymi roztaczano opiekę materialną i moralną. Prowadziła również „Tajne kursy metodyczne dla nauczycielstwa z Poznania". Poruszała się między zaborami nawiązując kontakty z ważnymi osobami z punktu widzenia działań konspiracyjnych. Położyła fundamenty pod założenie Uniwersytetu Poznańskiego, organizując najpierw cykle „wykładów naukowych", które wygłaszali wybitni uczeni, a następnie Towarzystwo Wykładów Naukowych. Działalność pedagogiczna Zofii Sokolnickiej znalazła swoje ukonorowanie po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. W 1918 r. powołała ona komisję szkolną do spolszczenia szkolnictwa. Jako poseł na Sejm Ustawodawczy zajmowała się m.in. szkolnictwem wyższym i sytuacją nauczycieli akademickich.

Działała aktywnie w towarzystwach charytatywnych, takich jak: „Przytulisko dla dziatwy szkolnej", „Komitet wycieczek dzieci do Krakowa", „Straż narodowa", Towarzystwo Czytelni Ludowych. Zwraca szczególną uwagę na kobiety i ich sytuację. Była współzałożycielką „Czytelni dla Kobiet", „Zjednoczenia Towarzystw Kobiecych na Rzeszę Niemiecką", „Zrzeszenia Związków Kobiecych Polski i Wychodźstwa", „Towarzystwa Ziemianek Wielkopolski i Pomorza", „Związku Kobiet Pracujących w Handlu i Przemyśle" i wielu innych. Tworzy w Poznaniu „Pogotowie Kobiet" a w czasie wojny z bolszewikami „Narodową Służbę Kobiet w Poznaniu i w Warszawie", zaś w Polsce Odrodzonej „Narodową Organizację Kobiet". Współorganizowała wiece kobiet przeciwko władzom pruskim w obronie szkół oraz przeciwko prawu wywłaszczenia.

and university students. In the years 1900-1912, together with prof. Czermak from the Jagiellonian University, she conducted summer courses in which women from western lands took part. There, the women were provided with material and moral protection. She also conducted "Secret methodology courses for teachers from Poznań". She moved between the partitions, establishing contacts with important, from the point of view of underground activities, people. She laid the foundations for the assumptions of the University of Poznań, first, by organizing a series of "scientific lectures" delivered by eminent scholars, and then organizing the Society for Scientific Lectures. The pedagogical activity of Zofia Sokolnicka crowned its accomplishment after Poland regained independence. In 1918, she established a school commission to translate education into Polish. As a member of the Legislative Sejm, she dealt with, inter alia, higher education and the situation of academic teachers.

She was active in charity societies, such as: „Przytulisko dla dziatwy szkolnej", „Komitet wycieczek dzieci do Krakowa", „Straż narodowa", Towarzystwo Czytelni Ludowych. She specifically paid attention to women and their situation. She was a co-founder of the "Reading Room for Women", "Women's Societies for the German Reich Union", "Association of Women's Unions of Poland and Emigration", "association of Female landowners of Great Poland and Pomerania", "Union of Women Working in Trade and Industry" and many others. In Poznań, she created the "Women's Emergency Service", and during the war with the Bolsheviks, she created the "National Women's Service in Poznań and Warsaw", and in the Reborn Poland, the "National Women's Organization". She co-organized women's rallies

Zofia Sokolnicka była również tajną emisariuszką, która wykorzystywała swoją chorobę oczu, żeby nie stać się podejrzaną dla pruskich szpiegów. Przewoziła cenne informacje, często ucząc się ich na pamięć lub używając specjalnego wymyślonego przez siebie szyfru. Od 1915 r. była emisariuszką Narodowej Demokracji pracując dla „Agencji Lozańskiej", „Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu". Przygotowała materiały naukowe do „Encyklopedii polskiej we Fryburgu". W 1919 r. przekradła się przez front i Niemcy objęte rewolucją by dotrzeć do Paryża w ważnej misji politycznej.

Związana z Związkiem Ludowo-Narodowym w 1918 r. została posłem na Sejm Dzielnicowy. W 1919 r. weszła do Naczelnej Rady Ludowej.

W 1919 r. została z ramienia Związku Ludowo-Narodowego posłem na Sejm Ustawodawczy (1919-1922) a następnie ponownie została wybrana do Sejmu I Kadencji (1922-1927). Pracowała głównie w komisjach oświecenia, opieki społecznej i spraw zagranicznych.

Pisywała do wielu czasopism, takich jak m.in.: „Dziennik Berliński", „Szkółka Domowa", „Kurier Poznański", „Gazeta Warszawska". Wydała m.in. takie prace jak: „O pracy tajnej Towarzystwa Tomasza Zana" (1921), „W 25 rocznicę męczeństwa dzieci polskich we Wrześni" (1923) czy „O polską naukę" (1922).

Była ciężko chora. Zmarła 27 lutego 1927 r. w Poznaniu.

in defense of schools against the Prussian authorities and against the expropriation law.

Zofia Sokolnicka was also a secret emissary who used her eye disease to avoid becoming a suspect for Prussian spies. She passed on valuable information, often memorizing it or using a special cipher she invented. From 1915, she was an emissary of the National Democracy, working for the "Lausanne Agency", and "the Polish National Committee in Paris". She prepared scientific materials for the "Polish Encyclopedia in Friborg". In 1919, she sneaked through the front and revolutionized Germany to reach Paris on an important political mission.

Involved with the People's National Union in 1918, she became a member of the District Parliament. In 1919, she entered the Supreme People's Council.

In 1919, she became a member of the Legislative Seym (1919-1922) on behalf of the National People's Union, and then was re-elected to the Seym of the 1st Term (1922-1927). She worked mainly in the committees of enlightenment, social welfare and foreign affairs.

She wrote for many magazines, such as: „Dziennik Berliński", „Szkółka Domowa", „Kurier Poznański", „Gazeta Warszawska". She published, inter alia, „O pracy tajnej Towarzystwa Tomasza Zana" (1921) ("The Secret Work of the Tomasz Zan Society", 1921), „W 25 rocznicę męczeństwa dzieci polskich we Wrześni" (1923) ("On the 25th Anniversary of the Polish Children's Martyrdom in Września", 1923), or „O polską naukę" (1922) ("For Polish Education", 1922).

She was very ill and died in Poznań on february 27th, 1927.

Zofia Sokolnicka,
domena publiczna / public domain

ZOFJA SOKOLNICKA.

Zofja Sokolnicka pochodziła z wielkopolskiej rodziny ziemiańskiej, wsławionej współudziałem swym w wojnach napoleońskich i powstaniach. Urodziła się dn. 15.maja 1878r. w Krakowie, jako córka weterana z r.63 Stanisława Sokolnickiego i Stanisławy z Moszczeńskich. Była więc prawnuczką dwu generałów: Michała Sokolnickiego i Tadeusza Suchorzewskiego, po których wzięła w spadku nieugięte bohaterstwo i nieskażone poczucie honoru. Dom rodzicielski, przepojony staropolską tradycją wychował ją w przekonaniu, że wszystko należy poświęcić nieszczęśliwej ojczyźnie, że w tej świętej, ofiarnej pracy niema ustępstw, niema kompromisów. Podobna atmosfera religijna i patryjotyczna otoczyła ją również na pensji panien Danysz w Poznaniu, gdzie panował duch jaknajlepszy. Kształciła się w tej, najwyższej wówczas szkole żeńskiej b. zaboru pruskiego w latach 1884 - 1894. Należała do najzdolniejszych uczennic. Ponieważ posiadała także wybitne zdolności muzyczne ukończyła z powodzeniem kurs gry fortepianowej w szkole muzycznej Marji Sokołowskiej około r.1898. Poczem udzielała lekcji muzyki na pensji pp.Danyszówien.- W tym też czasie i latach następnych chcąc uzupełnić swoje wykształcenie jeździła do Krakowa, ażeby tam, na Uniwersytecie Jagiellońskim, w charakterze słuchaczki nadzwyczajnej, wysłuchać kursów języka polskiego, literatury i historji. Interesowała się do końca życia problemami dotyczącemi historji literatury polskiej,- niestety jednakże nie znalazła czasu na to, żeby napisać zamierzone w tym zakresie dzieło naukowe.-

Z chwilą ukończenia szkoły myślała Zofja Sokolnicka już tylko o pracy dla Polski, oddała się intensywnej działalności społeczno-politycznej nie dbając zupełnie o

The first page of the „Zofia Sokolnicka's Biography" by Wanda Brzeska, 04.1929;
AAN, Archive of Ignacy Jan Paderewski, ref. 1698

Pierwsza strona „Życiorysu Zofii Sokolnickiej" pióra Wandy Brzeskiej, 04.1929 r.;
AAN, Archiwum Ignacego Jana Paderewskiego, sygn. 1698

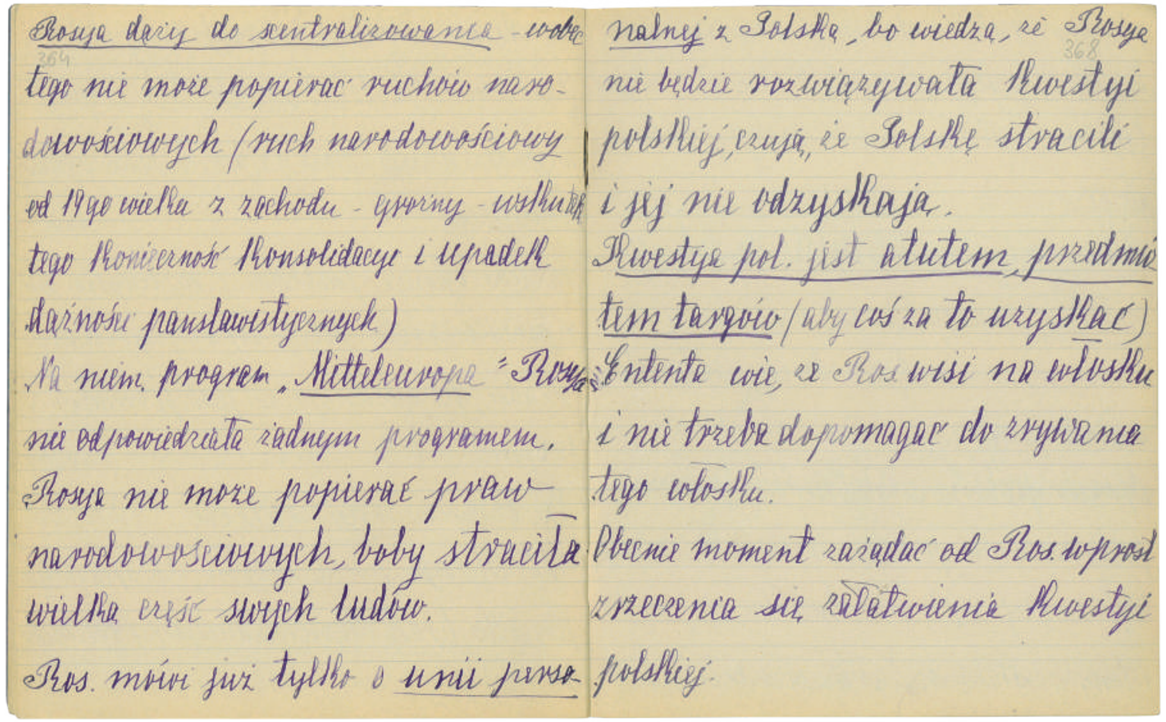

Rosya dąży do centralizowania – wobec
tego nie może popierać ruchów naro-
dowościowych (ruch narodowościowy
od 19go wieku z zachodu – groźny – wskutek
tego konieczność konsolidacyi i upadek
dążności panslawistycznych)
Na niem. program „Mitteleuropa" Rosya
nie odpowiedziała żadnym programem.
Rosya nie może popierać praw
narodowościowych, boby straciła
wielką część swych ludów.
Ros. mówi już tylko o unii perso-
nalnej z Polską, bo wiedzą, że Rosya
nie będzie rozwiązywała kwestyi
polskiej, czują, że Polskę stracili
i jej nie odzyskają.
Kwestya pol. jest atutem, przedmio-
tem targów (aby coś za to uzyskać)
Entente wie, że Ros. wisi na włosku
i nie trzeba dopomagać do zrywania
tego włoska.
Obecnie moment żądać od Ros. wprost
zrzeczenia się załatwienia kwestyi
polskiej.

Notatki Zofii Sokolnickiej o sytuacji międzynarodowej, I-y zeszyt;
AAN, Centralna Agencja Polska w Lozannie, sygn. 203

Zofia Sokolnicka's notes on the international situation, issue I;
AAN, Central Polish Agency in Lausanne, ref. 203

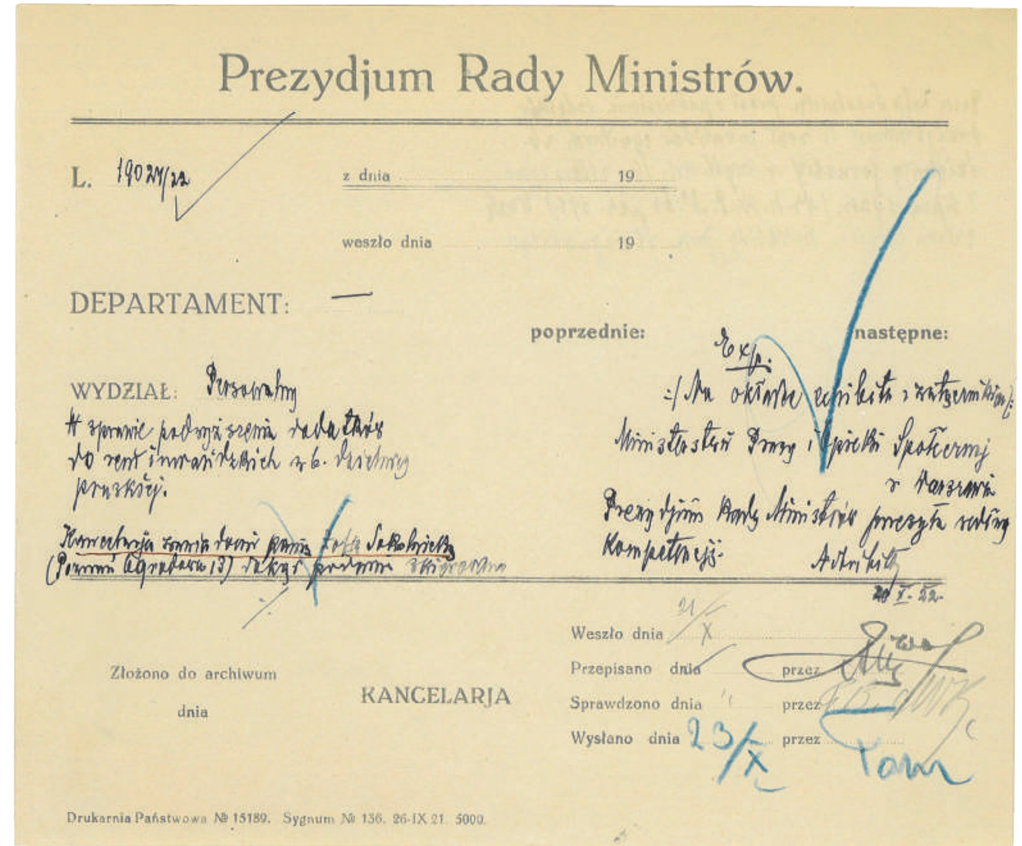

Prezydjum Rady Ministrów.

L. 19024/22 z dnia 19

weszło dnia 19

DEPARTAMENT: —

poprzednie: następne:

WYDZIAŁ: Personalny

W sprawie podwyższenia dodatków do rent inwalidzkich z b. dzielnicy pruskiej.

Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej w Warszawie
Prezydjum Rady Ministrów przesyła według kompetencji.

Złożono do archiwum dnia

KANCELARJA

Weszło dnia 21/X
Przepisano dnia przez
Sprawdzono dnia przez
Wysłano dnia 23/X przez

Drukarnia Państwowa № 15189. Sygnum № 136. 26-IX 21. 5000.

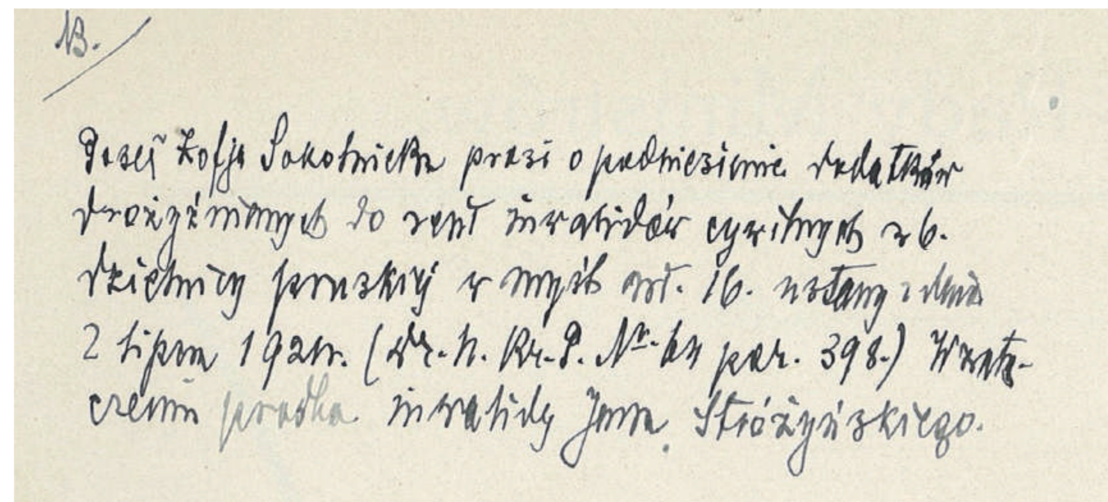

Posł. Zofja Sokolnicka prosi o podwyższenie dodatków drożyźnianych do rent inwalidów cywilnych z b. dzielnicy pruskiej w myśl art. 16. ustawy z dnia 2 lipca 1921 r. (Dz. U. R. P. № 64 poz. 398.) Wrzesień … inwalidy Jana Stróżyńskiego.

Posłanka Zofia Sokolnicka w sprawie przyznania uposażenia inwalidom, 20.10.1922 r.;
AAN, Prezydium Rady Ministrów, sygn. 19024-22

MP Zofia Sokolnicka on the awarding of remuneration to the disabled, October 20, 1922; AAN, Presidium of the Council of Ministers, ref. 19024-22

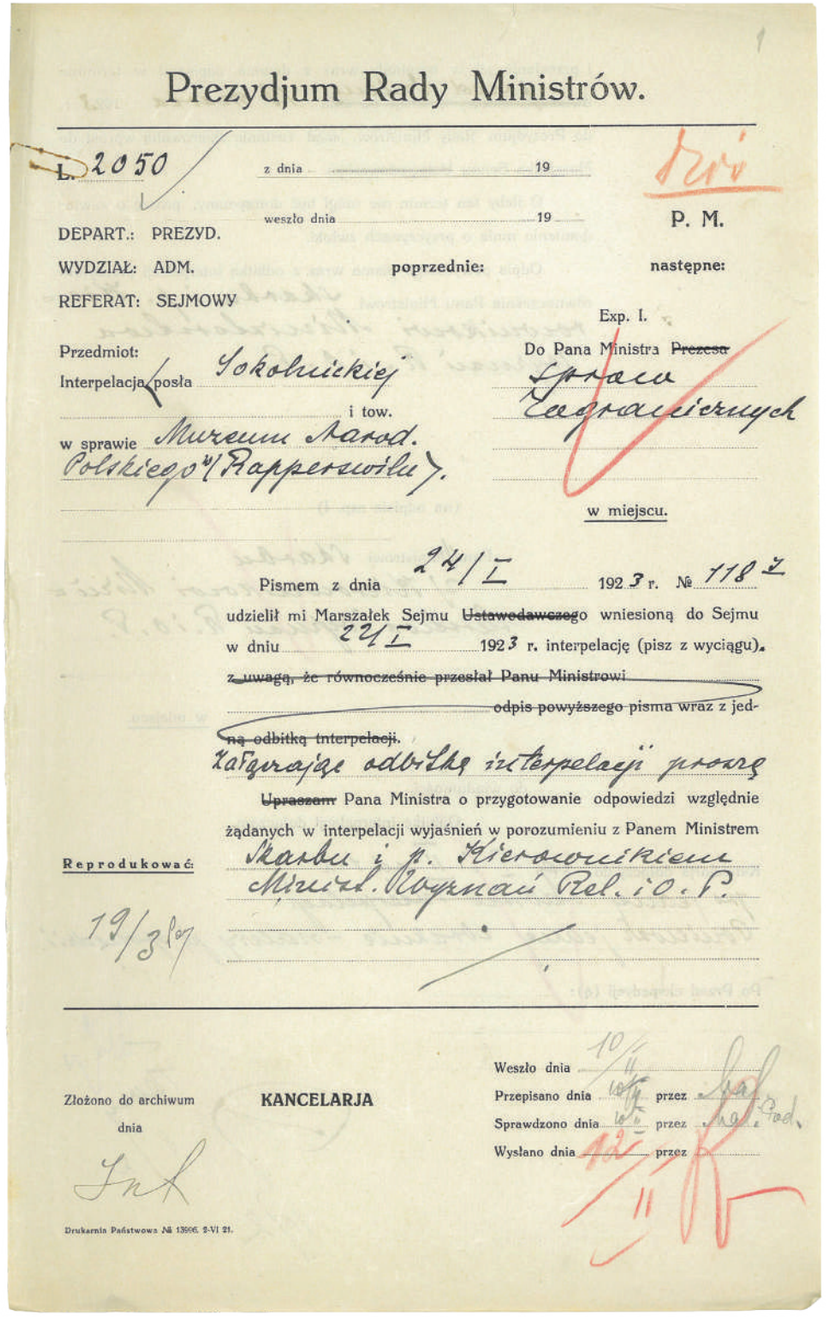

Prezydjum Rady Ministrów.

L. 2050 z dnia ..... 19 ..... Dziś

weszło dnia ..... 19 ..... P. M.

DEPART.: PREZYD.

WYDZIAŁ: ADM. poprzednie: następne:

REFERAT: SEJMOWY

Exp. I.

Przedmiot:

Interpelacja posła Sokolnickiej i tow.

w sprawie Muzeum Narod. Polskiego w Rapperswilu.

Do Pana Ministra ~~Prezesa~~ Spraw Zagranicznych

w miejscu.

Pismem z dnia 24/I 1923 r. № 118 I

udzielił mi Marszałek Sejmu ~~Ustawodawczego~~ wniesioną do Sejmu w dniu 22/I 1923 r. interpelację (pisz z wyciągu).

~~z uwagą, że równocześnie przesłał Panu Ministrowi odpis powyższego pisma wraz z jedną odbitką interpelacji.~~

Załączając odbitkę interpelacji proszę ~~Upraszam~~ Pana Ministra o przygotowanie odpowiedzi względnie żądanych w interpelacji wyjaśnień w porozumieniu z Panem Ministrem Skarbu i p. Kierownikiem Minist. Wyznań Rel. i O. P.

Reprodukować: 19/3 [illegible]

Złożono do archiwum dnia

KANCELARJA

Weszło dnia 10/II

Przepisano dnia 10/II przez

Sprawdzono dnia 10/II przez

Wysłano dnia 12 przez

Drukarnia Państwowa № 13996. 2-VI 21.

Interpellation of Zofia Sokolnicka on the Polish Museum in Rapperswil, February 8, 1923; AAN, Presidium of the Council of Ministers, ref. 2050-23

Interpelacja posłanki Zofii Sokolnickiej w sprawie Muzeum Polskiego w Rapperswilu, 08.02.1923 r.; AAN, Prezydium Rady Ministrów, sygn. 2050-23

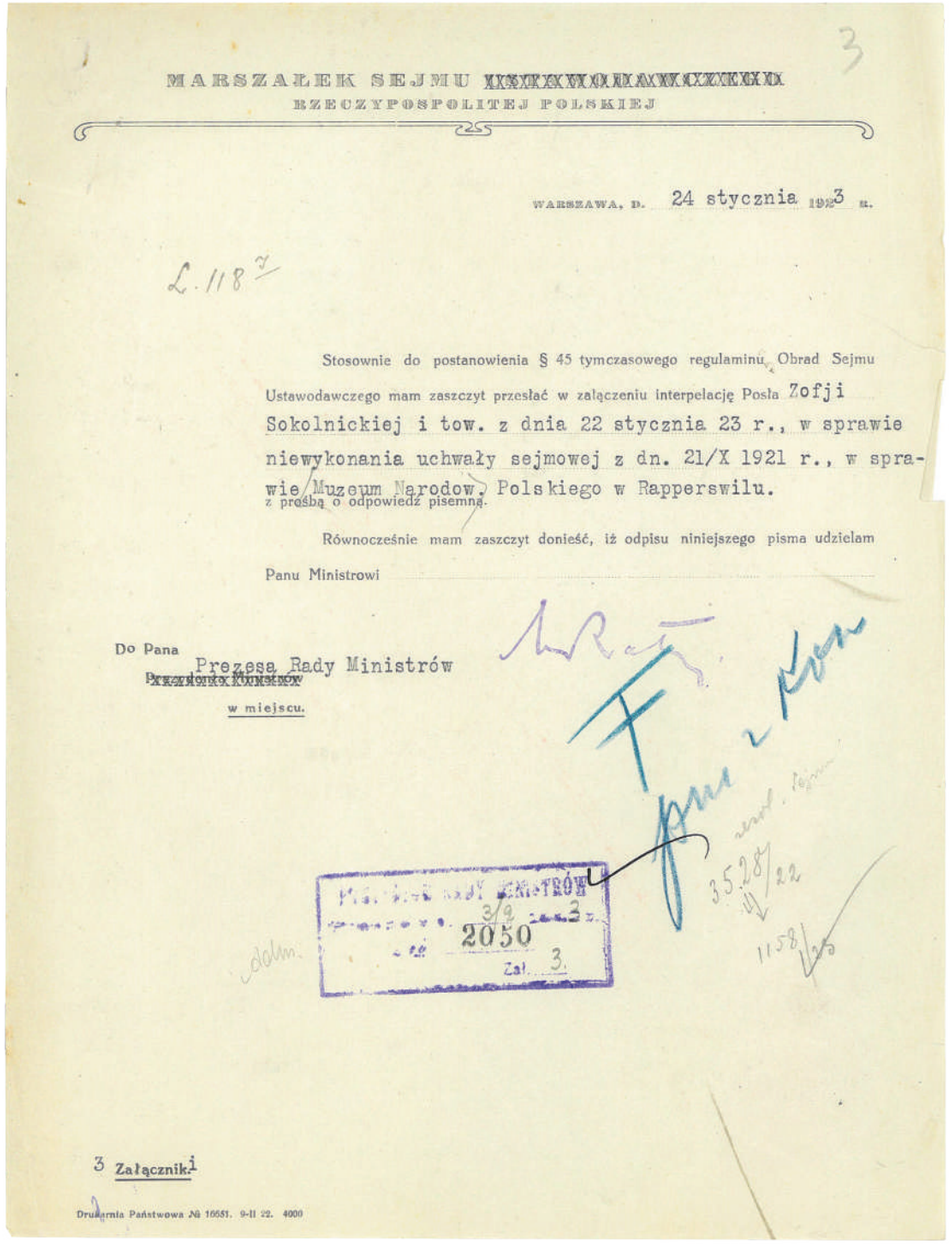

MARSZAŁEK SEJMU ~~USTAWODAWCZEGO~~ RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

WARSZAWA, D. 24 stycznia 1923 r.

L. 118 I

Stosownie do postanowienia § 45 tymczasowego regulaminu Obrad Sejmu Ustawodawczego mam zaszczyt przesłać w załączeniu interpelację Posła Zofji Sokolnickiej i tow. z dnia 22 stycznia 23 r., w sprawie niewykonania uchwały sejmowej z dn. 21/X 1921 r., w sprawie Muzeum Narodow. Polskiego w Rapperswilu.

z prośbą o odpowiedź pisemną.

Równocześnie mam zaszczyt donieść, iż odpisu niniejszego pisma udzielam Panu Ministrowi

Do Pana Prezesa Rady Ministrów ~~Prezydenta Ministrów~~

w miejscu.

3 Załącznik

Drukarnia Państwowa № 16651. 9-II 22. 4000

Letter on the interpellation of Zofia Sokolnicka regarding the Polish Museum in Rapperswil, January 24, 1923; AAN, Presidium of the Council of Ministers, ref. 2050-23

Pismo w sprawie interpelacji Zofii Sokolnickiej dotyczącej Muzeum Polskiego w Rapperswilu, 24.01.1923 r.; AAN, Prezydium Rady Ministrów, sygn. 2050-23

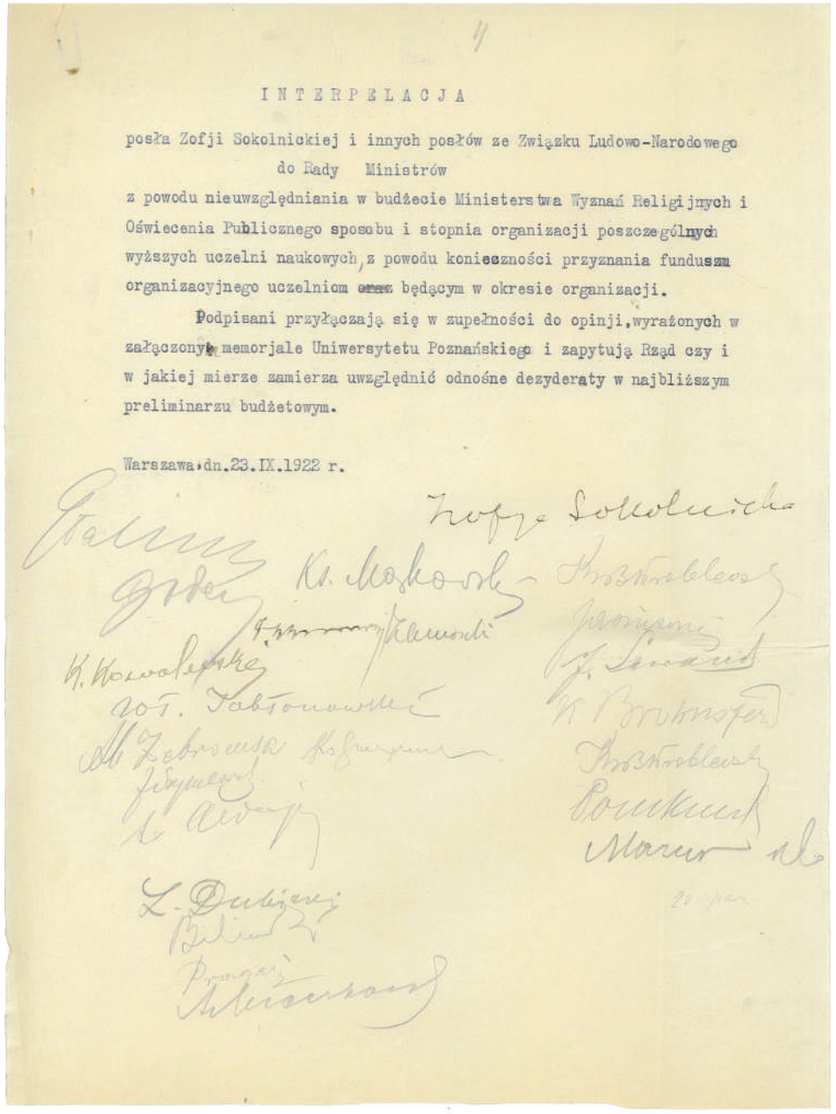

INTERPELACJA

posła Zofji Sokolnickiej i innych posłów ze Związku Ludowo-Narodowego
do Rady Ministrów
z powodu nieuwzględniania w budżecie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego sposobu i stopnia organizacji poszczególnych wyższych uczelni naukowych, z powodu konieczności przyznania funduszu organizacyjnego uczelniom oraz będącym w okresie organizacji.

Podpisani przyłączają się w zupełności do opinji, wyrażonych w załączonym memorjale Uniwersytetu Poznańskiego i zapytują Rząd czy i w jakiej mierze zamierza uwzględnić odnośne dezyderaty w najbliższym preliminarzu budżetowym.

Warszawa, dn. 23. IX. 1922 r.

Zofja Sokolnicka

Interpelacja sejmowa posłanki Zofii Sokolnickiej w sprawie wyższych uczelni, 23.09.1922 r.;
AAN, Prezydium Rady Ministrów, sygn. 18957-22

Parliamentary ruling of Zofia Sokolnicka, MP, on universities, September 23, 1922;
AAN, Presidium of the Council of Ministers, ref. 18957-22

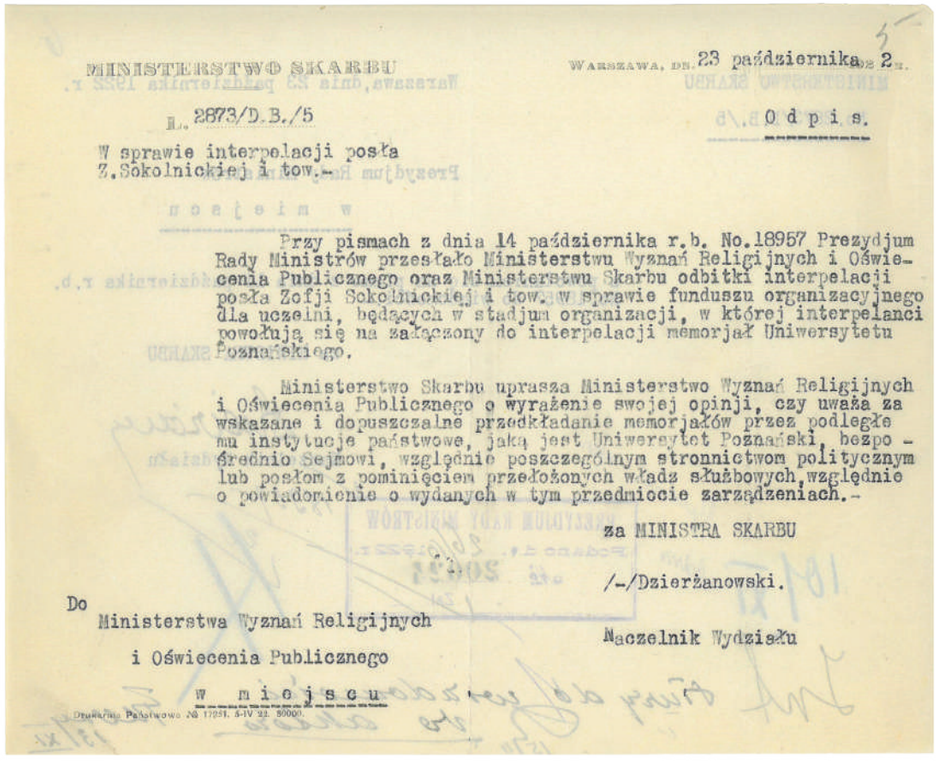

MINISTERSTWO SKARBU

WARSZAWA, DN. 23 października 1922 R.

L. 2873/D.B./5

O d p i s.

W sprawie interpelacji posła
Z. Sokolnickiej i tow.-

Przy pismach z dnia 14 października r.b. No. 18957 Prezydjum Rady Ministrów przesłało Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwu Skarbu odbitki interpelacji posła Zofji Sokolnickiej i tow. w sprawie funduszu organizacyjnego dla uczelni, będących w stadjum organizacji, w której interpelanci powołują się na załączony do interpelacji memorjał Uniwersytetu Poznańskiego.

Ministerstwo Skarbu uprasza Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego o wyrażenie swojej opinji, czy uważa za wskazane i dopuszczalne przedkładanie memorjałów przez podległe mu instytucje państwowe, jaką jest Uniwersytet Poznański, bezpośrednio Sejmowi, względnie poszczególnym stronnictwom politycznym lub posłom z pominięciem przełożonych władz służbowych, względnie o powiadomienie o wydanych w tym przedmiocie zarządzeniach.-

za MINISTRA SKARBU

/-/Dzierżanowski.

Naczelnik Wydziału

Do
Ministerstwa Wyznań Religijnych
i Oświecenia Publicznego
w miejscu

Drukarnia Państwowa No 17251. 5-IV 22. 50000.

Pismo w sprawie interpelacji posłanki Zofii Sokolnickiej dotyczącej wyższych uczelni, 23.10.1922 r.; AAN, Prezydium Rady Ministrów, sygn. 18957-22

Letter on the interpellation of Zofia Sokolnicka on universities, October 23, 1922; AAN, Presidium of the Council of Ministers, ref. 18957-22

Interpelacja posłanki Zofii Sokolnickiej w sprawie przyznania poborów urzędnikom emerytowanym oraz wdowom i sierotom po urzędnikach państwowych, 19.09.1922 r.; AAN, Prezydium Rady Ministrów, sygn. 19023-22

Interpellation by deputy Zofia Sokolnicka on the awarding of salaries to retired officials, as well as widows and orphans of state officials, September 19, 1922;
AAN, Presidium of the Council of Ministers, ref. 19023-22

Interpelacja

posła ZOFJI SOKOLNICKIEJ i innych posłów Zw. Lud. Nar. do Rady Ministrów w sprawie przyznania urzędnikom emerytowanym oraz wdowom i sierotom po urzędnikach państwowych, poborów podług norm ustaw obowiązujących.

Podług ustawy E. z dnia 28 lipca 1921 r. emerytowani urzędnicy państwowi mają prawo po 35-ciu latach służby pobierać 100% pensji czynnych urzędników danego stopnia, ponieważ w myśl artykułu 41, względnie 49 emerytura funkcjonarjuszów państwowych wzrasta automatycznie odpowiednio do pensji urzędników czynnych.

Wbrew intencji ustawy sejmowej nie podwyższono poborów emerytalnych, wdowich i sierocych według jej norm. Jako przykład niech posłuży następujące obliczenie:

Urzędnik czynny VII stopnia pobierał:		Urzędn. emerytow. VII stop. pobierał:	
w lipcu około	44780 ÷100% dod. droż.	w lipcu	43.000 M.
		tracił zatem	46.000 "
w sierpniu	44780 ÷ 150% " "	w sierpniu	45.000 "
		tracił zatem	66.000 "
we wrześniu	44780 ÷ 200% " "	we wrześniu	57.000 "
		tracił zatem	80.000 "

Obliczenie to, podane w przybliżeniu, dotyczy emerytów państwa Polskiego, żonatych, bezdzietnych.

Na posiedzeniu Sejmu dnia 28 lipca r.b. na wniosek posła Smulikowskiego uchwalono rezolucję, wzywającą Rząd, aby urzędnikom emerytowanym, oraz wdowom i sierotom wypłacono nadzwyczajny dodatek drożyźniany analogicznie do dodatku nadzwyczajnego, jaki przyznano urzędnikom czynnym.

Rezolucji tej dotychczas również nie uwzględniono.

Podpisani zapytują Rząd, na jakiej podstawie oblicza się uposażenie emerytalne wdowie i sieroce według podanego przykładu i czy i kiedy Rząd zamierza zastosować ich wysokość do norm ustaw obowiązujących oraz uchwalonej rezolucji.

Warszawa, dnia 19 września 1922 r.

Zofja Sokolnicka

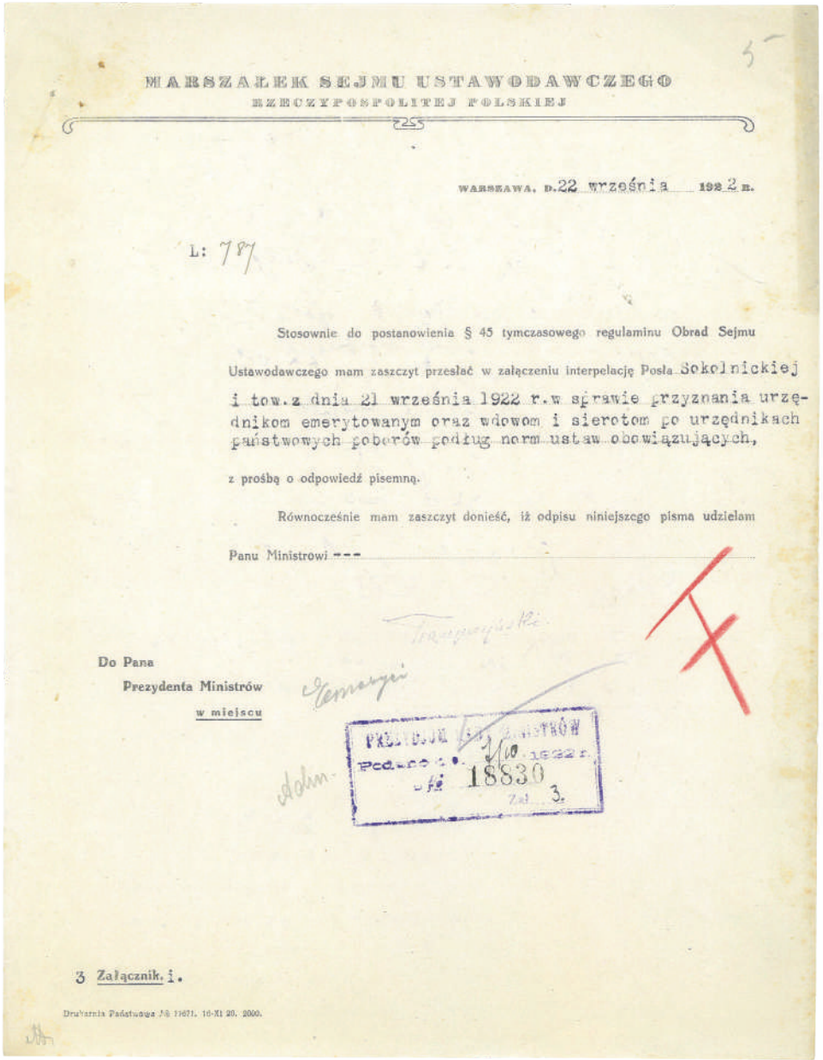

MARSZAŁEK SEJMU USTAWODAWCZEGO
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

WARSZAWA, D. 22 września 1922 R.

L: 787

Stosownie do postanowienia § 45 tymczasowego regulaminu Obrad Sejmu Ustawodawczego mam zaszczyt przesłać w załączeniu interpelację Posła Sokolnickiej i tow. z dnia 21 września 1922 r. w sprawie przyznania urzędnikom emerytowanym oraz wdowom i sierotom po urzędnikach państwowych poborów podług norm ustaw obowiązujących,

z prośbą o odpowiedź pisemną.

Równocześnie mam zaszczyt donieść, iż odpisu niniejszego pisma udzielam Panu Ministrowi ---

Do Pana
Prezydenta Ministrów
w miejscu

PREZYDJUM RADY MINISTRÓW
Podano d. 1/10 1922 r.
№ 18830
Zał. 3.

3 Załącznik. i.

Drukarnia Państwowa № 11671. 16-XI 20. 2000.

Letter on the interpellation of MP Zofia Sokolnicka on the awarding of salaries to retired officials, as well as widows and orphans of state officials, September 19, 1922;
AAN, Presidium of the Council of Ministers, ref. 19023-22

Pismo w sprawie interpelacji posłanki Zofii Sokolnickiej w sprawie przyznania poborów urzędnikom emerytowanym oraz wdowom i sierotom po urzędnikach państwowych, 19.09.1922 r.;
AAN, Prezydium Rady Ministrów, sygn. 19023-22

IRENA KOSMOWSKA

Irena Kosmowska
1879 – 1945

Irena Kosmowska urodziła się 20 grudnia 1879 r. w Warszawie w rodzinie inteligenckiej. Ukończyła tajną pensję Zuzanny Morawskiej, znanej pisarki i działaczki oświatowej. Wiele z jej wychowanek poświęcało się pracy społecznej i pedagogicznej. Po ukończeniu pensji wstąpiła do szkoły gospodarczej Generałowej Zamoyskiej dla córek ziemiańskich w Kuźnicach koło Zakopanego. Wykładała na kursach dla ochroniarek wiejskich w Mariadwinku k. Warszawy. Od 1905 do 1908 studiowała historię i literaturę polską jako wolna słuchaczka na Uniwersytecie Lwowskim. W tym okresie decydujący wpływ na kształtowanie światopoglądu Ireny mieli Maria i Bolesław Wysłouchowie, działacze galicyjskiego ruchu ludowego. Działalność Ireny Kosmowskiej była związana przede wszystkim ze środowiskiem wiejskim, widziała pilną potrzebę polepszenia warunków życia kobiet. Żeby realizować swoje postulaty społeczne włączyła się

Irena Kosmowska
1879 – 1945

Irena Kosmowska was born on December 20, 1879, in Warsaw into an intellectual family. She graduated from the secret school of Zuzanna Morawska, a famous writer and educational activist. Many of her pupils devoted themselves to social and pedagogical work. After finishing the school, she entered General Zamoyska's economic school for landowners' daughters in Kuźnice near Zakopane. She lectured at courses for rural security women in Mariadwinek near Warsaw. From 1905 to 1908, she studied Polish history and literature as a freelance student at the University of Lviv. During this period, Maria and Bolesław Wysłouch, activists of the Galician People's Movement, had a decisive influence on shaping Irena's worldview. Irena Kosmowska's activity was mainly related to the rural environment, she saw an urgent need to improve the living conditions of women. In order to implement her social demands, she became involved

Irena Kosmowska, posłanka;
Narodowe Archiwum Cyfrowe,
sygn. 3/1/0/2/569

Irena Kosmowska, MP;
National Digital Archives,
ref. 3/1/0/2/569

w działalność polityczną. Była współredaktorką tygodnika ludowego „Zaranie", gdzie tworzyła dział kulturalno - oświatowy publikując pod pseudonimem „Jasiek z Lipnicy" lub „Jaśkowa z Lipnicy". Dzięki jej staraniom były wydawane dodatki: „Świt - Młodzi idą", dedykowany młodzieży wiejskiej, w którym drukowała utwory młodych poetów ludowych, a także dodatek „Sprawy Szkolne", podejmujący tematykę wiejskiego szkolnictwa. Współorganizowała Towarzystwo Kółek Rolniczych im. S. Staszica, działała w tej organizacji na rzecz popularyzacji spółdzielczości wiejskiej i szerzenia oświaty na wsiach. Wspólnie z Jadwigą Dziubińską opracowały założenia programowo-organizacyjne pierwszych polskich szkół rolniczych, które były wzorowane na duńskich uniwersytetach ludowych. Nabyła z własnych pieniędzy mały ośrodek rolny w Krasieninie koło Lublina, gdzie założyła pierwszą szkołę dla dziewcząt gospodarstwa wiejskiego. Brała także udział w organizowaniu innych szkół rolniczych: w Kruszynku, Gołotczyźnie, Sokołówku i Bratnem.

W 1915 r. została aresztowana przez władze carskie i skazana na długoletnie zesłanie na Sybir. Dzięki okupowi wniesionemu przez rodziców kara została zamieniona na przymusowy pobyt w Petersburgu. Nie powstrzymało to Ireny Kosmowskiej przed dalszą działalnością społeczną. W tym czasie pracowała w Polskim Komitecie Pomocy Ofiarom Wojny, Oświatowym Stowarzyszeniu "Promień". Była organizatorką Polskiego Związku Ludowego.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w 1918 r. wróciła do Warszawy przywożąc ze sobą 70 polskich sierot, którymi się opiekowała. Wstąpiła w szeregi Polskiego Stronnictwa Ludowego

in political activities. She was a co-editor of the folk weekly paper „Zaranie", where she created the cultural and educational section, publishing under the pseudonym "Jasiek z Lipnicy" or „Jaśkowa z Lipnicy". Thanks to her efforts, supplements dedicated to rural youth were published; „Świt - Młodzi idą" in which she printed works by young folk poets, as well as „Sprawy Szkolne", which dealt with the subject of rural education. She co-organized the S. Staszic Society of Agricultural Circles, and acted in this organization to popularize rural cooperatives and spread education in villages. Together with Jadwiga Dziubińska, they developed the program and organizational assumptions of the first Polish agricultural schools, which were modeled after Danish folk universities. With her own money, she bought a small agricultural center in Krasienin near Lublin, where she founded the first school for farm girls. She also took part in organizing other agricultural schools: in Kruszynek, Gołotczyzna, Sokołówek and Bratno.

In 1915, she was arrested by the tsarist authorities and sentenced to long-term exile in Siberia. Thanks to the ransom brought by the parents, the punishment was changed into a compulsory stay in St. Petersburg. This did not stop Irena Kosmowska from further social activity. At that time, she worked in the Polish Committee for Aid to War Victims, the "Promień" Educational Association. She was the organizer of the Polish People's Union.

After Poland regained independence, in 1918, she returned to Warsaw, bringing with her 70 Polish orphans, whom she looked after. She joined the ranks of "Liberation" - the Polish People's Party. She was on the editorial team of the magazine of

„Wyzwolenie". Była w zespole redakcyjnym pisma o tej samej nazwie, na łamach którego walczyła m.in. o reformę rolną, powszechną oświatę.

Była posłanką na Sejm trzech kolejnych kadencji w 1919, 1922, 1926 r. Od 1931 była we władzach Stronnictwa Ludowego i „Zielonego Sztandaru" - polskiego tygodnika związanego z ruchem ludowym. Współpracowała ze Związkiem Młodzieży Wiejskiej „Wici", Towarzystwem Oświaty Demokratycznej „Nowe Tory", Ligą Obrony Praw Człowieka i Obywatela. Szczególnie czynnie udzielała się w Instytucie Oświaty im. Stanisława Staszica.

Podczas II wojny światowej działała w konspiracji, organizowała przerzuty zagrożonych w kraju ludowców do Szwecji. Chroniła ukrywających się przed gestapo działaczy konspiracyjnego Stronnictwa Ludowego „Roch". W 1942 została aresztowana przez gestapo. Początkowo była więziona na Pawiaku, potem przewieziono ją do obozu pracy w Mahlow pod Berlinem, gdzie zmarła 21 sierpnia 1945 r. W 1961 r. jej prochy sprowadzono do Polski. Irena Kosmowska została pochowana w Alei Zasłużonych na cmentarzu wojskowym na warszawskich Powązkach.

W 1938 r. została odznaczona Krzyżem Niepodległości. Pośmiertnie odznaczona Orderem Krzyża Grunwaldu I klasy.

the same name, in which she fought, inter alia, for land reform, and universal education.

She was a deputy to the Seym for three consecutive terms in 1919, 1922, 1926. From 1931 she was in the governing bodies of the People's Party and "Zielony Sztandar" - a Polish weekly paper associated with the People's Movement. She cooperated with the Association of Rural Youth "Wici", the Democratic Education Society "Nowe Tory", and the League of Defense of Human and Citizens' Rights. She was particularly active in the Educational Institute of Stanisław Staszic.

During World War II, she was active in the underground, organizing the transfer of endangered peasants to Sweden. She protected activists of the underground People's Party "Roch" who were hiding from the Gestapo. In 1942 she was arrested by the Gestapo. Initially, she was imprisoned in the Pawiak prison, then she was transported to the labor camp in Mahlow near Berlin, where she died on August 21, 1945. In 1961, her ashes were brought to Poland. Irena Kosmowska was buried in The Avenue of the Distinguished (Aleja Zasłużonych) at the Powązki Military Cemetery in Warsaw.

In 1938, she was awarded the Independence Cross. She was also posthumously awarded the Order of the Cross of Grunwald, 1st class.

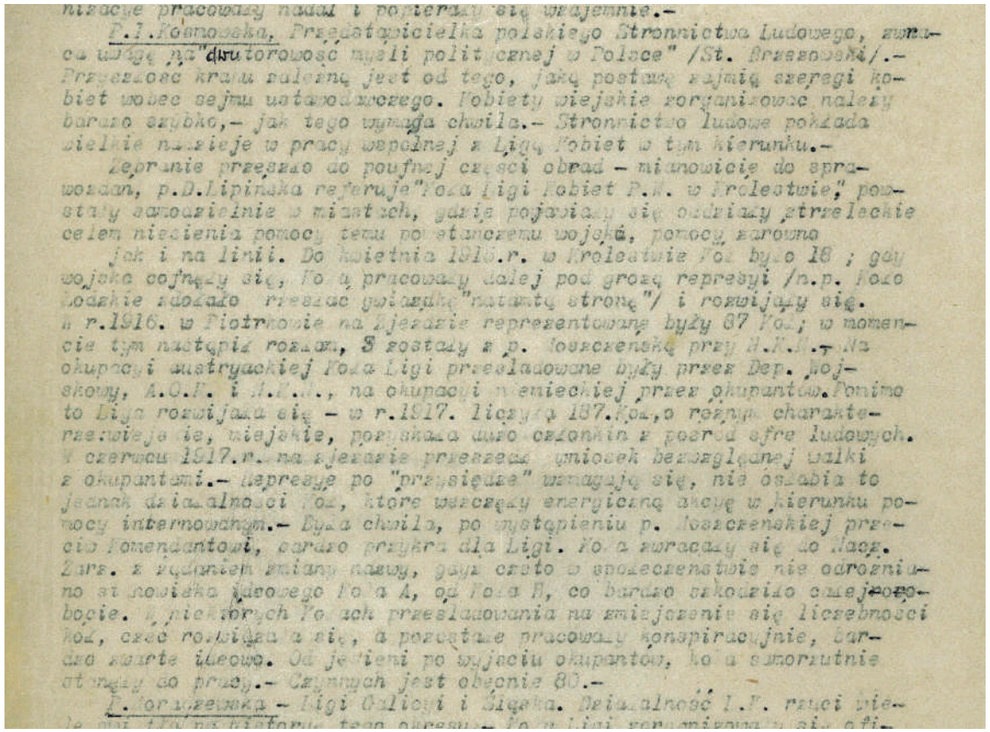

nizacye pracowały nadal i popierały się wzajemnie.-
P.I.Kosmowska, Przedstawicielka polskiego Stronnictwa Ludowego, zwraca uwagę na "dwutorowość myśli politycznej w Polsce" /St. Brzezowski/.- Przyszłość kraju zależną jest od tego, jaką postawę zajmią szeregi kobiet wobec sejmu ustawodawczego. Kobiety wiejskie zorganizować należy bardzo szybko,- jak tego wymaga chwila.- Stronnictwo ludowe pokłada wielkie nadzieje w pracy wspólnej z Ligą Kobiet w tym kierunku.-
Zebranie przeszło do poufnej części obrad - mianowicie do sprawozdań, p.D.Lipińska referuje "Koła Ligi Kobiet P.W. w Królestwie," powstały samodzielnie w miastach, gdzie pojawiały się oddziały strzeleckie celem niesienia pomocy temu powstańczemu wojsku, pomocy zarówno jak i na linii. Do kwietnia 1916.r. w Królestwie Kół było 18 ; gdy wojska cofnęły się, Koła pracowały dalej pod grozą represyi /n.p. Koło Łódzkie zdołało przesłać gwiazdkę "natamtą stronę"/ i rozwijały się. W r.1916. w Piotrkowie na Zjeździe reprezentowane były 87 Kół; w momencie tym nastąpił rozłam, 3 zostały z p. Moszczeńską przy N.K.N.- Na okupacyi austryackiej Koła Ligi prześladowane były przez Dep. Wojskowy, A.O.K. i N.K.N., na okupacyi niemieckiej przez okupantów. Pomimo to Liga rozwijała się - w r.1917. liczyła 187.Kół, o różnym charakterze: wiejskie, miejskie, pozyskała dużo członkiń z pośród sfer ludowych. W czerwcu 1917.r. na zjeździe przeszedł wniosek bezwzględnej walki z okupantami.- Represye po "przysiędze" wzmagają się, nie osłabia to jednak działalności Kół, które wszczęły energiczną akcyę w kierunku pomocy internowanym.- Była chwila, po wystąpieniu p. Moszczeńskiej przeciw Komendantowi, bardzo przykra dla Ligi. Koła zwracały się do Nacz. Zarz. z żądaniem zmiany nazwy, gdyż często w społeczeństwie nie odróżniano stanowiska ideowego Koła A, od Koła B, co bardzo szkodziło całej robocie. W niektórych Kołach prześladowania na zmniejszenie się liczebności Kół, część rozwiązała się, a pozostałe pracowały konspiracyjnie, bardzo zwarte ideowo. Od jesieni po wyjściu okupantów, koła samorzutnie stanęły do pracy.- Czynnych jest obecnie 80.-
P.Moraczewska - Ligi Galicyi i Śląska. Działalność L.K. rzuci wiele [illegible]

Protokół ze zjazdu Ligii Kobiet Polskich odbywającego się w dniach 29-31.12.1918 r., Zaprotokołowana wypowiedź Ireny Kosmowskiej;
AAN, Liga Kobiet Polskich, sygn. 140

Minutes of the Congress of the Polish Women's League held on December 29-31, 1918, Recorded statement by Irena Kosmowska;
AAN, Polish Women's League, ref. 140

Irena Kosmowska, posłanka;
Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/2/569

Irena *Kosmowska, MP;*
National Digital Archives, ref. 3/1/0/2/569

Kongres Stronnictwa Ludowego w Warszawie, Widok na salę podczas przemówienia b. marszałka Sejmu Macieja Rataja (stoi). W prezydium widoczni m.in.: Stanisław Thugutt (4 z lewej), Jan Tepper (3 z lewej), Bruno Gruszka (4 z prawej), Irena Kosmowska (1 z prawej), 1937 r.; Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/6/147

Congress of the People's Party in Warsaw, view of the room during the speech of the former Speaker of the Sejm Maciej Rataj (standing). The presidium shows, among others: Stanisław Thugutt (4th from the left), Jan Tepper (3rd from the left), Bruno Gruszka (4th from the right), Irena Kosmowska (1st from the right), 1937; National Digital Archives, ref. 3/1/0/6/147

←

Uroczystość poświęcenia lokalu Polskiego Towarzystwa Walki z Alkoholizmem „Trzeźwość" w Warszawie. Siedzą od lewej: delegat Departamentu Służby Zdrowia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Naczelni Wydziału doktor J. Kowalczewski, profesor Zofia Daszyńska-Golińska, Tomasz Nocznicki, ksiądz profesor J. Ciemniewski, dyrektor szkoły K. Wolska, członkini Narodowej Organizacji Kobiet Z. Guerquin, członkini Towarzystwa Trzeźwości I. Chojnacka. Stoją doktor A. Kuropatwiński, prezes Polskiego Towarzystwa Walki z Alkoholizmen „Trzeźwość" Jan Szymański, doktor St. Skalski, posłanka Irena Kosmowska, prezes K. Kalinowski, prezes doktor H. Zajączkowski, senator Aleksander Iżycki, senator Wojciech Wiącek, inspektor Brauliński, inżynier Kukła, doktor St. Leszkiewicz. 24.05.1931 r.; Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/13/931/1

The ceremony of blessing the premises of „Sobriety" - the Polish Society for Combating Alcoholism in Warsaw. Seated from left: delegate of the Department of Health Service to the Ministry of Internal Affairs and Head of the Faculty, Dr. J. Kowalczewski, professor Zofia Daszyńska-Golińska, Tomasz Nocznicki, priest professor J. Ciemniewski, school director K. Wolska, member of the National Women's Organization Z. Guerquin, member of the Sobriety Society I. Chojnacka. Standing: doctor A. Kuropatwiński, president of the Polish Society for Fighting Alcoholism „Sobriety" Jan Szymański, doctor St. Skalski, MP Irena Kosmowska, president K. Kalinowski, president Dr. H. Zajączkowski, senator Aleksander Iżycki, senator Wojciech Wiącek, inspector Brauliński, engineer Kukła, doctor St. Leszkiewicz. May 24, 1931; National Digital Archives, ref. 3/1/0/13/931/1

→

Artykuł prasowy opublikowany w styczniu 1961 r. przed ekshumacją prochów Ireny Kosmowskiej w Berlinie, które zostały sprowadzone do Polski. 21.01.1961 r. Irena Kosmowska została pochowana na Powązkach Wojskowych w Warszawie; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1293.

A press article published in January, 1961, before the exhumation of Irena Kosmowska's ashes in Berlin, which were brought to Poland. On January 21, 1961, Irena Kosmowska was buried at the Powązki Military Cemetery in Warsaw; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1293.

Irena Kosmowska

W piątek, 20 bm., odbędzie się w Berlinie ekshumacja prochów Ireny Kosmowskiej. Przewiezione one będą samolotem do Warszawy i następnego dnia złożone w Alei Zasłużonych na Powązkach.

PIĘKNE życie tego człowieka zaczęło się w Warszawie 20.XII.1879 r. w domu przy ul. Nowogrodzkiej 42. Ojciec Ireny był znanym lekarzem i działaczem „pozytywistycznym", matka, szlachcianka, imała się pióra na tematy ludu wiejskiego, krajoznawstwa. Kosmowscy byli zamożni, a na owe czasy rzeczowo, uczciwie postępowi.

Irena kształciła się w domu i na tajnych „pensjach". Wykładowcami byli m. in. historycy literatury Chmielowski i Chrzanowski, historycy Smoleński i Korzon, socjolog Krzywicki, psycholog Szycówna.

W „salonie" Kosmowskich zbierali się Prus, Orzeszkowa, Świętochowski, ci, których wymieniliśmy jako pedagogów Ireny, bywali ludzie najwyższej miary umysłowej. Niebawem zaczęli bywać też autentyczni chłopi.

*

IRENA KOSMOWSKA wyrastała w dobrej szkole obywatelskiej. Nauczyła się też gospodarstwa domowego na kursie dla córek ziemiańskich w Kuźnicach pod Zakopanem. Tam m. in. poznała Witkiewicza, Żeromskiego, Kasprowicza, Orkana. Tatry i Podhale urzekły ją krajobrazem.

Później studiowała historię i literaturę (1905—1908) na uniwersytecie we Lwowie. Manifestacja chłopska z okazji odsłonięcia pomnika Bartosza Głowackiego głęboko poruszyła wyobraźnię panny Kosmowskiej. Spotkania z wybitnymi działaczami ruchu ludowego w Galicji: Marią i Bolesławem Wysłouchami, Dębskim i innymi zdecydowanie skierowały jej przekonania na drogę pracy nie „dla ludu", ale „z ludem".

W Warszawie spróbowała działać w „Kole Ziemianek". Szybko jednak rezygnuje, bo już to dla niej obcy świat.

Z kolei pracuje w przedszkolu we Włochach pod Warszawą. Była to w gruncie rzeczy zakonspirowana szkoła dla dzieci starszych. Równocześnie wykłada Irena historię i literaturę na tajnej „pensji". Jakiś czas naucza w średniej męskiej szkole handlowej A. Ronthalera, w Warszawie.

*

WSZYSTKIE dotychczasowe próby społecznikowskie (nie traktowała wszak sprawy zarobkowo, ponieważ dom rodzicielski mógł zapewnić jej beztroskie i wygodne życie) były dopiero jakby wstępem do historycznej (bez przesady) działalności tej pięknej kobiety i patriotki.

W listopadzie 1907 r. powstał w Warszawie tygodnik dla chłopów „Zaranie". Inicjatywę i fundusze dała grupa inteligencji postępowej.

Irena Kosmowska zaś — wspominał potem redaktor Milguj-Malinowski — **„...przychodziła do redakcji co dzień, siedziała od rana do wieczora, i albo pisała tu, albo zastępowała mnie w rozmowach z przyjezdnymi czytelnikami. Nieraz im też pomagała załatwiać ich sprawy".**

*

NOWE, treściwe i zrozumiałe dla wszystkich były te jej artykuły publicystyczne, opisy życia innych narodów, zmagań ludności polskiej z niemczyzną na Śląsku i Pomorzu, felietony o postępie w gospodarce rolnej. Szczególną jednak wagę przywiązywała do tematyki oświatowej, pobudzającej wiejskiego czytelnika do rozumienia kultury narodowej.

Osiągnęło to pismo całkowite zaufanie chłopów. Lokal redakcji (ul. Kanonia 8) często nie mieścił wiejskich interesantów. Wówczas 5-pokojowe mieszkanie Kosmowskich stawało się dla nich przytuliskiem, jadłodajnią, biurem adwokackim, uniwersytetem politycznym.

W takich warunkach Irena wysunęła projekt (na zebraniu Tow. Kółek Rolniczych im. Staszica — rok 1913) zbudowania **„Domu Chłopa"** w stolicy, co uchwalono. Pół wieku upłynie do ziszczenia się tej myśli i uchwały.

W owych zaś kółkach rolniczych zasługą Kosmowskiej (była sekretarką) jest to, że problematykę gospodarczą wzbogaciła tendencjami do oświaty, zakładania bibliotek, kształcenia młodzieży. Z nadzwyczajnych starań I. Kosmowskiej powstała szkoła dla dziewcząt w Krasieninie, 15 km od Lublina.

Ten Krasienin uważała za szczególnie wartościowe dzieło swego życia. Głodno tam było nieraz i chłodno, ale przecie z analfabetek wyrastały światłe działaczki, wzorowe gospodynie i matki.

*

WSPOMINAJĄC kiedyś owe początki XX wieku na polskiej wsi, I. Kosmowska powiada m. in. tak: **„...Przeciwko chłopskiemu ruchowi zaraniarskiemu stały władze zaborcze z bronią konfiskat i więzienia, stały grzmiące klątwami ambony, stało ziemiaństwo i burżuazja wiejska. A ruch się wzmagał i rósł."**

Mnożą się nielegalne pisma i broszury. W nich znajdują się bojowe artykuły I. Kosmowskiej. W maju 1915 r. następują aresztowania. Kosmowską po 4 miesiącach w więzieniu warszawskim przewieziono do Moskwy na Tagankę. Uniknęła Sybiru dzięki łapówkom i kaucji, wpłaconych przez rodzinę.

Dwa lata potem pracowała w petersburskim „Polskim Komitecie Pomocy Ofiarom Wojny", w oświatowym stowarzyszeniu „Promień", organizowała Polski Zw. Ludowy, którego działacze zasilili potem PSL „Wyzwolenie".

Przez Finlandię i Szwecję wróciła w styczniu 1918 r. do Warszawy. Nie sama. Przywiozła... 70 sierot. Umieściła je we własnym mieszkaniu, a matkę zaprzęgła do opieki, starań o żywność, ubrania i naukę. „Urodziło mi się od razu 70 dzieci" — pisze matka do kuzynki. Irena tymczasem zdobywa przydział papy na pokrycie zrujnowanej szkoły w Krasieninie i materiały na ponowne urządzenie.

*

RUCH ludowy tymczasem (podczas nieobecności Kosmowskiej w kraju) przekształcał się w stronnictwo polityczne. Z połączenia „Zarania", Zw. Chłopskiego i Narodowego Zw. Chłopskiego powstało Stronnictwo Ludowe — Wyzwolenie. I. Kosmowska wchodzi do redakcji pisma „Wyzwolenie".

1.XI. 1918 r. na zjeździe (w sali Tow. Higienicznego przy ul. Karowej) 1000 delegatów Wyzwolenia ona redaguje m. in. odezwę do ludowców małopolskich i uchwały, dotyczące przyszłego sejmu, rządu, reformy rolnej, wojska, samorządu i powszechnej oświaty.

CAŁY OKRES rzekomo wolnej i niepodległej Polski w ciągu 20 lat stanowił dla Ireny Kosmowskiej jedno pasmo walki o spełnienie się podstawowych warunków demokracji ludowej.

Była więc Kosmowska posłanką do trzech sejmów, (1919, 1922 i 1928), bojową reprezentantką ludu, niezwykle wśród tego ludu popularną i szanowaną.

10.X.1930 Piłsudski kazał aresztować 20 posłów opozycyjnych i osadzić ich w twierdzy wojskowej w Brześciu nad Bugiem.

14.X.1930 r. Irena Kosmowska na wiecu poselskim w Lublinie

I. Kosmowska ze swoją wychowanką w Lublinie (1939 r.)

przedstawiała zebranym ruinę gospodarczą w kraju i grozę rodzimej dyktatury. M.in. użyła takich słów: **„...nie mogę powstrzymać się od powiedzenia, że p. Piłsudski jest obłąkańcem i że pozostajemy pod rządami obłąkańca..."**

Wyrok 6 miesięcy więzienia. Sąd Najwyższy zatwierdził orzeczenie w 1932 r. Prezydent Mościcki „ułaskawił", chociaż nie zabiegała o łaskę. Wymówiono jej posadę nauczycielki w Warszawie przy ul. Górnośląskiej. Przedtem zmarł jej ojciec a teraz matka. Ugięły Irenę te nieszczęścia. Chciała wyjechać do Brazylii jako instruktorka oświatowa wśród polskiej emigracji. MSZ nie puściło.

Została współredaktorem „Zielonego Sztandaru", który wychodził w objętości 12 stron. Zespół składał się z 3 (!) osób: M. Rataj, J. Grudziński, I. Kosmowska. Ona pisała, adiustowała, robiła korektę, łamała numer, prowadziła administrację, organizowała pomoc dla powodzian w 1934 r. i dla ofiar pacyfikacji po strajku chłopskim w 1937 r., ona protokółowała przebieg zebrań Rady Naczelnej SL.

W jej mieszkaniu przy ul. Nowogrodzkiej 42 mieściła się nadto redakcja i administracja pisma Tow. Oświaty Demokratycznej „Nowe Tory". W jej mieszkaniu odbywały się zebrania Ligi Obrony Praw Człowieka i Obywatela.

W jej mieszkaniu ukrywali się nieraz komuniści. Tu spotykali się i tu zyskiwali jej zachętę początkujący pisarze chłopscy K. Sawczuk, W. Skuza, J. Ozga-Michalski. A równocześnie Kosmowska wizytuje „swoją" szkołę w Krasieninie, odwiedza wychowanki po wsiach, wygłasza odczyty, układa programy wychowania.

Zaiste, tytaniczna to i niepojęta już dziś była praca tej wątłej fizycznie kobiety.

*

WOJNA 1939 r. Irena Kosmowska rozwija działalność opiekuńczą nad uciekinierami i wyzutymi z ojcowizny. Co dzień stara się o żywność i dźwiga ją na ul. Książęcą 4, gdzie urządzono schronisko dla uchodźców. Często wyjeżdża na wieś lubelską, naucza, informuje pociesza.

19 lipca 1942 r. o godz. 3 rano gestapo zabrało ją z mieszkania na Pawiak. W straszliwej ciasnocie i o głodzie w ciągu wielu miesięcy siły fizyczne zaczęły opuszczać tę mocarną duchem niewiastę.

Którejś nocy nieprzytomną z powodu ataku choroby Irenę Kosmowską zakuto w kajdany. Wywieziona została do Berlina do więzienia w Moabicie. Zmarła w styczniu 1945 r. (r.l.)

Relacja pośmiertna z 1948 r. o Irenie Kosmowskiej;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1293.

A posthumous account from 1948 about Irena Kosmowska;
AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1293.

K. K-28

KOSMOWSKA IRENA Kosmowskej AK

Irena K O S M O W S K A.

Trzy lata temu - w sierpniu 1945 roku zmarła w Berlinie, w szpitalu, wielka działaczka ludowa - Irena KOSMOWSKA.

Urodziła się w Warszawie 20.XII.1880 r.

Ojciec jej - doktór medycyny, należał do wybitnych postaci tego okresu, organizował akcje kolonii letnich, zakładał placówki lecznicze - matka literatka, publicystka, pracowała dużo społecznie.

Po ukończeniu Szkoły Gospodarczej w Kuźnicach pod Zakopanem - Irena Kosmowska odbywa wyższe studia humanistyczne we Lwowie.

Wraca do Warszawy.

Srodowisko,w którym wyrosła - dom rodzinny cechował pogodny pozytywizm liberalny. Irenie Kosmowskiej to nie wystarcza. Siły swe, zdolności, młodość - postanawia poświęcić ludowi. Już w pierwszych pracach publicystycznych zdradza dążności rewolucyjne. 28 listopada 1907 r. wychodzi I-y numer "Zarania" - zespół redakcyjny stanowią: Malinowski, Nocznicki, Dziubińska, Brzeziński, Kosmowska. Artykuły Ireny cechuje żywość, bezpośredniość, szlachetność, prostota - duża wiedza i kultura. Jednocześnie związuje się z działalnością Jadwigi Dziubińskiej, której ideą przewodnią było organizowanie szkół rolniczych na wsi.

W 1910,r. we Lwowie, na Ogólnopolskim Kongresie Pedagogicznym wygłasza Irena Kosmowska referat o szkoleniu dziewcząt wiejskich.

Z własnych funduszów (suma posagowa) nabywa po parcelacji majątku 7-mio hektarowy ośrodek z pałacem w Krasiminie pod Lublinem i zakłada Szkołę Rolniczą dla dziewcząt. Pierwszy kurs uruchamia w r. 1911.

Przez 7 lat - Irena Kosmowska bierze czynny udział w pracach "Zarania". Pismo to odegrało w b.zaborze rosyjskim dużą rolę w budzeniu samodzielnego, społeczno-politycznego ruchu chłopskiego.

Irena Kosmowska miała rzadki talent odkrywania pisarzy, poetów z zapadłych wsi. Ona bodajże pierwsza zwróciła uwagę na Kajetana Sawczuka - poetę Podlacza - rewolucjonistę i działacza. Na skutek starań Kosmowskiej - Stefan Żeromski napisał przedmowę do tomika poezji Sawczuka.

W r. 1915 pismo "Zarania" zostaje przez władze carskie zamknięte, a redaktorzy: Malinowski i Kosmowska wywiezieni do

./.

do Rosji. Uwalnia ich dopiero rewolucja październikowa. Wraca do kraju w połowie 1918 r.

Odrazu staje do pracy politycznej w szeregach Polskiego Stronnictwa Ludowego "Wyzwolenie".

Niezwykle twórczą była w tym czasie jej działalność w redakcji "Wyzwolenia" (organ prasowy PSL).

W 1919 roku wchodzi do Sejmu Ustawodawczego z okręgu lubelskiego. W parlamencie zasiada 11 lat.

Po rozwiązaniu Sejmu w r. 1930 Kosmowska stanęła twardo z grupą parlamentarzystów lewicowych i socjalistycznych - do walki z sanacją.

Wybory do nowego Sejmu poprzedziło aresztowanie szeregu posłów i osadzenie ich w Brześciu n/Bugiem.

14 września 1930 r. odbyły się w całym kraju zebrania protestacyjne. Kosmowską aresztowano po manifestacji w Lublinie, gdzie przemawiała na wiecu. Aresztowana, skazana została na 6 miesięcy więzienia. Pogłębia się przepaść pomiędzy reżimem, a społeczeństwem. Prasa opozycyjna ulega stałym konfiskatom. Kosmowska współredaguje z Maciejem Rataj - już po połączeniu partii ludowych - "Zielony Sztandar". Niektóre strony tego pisma wychodziły puste - tylko z napisem "skonfiskowane". Pracuje w redakcji do września 1939 r.

Piękna karta pracy Ireny Kosmowskiej - to działalność kulturalna. Jest czynna w Instytucie Kultury i Oświaty im. Staszyca, współpracuje stale z "Wiciami". Jest opiekunką młodzieży. Jej mieszkanie w Warszawie przy ul. Nowogrodzkiej 42 jest zawsze pełne młodzieży. Mieszkają z Nią dziewczęta wiejskie, którym pomaga w kształceniu.

"Ciocia Kosmowska" - mówią o Niej z miłością wychowanki. W roku 1942 aresztowana i jako więzień specjalnie dla Niemców ważny - wywieziona do Berlina i osadzona w więzieniu w Moabicie. Po skończonej wojnie - przeniesiona z więzienia do szpitala w Berlinie umiera z wycieńczenia - umiera wśród obcych, samotnie. Umiera samotnie ona, która stale otoczona była przez przybraną rodzinę młodych, którym torowała drogi w życiu. Pochowana w Niemczech.

Prochy Jej powinny wrócić do Kraju.-

Aleksandra Piłsudska przed przemówieniem radiowym, na temat Kongresu Społeczno-Obywatelskiej Pracy Kobiet w Warszawie, w trakcie trwania Tygodnia Przysposobienia Wojskowego Kobiet, 20.05.1939 r.,
Narodowe Archiwum Cyfrowe,
sygn. 3/1/0/7/2508

Aleksandra Piłsudska before the radio speech, on the Congress of Social and Civic Labor of Women in Warsaw, during the Women's Military Training Week, May 20, 1939,
National Digital Archives, ref. 3/1/0/7/2508

ALEKSANDRA PIŁSUDSKA

ps. Ola

Aleksandra Piłsudska
ze Szczerbińskich ps. Ola
1882-1963

Aleksandra Piłsudska urodziła się w 12 grudnia 1882 r. w Suwałkach w rodzinie niezamożnej szlachty. Po śmierci obojga rodziców wychowaniem dziewczynki zajęła się babka Karolina i ciotka Maria Zahorskie, przekazując Aleksandrze wartości patriotyczne.

W wieku 19 lat Aleksandra przeniosła się do Warszawy, gdzie studiowała na kursach handlowych i Uniwersytecie Latającym, a później pracowała jako urzędniczka w fabryce wyrobów skórzanych na warszawskiej Woli. W tym okresie zetknęła się ze środowiskiem Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), w której szeregi wstąpiła w 1904 r. angażując się od razu w konspiracyjną działalność niepodległościową. Przyjęła pseudonim „Ola". Była członkiem Organizacji Bojowej PPS, do jej zadań z czasem należało m.in. zarządzanie siecią centralnych składów broni w Warszawie.

Aleksandra Piłsudska,
nee Szczerbińska pseud. Ola
1882-1963

Aleksandra Piłsudska was born on December 12, 1882, in Suwałki into a family of poor gentry. After the death of both parents, the girl was brought up by her grandmother Karolina and aunt Maria Zahorskie, who passed patriotic values onto Aleksandra.

At the age of 19, Aleksandra moved to Warsaw, where she studied on trade courses and theFlying University, and later worked as a clerk in a leather goods factory in Warsaw's Wola district. During this period, she came into contact with the circles of the Polish Socialist Party (PPS), in which she joined the ranks in 1904, immediately engaging in underground independence activities taking on the pseudonym „Ola". She was a member of the PPS Combat Organization, her tasks included, inter alia, management of the network of central weapons depots in Warsaw.

26 września 1908 r. brała udział w słynnej akcji pod Bezdanami, w trakcie której bojówka PPS dowodzona przez Józefa Piłsudskiego dokonała brawurowego ataku na rosyjski pociąg pocztowy, przewożący ponad 200 tysięcy rubli z Kongresówki do Sankt Petersburga. Szczerbińska była odpowiedzialna za tajne przetransportowanie zdobytych pieniędzy przez granicę. Zadanie zrealizowała z powodzeniem.

Po wybuchu I wojny światowej działała w Związku Strzeleckim we Lwowie. Następnie pełniła funkcję komendantki kobiecej służby kurierskiej w Oddziale Wywiadowczo-Kurierskim I Brygady Legionów. Należała także do Polskiej Organizacji Wojskowej, za co jesienią 1915 r. została aresztowana przez Niemców i internowana w obozie w Szczypiornie. W 1916 odzyskała wolność i powróciła do Warszawy, gdzie włączyła się w prace Ligi Kobiet Pogotowia Wojennego. Aleksandra Szczerbińska lata swojej młodości poświęciła na niestrudzoną walkę o niepodległość Polski.

Prywatnie była związana z Józefem Piłsudskim, którego poznała w PPS. W 1918 urodziła się ich córka Wanda, a w 1920 druga córka Jadwiga. Jako żona Marszałka z oddaniem zajęła się pracą społeczną i charytatywną na rzecz najuboższych, dzieci, bezdomnych i kombatantów wojennych. Dzięki jej staraniom powstało stowarzyszenie „Osiedle", w którym była przewodniczącą zarządu Komitetu Opieki nad Najbiedniejszymi Mieszkańcami Warszawy.

Działała również w towarzystwie „Opieka", gdzie zakładała świetlice z bibliotekami dla młodzieży. Należała także do Unii Obrończyń

On September 26, 1908, she took part in the famous action near Bezdany, during which a PPS militia commanded by Józef Piłsudski made a daring attack on a Russian postal train, carrying over 200,000 rubles from Congress Poland to St. Petersburg.Szczerbińska was responsible for secretly transporting the obtained money across the border. She successfully completed the task.

After the outbreak of World War I, she was active in the Riflemen's Association in Lviv. Then, she was the commander of the female courier service in the Intelligence and Courier Department of the 1st Legions Brigade. She also belonged to the Polish Military Organization, for which she was arrested by the Germans in the fall of 1915, and detained in the camp in Szczypiorno. In 1916, she regained her freedom and returned to Warsaw, where she joined the work of the Women's League of the Military Police. Aleksandra Szczerbińska devoted the years of her youth to the tireless fight for Poland's independence.

Privately, she was in a relationship with Józef Piłsudski, whom she met in the PPS. In 1918, their daughter Wanda was born, and they had their second daughter, Jadwiga, in 1920. As the Marshal's wife, Aleksandra devoted herself to social and charity work for the poorest, children, the homeless, and war veterans. Thanks to her efforts, the „Osiedle" association was established, in which she was the chairwoman of the board of the Committee for the Care of the Poorest Inhabitants of Warsaw.

She also operated in the „Opieka"society, where she established day-rooms with libraries for

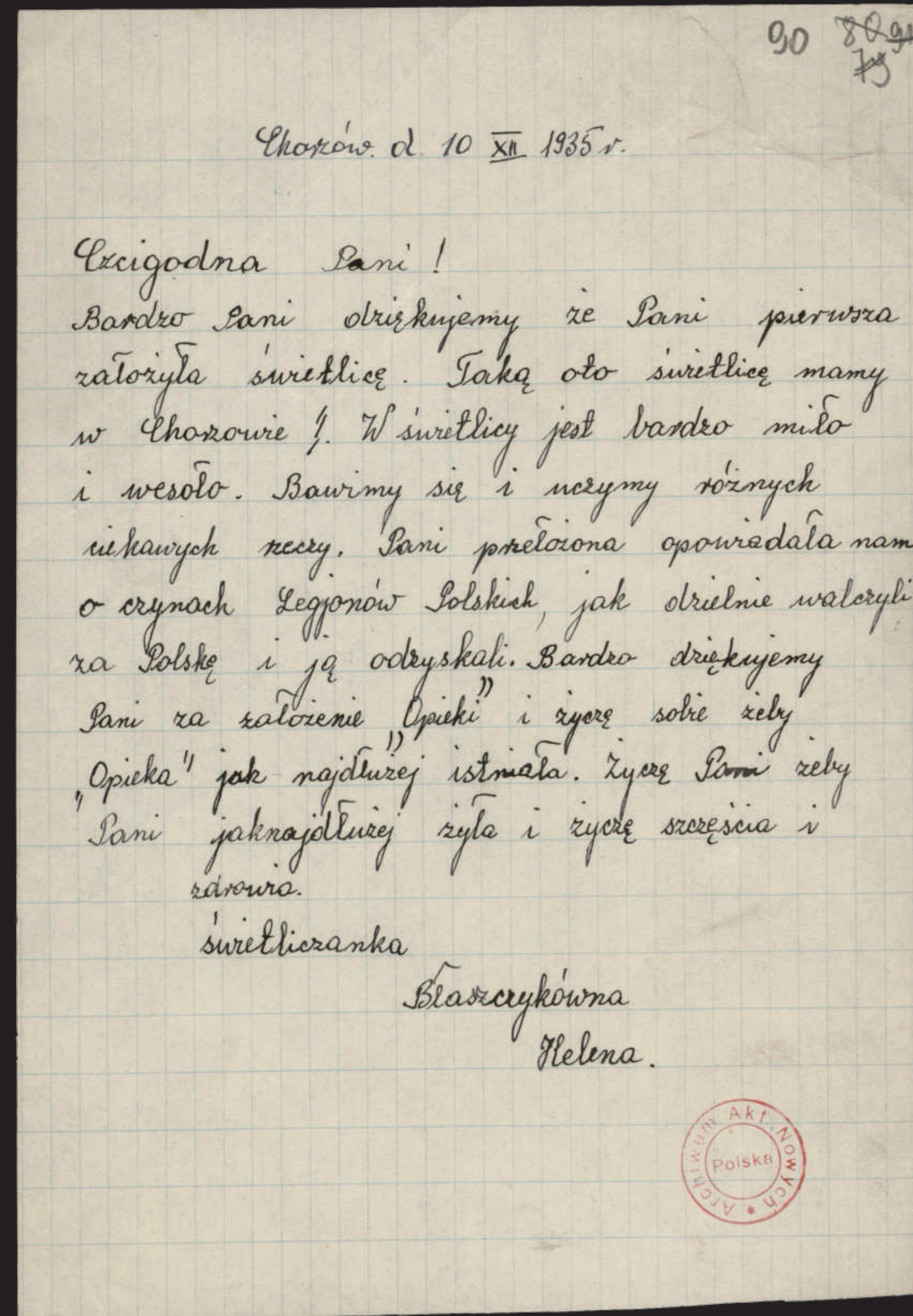
90

Chorzów d. 10 XII 1935 r.

Czcigodna Pani!
Bardzo Pani dziękujemy że Pani pierwsza założyła świetlicę. Taką oto świetlicę mamy w Chorzowie !. W świetlicy jest bardzo miło i wesoło. Bawimy się i uczymy różnych ciekawych rzeczy. Pani przełożona opowiadała nam o czynach Legionów Polskich, jak dzielnie walczyli za Polskę i ją odzyskali. Bardzo dziękujemy Pani za założenie „Opieki" i życzę sobie żeby „Opieka" jak najdłużej istniała. Życzę Pani żeby Pani jaknajdłużej żyła i życzę szczęścia i zdrowia.

świetliczanka

Błaszczykówna
Helena.

Archiwum Akt Nowych Polska

Podziękowanie dla Aleksandry Piłsudskiej od Helenki Błaszczykówny za założenie Towarzystwa „Opieka", dzięki któremu powstają świetlice z bibliotekami dla dzieci, Chorzów 10.12.1935 r.; AAN, Akta Józefa i Aleksandry Piłsudskiej, sygn. 34.

A thank-you to Aleksandra Piłsudska from Helenka Błaszczykówna for establishing the „Opieka" Society, thanks to which day-rooms with libraries for children are created, Chorzów, December 10, 1935; AAN, Files of Józef and Aleksandra Piłsudska, ref. No. 34.

Ojczyzny wspierającej kombatantów wojennych z I wojny światowej. Jej niestrudzona aktywność na rzecz potrzebujących sprawiła, że cieszyła się powszechnym szacunkiem społecznym.

Po wybuch II wojny światowej znalazła się wraz z córkami w Londynie. Na emigracji spisała swoje wspomnienia.

Aleksandra Piłsudska została wielokrotnie odznaczona. Była uhonorowana Krzyżem Walecznych, Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari „za męstwo i hart ducha wykazane w pracy niepodległościowej", Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia, Krzyżem Niepodległości z Mieczami oraz Złotym Krzyżem Zasługi.

Zmarła na obczyźnie 31 marca 1963 r. W 1992 r. jej prochy zostały sprowadzone do Polski. Aleksandra Piłsudska została pochowana w rodzinnym grobowcu na Powązkach w Warszawie.

young people. She also belonged to the Union of the Defenders of the Fatherland, which supported WW1 war veterans. Her tireless activity for the needy made her enjoy universal social respect.

After the outbreak of World War II, she found herself in London with her daughters. While in exile, she wrote down her memories.

Aleksandra Piłsudska was awarded many times. She was honored with the Cross of Valor, the Commander's Cross of the Order of Polonia Restituta, the Silver Cross of the Order of Virtuti Militari „for bravery and fortitude shown in the work of independence", the Commander's Cross with the Star of the Order of Rebirth, the Cross of Independence with Swords, and the Gold Cross of Merit.

She died abroad on March 31, 1963. In 1992, her ashes were brought to Poland. Aleksandra Piłsudska was buried in the family tomb in Powązki Military Cemetery in Warsaw.

Aleksandra Piłsudska w otoczeniu dzieci z przedszkola Rodziny Wojskowej utworzonego z jej inicjatywy;
AAN, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Belwederze w Warszawie, sygn. 66

Aleksandra Piłsudska surrounded by children from the Military Family kindergarten established on her initiative;
AAN, Józef Piłsudski Museum in Belvedere Palace in Warsaw, ref. 66.

Aleksandra Piłsudska w otoczeniu gości na poświęceniu powstałego z jej inicjatywy oddziału dziecięcego w szpitalu wojskowym w Warszawie;
AAN, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Belwederze w Warszawie, sygn. 66.

Aleksandra Piłsudska surrounded by guests at the dedication of the children's ward at the military hospital in Warsaw, created on her initiative;
AAN, Józef Piłsudski Museum in Belvedere Palace in Warsaw, ref. 66.

Aleksandra Piłsudska z mężem i dziećmi;
AAN, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Belwederze w Warszawie, sygn. 201/

Aleksandra Piłsudska with her husband and children; AAN, Józef Piłsudski Museum in Belvedere Palace in Warsaw, ref. 201

Aleksandra Piłsudska matką chrzestną pierwszego sztandaru Organizacji Przysposobienia Kobiet do Obrony Kraju. Uroczystość poświęcenia sztandaru, 1929 r.; AAN, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Belwederze w Warszawie, sygn. 75

Aleksandra Piłsudska is the godmother of the first banner of the Organization for the Preparation of Women to the Defense of the Country. Banner blessing, 1929; AAN, Józef Piłsudski Museum in Belvedere Palace in Warsaw, ref. 75.

Aleksandra Piłsudska z mężem i dziećmi; AAN, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Belwederze w Warszawie, sygn. 201

Aleksandra Piłsudska with her husband and children; AAN, Józef Piłsudski Museum in Belvedere Palace in Warsaw, ref. 201

Dalszy etap działalności Aleksandry Szczerbińskiej w usługach idei niepodległości,to jej praca w organizacjach strzeleckich,a następnie w Legionach.Gdy jesienią 1912 roku powołano do życia Oddział Żeński Związku Strzeleckiego,Aleksandra Szczerbińska znalazła się na pierwszem miejscu na liście instruktorek. Zadanie jej polegało między innemi na zaznajamianiu uczestniczek prowadzonych kursów z techniką tajnego przewożenia na sobie i w częściach garderoby nabojów,materiałow wybuchowych i "bibuły",jak również konspiracyjnego sporządzania notatek,planówit.p. W pracy tej była Obywatelka Ola" niezrównana i niezastąpiona.

A potem przyszedł sierpniowy Czyn Zbrojny.Wraz z pierwszemi oddziałami strzeleckimi,które pod wodzą Józefa Piłsudzkiego wyruszyły do Królestwa w bój o Polskę,znalazła się tam również Aleksandra Szczerbińska.Pełniła przy tych oddziałach służbę kurjerską,oddając na tem stanowisku **niepospolite** usługi.W dniu 12 sierpnia,który był chrztem bojowym dla drużyn strzeleckich,przebywała w Kielcach i była świadkiem stoczonych o posiadanie tego miasta walk.Wśród świszczących na ulicach kul,nieustraszona,z zaatakowanej przez moskali części miasta przedostała się wtedy do swoich.

Po utworzeniu Legionów stanęła na czele oddziału kurjerek.Zadanie jej było niesłychanie trudne i odpowiedzialne.Polegało ono na prowadzeni akcji wywiadowczej i akcji propagandowej.Wysyłając pozostające pod jej kierunkiem kurjerki do tajnych organizacyj zakordonowych z rozkazami Wodza Legionów i po raporty od nich,Aleksandra Szczerbińska także osobiście przedzierała się przez fronty nieprzyjacielskie z ważniejszemi misjami,których nie chciała powierzać innym.Gdy legionowe biuro wywiadowcze w Żagórzu,którego była kierowniczką,zostało rozwiązane,"Obywatelka Ola" wróciła do pracy konspiracyjnej w Dąbrowie Górniczej a następnie w Warszawie.Tutaj rozwijała niezwykle ożywioną i owocną działalność w ramach Polskiej Organizacji Wojskowej,do której należała od pierwszej chwili jej tworzenia,prowadząc podziemną robotę przeciwko okupantom niemieckim.W połowie listopada 1915 roku została aresztowana i osadzona w słynnym "Pawiaku" czyli "Dziesiątym Pawilonie".Przesiedziała tam dwa miesiące,poczem przewieziono ją w styczniu 1916 roku do obozu jeńców w Szczypiornie,wsławionego później jako miejsce kaźni żołnierzy

Wypis z książki opracowanej przez Henryka Cepnika
pt. Józef Piłsudski twórca Niepodległego Państwa Polskiego,
Instytut Propagandy Państwowo-Twórczej, 1933 r.

Excerpt from the book compiled by Henryk Cepnik,
titled "Józef Piłsudski, founder ofthe Independent Polish State,
Institute of State and Creative Propaganda", 1933.

legionowych,którzy odmówili złożenia przysięgi na wierność i posłuszeństwo dla okupantów.

W tem ohydnem,drutami kolczestemi od świata odgrodzonym więzieniu, w którym panowały najstraszliwsze stosunki higjeniczne i sanitarne, przebyła Aleksandra Szczerbińska przeszło dwa miesiące.Jako współtowarzyszkę niedoli miała Konstancję Klempińską,która w partji używała pseudonimu"Towarzyszki Jadwigi".

Ulokowano nas - tak opisała dzisiejsza Marszałkowa Piłsudska swój pobyt w Szczypiornie w jednym z wywiadów dziennikarskich- w olbrzymim baraku,którego część znajdowała się w ziemi.Środkiem baraku biegł rów, pełen wody i pływających po niej szczurów.Po obu jego stronach było coś w rodzaju chodnika z desek,które łączyły się z resztą podłogi,dotykając także wody zaskórnej.Na tych to, przesyconych wilgocią,deskach leżały nasze sienniki i pościel.Wszystko było mokre.Jednocześnie ciemno było w barakach okropnie,gdyż był długi na kilkanaście metrów i miał tylko dwa okienka w obu swych końcach,a że światła palić nie pozwalano,nie można więc było nawet czytać książek.Zimno też było przejmujące, owijałyśmy się więc kocami aż pod szyję i tak leżałyśmy wiele dni na siennikach.

W marcu 1916 roku przewieziono Aleksandrę Szczerbińską z jej towarzyszką do obozu jeńców w Lubaniu,na Śląsku niemieckim.Z ponurego baraku w Szczypiornie,gdzie żyły same tylko z jakąś trzecią kobietą, dostały się w Lubaniu w otoczenie kobiece.Znajdowało się tam mianowicie pół tysiąca Litwinek,wycofanych z linji ognia przez Niemców,którzy im ich siedziby spalili.W "Towarzyszce Oli"odżyła natychmiast dawna społeczniczka.Znalazła dla siebie nieoczekiwanie teren umiłowanej pracy.Zaczęła z zapałem uczyć czytać i pisać internowane razem z temi Litwinkami dzieci,których było niemal drugie tyle co matek.Dla tych ostatnich zaś stała się prawdziwym duchem opiekuńczym.Po ohydnym szczypiórniańskim więzieniu,obóz w Lubaniu,choć i tutaj mieszkało się w baraku i żyło na wikcie więziennym,wydał się "Towarzyszce Oli" jakby rajem,gdyż mogła pracować,mogła działać.Krzepiła upadłe na duchu kobiet pielęgnowała chore i odczuwała radość niewysłowioną,gdy widziała,jak wrażliwe dusze dziecięce wchłaniają jej naukę,podobne zdeptanym przez wicher kwiatom,które pod wpływem ożywczych promieni słońca otwierają swe kielichy i odżywają nanowo.

Na tych pracach i zajęciach upłynęło szereg miesięcy.Aż nadszedł dzień 5-ty listopada,zwiastujący powołanie do życia Państwa Polskiego przez państwa centralne.W dniu tym otworzyły się przed "Towarzyszką Olą wrota więzienne.Pol całorocznej niewoli,spędzonej kolejno na "Pawiaku",w Szczypiornie i w Lubaniu,ujrzała się nareszcie wolną. Pospieszyła wtedy do kraju,aba stanąć do dalszej pracy dla Ojczyzny; pracy wytężonej,bez wytchnienia i jedną tylko ożywionej myślą- myślą o Polsce i jej niepodległości.

Widzimy ją znów w szeregach P.O.W. na którą w tym czasie spadł cały ciężar niepodległościowej akcji obronnej dla sparaliżowania zakusów niemieckich,zmierzających do uczynienia z Polski swojej wasalki a z jej armji narzędzia dla własnych celów.W akcji tej prowadzonej konspiracyjnie,Aleksandra Szczerbińska należała do najczynniejszch i najofiarniejszych działaczek.Pracowała również niestrudzenie w Lidze Kobiet i we wszystkich wogóle akcjach,które miały na celu pracę dla żołnierza,dla wojska polskiego.Nie spoczywała ani na chwilę,niosąc ofiarnie w dani swe siły,swoje doświadczenie,swój trud wszędzie tam, gdzie sprawa tego wymagała,zawsze skromna,unikająca rozgłosu,daleka od wszelkich ambicyj osobistych,widząca w pracy dla Ojczyzny potrzebę serca i duszy,w służbie dla idei,najświętszy swój obowiązek.

W wyzwolonej z niewoli Ojczyźnie działalność Aleksandry Szczerbińskiej skoncentrowała się w dziedzinie opieki nad dziatwą. Wszystko co robi się u nas dla dzieci biednych i opuszczonych,sierot i półsierot,zwłaszcza dla dziatwy żołnierskiej,jest związane nierozdzielnie z jej nazwiskiem.Otoczywszy skrzydłami serdecznej prawdziwie

ALEKSANDRA ZAGÓRSKA

ps. Magda

Aleksandra Zagórska z Radzimińskich
1884 – 1965

Aleksandra Zagórska urodziła się 22 czerwca 1882 w Lublinie w rodzinie Lubicz-Radzimińskich. Była córką Antoniego i Flory z domu Dzięciołowskiej. Dorastała w Sandomierzu a edukację na poziomie gimnazjalnym ukończyła w Radomiu. Od 1904 r. studiowała chemię na Uniwersytecie Jagiellońskim. W Krakowie podjęła współpracę z Polską Partią Socjalistyczną angażując się w działalność konspiracyjną i bojową na rzecz odzyskania przez Polskę niepodległości. W 1906 r. założyła wspólnie z Czesławem Świrskim wytwórnię materiałów wybuchowych, w której m.in. wyprodukowano ładunki wybuchowe wykorzystane w akcji znanej pod nazwą „krwawa środa" - akcji bojowej PPS skierowanej przeciwko rosyjskim władzom okupacyjnych w Królestwie Polskim. Podczas prac w laboratorium Zagórska zatruła się szkodliwymi oparami.

Aleksandra Zagórska, née Radzimińskich
1884 – 1965

Aleksandra Zagórska was born on June 22, 1882, in Lublin into the Lubicz-Radzimiński family. She was the daughter of Antoni and Flora, née Dzięciołowska. She grew up in Sandomierz, and completed her secondary education in Radom. From 1904, she studied chemistry at the Jagiellonian University. In Cracow, she started cooperation with the Polish Socialist Party, engaging in conspiratorial and combat activities aimed at regaining independence by Poland. In 1906, along with Czesław Świrski, she founded an explosives factory, in which, among others, the explosives were produced and used in the action known as the „Bloody Wednesday" - the PPS combat action against the Russian occupation authorities in the Kingdom of Poland. While working in the laboratory, Zagórska was poisoned by harmful fumes.

Aleksandra Zagórska, Ochotnicza Legia Kobiet we Lwowie, 1919 r.;
AAN, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Belwederze w Warszawie, sygn. 74.

Aleksandra Zagórska, Volunteer Legion of Women in Lviv, 1919;
AAN, Józef Piłsudski Museum in the Belvedere Palace in Warsaw, ref. 74.

Fotografia grupowa legionistek z komendantką Aleksandrą Zagórską (stoi centralnie), Ochotnicza Legia Kobiet we Lwowie, 1919 r.;
AAN, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Belwederze w Warszawie, sygn. 74.

A group photo of legionnaires with Commander Aleksandra Zagórska (standing in the center), Volunteer Legion of Women in Lviv, 1919;
AAN, Józef Piłsudski Museum in the Belvedere Palace in Warsaw, ref. 74.

Uczestniczki zjazdu łódzkiego koła Związku Legionistek Polskich;
AAN, Związek Legionistek Polskich, sygn. 43.

Participants of the congress of the Łódź circle of the Union of Polish Legionnaires;
AAN, Union of Polish Legionnaires, ref. 43.

Zaproszenie wystosowane przez Aleksandrę Zagórską, prezeskę Zarządu Głównego Związku Legionistów Polskich, skierowane do posłanki Zofii Moraczewskiej na uroczystość poświęcenia sztandaru Związku, 1931 r.;
AAN, Akta Jędrzeja i Zofii Moraczewskich, sygn. 71-I-102.

An invitation issued by Aleksandra Zagórska, President of the Main Board of the Union of Polish Legionnaires, addressed to Zofia Moraczewska, MP, for the ceremony of blessing the Union's flag, 1931;
AAN, Files of Jędrzej and Zofia Moraczewski, ref. 71-I-102.

W celu podjęcia leczenia wyjechała do Zakopanego. Po powrocie do zdrowia ponownie podjęła działalność bojową. W marcu 1908 r. została aresztowana i osadzona na Pawiaku. Po tymczasowym zwolnieniu z aresztu zbiegła do Galicji. W 1911 zamieszkała we Lwowie, gdzie przewoziła broń i wydawnictwa Polskiej Partii Socjalistycznej do Królestwa. Była działaczką Związku Walki Czynnej, Związku Strzeleckiego we Lwowie. Po wybuchu I wojny światowej organizowała kobiecą służbę wywiadowczą w ramach I Brygady Legionów Polskich.

Cały czas dążyła do aktywnego udziału kobiet w działaniach niepodległościowych. Uważała, że kobiety są w stanie pełnić służbę militarną, wpierając w ten sposób działania wojenne. W 1918 otrzymała zgodę na utworzenie we Lwowie Ochotniczej Legii Kobiet (OLK) - organizacji bojowej, która dawała Polkom możliwość formalnej służby żołnierskiej. Była komendantką oddziału, który początkowo liczył ponad 300 legionistek, z czasem rozrósł się do 600 ochotniczek. Zainteresowanie kobiet służbą wojskową było tak duże, że również w innych miastach powstawały bataliony OLK. Po dwóch latach działalności OLK liczba legionistek sięgnęła 2500. Aleksandra Zagórska wraz ze swoim oddziałem brała udział w obronie Lwowa podczas wojny polsko-ukraińskiej. W trakcie walk dowiedziała się, że w starciach na Cmentarzu Łyczakowskim zginął jej czternastoletni syn Jurek Bitschan - jeden z najmłodszych obrońców Lwowa. Zagórska uczestniczyła również w działaniach podczas wojny polsko-bolszewickiej. W 1921 r., w wolnej Polsce i po latach niestrudzonej działalności niepodległościowej, Zagórska zrezygnowała ze służby wojskowej z uwagi na zły stan zdrowia.

In order to start treatment, she went to Zakopane. After recovering, she resumed combat activities. In March 1908, she was arrested and imprisoned in Pawlak. After being temporarily released from custody, she fled to Galicia. In 1911, she moved to Lviv, where she transported weapons and publications of the Polish Socialist Party to the Kingdom. She was an activist of the Active Fighting Union and the Riflemen's Association in Lviv. After the outbreak of World War I, she organized a women's intelligence service as part of the 1st Brigade of the Polish Legions.

She was constantly striving for the active participation of women in independence activities. She believed that women were able to perform military service, thus supporting warfare activities. In 1918, she was granted permission to establish the Volunteer Legion of Women (OLK) in Lviv - a combat organization that gave Polish women the possibility of formal military service. She was the commander of the unit, which initially numbered over 300 legionnaires, but with time grew to 600 female volunteers. The interest of women in military service was so great that OLK battalions were established in other cities as well. After two years of operation of OLK, the number of legionnaires reached 2,500. Aleksandra Zagórska and her unit took part in the defense of Lviv during the Polish-Ukrainian war. During the fighting, she learned that her fourteen-year-old son, Jurek Bitschan, one of the youngest defenders of Lviv, had died in the clashes at the Łyczakowski Cemetery. Zagórska also participated in activities during the Polish-Bolshevik war. In 1921, in free Poland and after years of tireless independence activities, Zagórska resigned from military service due to poor health.

№ 67 KURJER WARSZAWSKI. — Dnia 9 marca 1929 r.

KRONIKA KOBIECA.

O. L. K.

Ochotnicza Legja kobiet — porywy bohaterstwa i stek zarzutów, dotychczas mylnie oświetlana epopeja około 3,000 dziewcząt, które w latach 1918—21 znalazły się w szeregach, walczących o granice odbudowywanego państwa. Nie było wówczas czasu na zastanawianie się, czy dla kobiet jest „miejsce odpowiednie" na froncie, czy do tej organizacji wkradły czy nie wkradły się elementy niewłaściwe. Wróg był już nie u wrót, lecz w środku kraju, kraju — bez granic, kraju — bez armii i bez fabryk amunicji. Paliła się pożarem wojny ukraińskiej Małopolska Wschodnia, w 8 miesięcy później na Wilno ruszyły bolszewickie hordy. W listopadzie 1918 we Lwowie nie pytał nikt, kto broń trzyma: chłopiec czy dziewczyna, byle strzelać umiał i nie marnował cennej amunicji, często golemi rękami na wroga zdobywanej. Walczyły wtedy dziewczęta, rozproszone we wszystkich oddziałach; jako osobny oddział kobiecy istniały tylko t. zw. „kurierki". Zorganizowała je p. Aleksandra Zagórska w ukraińskiej części Lwowa. Zbierały one wywiady, werbowały i przeprowadzały ochotników przez linję bojową, przenosiły meldunki, rozkazy dowództwa. I tego jednak okazało się zamało: Lwów uwolniony od ukraińców 22 listopada, przez pół roku jeszcze otaczał pierścień wojsk nieprzyjacielskich. Jedynie linja Lwów — Przemyśl łączyła go z resztą kraju. Brakło sił. I wtedy w pierwszych dniach grudnia stanął do służby oddział kobiecy pod nazwą „Milicja obywatelska kobiet", pod komendą p. Zagórskiej. „Milicjantki" pełniły służbę bezpieczeństwa, odstawiały do komisji mężczyzn, ukrywających się przed poborem do wojska, obiegły posterunki wartownicze. Straż przy działach na Wysokim Zamku i służbę obserwacyjną wraz z obsługą 1 działa i 1 karabinu maszynowego dowodzi 19 powierzyło plutonowej Kamilji Janocie (podniesienia poruczników). Była to pierwsza placówka ochotn. Legji kobiet, w jaka rozrosła się już w styczniu 1919 r. Milicja obyw. kobiet. Ochotniczki pełniły służbę bezpłatnie i przez dłuższy czas, wobec braków w mundurach wojskowych, nie otrzymały nawet mundurów. Dowództwo miasta — wobec ciągłego braku sił żołnierskich, wystąpiło o przekształcenie milicji kobiecej na ścisłe wojskową formację. Wynikiem tego stało się utworzenie Legji, której statut zastrzegał niesłyszane legjonistek do służby na froncie. (Mimo to w chwilach niebezpieczeństwa O. L. K. otrzymywała rozkaz wymarszu na front. Tak było we Lwowie, Warszawie i Wilnie, gdzie najkrwawsza walczła dasiniej).

Bohaterstwo i wowianek wstrząsnęło rzeszami kobiecemi w całym kraju. Rodzielewiczówna nadsyła im z Warszawy zwerbowane ochotniczki. Tworzą się samorzutnie biura werbunkowe i wtedy to nabywać zaczyna częściowo element, który komendantka Zagórska zmazona była rychło usunąć. Pozatem do batalionu szturmowego we Lwowie komenda armji już w grudniu zakcie osobiste. Po krótkiem przeszkoleniu wysłano oddział ze 100 kobiet do okopów, pod komendę oficerów. W lutym doszła o tem wieść do komendantki O. L. K., która zażądała rozwiązania kobiecej kompanji szturmowej ze względu na powagę służby kobiecej, jej celowość i zasługi dotychczasowe. Jan. Leśniewski zaprotestował wówczas wcielenie tej kompanji do O. L. K., zaznaczając, że owe żołnierki zwolnieniu się powinny podlegać, gdyż pełniła służbę dobrze i odznaczała się odwagą. Gdy jednak w kilka tygodni później kompania ta zgłosiła się maszerując do koszar O. L. K., była już znacznie przerzedzona, bo kilkanaście padło zabitych i rannych, 30 zwolniło się, nie chcąc służby frontowej zmienić na warcownicza. Z pozostałej liczby ledwie 20 kwalifikowało się do pozostawienia w O. L. K.

Służba O. L. K. rozszerzała się, zyskując najwyższe pochwały dowództwa, jako pełniąca służbę wartowniczą przy magazynach i innych objektach wojskowych w sposób bez zarzutu. Dowództwo wojskowe we Lwowie wydało rozkaz rozszerzenia akcji O. L. K. na inne miasta Małopolski Wschodniej. D. 9 kwietnia 1919 roku naczelnik państwa zatwierdził statut organizacji Ochotniczej Legji Kobiet. W kilka tygodni później kom. Zagórska otrzymała nominację na kapitana.

W dalszym ciągu jednak — jako komendantka Legji — stoi na stanowisku przeciwnem służbie frontowej kobiet, z całą słusznością wykazując jej niemne skutki i domagając się dla Legji wyłącznie służby pomocniczej. Izolowania od oddziałów męskich i komendy kobiecej.

W maju 1919 r. w Wilnie powstaje „Druga wileńska ochotnicza Legja kobiet" — zorganizowana przez p. Klarę Zagórską, pod komendą W. Gerzówny — b. sekcyjnej P. O. W., która rok służyła w I brygadzie Legjonów Piłsudskiego. Druga Legja pełniła również służbę wartowniczą, biurową, prowadziła szwalnie wielką dla wojska i t. p.

W czerwcu na rozkaz D-wa odkomenderowano 50 legjonistek do Stanisławowa do służby przy zbrojowni i magazynach; oddział ten na żądanie kwatermistrzostwa powiększono później do 100 legjonistek. W tymże miesiącu niemal cała Legja lwowska idzie na front, przerwany przez ukraińców, zagrażających powtórnie miastu, pod które podeszli o 5 klm. Była to już jednak ostatnia próba: wojna o Lwów miała się ku końcowi.

Kończyła się też i chlubna epopeja Legji, znajdująca w licznych rozkazach, zaświadczeniach i t. p. pisemnych dokumentach pełne uznanie władz wojskowych. Ciekawe jest przeciwstawienie ich. Stanowią one bowiem laskrawy dowód wartości pracy kobiecej.

Tak np. kwatermistrzostwo, pytając czy O. L. K. mogłaby wysłać na prezeszczę kolejową Barszczowice —

Artykuł o Ochotniczej Legii Kobiet i nominacji komendantki Aleksandry Zagórskiej na kapitana. „Kronika kobieca" w Kurijerze Warszawskim z dnia 9.03.1929 r.;
AAN, Związek Legionistek Polskich, sygn. 43.

An article about the Women's Volunteer Legion, and the nomination of the commander Aleksandra Zagórska as captain. „Women's Chronicle" in the Warsaw Courier on March 9, 1929; AAN, Union of Polish Legionnaires, ref. 43.

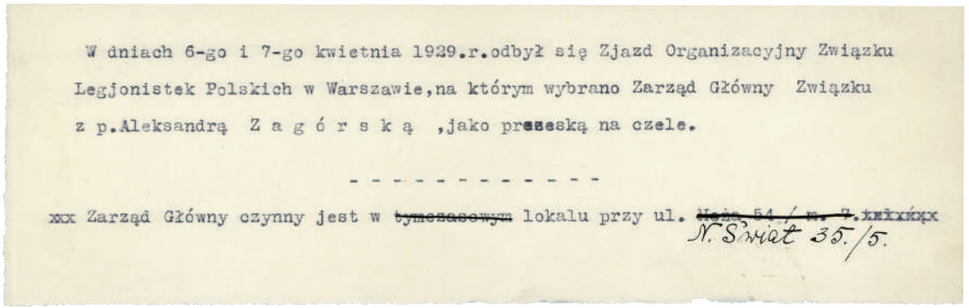

W dniach 6-go i 7-go kwietnia 1929.r.odbył się Zjazd Organizacyjny Związku Legjonistek Polskich w Warszawie,na którym wybrano Zarząd Główny Związku z p.Aleksandrą Z a g ó r s k ą ,jako prezeską na czele.

- - - - - - - - - - - -

xxx Zarząd Główny czynny jest w ~~tymczasowym~~ lokalu przy ul. ~~Hoża 54 / m. 7.~~ N. Świat 35./5.

Informacja dotycząca wyboru Aleksandry Zagórskiej na prezeskę Związku Legionistek Polskich, kwiecień 1929 r.;
AAN, Związek Legionistek Polskich, sygn. 43

Information on the election of Aleksandra Zagórska for President of the Union of PolishLegionnaires, April 1929;
AAN, Union of Polish Legionnaires, ref. 43

Została odznaczona Krzyżem Niepodległości z Mieczami (3 maja 1932), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie, 1922), Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Obrony Lwowa.

Zmarła 14 kwietnia 1965 r. w Warszawie w wieku 81 lat. Została pochowana na cmentarzu Bródnowskim.

She was awarded the Cross of Independence with Swords (May 3, 1932), the Officer's Cross of the Order of Polonia Restituta, the Cross of Valor (twice, 1922), the Golden Cross of Merit, and the Lviv Defense Cross.

She died on April 14, 1965, in Warsaw at the age of 81. She was buried at the Bródno Cemetery.

Zjazd organizacyjny Związku Legionistek Polskich 1928-1929 r.;
AAN, Związek Legionistek Polskich, sygn. 43.

Organizational meeting of the Union of Polish Legionnaires 1928-1929;
AAN, Union of Polish Legionnaires, ref. 43.

Zdjęcie portretowe Władysławy Macieszyny;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet
w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1658

A portrait photo of Władysława Macieszyna;
AAN, Archives of the Women's History Commission
in the Fight for Polish Independence, ref. 1658

WŁADYSŁAWA MACIESZYNA

ps. Sława

WŁADYSŁAWA MACIESZYNA
Z SRZEDNICKICH, I voto DŁUGOSZOWA,
ps. SŁAWA
1888 - 1967

Urodziła się 30 czerwca 1888 r. w Karwinie koło Proszowic, w rodzinie ziemiańskiej, jako córka Leona i Pauliny Tomaszewiczówny. Ukończyła szkołę średnią w Warszawie, kursy gospodarstwa domowego w Kuźnicach, wreszcie studia w Szkole Nauk Politycznych w Krakowie. Od 1909 r. związana była z młodzieżowym ruchem akademickim „Zarzewie". W 1910 r. wstąpiła do drużyn strzeleckich. Przeszła kurs podoficerski. W 1911 r. razem z Zofią Zawiszyną założyła kobiecą Polską Drużynę Strzelecką. Poślubiła poetę i filozofa, strzelca I Brygady, Stanisława Długosza. W 1914 r. przeniosła się do Królestwa Polskiego. W chwili wybuchu I wojny światowej powróciła do Krakowa. Zgłosiła się do służby kuriersko-wywiadowczej I Brygady. Następnie pracowała w szpitalach przyfrontowych. Wstąpiła do Ligi Kobiet Pogotowia Wojskowego.

WŁADYSŁAWA MACIESZYNA,
née SRZEDNICKA, DŁUGOSZOWA by her
first marriage, pseud. SŁAWA
1888 - 1967

She was born on June 30th, 1888, in Karvina near Proszowice, into a gentry family, as the daughter of Leon and Paulina Tomaszewiczówna. She graduated from high school in Warsaw, household courses in Kuźnice, and finally, studies at the School of Political Sciences in Cracow. From 1909, she was associated with "Zarzew", the youth academic movement. In 1910, she joined the shooting teams and completed a non-commissioned officer course. In 1911, together with Zofia Zawiszyna, she founded the women's Polish Rifle Team. She married Stanisław Długosz - poet and philosopher, gunner of the 1st Brigade. In 1914, she moved to the Kingdom of Poland. At the outbreak of World War I, she returned to Cracow, where she reported to the courier and intelligence service of the 1st Brigade. She then worked in frontline hospitals,

Organizowała Polską Organizację Wojskową we Lwowie. Z ramienia Komitetu Pomocy Jeńcom prowadziła punkt repatriacyjny w Stołpcach i Baranowiczach.

Do 1921 r. służyła w Wojsku Polskim. W latach 1922-1923 objeżdżała polskie skupiska robotnicze w Niemczech z referatami dotyczącymi niepodległej Polski (formalnie w charakterze urzędniczki do specjalnych zleceń poza granicami Polski). Od 1924 do 1934 r. zatrudniona była w Dyrekcji Funduszu Bezrobocia. W tym czasie była członkiem prezydium Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny oraz działała w Przysposobieniu Wojskowym Kobiet. W 1926 r. poślubiła podpułkownika doktora Adolfa Macieszę.

W październiku 1935 r. Macieszyna weszła do Senatu z województwa warszawskiego. Wypowiadała się m.in. w sprawie sądów przysięgłych i sądów pokoju. Ostro sprzeciwiała się wprowadzeniu na uczelniach antyżydowskiego getta ławkowego. Interesowała się sytuacją mniejszości narodowych. Zasiadała w Senacie do 1938 r..

Wobec zbliżającej się wojny Władysława Macieszyna przeszła specjalne przeszkolenie dywersyjne. W chwili wybuchu wojny pozostawała w dyspozycji prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego. Zaprzysiężona 27 września 1939 r. w organizacji Służba Zwycięstwu Polski (później ZWZ-AK). Była łączniczką gen. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza. W latach 1942-1943 służyła w ścisłym sztabie grupy Dywersji i Sabotażu Kobiet „Dysk". Od 1943 r. była kurierem głębokiego wywiadu AK. Przewoziła materiały wywiadowcze na trasie Warszawa-Wiedeń-Heidelberg. Jej nazwisko wiąże się z przekaza-

and joined the Women's League of the Military Emergency Service. She organized the Polish Military Organization (POW) in Lviv. On behalf of the Committee for Aid to POW, she ran a repatriation point in Stołpce and Baranowicze.

She served in the Polish Army until 1921. In the years 1922-1923, she toured Polish workers' communities in Germany with papers on independent Poland (formally as an official for special orders outside of Poland). From 1924 to 1934, she was employed at the Directorate of the Unemployment Fund. At that time, she was a presidium member of the Federation of Polish Unions of Fatherland Defenders, and was active in the Military Training for Women. In 1926, she married Lieutenant Colonel Dr. Adolf Macieszа.

In October of 1935, Macieszyna entered the Senate from the Warsaw Province. She spoke, among others, on juries and the magistrates' courts. She sstrongly opposed the introduction of an anti-Jewish bench ghetto at universities. She was interested in the situation of national minorities. She sat in the Senate until 1938.

In view of the approaching war, Władysława Macieszyna underwent special diversion training. When the war broke out, she was at the disposal of the President of Warsaw, Stefan Starzyński, and was sworn into the Service to Poland's Victory organization (later ZWZ-AK) on September 27, 1939. She was the liaison officer for General Michał Tokarzewski-Karaszewicz. In the years 1942-1943, she served in the staff of the Women's Diversion and Sabotage unit "DISK". From 1943, she was a courier of the Home Army's intelligence. She transported intelligence materials on the Warsaw-Vienna-Heidelberg route.

niem meldunków o niemieckim rakietowym ośrodku doświadczalnym w Peenemünde. Została aresztowana przez Niemców 8 kwietnia 1943 r. w Wiedniu. Była więziona i torturowana w Wiedniu i Berlinie. Próbowała popełnić samobójstwo przegryzając sobie żyły. Została odratowana. Została skazana na śmierć. Tylko dlatego, że wykryto u niej tyfus nie wykonano wyroku. W kwietniu 1945 r. zwolniona ze szpitala i wyzwolona przez armię radziecką.

Po wojnie mieszkała w Warszawie w bardzo trudnych warunkach materialnych.

Odznaczona m.in. Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari i Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski.

Zmarła 21 czerwca 1967 r. w Warszawie. Pochowana została na Cmentarzu Powązkowskim.

Her name is associated with the transmission of reports about the German rocket testing center in Peenemünde. She was arrested by the Germans on April 8, 1943 in Vienna. She was imprisoned and tortured in Vienna and Berlin. She tried to commit suicide by chewing her own veins, but was saved and sentenced to death. The sentence was not carried out only due to the fact that she was diagnosed with typhus. In April 1945, she was released from hospital and liberated by the Soviet army.

After the war, she lived in very poor material conditions.

Awarded, among others, the Silver Cross of the War Order of Virtuti Militari, and the Commander's Cross with the Star of the Order of Polonia Restituta.

She died on the 21st of June, 1967 in Warsaw, and was buried at the Powązki Military Cemetery in Warsaw.

II-UU-1 136

Odpis

MINISTERSTWO SPRAW WOJSKOWYCH
/Sztab Generalny/
Oddział II
Nr 1072/II U

Warszawa, 12.III.1925 r.

Zaświadczenie

Niniejszym zaświadczam, że p.Władysława DŁUGOSZOWA pracowała w Oddziale II Szt.Gen.M.S.Wojsk. w charakterze urzędniczki do specjalnych zleceń poza granicami Rzczplitej od dnia 1-go lutego 1922 r. do 1-go marca 1923 r.

W pracy niebezpiecznej i bardzo odpowiedzialnej wykazała wybitną ideowość i całkowite poświęcenie, dzięki czemu zdobyła jaknajwiększe uznanie i poważanie Dowództwa.

pieczęć okrągła
"Rzeczpospolita Polska -
Min. Spraw Wojsk."

Szef Wydziału Wywiadowczego
/-/ B o c i a ń s k i
ppłk.Szt.Gen.

Za zgodność z oryginałem W.Białystocka 25.7.1978 r.
Marta

Odpis zaświadczenia, że Władysława Długoszowa pracowała w Oddziale II Sztabu Generalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych, 25.07.1978 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1658

A copy of the certificate stating that Władysława Długoszowa worked in the Second Department of the General Staff for the Ministry of Military Affairs, July 25, 1978; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1658

II Macieszyna

+ Władysława MACIESZYNA ps. "Sława", "Katarzyna".

z domu Srzednicka, I voto Długoszowa
ur. 30.VI.1888r w maj.Karwin, gm.Wierzbno, pow. Miechów, ziemia Kielecka,
ojciec Leon Srzednicki, rolnik; matka Paulina z d.Tomaszewicz,
ukończyła II gimn.żeńskie w Warszawie w r.1904, następnie szkołę gospodarstwa domowego w Kuźnicach i podjęła studia w Szkole Nauk Polityczno-Społecznych przy Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, w 1907r.
Od tego czasu datuje się Jej czynny bohaterski udział w walce o niepodległość Polski w okresie I i II wojen światowych.
zmarła w Warszawie dn. 21.VI.1967r.

1909 do"Zarzewia" i tajnej org."Armia Polska" w Krakowie wprowadził Sławę Feliks Młynarski /obecnie em.prof.WSE. zam w Krakowie/,

1912 - wespół z Zofią Zawiszanką /obecnie Kernową. zam.w Krakowie/ organizują pierwszą żeńską Drużynę Strzelecką z programem szkoły podoficerskiej i szkoleniem sanitarnym.

1914 - wrzesień,-po przedostaniu się do Krakowa za wsi Wieruszowo w Kaliskim, gdzie zaskoczył Sławę wybuch wojny, podejmuje służbę kurjerską w I Brygadzie Legionów Polskich, którą pełni ze wspaniałymi wynikami, za które została odznaczona Krzyżem Virtuti Militari V kl. Po kryzysie przysięgowym w Leg.pol. przechodzi do służby w Polskiej Organizacji Wojskowej /POW./ do pracy organizacyjnej i kuriersko-wywiadowczej. Jeździ do Lwowa i Kijowa, gdzie wykonuje trudne i odpowiedzialne zlecenia, zawsze z wynikiem pomyślnym.
/Między innymi - ona to w końcu 1915 r.została wysłana do Kijowa dla nawiązania łączności z tamt.PPS.i in.grupami niepodległościowymi w bardzo pilnej sprawie zabezpiecz ratowania legionistów poddanych rosyjskich, których dużo było w obozie jenieckim w Darnicy pod Kijowem. Oboz ten był ośrodkiem rozdzielczym dla jeńców austryjackich, skąd wysyłano ich dalej wgłąb Rosji. Rosjanie ogłosili, że jeńcy legioniści, którym się udowodni poddaństwo rosyjskie, będą sądzeni, jako zdrajcy Ojczyzny-Rosji i dezerterzy i tracemi. Należało legionistom z zaboru rosyjskiego dostarczyć natychmiast bezpiecznych papierów. Dzięki Sławie papiery zdążyły na czas i wielu jeńcom uratowały życie.

1920-1923 Sława pracuje w Sekcji Propagandy i Oświaty w wojsku /SPiO/ jako delegatka Sejmowego Komitetu Pomocy Jeńcom i Repatriantom - w obozach na trasie Baranowicze- Stołpce- Niechorzele, jako pielęgniarka w szpitalu zakaźnym /tyfusowym/ na Podlasiu. Szczególnie ważne zadania organizacyjne i informacyjne wykonała w okresie: lutyzm 1922 - marzec 1923 wśród skupisk polskich na terenie Niemiec /Bohum,Essen, Dortmund, Szczecin,Berlin i in

1924 -1934 pracuje zarobkowo w Dyrekcji Funduszu Bezrobocia, skąd po ciężkiej, zakończonej operacją chorobie została w lipcu 1934r. uznana przez Komisje ZUS za iwalidkę i przeniesiona na rentę.

1935 - 1939 dysponując większą ilością czasu po przejściu na rentę nasila Sława prace społeczną, szczególnie w organizacjach paramilitarnych, jak FIDAK.,i w Organizacji Przysposobienia Wojskowego Kobiet do Obrony Kraju/PWK./

W tym też okresie - X.1935 do końca IV Kadencji Senatu R.P.w 1938 r. jest senatorem z listy państwowej i współpracuje z grupą "Naprawa".

W 1939r przystępuje do specjalnej akcji przygotowawczej na wy-

The first page of Władysława Długoszowa-Macieszyna's biography; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1658

inspirowanej przez Oddz.II.S
padek wojny do obrony przed agresją niemiecką/i bierze udział
w szkoleniu w zakresie Wielkiej Dywersji w ośrodku pod Wyszkowem w zespole ok.40 osób.

Wrzesień 1939 - pracuje w dyspozycji prez.Starzyńskiego w obronie Warszawy, poczem zostaje jedną z pierwszych uczestniczek walki z okupantem w konspiracji, bowiem już w dniu 27.IX.39 zostaje zaprzysiężona przez gen.Karaszewicz-Tokarzewskiego, jako członek tworzonej przez niego organizacji wojskowej w konspiracji pt. "Służba Zwycięstwu Polski"/SZP/. Natychmiast zostaje przez niego jako Komendanta Głównego wyznaczona do kontaktów z działaczami politycznymi, jako łącznik i pośrednik w akcji tworzenia t.zw. "Głównej Rady Politycznej" przy SZP., m.in. z Mieczysławem Niedziałkowskim, Maciejem Rataj, prof.Michałowiczem, oraz Prez. Starzyńskim, z którym współpracowała aż do Jego aresztowania.

1941/1942 przechodzi z racji swoich zainteresowań i przygotowania do zespołu "Dywersja i Sabotaż Kobiet" /DiSK/ dowodzonego przez mjr.Wandę Gertz /b.komendantkę Ochotniczej Legii Kobiet /OLK./ w Wilnie w 1920r., inspektorkę PWK./, skąd zostaje przeniesiona w styczniu 1943r na własną prośbę do służby kurjerskiej wywiadu głębokiego, jako bardziej eksponowanej, gdzie jak uważała słusznie będzie przydatniejsza w walce z okupantem, z racji doskonałej znajomości języka niemieckiego i terenu. Dostała przydział na trasę Warszawa-Wiedeń-Heidelberg. Jako Margarette Wagner, volksdeutsch, odbyła do kwietnia 1943r. trzy podróże kontaktowe z siatką wywiadowczą, zainstalowaną na tej trasie przed wojną przez Oddział II Szt.Gen.WP. Przekazywała zlecenia, przywoziła meldunki. Treści ich ze względów konspiracyjnych nie znała./Dopiero po powrocie do Kraju w 1945r. dowiedziała się, że m.in. przewoziła materiały, dotyczące wytwórni pocisków rakietowych w Peenemünde /V-1/.

s.zmieniła na "Katarzyna"

kwiecień 1943 - 8.IV w Lokalu

W dniu powrotu ze swej trzeciej podróży, z ostatniego punktu kontaktowego, który w przeddzień został spalony, została Sława "Katarzyna" zabrana przez Gestapo.
/szczegóły pobytu w więzieniu - patrz załącznik./

22.II.1945 - skazana na karę śmierci wyrokiem Berlińskiego Volksgericht za nr. S.J.- Nr.251/44 za "zdradę stanu".

6.IV.1945 wypuszcz-ona z więzienia przez strażniczki, które otworzyły wejścia więzienne w czasie zajmowania Wiednia przez Armię Radziecką, która ostatecznie opanowała Wiedeń w dniu 13.IV.45 i Macieszyna podjęła starania o powrót do Polski, zaczęła też leczyć straszliwie zrujnowane przez Gestapo zdrowie.
Zanim jednak zdołała wyrobić wszystkie potrzebne zaświadczenia, protokoły i przepustki na powrót, minęło lato, dopiero we wrześniu 1945r. znalazła się na terenie Polski pod polską opieką lekarską w szpitalu pod Katowicami.

1945 - 1967 Po powrocie do kraju żyła pracowicie
oraz w kręgu trudnych wspomnień
zmarła w Warszawie 21 VI 1967.

M. Wittig
1969

ze strony 3-ej -

Dzieje "Sławy-Katarzyny" Władysławy Długoszowej-Macieszyny dają się doskonale ująć w słowach Wieszcza:

"...Tajemniczą zaś gwiazdą przeznaczenia,
Co go broniła jako Częstochowski
Szkaplerz od dżumy: głodu, od płomienia
I od plag wszystkich- prócz śmierci i troski;
Bo w życiu swojem zamartwił się bardzo,
A umarł, choć był z tych, co śmiercią gardzą..." x/

Sława miała bowiem w swoim życiu wyjątkowo wiele trosk i zmartwień.

Jej Życie osobiste układało się bardzo ciężko. Wielka miłość Sławy i ppor.Stanisława Długosza, poety, poznanego w 1912 r. jako drużyniaka, ~~choć uwieńczona zaślubinami w warunkach frontowych~~ w r.1915 skończyła się dla niej tragedią, bowiem Długosz zginął już 6-go sierpnia 1915 r. w walkach pod Samoklęskami. Przeżywała tę śmierć boleśnie, prosiła Komendanta Piłsudskiego o przydział na front do walki z bronią w formacji liniowej. Komendant zgodził się, ale polecił dać jej przydział do służby sanitarnej na froncie, co też było w Legionach bez precedensu.

W r.1926 wyszła za-mąż ppułk.Adolfa Macieszę, którego znała z Legionów. Po trzech latach znów owdowiała; Maciesza umarł nagle na zawał serca, w r.1929. Do końca życia Sława pozostała już samotna.

Sława była obdarzona przez naturę wyjątkową urodą, inteligencją i zdolnościami, co niewątpliwie ułatwiło jej wykonanie niejednego karkołomnego przedsięwzięcie w latach służby wojskowej. Ze reszty oddana sprawie niepodległości Polski, zawsze odznaczała się niezwykłą odwagą i spokojem wobec niebezpieczeństwa, Zdawała się nie wiedzieć co to jest strach. Posiadała też w wysokim stopniu umiejętność konspirowania. Doskonale potrafiła w każdych okolicznościach uzawnętrznić ze swych uczuć, czy wiadomości tylko tyle, ile należało. Nie dawała się sprowokować do wybuchów przeciwnikom, natomiast sama uznając swoją rację, potrafiła z pasją, nie licząca się z konsekwencjami osobistymi, bronić swego stanowiska. Posiadała wielką siłę woli i wytrzymałość fizyczną. Była serdeczna i wierna bliskim i przyjaciołom. W stosunkach z ludźmi, którym miała co do zarzucenia - była bezkompromisowa, w oczy wypowiadała swe zastrzeżenia i zrywała najserdeczniejsze więzi. Jako senator miała zawsze własne zdanie i zabierała głos w dyskusji, nie licząc się z powiązaniami grupowymi, głosowała też jak uważała za słuszne. Była pomocna nawet przeciwnikom politycznym, jeśli uznała, że w danej sprawie mają rację. Miała za tę swoją postawę wiele trudności życiowych, ale pomimo to ogólny szacunek.

W służbie była zawsze karna i lojalna, nie oszczędzała siebie i gotowa do podjęcie każdego najniebezpieczniejszego zadania. Miała pełne zaufanie przełożonych i współpracowników, które zdobyła swą zawsze niezawodną postawą w każdej sytuacji życiowej.-

---

x/ Juljusz Słowacki "Beniowski",
Pieśń I ustęp 2-gi.-

Biogram Władysławy Macieszyny, 1969 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1658

Władysława Macieszyna's profile, 1969; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1658

Władysława Macieszyna w Senacie 1935-1938

Sprawozdania stenogr. - wyciągi:

31.X.35 2 pos. Kadencja IV Sesja nadzw. - ślubowanie,

10.III.36 2 pos. " " " zwycz. - sprawozd. kom.budż.na rok 36/37 rozprawa szczegółowa, budżet Senatu - sprawozdawca senator Wł.M.

22.III.37 22 pos. Kad.IV Sesja zwycz. - ustawa o zniesieniu sądów przysięgłych i sędziów pokoju, łam33 Macieszyna: za utrzymaniem sądów i sędziów.

10.III.38 44 pos. kad.IV, sesja zwycz. -/budżet Min. Komunikacji, łam 104 Macieszyna: o nowe loty zagraniczne. Powołuje się na swoją poprzednią mowę na ten temat! /nie znalazłam/

14.III.38 47 pos. k.IV.,s.zw. - ustawa skarbowa, Min. Lasów, łam 25 Macieszyna: nie zwiększać wyrobu lasów.

23.III.38 46 pos. k.IV, s.zw. -łam 66 Macieszyna: odroczyć głosowanie nad ustawą o zniesieniu sądów.

1.VII.38 51 pos. k.IV, s.nadzw. - nowela do ust. o prawie przemysłowym, łam 49 Macieszyna: przeciw przymusowi należenia do cechów.

15.VII.38 53 pos. k.IV, s.nadzw. - ustawa o wyborze radnych miejskich, łam 19 Macieszyna: przeciw ustawie, odesłać do komisji.

Zestawiła
Maria Wittek 12.X.69

Note by Maria Wittek on Władysława Macieszyna's participation in the work of the Senate of the Republic of Poland in the years 1935-1938, October 12, 1969; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1658

Notka Marii Wittek o udziale Władysławy Macieszyny w pracach Senatu RP w latach 1935-1938, 12.10.1969 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1658

o d p i s

WŁADYSŁAWA MACIESZYNA
Warszawa
Al.3 Maja No 2.m71

Warszawa, dn.16 listopada 1945 r.

Do Polskiego Czerwonego Krzyża

w miejscu

Uprzejmie proszę o przydzielenie mi posady w Polskim Czerwonym Krzyżu.

Wróciłam z więzienia widedeńskiego, gdzie przesiedziałam 2 lata i obecnie jestem na skutek zniszczeń Warszawy zupełnie bez środków do życia.

Kwalifikacje mam następujące:

Ukończoną Szkołę Nauk Społeczno-Politycznych przy Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, 10-letnią praktykę biurową w b. Dyrekcji Funduszu Bezrobocia w Warszawie, gdzie pracowałam jako referentka w Wydziale Administracyjnym, a potym Finansowym i Kontroli, zaś w latach 1919-1921 pracowałam przy repetriacji jako delegatka Sejmowego Komitetu pomocy jeńcom w i repatriantom na terenie pogranicza Baranowicze-Stołpce-Niechorzele z p.posłanką na Sejm Ustawodawczy, działaczką ludową Jadwigą Dziubińską.

Najchętniej objęłabym jakąś pracę w dziale opieki i pomocy dla repatriantów, których niedole obecnie przeszłam sama.

Z obcych języków władam w słowie i piśmie niemieckim, rosyjskim i trochę francuskim.

Łączę łączność
W. Zastocka

A copy of Władysława Macieszyna's application for a position in the Polish Red Cross, November 16, 1945; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1658

Odpis podania Władysławy Macieszyny o pracę w Polskim Czerwonym Krzyżu, 16.11.1945 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1658

Tekst przemówienia na pogrzebie W. Macieszyny

~~28376~~

ps. "Sława"

S.P. Władysława Macieszyna/zaczęła swą służbę Ojczyźnie jako studentka UJ w Krakowie. Członek "Zarzewia" w 1912 r. jest współzałożycielką Drużyn Strzeleckich, następnie, jako żołnierz Legionów Polskich pełni najbardziej niebezpieczną służbę kurjerki frontowej I Brygady Leg.[?], następnie organizuje Sekcję Żeńską P.O.W. w Kijowie, po zajęciu Warszawy przez Niemców otrzymuje przydział do K-dy Naczelnej P.O.W. w Warszawie. Za odwagę i wspaniałe wyniki swej służby została odznaczona Krzyżem Virtuti Militari V kl. i Niepodległości z Mieczami.

W okresie międzywojennym Sława, gorliwa działaczka społeczna zostaje członkiem Senatu Rzpltej Polskiej i pracuje w grupie "Naprawa". W 1939 r. uczestniczy w obronie Warszawy, zaraz po kapitulacji staje w szeregach konspiracji i jako żołnierz Armii Krajowej pełni znów, jak za czasów studenckich, najniebezpieczniejszą służbę kurjerską. Zaaresztowana przez Gestapo, więziona przez dwa lata w Wiedniu została skazana na karę śmierci przez ścięcie w 1945 r. Zajęcie Wiednia przez Armię Radziecką wyzwala kilka tysięcy więźniów, - Sława opuszcza separatkę szpitalną z tyfusową gorączką. Jako tako podleczona wraca do Krakowa z kompletnie zrujnowanym zdrowiem przez dwuletnie badania Gestapo. Zdrowia, a szczególnie słuchu i wzroku nie odzyskuje już w należytym stopniu do końca życia. Pomimo to w każdej, ~~[illegible]~~ najtrudniejszej nawet sytuacji życiowej pozostaje zawsze życzliwa bliźnim, zawsze dzielna.

Cześć Jej pamięci!

Studia rozpoczęła w 1907 r. Kraków
1909 „Zarzewie" i „Armia Polska" [illegible]
1942 Dr. [illegible] zast. Sława
Zofia Zawisza-[illegible]

Tekst przemówienia na pogrzebie Władysławy Macieszyny, czerwiec 1967 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1658

The text of the speech made Władysława Macieszyna's funeral, June 1967; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1658

7 czerwca 1975 r.

II-III-1[?]

W WALCE O WOLNOŚĆ

Wanda Pełczyńska

Władysława Średnicka primo voto Długoszowa, secundo voto Macieszyna ma wybitny udział w walce o wolność w latach pierwszej i drugiej wojny światowej. Nie zostawiła po sobie pamiętników ani relacji pomimo że była o to niejednokrotnie przez przyjaciół proszona. O jej służbie w latach pierwszej wojny światowej są dane w książce pt. „Wierna służba" (Warszawa, 1927), a o jej pracy i walce w drugiej wojnie światowej wspomina Michał Wojewódzki w książce pt. „Akcja V-1 i V-2" (Warszawa, 1970) oraz Bolesław Chwaściński w artykule drukowanym w „Taterniku" (nr 2, Warszawa, 1973). W roku ubiegłym ukazał się osiemdziesiąty zeszyt „Polskiego Słownika Biograficznego" z życiorysem Władysławy Macieszyny, napisanym przez Zofię Budkową i Zofię Zawiszę-Kernową.

Władysława Średnicka, córka Leona i Pauliny z Tomaszewiczów, urodziła się w r. 1888 w Karwinie pod Proszowicami. Szkołę średnią ukończyła w Warszawie jeszcze przed strajkiem szkolnym, potem kursy gospodarstwa domowego w Kuźnicach, a następnie studiowała w Szkole Nauk Politycznych w Krakowie. Od roku 1909 związana jest z ruchem młodzieży akademickiej „Zarzewie", którego deklaracja ideowa zaczynała się od słów: *„Przed nami palą się ognie powstańcze..."* Od jesieni 1910 pracuje bardzo czynnie w organizacji wojskowej „Drużyny Strzeleckie". Przechodzi kurs podoficerski, który obejmuje między innymi naukę o broni, strzelanie z rewolweru i karabinu, czytanie map i terenoznawstwo oraz zaprawę w marszach. Na jesieni 1912 przyjechała do Krakowa na Uniwersytet Jagielloński. Wtedy właśnie poznałam Sławę Średnicką. Byłam pod wrażeniem jej urody — wysmukła postać, klasyczne rysy, duże wyraziste oczy. Zarzewiacy i drużyniacy wiedzieli, że kocha się w niej nasz kolega Stanisław Długosz, wiedzieliśmy, że są zaręczeni.

Długosz, będąc jeszcze uczniem szkoły średniej, brał czynny udział w strajku szkolnym. [illegible] przez policję rosyjską siedział w Warszawie na Pawiaku cztery miesiące. W tymże roku zdał maturę w gimnazjum Chrzanowskiego i wstąpił na wydział prawny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Tu jest czynny w jawnych i tajnych organizacjach młodzieżowych, których celem było przygotowywanie się do walki zbrojnej o niepodległość. Jawną organizacją były „Drużyny Strzeleckie" pod zaborem austriackim, kierowała nimi tajna organizacja „Armia Polska". Jawnym był związek młodzieży akademickiej „Zarzewie", który miał tajną „Legię Niepodległości". W życiu akademickim Stanisław Długosz był jedną z czołowych postaci, był świetnym mówcą. W roku 1914 drukuje pracę o Dionizym Czachowskim, która spotkała się z pozytywną oceną historyków.

Wybuch pierwszej wojny światowej zastaje Sławę Średnicką w Królestwie. Przedostaje się do Krakowa i zgłasza się do służby kuriersko-wywiadowczej I brygady. Pracą kurierek kierowała Aleksandra Szczerbińska (pseudonim „Ola"), późniejsza marszałkowa Piłsudska. Kurierki utrzymywały stałą łączność między komendantem Piłsudskim a dowództwem Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) w Warszawie oraz między stronnictwami niepodległościowymi pracującymi po obu stronach linii bojowej. Kurierki przewoziły prócz rozkazów komendanta bibułę nielegalną i materiały wybuchowe dla oddziału lotnego POW. Wracając wiozły raporty wywiadowcze i wiadomości polityczne oraz meldunki organizacyjne.

Sława odbyła trzy wyprawy kurierskie, przedostając się przez front bojowy niemiecko-rosyjski. Jej przybycie do Warszawy w dniu 5 lutego 1915 zapisało się żywo w pamięci dowództwa POW, tego dnia bowiem Sława przekazała nadany przez komendanta stopień porucznika Tadeuszowi Żulińskiemu, komendantowi POW, stopnie podporuczników otrzymali: Wacław Jędrzejewicz, Marian Kościałkowski, Konrad Libicki, Bogusław Miedziński i Aleksander Tomaszewski. W czerwcu 1915 Żuliński wysyła Sławę do Kijowa, gdzie pracuje duży oddział POW. Podróż jest trudna i trwa długo. Potem z Kijowa przez Odessę i Rumunię Sława dociera do I brygady. W lipcu zdaje raport komendantowi Piłsudskiemu na froncie na Lubelszczyźnie.

Będąc na linii frontu Sława spotyka się ze Stanisławem Długoszem, który w swoim dzienniku zapisuje: *„Dwudziestego trzeciego lipca rozjaśniło się u mnie na krótko — jak dobry słoneczny dzień w słotnej jesieni — zjawiła się Jula* (tak Długosz nazywał Sławę) *niespodziewana ale bardzo, ach jak bardzo czekana".* Było to ich ostatnie spotkanie. 6 sierpnia 1915 Stanisław Długosz poległ na Lubelszczyźnie pod Samokleskami. Dla Sławy jest to cios tragiczny. Odtąd będzie nosić jego nazwisko, wiedziała bowiem, że w ten sposób spełnia wolę człowieka, który kochał ją najgłębszą miłością.

Wanda Średnicka, primo voto Długoszowa, secundo voto Macieszyna. (Fotografia sprzed pierwszej wojny światowej)

Władysława

W dwa lata po śmierci Długosza [illegible] rozproszone jego wiersze, urywki prozy, ocalałe fragmenty pamiętnika i wydała je w książce pod tytułem „Przed złotym czasem". W przedmowie Andrzej Strug pisze: *„Miecz wojny przeciął to życie w całym rozkwicie, w całym rozpędzie... Zakopano w ziemi nieoceniony, nieodgadniony skarb tego, co widziały jego oczy, co przebolało jego serce, co zgłębił jego duch czujący i twórczy".*

Do końca wojny Sława nie ustaje w służbie. Pracuje w szpitalach przyfrontowych i w Lidze Kobiet Pogotowia Wojennego. Potem z ramienia Komitetu Pomocy Jeńcom prowadzi punkt repatriacyjny w Stołpcach i w Baranowiczach. Jest w bliskiej współpracy z instruktorkami oświatowymi tzw. „SPIO" (Sekcja Propagandy i Opieki Naczelnego Dowództwa). Byłam wówczas komendantką instruktorek oświatowych. Jedna z moich podkomendnych, Stanisława Olędzka pisała do mnie: *„Razem ze Sławą Długoszową organizujemy w Baranowiczach powitanie pierwszego transportu jeńców Polaków, powracających do kraju z Rosji. Żołnierze są wynędzniali, w lichym odzieniu, robią wrażenie schorowanych. Sława Długoszowa wita ich serdecznymi słowy. Był to moment niezapomniany. Jeńcy wzruszeni do głębi serca połykali łzy zanim zdecydowali się zabrać do jedzenia".*

Po wojnie Sława objeżdża polskie skupiska w Niemczech; w Bochum, w Essen, w Dortmundzie, w Berlinie z odczytami o niepodległej Rzeczypospolitej Polskiej. W roku 1924 zgłasza się do kierownictwa Funduszu Bezrobocia, gdzie będzie pracować przez dziesięć lat. Jest w tym czasie członkiem prezydium Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny oraz pracuje w Organizacji Przysposobienia Wojskowego Kobiet (OPWK).

W roku 1926 Sława Długoszowa poślubiła dr Adolfa Macieszę. Syn powstańca, urodzony w 1878 na Syberii, studiuje medycynę w Krakowie, gdzie jest jednym z organizatorów, a następnie kustoszem Muzeum Patologicznego. W 1914 wstępuje do Legionów. Jest ciężko ranny pod Anielinem. W Polsce niepodległej jest w kapitule Krzyża Virtuti Militari. Umiera na serce w 1929 w Warszawie.

W październiku Władysława Macieszyna wchodzi z listy państwowej z województwa warszawskiego do Senatu. Interesują ją zagadnienia sądów przysięgłych i sądów pokoju. Zabiera kilkakrotnie głos w tej sprawie. Wypowiada się przeciw przymusowi należenia do cechów. W swych wypowiedziach zachowuje całkowitą niezależność. Odrzuca wszelki nacjonalizm. Gdy w roku 1937 studenci - nacjonaliści wysunęli sprawę „getta ławkowego", Macieszyna ostro występuje przeciw zatwierdzeniu tego antyżydowskiego prawa przez senaty uniwersyteckie. Interesuje ją sprawa mniejszości narodowych w Polsce oraz ułożenie zgodnego współżycia z Litwinami, Białorusinami i Ukraińcami.

Po rozwiązaniu Sejmu dekretem prezydenta we wrześniu 1938 Sława usuwa się od życia politycznego. Od czerwca 1939 wobec grozy nadciągającej wojny przechodzi specjalne przeszkolenie dywersyjne, prowadzone oczywiście w najgłębszej konspiracji. Po najściu Niemców na Polskę jest w stałym kontakcie ze Stefanem Starzyńskim. 27 września 1939 zostaje zaprzysiężona przez Michała Karaszewicza-Tokarzewskiego w Służbie Zwycięstwu Polski. Jest łączniczką w jego kontaktach z Mieczysławem Niedziałkowskim, Maciejem Ratajem i dr Mieczysławem Michałowiczem.

W kwietniu 1942 pracuje w „Dysku" — przechodzi kurs dywersji i sabotażu. Jest zastępczynią Wandy Gertz, kierowniczki „Dysku".

Ze względu na świetną znajomość języka niemieckiego Sława Macieszyna w końcu 1942 jest przydzielona do służby kurierskiej w głębokim wywiadzie na Rzeszę Niemiecką. Jest pod rozkazami inż. Antoniego Kocjana, który przed wojną był znanym konstruktorem szybowcowym i lotniczym. W Armii Krajowej był jednym z szefów wywiadu na niemiecką produkcję lotniczą. Sława posługuje się paszportem volksdeutschowskim na nazwisko Margarett Wagner. Posiada również specjalną przepustkę *„Durchlassbein"*. Mając tę legitymację odbyła cztery wyjazdy do Wiednia. W kwietniu 1943 przywiozła z Warszawy ważną pocztę konspiracyjną, która zawierała dane o niemieckiej wytwórni pocisków rakietowych V-1 w Peenemünde. Pocztę przekazała kierownikowi placówki wiedeńskiej, który niezwłocznie wysłał ją przez Szwajcarię do Londynu, a Sławie kazał się zgłosić 8 kwietnia o godzinie 10 rano po odbiór ważnych meldunków dla dowództwa AK. Punktualnie stawiła się pod wskazanym adresem. Zastukała do drzwi. Otworzył je gestapowiec. W mieszkaniu założony był „kocioł".

Olbrzymia wsypa polskiej wywiadowczej placówki w Wiedniu objęła na terenie Austrii dziesiątki ludzi. Sprawcą jej był zdrajca Kalkstajn, który od 1942 poszedł na służbę szpiegowską do nej AK, to oni wydali w ręce gestapo 30 czerwca 1943 Stefana Roweckiego — „Grota", dowódcę Armii Krajowej. Świerczewski został zastrzelony z wyroku sądu AK. Kalkstajn wraz z żoną zdołali się ukryć. Po wojnie sądy PRL skazały ich na więzienie, które oboje odsiedzieli i dziś są na wolności.

Aresztowani członkowie placówki wiedeńskiej przechodzą przez ciężkie badania. Gestapo znęca się specjalnie zawzięcie przy badaniu Sławy, której prawdziwe nazwisko wydał Kalkstajn i od którego wiedzieli, że pełni służbę kurierską Warszawa — Wiedeń. Po jednym z badań Sława postanowiła popełnić samobójstwo — przegryzła sobie żyły u nasady dłoni. Gestapo przeniosło ją do szpitala więziennego z rozkazem: *„Um jeden Preis retten".* Leżała z wysoką gorączką. Któregoś dnia wszedł do jej celi szpitalnej oficer, który powiedział: „Daję słowo honoru, że więcej pani nie będzie bita". Odratowano ją. Bicie ustało, ale badania nie ustawały nawet w szpitalu. Potem przewieziono ją do celi więziennej w *„Landesgericht Gefaengnis"*, gdzie siedziała w izolatce 17 miesięcy, stosowała głodówkę, symulowała obłąkanie. W pierwszych dniach lutego 1945 rozpoczął się przewód sądowy. Oskarżeni byli podzieleni na grupy, każdy podsądny miał swego obrońcę z urzędu. Na salę sądową wprowadzono więźniów w kajdanach. Na grupę w której znajdowała się Sława wyrok zapadł 22 lutego 1945. Czterech oskarżonych: Karol Englisch, Władysława Macieszyna, Zofia Kubuśko, Rudolf Zawada — zostali skazani na śmierć przez ścięcie gilotyną. Pozostałych dwoje oskarżonych: Józefa Zwasta i Hannę Kraus sąd skazał na dożywotnie więzienie. Skazani na śmierć, zamknięci w izolatkach czekali na przyjazd kata i wykonanie wyroku.

6 kwietnia 1945 czołgi sowieckie dotarły do przedmieść Wiednia. Klęska Niemiec była oczywista. Zaczęto zwalniać więźniów, ale jeszcze w ostatniej chwili gestapo dokonało masakry. Ogniem z karabinów maszynowych wymordowano po celach, po korytarzach [illegible] nich żołnierzy AK. Ta masakra nie objęła cel, w których były kobiety.

Sława Macieszyna w dniu uwolnienia jest ciężko chora, ma trudności z wydostaniem się z Wiednia, ale gdy wreszcie dojeżdża do Katowic ma tak wysoką temperaturę, że na wpół przytomną zabierają ją do szpitala, gdzie spędza sześć tygodni. Do Warszawy dociera dopiero późną jesienią 1945. Ma wielkie trudności z dostaniem mieszkania, gdyż jej własne spółdzielcze mieszkanie w Alei Szucha jest zajęte przez ludzi, których — jak mówił jeden z jej przyjaciół — nie zatrzymało ani więzienie, ani gestapo, ani szpital, ale którzy mieli protekcję wysokich czynników PRL. Sława mieszka kątem u dalekiej krewnej. Dopiero w 1961 uzyskuje własne mieszkanie. Czynsz wynosi 120 złotych, a renta emerytalna 500 złotych. Przyjaciółka Sławy, zatroskana jej sytuacją materialną zapytała: „Kochanie, na miły Bóg!, z czego ty żyjesz?" Sława odpowiedziała z tak charakterystycznym dla niej pogodnym uśmiechem: „Żyję po prostu z przyzwyczajenia"

Sława Macieszyna umarła w Warszawie 21 czerwca 1967 roku, pochowana jest na Powązkach.

Za swoją służbę w I wojnie światowej została odznaczona Krzyżem Virtuti Militari i Krzyżem Niepodległości z Mieczami.

★

Historia wiedeńskiej placówki Armii Krajowej, losy żołnierzy AK, mężczyzn i kobiet, którzy byli sądzeni przez przybyłych z Berlina *„Volksgerichtshof"* nie może być pokryta prochem zapomnienia. Sprawa ta wiąże się między innymi z dostarczaniem na Zachód cennych wiadomości o tym, że Niemcy przygotowują nową broń: latające bomby, tak zwane V-1 i V-2.

W brytyjskich i wiedeńskich archiwach są dokumenty dotyczące spraw z tego tak ważnego frontu walki. W kraju, a nawet tu w Londynie żyją ludzie, którzy przeszli przez wiedeński proces, przez ciężkie badania i długi pobyt w więzieniu i którzy mają wiele wspomnień, a którzy dzisiaj

190 stron
WITA TARNAWSKIEGO
WYZNANIA I AFORYZMY

Wycinek prasowy z artykułem Wandy Pełczyńskiej o Władysławie Długoszowej pt. „W walce o wolność" z „Tygodnia Polskiego", 07.06.1975 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1658

A press clipping with the article by Wanda Pełczyńska about Władysława Długoszowa entitled „In the Fight for Freedom" from „Polish Week", June 7, 1975; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1658

Zdjęcie z legitymacji Organizacji Przysposobienia Kobiet Do Obrony Kraju Stefanii Kudelskiej, 1928 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1445

Photo froma certificate of the Organization for the Preparation of Women to the Defense of the Country, Stefania Kudelska, 1928; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1445

STEFANIA KUDELSKA

ps. Hanna

STEFANIA KUDELSKA
1890 - 1944

Stefania Kudelska urodziła się 16 sierpnia 1890 r. w Warszawie jako córka Waleriana i Petroneli z Orłowskich. Od 1901 r. uczęszczała do Gimnazjum Rządowego w Warszawie. W 1905 r. wzięła udział w strajku szkolnym młodzieży. Prowadziła jednocześnie tajne nauczanie wśród uczniów szkół powszechnych. W latach 1910-1912 była słuchaczką Wyższych Kursów Naukowych oraz kursów pedagogicznych Leonii Rudzkiej. W 1912 r. na skutek udziału w tajnych pracach młodzieżowych i wsypy wyjeżdża do Krakowa. Rozpoczyna studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego przerwane wybuchem I wojny światowej.

W styczniu 1913 r. wstępuje do oddziału żeńskiego tzw. Koła Kobiet przy Związku Strzeleckim. W czasie I wojny światowej działa jako kurierka wywiadu taktycznego i strategicznego. Aresztowana przez Rosjan w listopadzie 1914 r., przebywa w więzieniach w Kielcach i w Warszawie do kwietnia 1915 r.. Po zwolnieniu zgłasza się do Polskiej Organizacji Wojskowej w War-

STEFANIA KUDELSKA
1890 - 1944

Stefania Kudelska was born on August 16, 1890, in Warsaw as the daughter of Walerian and Petronela, née Orłowska. From 1901, she attended the Government Gymnasium in Warsaw. In 1905, she took part in the youth school strike. At the same time, she conducted secret education among elementary school students. In the years 1910-1912, she was a student of the Higher Scientific Courses and pedagogical courses of Leonia Rudzka. In 1912, as a result of participation in secret youth work and being exposed, she left for Cracow. There, she began studies at the Faculty of Philosophy of the Jagiellonian University, which were interrupted by the outbreak of World War I.

In January, 1913, she joined the women's department of the so-called Women's Circles at the Riflemen's Association. During World War I, she acted as a courier for tactical and strategic intelligence. Arrested by the Russians in November of 1914, she stayed in prisons in Kielce and Warsaw until April, 1915. After her release, she applied to the Polish Military

szawie. Pracuje w wydziale wywiadowczym a następnie w Centralnym Oddziale Lotnym POW. Od sierpnia 1918 r. w Lidze Kobiet Pogotowia Wojennego.

Równolegle - w latach 1915-1918 - pracuje jako nauczycielka w szkole średniej. Organizuje zajęcia pozaszkolne dla dzieci warszawskich szkół powszechnych. Zostaje również kierowniczką Ogniska Kursów dla Dorosłych na Pradze.

Wezwana przez komendanta naczelnego POW otrzymuje przydział do żandarmerii POW, gdzie zostaje oficerem żywnościowym do stycznia 1919 r.. Następnie w Oddziale II Naczelnego Dowództwa w Krakowie. Organizuje sekcję kurierską. Przerzucona na Ukrainę pełni funkcję Komendanta Okręgu Płoskirowskiego POW do grudnia 1919 r., kiedy to Płoskirów został zajęty przez Wojsko Polskie. Od stycznia 1920 r. w sztabie 12 Dywizji Piechoty, następnie w dowództwie Grupy gen. Jędrzejewicza a od listopada 1920 r. już w stopniu podporucznika w Oddziale II Dowództwa 6 Armii. Po jej likwidacji w ekspozyturze Oddziału II Naczelnego Dowództwa.

Od 1922 r. pracowała jako urzędniczka w Delegaturze Rządu Rzeczypospolitej Polskiej do Spraw Opcji w Kijowie. Po powrocie do Warszawy w 1923 r. włączyła się w organizację Przysposobienia Wojskowego Kobiet (PWK). Była instruktorką a następnie komendantką PWK. Od listopada 1928 r. pracowała jako kierowniczka referatu w Okręgowym a następnie Państwowym Urzędzie Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego Kobiet. W latach 1924-1927 studiowała w Szkole Nauk Politycznych oraz w Studium Pracy Społeczno-

Organization in Warsaw. She worked in the intelligence department and then in the Central Aviation Department of the POW, and from August, 1918, in the Women's League of the Military Ambulance Service.

At the same time - in the years 1915-1918 - she worked as a teacher in a secondary school, organizing extracurricular activities for children of Warsaw primary schools. She also became the head of the Adult Courses Center in Praga.

Summoned by the commander-in-chief of the POW, she was assigned to the military police of the POW, where she became a food officer until January, 1919. Then, in the Second Department of the Supreme Command in Cracow, she organized a courier section. Transferred to Ukraine, she was the Commander of the Płoskirów District of the POW until December, 1919, when Płoskirów was seized by the Polish Army. From January, 1920, she was active in the headquarters of the 12th Infantry Division, then in the command of the General Jędrzejewicz Group, and from November, 1920, as a second lieutenant in the 2nd Division of the 6th Army Command. After its liquidation, she was active in the branch office of the Second Department of the Supreme Command.

From 1922, she worked as an official in the Government Delegation for the Republic of Poland for Options in Kiev. After returning to Warsaw in 1923, she joined the organization of the Military Training for Women (PWK). She was an instructor and then commander of PWK. From November 1928, she worked as head of the department in the District - and then the State -

Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. Od 1935 r. senator RP IV kadencji. Pracowała m.in. w komisjach wojskowej oraz oświatowej i społecznej. Od 1938 r. posłanka na Sejm (V kadencja).

W okresie międzywojennym należała do wolnomularstwa (loże „Orzeł Biały", „Św. Graala" w Warszawie).

W czasie wojny obronnej 1939 r. ewakuowana z Warszawy do Lwowa. Broniła Lwowa w ramach ochotniczego batalionu kobiecego Lwowskiej Brygady Obrony Narodowej. Po powrocie do Warszawy pracowała w Radzie Głównej Opiekuńczej. Członek Armii Krajowej. Referent w Szefostwie Wojskowej Służby Kobiet Oddziału Organizacyjnego Komendy Głównej AK.

Odznaczona wieloma medalami i orderami, m.in.: Krzyżem Walecznych, Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari, Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Zginęła 12 sierpnia 1944 r. w czasie Powstania Warszawskiego.

Office of Physical Education and Military Training for Women. In the years 1924-1927, she studied at the School of Political Sciences, and at the Social and Educational Labor Study of the Free Polish University. From 1935, she was senator of the Republic of Poland for the 4th term. She worked, among others, in military, educational and socialcommissions. From 1938, she was a member of the Sejm (5th term).

In the interwar period, she was a member of the Freemasonry (the "White Eagle" and "Holy Grail" lodges in Warsaw).

During the defensive war of 1939 she was evacuated from Warsaw to Lviv. She defended Lviv as part of the volunteer women's battalion of the Lviv Brigade of National Defense. After returning to Warsaw, she worked in the Central Welfare Council, as a member of the Home Army, clerk in the Headquarters of the Military Women's Service of the Organizational Division of the Home Army Headquarters.

She was awarded with many medals and orders, including: the Cross of Valor, the Silver Cross of the Virtuti Militari War Order, the Cross of Independence with Swords, and the Officer's Cross of the Order of Polonia Restituta.

She died on August 12, 1944 during the Warsaw Uprising.

Legitymacja Organizacji Przysposobienia Kobiet Do Obrony Kraju Stefanii Kudelskiej, 1928 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1445

Certificate of the Organization for the Preparation of Women to the Defense of the Country, Stefania Kudelska, 1928; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1445

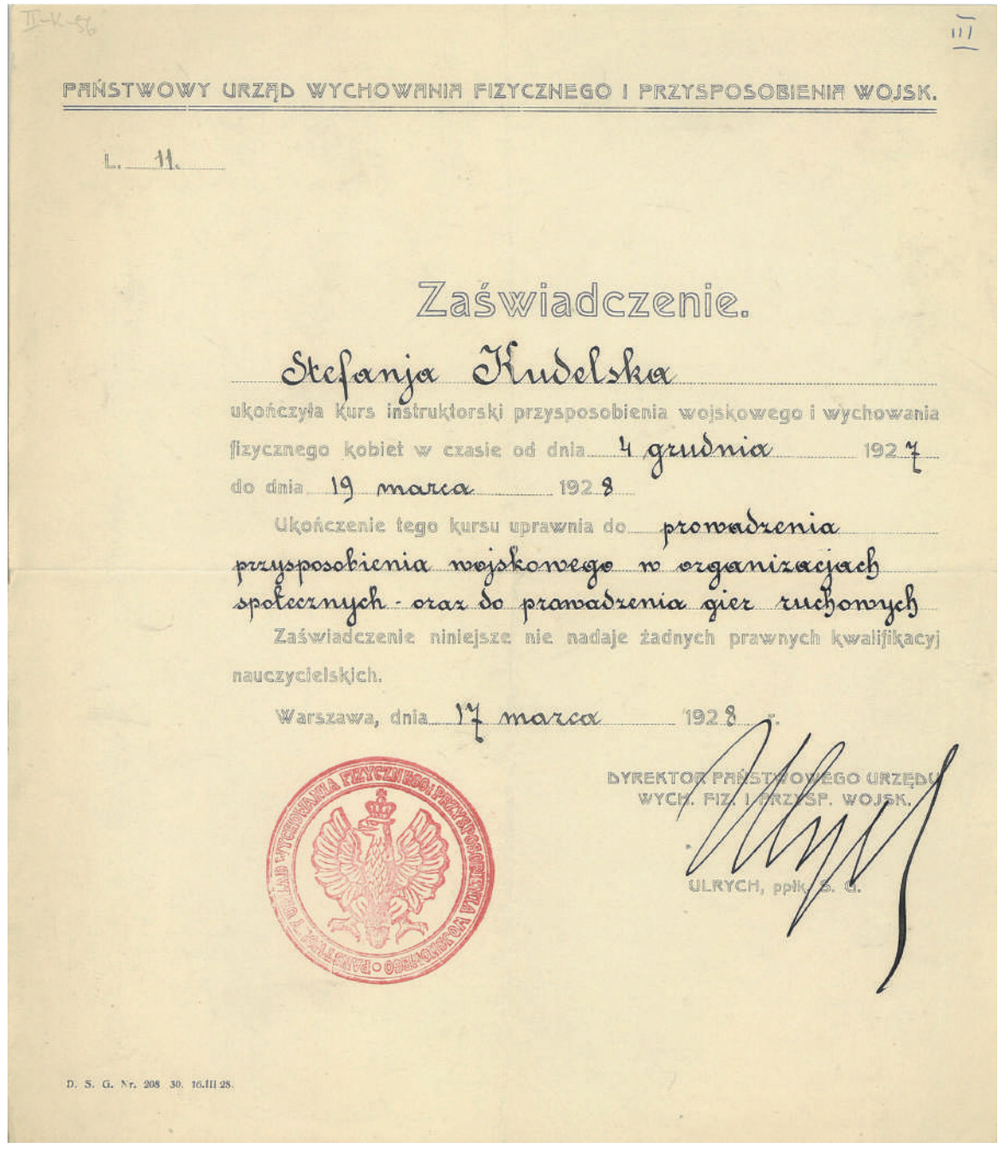

Zaświadczenie Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego o ukończeniu Kursu Instruktorskiego przysposobienia wojskowego i wychowania fizycznego kobiet przez Stefanię Kudelską, 17.03.1928 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1445

Certificate of the State Office of Physical Education and Military Training on the completion of the Instructor's Course in military training and physical education for women by Stefania Kudelska, March 17, 1928; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1445

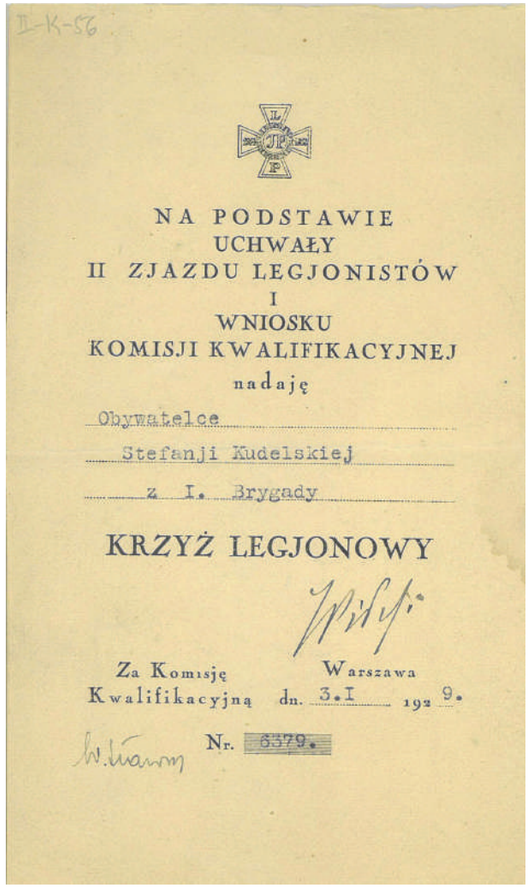
II-K-56

NA PODSTAWIE
UCHWAŁY
II ZJAZDU LEGJONISTÓW
I
WNIOSKU
KOMISJI KWALIFIKACYJNEJ
nadaję

Obywatelce
Stefanji Kudelskiej
z I. Brygady

KRZYŻ LEGJONOWY

Za Komisję Kwalifikacyjną
Warszawa dn. 3.I 1929.

Nr. 6379.

Dyplom nadający Stefanii Kudelskiej Krzyż Legionowy, 03.01.1929 r.;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1445

Diploma awarding Stefania Kudelska with the Legionary Cross, 03/01/1929;
AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1445

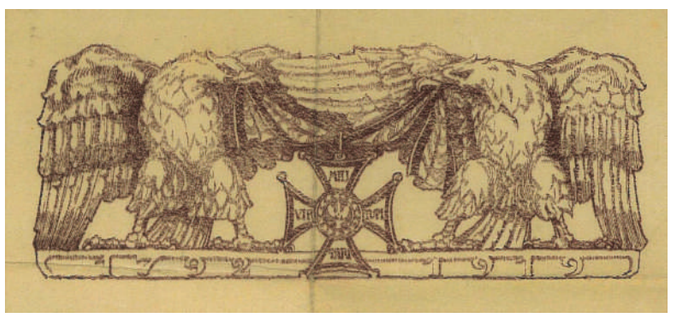

Ornament Legitymacji Orderu Virtuti Militari Stefanii Kudelskiej, 17.05.1922 r.;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1445

The embroidery of the proof certificate of the Order of Virtuti Militari for Stefania Kudelska, May 17, 1922;
AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1445

II-K-56

POLSKA ORGANIZACJA WOJSKOWA.
KOMENDA GŁÓWNA

Nr. Warszawa dn. 6/VIII 1919 r.

Nadaję Obywatelowi
Stefanji Kudelskiej-Hannie
za pracę w Organizacji i walkę o niepodległość Ojczyzny
prawo noszenia odznaki
«KRZYŻ P.O.W.»

za zgodność

Komendant Naczelny P.O.W.
Komendant Główny P.O.W.

Dyplom nadający Stefanii Kudelskiej prawo noszenia odznaki Polskiej Organizacji Wojskowej, 06.08.1919 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1445

Diploma granting Stefania Kudelska the right to wear the badge of the Polish Military Organization, August 6, 1919;
AAN, Archives of the Women's History Commission in theFight for Polish Independence, ref. 1445

Zdjęcie zbiorowe – Stefania Kudelska siedzi w środku;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1445

Group photo - Stefania Kudelska can be seen sitting in the middle; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1445

II-K-56

ZWIĄZEK STRZELECKI

ZARZĄD GŁÓWNY
WARSZAWA
Al. Jerozolimskie 27 m. 3.
TELEF. 415-61
Konto czekowe P. K. O. 3.944

L. dz. 19331/25

Warszawa, dn. 9 września 1925

Z a ś w i a d c z e n i e

Zarząd Główny Związku Strzeleckiego niniejszem zaświadcza, że p.Stefanja K U D E L S K A pracuje w Referacie Kulturalno-Oświatowym Zarządu Gł. Zw.Strzeleckiego od początku maja 1923 r. początkowo w charakterze objazdowej instruktorki oświatowej, a następnie Referenta Kult-Oświatowego, na którym to stanowisku pracowała do dn.26/VIII 1925 r. Obecnie zwolniona z powyższej funkcji na własne żądanie, pozostaje nadal pracownikiem Referatu Kult-Oświatowego.

Zaświadczenie niniejsze zostało wydane w celu przedłożenia w Kierownictwie Studjum Oświaty Pozaszkolnej przy Wydz.Pedag."W".P.

M. T. Kuhnke
/-/ M.T.KUHNKE
SEKRETARZ

Dr K. Dłuski
/-/ Dr.K.DŁUSKI
PREZES

Zaświadczenie Zarządu Głównego Związku Strzeleckiego, że Stefania Kudelska pracuje w Referacie Kulturalno-Oświatowym Zarządu, 09.09.1925 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1445

Certificate of the Main Board of the Riflemen's Association that Stefania Kudelska works in the Cultural and Educational Department of the Board, 09/09/1925; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1445

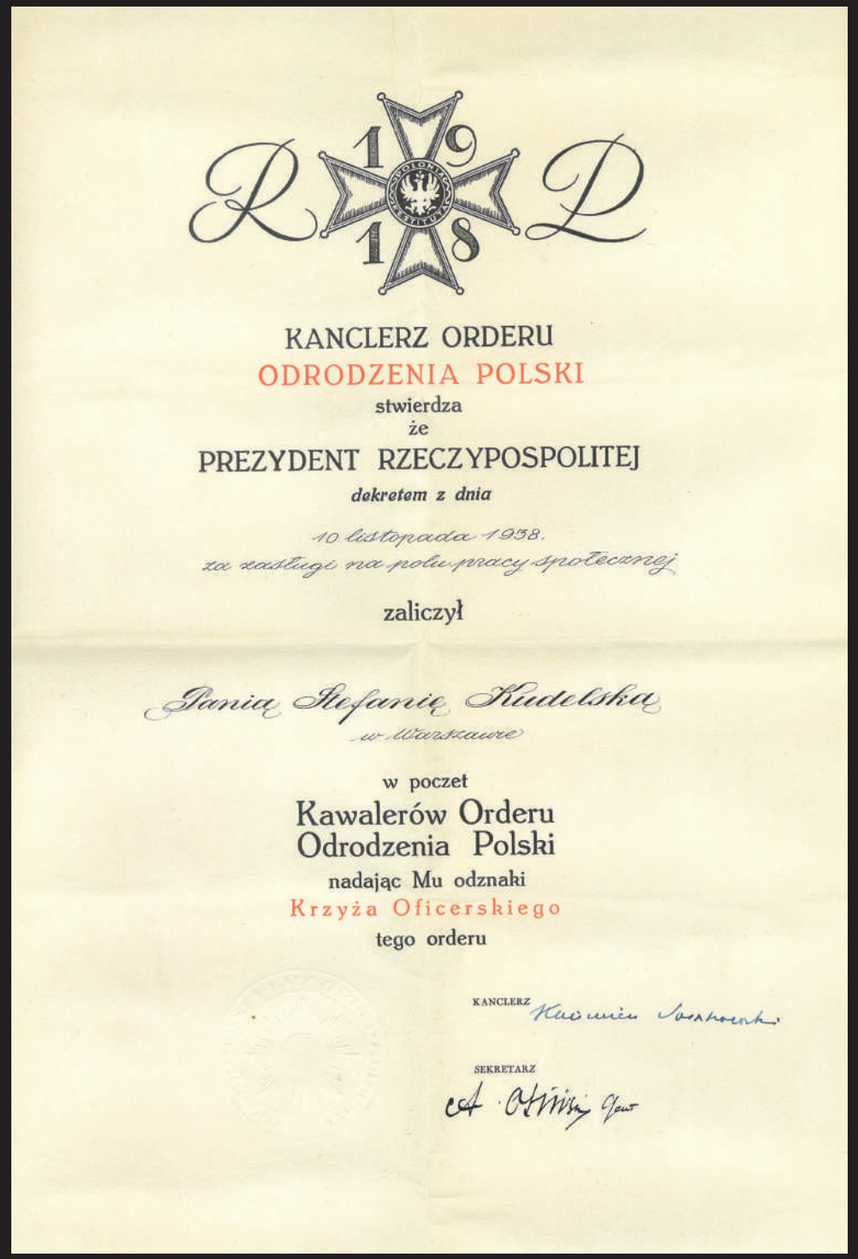

R 1918 P

KANCLERZ ORDERU
ODRODZENIA POLSKI
stwierdza
że
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ
dekretem z dnia
10 listopada 1938.
za zasługi na polu pracy społecznej
zaliczył

Panią Stefanię Kudelską
w Warszawie
w poczet
Kawalerów Orderu
Odrodzenia Polski
nadając Mu odznaki
Krzyża Oficerskiego
tego orderu

KANCLERZ

SEKRETARZ

Dyplom nadający Stefanii Kudelskiej Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, 10.11.1938 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1445

Diploma awarding Stefania Kudelska with the Cross of Independence with Swords, September 16, 1931; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1445

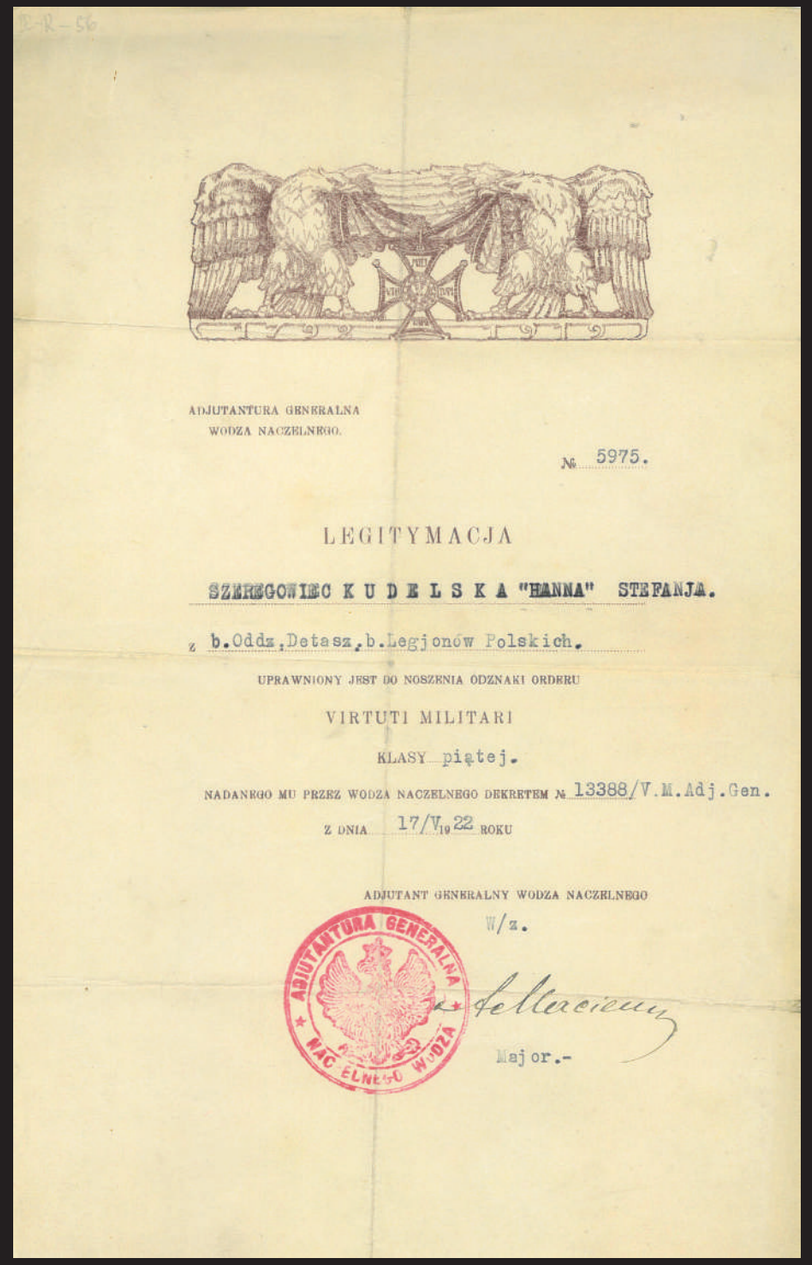

R-56

ADJUTANTURA GENERALNA
WODZA NACZELNEGO.

№ 5975.

LEGITYMACJA

SZEREGOWIEC K U D E L S K A "HANNA" STEFANJA.

z b.Oddz.Detasz.b.Legjonów Polskich.

UPRAWNIONY JEST DO NOSZENIA ODZNAKI ORDERU

VIRTUTI MILITARI

KLASY piątej.

NADANEGO MU PRZEZ WODZA NACZELNEGO DEKRETEM № 13388/V.M.Adj.Gen.

Z DNIA 17/V 1922 ROKU

ADJUTANT GENERALNY WODZA NACZELNEGO
W/z.

ADJUTANTURA GENERALNA
NACZELNEGO WODZA

Major.-

Legitymacja Orderu Virtuti Militari Stefanii Kudelskiej, 17.05.1922 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1445

The proof certificate of the Order of Virtuti Militari for Stefania Kudelska, May 17, 1922; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1445

Warszawa dnia 7.XII. 1923.

ZASWIADCZENIE.

Zaświadczam, iż ob. Stefania Kudelska służyła ja[ko] żołnierz w Oddziale Wywiadowczym I. Brygady Leg. P[ol]. od .... do .... tj. prze[z] cały czas jego istnienia.
Odznaczona została Krzyżem Virtuti Militari i

b. SZEF ODDZIAŁU WYWIADOWCZEGO
/-/ Sławek.

Autentyczność podpisu stwierdzam:

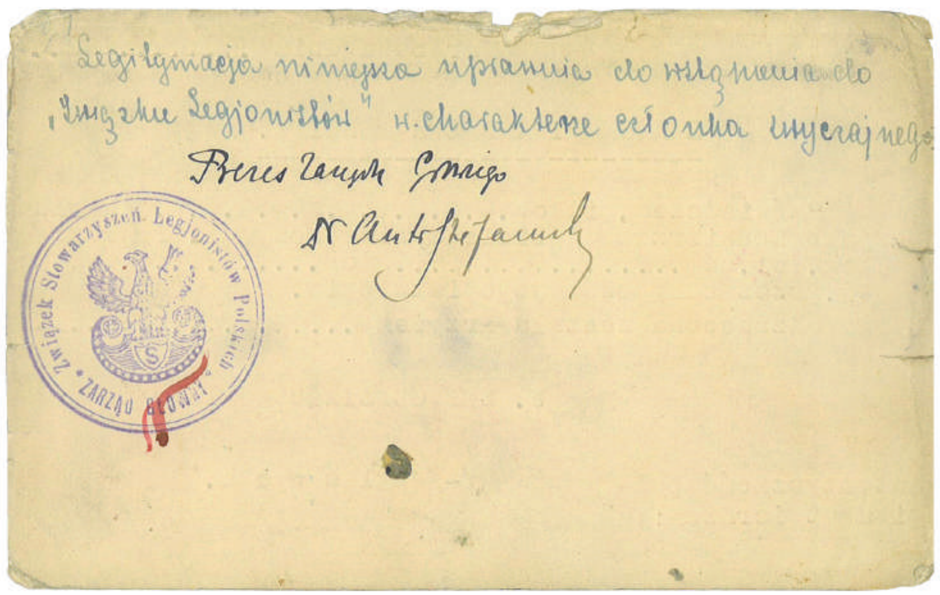

Legitymacja niniejsza uprawnia do wstąpienia do „Związku Legjonistów" w charakterze członka wspierającego

Związek Stowarzyszeń Legjonistów Polskich Zarząd Główny

Awers i rewers zaświadczenia wystawionego Stefanii Kudelskiej o jej służbie w Oddziale Wywiadowczym I Brygady Legionów Polskich oraz otrzymanych odznaczeniach, 07.12.1923 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1445

Obverse and reverse of the certificate issued to Stefania Kudelska for her service in the Intelligence Division of the 1st Brigade of the Polish Legions, and received awards, 07.12.1923; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1445

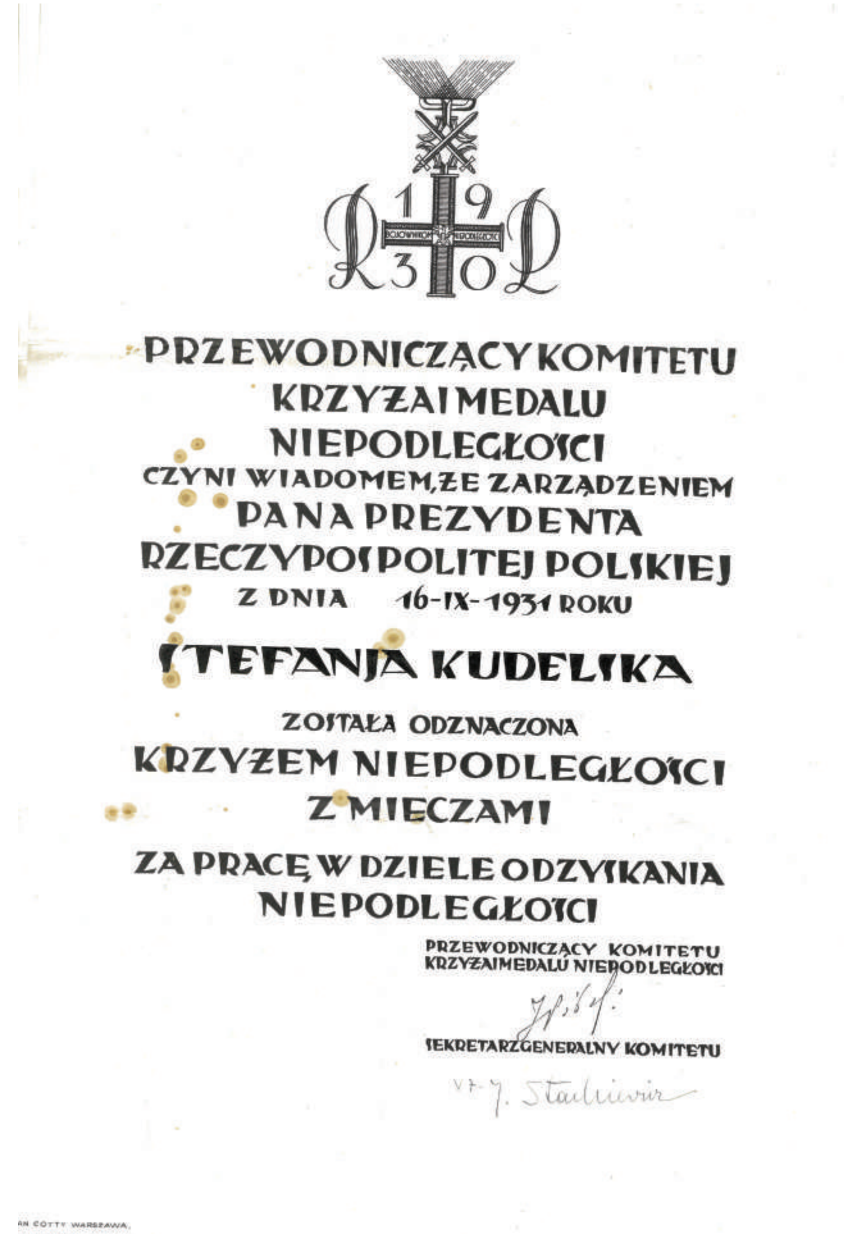

1930

PRZEWODNICZĄCY KOMITETU KRZYŻA I MEDALU NIEPODLEGŁOŚCI CZYNI WIADOMEM, ŻE ZARZĄDZENIEM PANA PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z DNIA 16-IX-1931 ROKU

STEFANJA KUDELSKA

ZOSTAŁA ODZNACZONA KRZYŻEM NIEPODLEGŁOŚCI Z MIECZAMI ZA PRACĘ W DZIELE ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI

PRZEWODNICZĄCY KOMITETU KRZYŻA I MEDALU NIEPODLEGŁOŚCI

SEKRETARZ GENERALNY KOMITETU

Dyplom nadający Stefanii Kudelskiej Krzyż Niepodległości z Mieczami, 16.09.1931 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1445

Diploma awarding Stefania Kudelska with the Cross of Independence with Swords, September 16, 1931; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1445

Życiorys Stefanii Hanny Kudelskiej;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 1445

Biography of Stefania Hanna Kudelska;
AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 1445

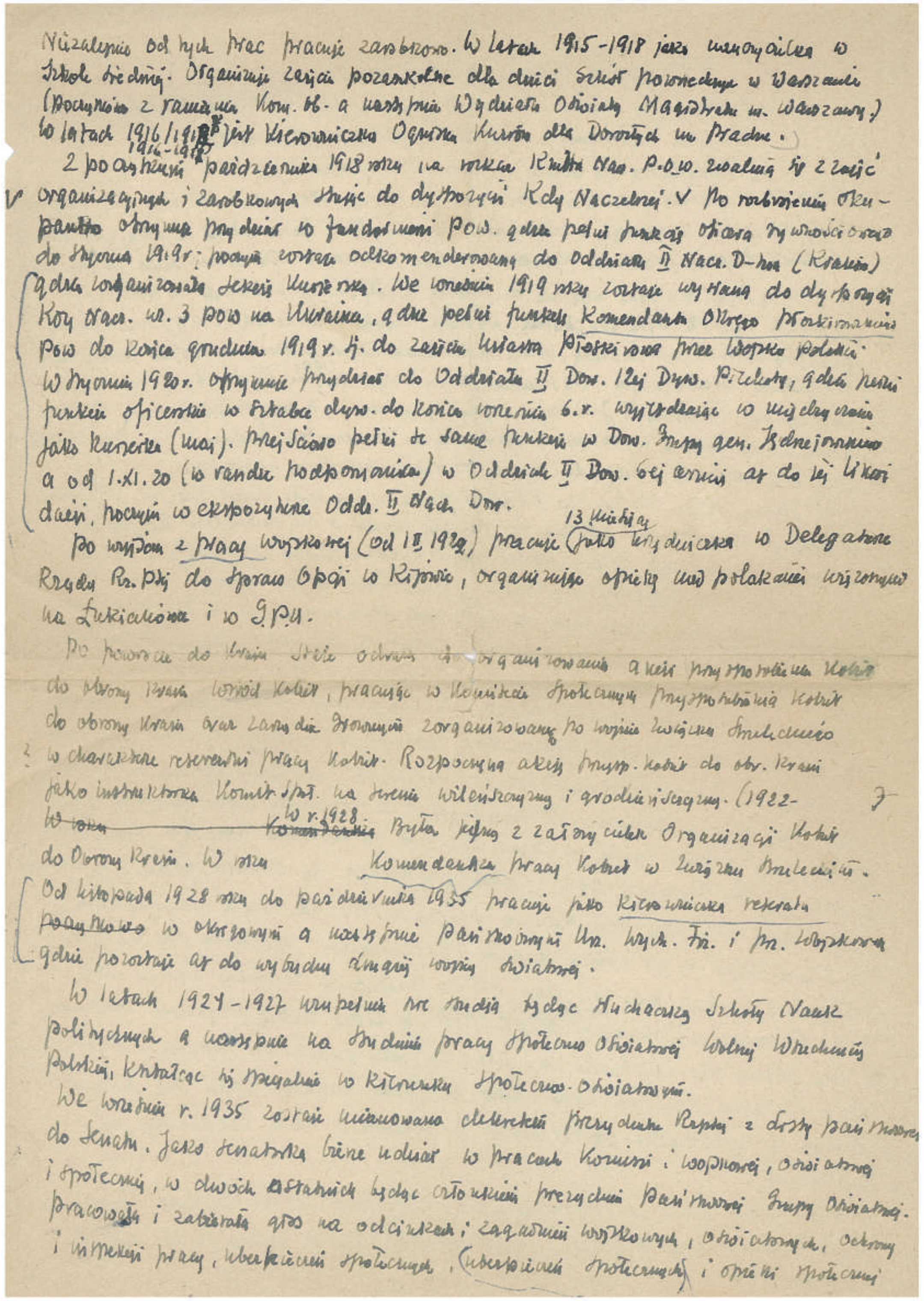

Niezależnie od tych prac pracuję zarobkowo. W latach 1915–1918 jako nauczycielka w szkole średniej. Organizuję zajęcia pozaszkolne dla dzieci Szkół Powszechnych w Warszawie (początkowo z ramienia Kom. Ob. a następnie Wydziału Oświaty Magistratu m. Warszawy.) W latach 1916/1918 jest kierowniczką Ogniska Kursów dla Dorosłych na Pradze.

Z początkiem października 1918 roku na rozkaz Kmdy Nacz. P.O.W. zwalniam się z zajęć organizacyjnych i zarobkowych oddając się do dyspozycji Kdy Naczelnej. Po rozbrojeniu okupantów otrzymuję przydział w Żandarmerii POW. gdzie pełnię funkcję oficera żywnościowego do stycznia 1919 r.; potem zostaję odkomenderowana do Oddziału II Nacz. D-twa (Kraków) gdzie zorganizowała Sekcję Kurierską. We wrześniu 1919 roku zostaje wysłana do dyspozycji Kdy Nacz. nr 3 POW na Ukrainie, gdzie pełni funkcję Komendantki Okręgu Płoskirowskiego POW do końca grudnia 1919 r. tj. do zajęcia miasta Płoskirowa przez Wojsko Polskie. W styczniu 1920 r. otrzymuje przydział do Oddziału II Dow. 12ej Dyw. Piechoty, gdzie pełni funkcję oficerskie w sztabie dyw. do końca września [illegible] wyjeżdżając w międzyczasie jako kurierka (maj). Przejściowo pełni te same funkcje w Dow. Grupy gen. [illegible] a od 1.XI.20 (w randze podporucznika) w Oddziale II Dow. 6ej Armii aż do jej likwidacji, potem w ekspozyturze Oddz. II Nacz. Dow.

Po wyjściu z pracy wojskowej (od 1 II 1922) pracuje (13 miesięcy) jako [illegible] w Delegaturze Rządu Rz. Pltej do Spraw Opcji w Kijowie, organizując opiekę nad Polakami więzionymi na Łukianówce i w G.P.U.

Po powrocie do kraju [illegible] przysposobienia kobiet do obrony kraju [illegible], pracując w Komitecie Społecznym Przysposobienia Kobiet do obrony Kraju oraz Zarządzie [illegible] zorganizowanym po wojnie Związku Strzeleckiego w charakterze referentki pracy kobiet. Rozpoczyna akcję przysp. kobiet do obr. Kraju jako instruktorka Komit. Spt. na terenie wileńskim i grodzieńskim. (1922– W r. 1928 była jedną z założycielek Organizacji Kobiet do Obrony Kraju. W roku [illegible] Komendantka pracy Kobiet w Związku Strzeleckim.

Od listopada 1928 roku do października 1935 pracuje jako kierowniczka referatu [illegible] w okręgowym a następnie Państwowym Urz. Wych. Fiz. i Prz. Wojskowego gdzie pozostaje aż do wybuchu drugiej wojny światowej.

W latach 1924–1927 uzupełnia swe studia będąc słuchaczką Szkoły Nauk Politycznych a następnie na Studium pracy społeczno-oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej, kształcąc się specjalnie w kierunku społeczno-oświatowym.

We wrześniu r. 1935 została mianowana dekretem Prezydenta Rzplitej z listy państwowej do Senatu. Jako senatorka bierze udział w pracach Komisji: wojskowej, oświatowej i społecznej, w dwóch ostatnich będąc członkiem prezydium Państwowej Grupy Oświatowej. Pracowała i zabierała głos na odcinkach: zagadnień wojskowych, oświatowych, ochrony i inspekcji pracy, ubezpieczeń społecznych, (ubezpieczeń społecznych) i opieki społecznej

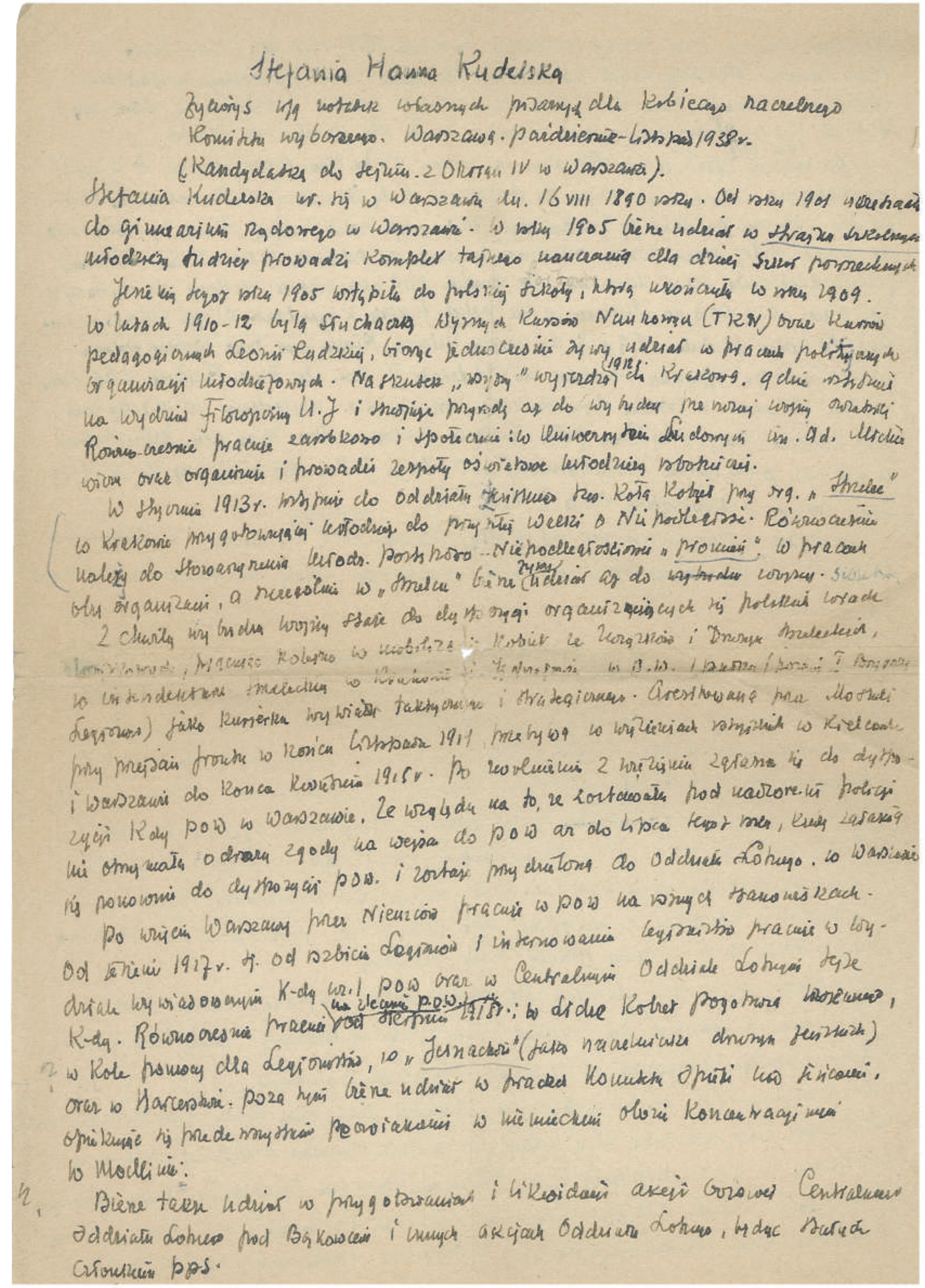

Stefania Hanna Kudelska

Życiorys wg notatek własnych pisanych dla Kobiecego naczelnego Komitetu wyborczego. Warszawa. październik–listopad 1938 r.
(Kandydatka do Sejmu z Okręgu IV w Warszawie).

Stefania Kudelska ur. się w Warszawie dn. 16 VIII 1890 roku. Od roku 1901 uczęszczała do gimnazjum rządowego w Warszawie. W roku 1905 bierze udział w strajku szkolnym młodzieży, [illegible] prowadzi komplet tajnego nauczania dla dzieci szkół powszechnych.

Jesienią tegoż roku 1905 wstąpiła do polskiej szkoły, którą ukończyła w roku 1909. W latach 1910–12 była słuchaczką Wyższych Kursów Naukowych (TKN) oraz Kursów pedagogicznych Leonii Rudzkiej, biorąc jednocześnie żywy udział w pracach politycznych organizacji młodzieżowych. Na skutek „wsypy" wyjeżdża (1912) do Krakowa, gdzie studiuje na wydziale Filozoficznym U.J. i historię przyrody aż do wybuchu pierwszej wojny światowej. Równocześnie pracuje zarobkowo i społecznie: w Uniwersytecie Ludowym im. Ad. Mickiewicza oraz organizuje i prowadzi zespoły oświatowe młodzieży robotniczej.

W styczniu 1913 r. wstąpiła do oddziału żeńskiego tzw. Rota Kobiet przy org. „Strzelec" w Krakowie przygotowującej młodzież do przyszłej walki o Niepodległość. Równocześnie w pracach należy do Stowarzyszenia Młodz. Postępowo-Niepodległościowej „Promień", w „Strzelcu" bierze żywy udział aż do wybuchu wojny. [illegible] organizacji, a następnie [illegible] organizujących się polskich władz.

Z chwilą wybuchu wojny staje do dyspozycji [illegible]

[illegible]

[illegible] Aresztowana przez Moskali [illegible] jako kurierka wywiadu taktycznego i strategicznego [illegible] listopada 1914 [illegible] w więzieniach rosyjskich w Kielcach [illegible] do końca kwietnia 1915 r. Po uwolnieniu z więzienia zgłasza się do dyspozycji Kdy POW w Warszawie. Ze względu na to, że zostawała pod nadzorem policji [illegible] do POW aż do lipca tego roku, kiedy [illegible] otrzymała [illegible] zgody na wejście do POW i została przydzielona do Oddziału Lotnego. W Warszawie [illegible] ponownie do dyspozycji POW. [illegible]

Po wyjściu z Warszawy przez Niemców pracuje w POW na różnych stanowiskach.

Od lutego 1917 r. tj. od rozbicia Legionów i internowania legionistów pracuje w [illegible] dziale wywiadowczym K-dy Okr. I POW oraz w Centralnym Oddziale Lotnym [illegible] K-dy. Równocześnie pracuje [illegible] w Kole pomocy dla Legionistów, w „Jesnachów" (jako naczelniczka drużyn żeńskich) w Kole Pomocy [illegible] Komitetu Opieki nad [illegible] oraz w Harcerstwie. Poza tym bierze udział w pracach Komitetu Opieki nad Więźniami, opiekując się przede wszystkim Peowiakami w niemieckim obozie koncentracyjnym w Modlinie.

Bierze także udział w przygotowaniu i likwidacji akcji [illegible] Centralnego Oddziału Lotnego pod Bąkowcem i innych akcjach Oddziału Lotnego, będąc [illegible] członkiem PPS.

Wanda Gertz w Ochotniczej Legii Kobiet;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 698

Wanda Gertz in the Volunteer Women's Legion;
AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 698

WANDA GERTZ
ps. Lena, Kazik

WANDA GERTZ
1896 - 1958

Wanda Gertz urodziła się 13 kwietnia 1896 r. w Warszawie. Jej rodzicami byli Jan i Florentyna John. Jej przodkowie - Gertzowie von Schliss - pochodzili z Saksonii. Przybyli do Polski z dynastią Wettynów. Jej ojciec wziął udział w Powstaniu Styczniowym - Wanda wychowywana była w kulcie tego zrywu.

W 1913 r. ukończyła Gimnazjum Kuzienkowej w Warszawie. Następnie rozpoczęła naukę na kursach buchalteryjnych w Zgromadzeniu Kupców m.st. Warszawy. Związała się wówczas z harcerstwem. W latach 1913-1915 była plutonową 4-tej drużyny Emilii Plater. Należała również do Konfederacji Polskiej, organizacji niepodległościowej, propagującej strzelectwo, zajmującej się drukowaniem i kolportażem ulotek oraz szyciem chlebaków dla Polskiej Organizacji Wojskowej. W 1915 r. wzięła udział w ekwipowaniu Batalionu Warszawskiego. Chcąc walczyć na froncie zgłosiła się na ochotnika w przebraniu męskim, wyposażona w paszport na nazwisko Kazimierz Żuchowicz, ps. „Kazik".

WANDA GERTZ
1896 - 1958

Wanda Gertz was born in Warsaw on April 13th, 1896. Her parents were Jan and Florentyna John. Her ancestors - Gertz von Schliess - came from Saxony. They arrived in Poland along with the Wettin dynasty. Her father fought in the January Uprising of 1863, hence Wanda was brought up in the cult of these times.

In 1913, she graduated from Kuzienkowa Gymnasium in Warsaw. Then, she continued her education on courses in bookkeeping in the Warsaw Merchants' Assembly. During that time she began participating in scouting. In the years 1913-1915 she was the platoon sergeant for the 4th Emilia Plater scouts' team. She was also a member of The Polish Confederation, an independence organization which popularized shooting, printed and distributed leaflets, and sowed haversacks for the Polish military Organization. In 1915 she took part in equipping the Warsaw Battalion. Desiring to fight on the front line, she went to the recruitment office dressed in male clothing, holding a passport in the name

Dzięki pomocy oficerów przeszła pozytywnie rekrutację. Była kolejno ordynansem dowódcy pułku artylerii, następnie przydzielona do 2 baterii haubic, plutonu łączności, wreszcie prowadzenia biblioteki pułkowej.

W 1916 r. przeszła do pracy w Oddziale Żeńskim Polskiej Organizacji Wojskowej. W grudniu 1917 r. aresztowana przez niemieckie władze okupacyjne. Po zwolnieniu wstąpiła do Żandarmerii POW. Rozbrajała w 1918 r. oddziały niemieckie. Po odzyskaniu Niepodległości Żandarmeria POW została włączona do Milicji Ludowej. Wanda Gertz objęła stanowisko kierownika Sekcji Broni Komendy Głównej Milicji Ludowej. W kwietniu 1919 r. wstąpiła do Wojska Polskiego. Najpierw służyła w Dywizji Litewsko-Białoruskiej a następnie została (wrzesień 1919 r.) komendantką II Ochotniczej Legii Kobiet przy dowództwie Frontu Litewsko-Białoruskiego, następnie zastępcą dowódcy Batalionu OLK w stopniu porucznika. Za walki w rejonie Nowej Wilejki i Wilna przyznano jej Order Wojenny Virtuti Militari. Brała udział w bitwie warszawskiej. Po powrocie do Wilna objęła dowództwo batalionu OLK.

W okresie międzywojennym była instruktorką Przysposobienia Wojskowego Kobiet oraz inspektorką hufców PWK z ramienia Organizacji Przysposobienia Kobiet do Obrony Kraju. Pracowała również w Koncernie Maszynowym SA (1923-1926). W 1926 r. została osobistą sekretarką marszałka Józefa Piłsudskiego i kierowniczką sekretariatu Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych w Warszawie. Po śmierci Marszałka została również kierowniczką sekretariatu Muzeum Belwederskiego. Udzielała się także w Polskim Towarzystwie Teozoficznym i w warszawskiej loży wolnomularskiej „Le Droit Humain".

W czasie wojny obronnej 1939 r. brała udział w obronie Warszawy. Była jedną z pierwszych kobiet, które wstąpiły do Służby Zwycięstwu Polski (później ZWZ-AK). Przyjęła ps. „Lena". Organizowała łączność konspiracyjną w Warszawie i w terenie. W 1942 r. por. Wanda Gertz stanęła na czele oddziału Dywersji i Sabotażu Kobiet „Dysk" („SID", „DSK", „DISK", „Oddział Leny"). Wykonywała wyroki na konfidentkach gestapo. Uczestniczka Powstania Warszawskiego 1944 r.. 23 września 1944 r. mianowana majorem. Po Powstaniu trafiła do niewoli niemieckiej. Wyzwolona została przez wojska amerykańskie. Po wojnie zamieszkała na emigracji.

Odznaczona m.in. Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari, Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Krzyżem Walecznych i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarła 10 listopada 1958 r. w Londynie.

of Kazimierz Żuchowicz, nicknamed 'Kazik'. Thanks to the help of officers, the recruitment process went well. She was an orderly to the commander of the regiment of artillery, then she was assigned to the 2 howitzer battery, the communications platoon, and finally she was in charge of the library of the regiment.

In 1916, she joined the women's branch of the Polish Military Organization. In December 1917, she was arrested by the German occupational authorities. Upon release, she joined the Gendarmerie of the PMO. She disarmed German forces in 1918. After regaining Independence, the PMO Gendarmerie was included in the People's Militia. Wanda Gertz became head of the Weapons Section at the People's Militia Headquarters. In April 1919, she joined the Polish Army. First, she served in the Lithuanian-Belarusian Division, then, in September of the year 1919, she became commander of the 2nd Women's Volunteer Legion at the Lithuanian-Belarusian Front, then, awarded the rank of lieutenant, she was deputy commander of the Women's Volunteer Legion Battalion. She was awarded the Virtuti Militari medal for fighting in Naujoji Vilnia and Vilnius. She took part in the Battle of Warsaw. After returning to Vilnius, she became commander of the Women's volunteer League.

During the interwar period, Wanda Gertz was an instructor for the Military Training of Women (MTW), and an inspector of the MTW troops on behalf of the Organization for the Training of Women for the Defense of the Country. She also worked in the Machine Concern Co. in the years 1923-1926. In 1926, she became the personal secretary of Marshal Józef Pilsudski and head of the secretariat of the General Inspector of the Armed Forces in Warsaw. After theMarshal's death, she became head of the secretariat of the Belvedere Museum. She was also active in the Polish Theosophical Society, and in the Masonic lodge in Warsaw, "Le Droit Humain".

During the defensive war of 1939, she took part in the defense of Warsaw. She was one of the first women to join the Service for Poland's Victory. She adopted the pseudonym 'Lena'. She organized underground communication in Warsaw and in the field. In 1942, Lt. Wanda Gertz became the head of the Division of Women's Diversion and Sabotage ("Disk" unit, also known as "SID", "DSK", "DISK", "Lena's Division"). She carried out sentences on Gestapo informants, and was a participant of the Warsaw Uprising in 1944. On September 23, 1944, she was appointed major. After the Uprising, she was taken prisoner by the Germans, and was liberated by American troops. After the war, she exiled.

Awarded, among others with the Silver Cross of the Virtuti Militari War Order, the Cross of Independence with Swords, the Cross of Valor and the Knight's Cross of the Order of Polonia Restituta, she died on November 10, 1958 in London.

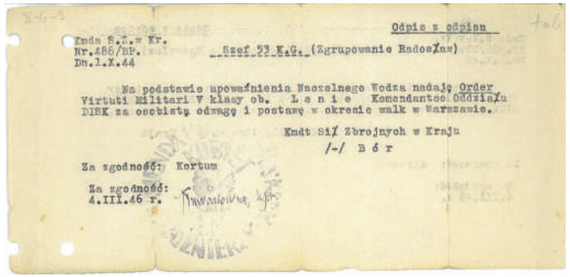

Odpis z odpisu

Znak S.Z.w Kr.
Nr.486/BP.
Dn.1.X.44

Szef S3 K.G. (Zgrupowanie Radosław)

Na podstawie upoważnienia Naczelnego Wodza nadaję Order Virtuti Militari V klasy ob. L e n i e Komendantce Oddziału DISK za osobistą odwagę i postawę w okresie walk w Warszawie.

Kmdt Sił Zbrojnych w Kraju
/-/ B ó r

Za zgodność: Kortum

Za zgodność:
4.III.46 r.

←

Order Virtuti Militari nadany „Lenie" Wandzie Gertz, 04.03.1946 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 698

Order of Virtuti Militari awarded to „Lena" Wanda Gertz, March 4, 1946; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 698

←

Zdjęcie Wandy Gertz, na emigracji w Anglii; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 698

Photo of Wanda Gertz, in exile in England; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 698

→

Wanda Gertz we Włoszech jako Inspektorka dla Kobiet Żołnierzy AK, ok. 1946 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 698

Wanda Gertz in Italy as the Inspector for Women Soldiers of the Home Army, around 1946; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 698

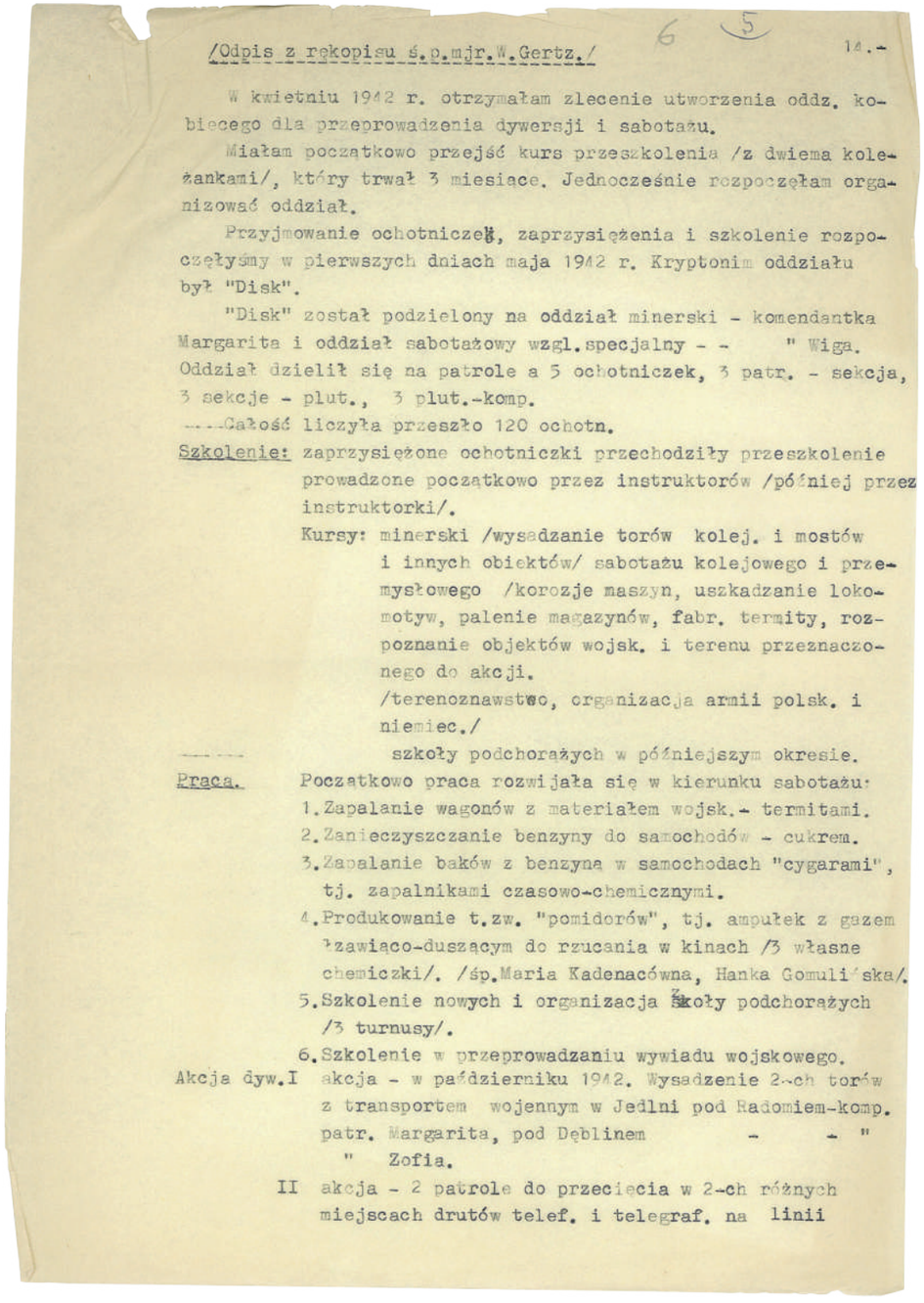

/Odpis z rękopisu ś.p.mjr.W.Gertz./ 6 5 14.-

W kwietniu 1942 r. otrzymałam zlecenie utworzenia oddz. kobiecego dla przeprowadzenia dywersji i sabotażu.

Miałam początkowo przejść kurs przeszkolenia /z dwiema koleżankami/, który trwał 3 miesiące. Jednocześnie rozpoczęłam organizować oddział.

Przyjmowanie ochotniczek, zaprzysiężenia i szkolenie rozpoczęłyśmy w pierwszych dniach maja 1942 r. Kryptonim oddziału był "Disk".

"Disk" został podzielony na oddział minerski - komendantka Margarita i oddział sabotażowy wzgl.specjalny - - " Wiga. Oddział dzielił się na patrole a 5 ochotniczek, 3 patr. - sekcja, 3 sekcje - plut., 3 plut.-komp.

Całość liczyła przeszło 120 ochotn.

Szkolenie: zaprzysiężone ochotniczki przechodziły przeszkolenie prowadzone początkowo przez instruktorów /później przez instruktorki/.

Kursy: minerski /wysadzanie torów kolej. i mostów i innych obiektów/ sabotażu kolejowego i przemysłowego /korozje maszyn, uszkadzanie lokomotyw, palenie magazynów, fabr. termity, rozpoznanie objektów wojsk. i terenu przeznaczonego do akcji.

/terenoznawstwo, organizacja armii polsk. i niemiec./

szkoły podchorążych w późniejszym okresie.

Praca. Początkowo praca rozwijała się w kierunku sabotażu:

1. Zapalanie wagonów z materiałem wojsk.- termitami.
2. Zanieczyszczanie benzyny do samochodów - cukrem.
3. Zapalanie baków z benzyną w samochodach "cygarami", tj. zapalnikami czasowo-chemicznymi.
4. Produkowanie t.zw. "pomidorów", tj. ampułek z gazem łzawiąco-duszącym do rzucania w kinach /3 własne chemiczki/. /śp.Maria Kadenacówna, Hanka Gomulińska/.
5. Szkolenie nowych i organizacja Szkoły podchorążych /3 turnusy/.
6. Szkolenie w przeprowadzaniu wywiadu wojskowego.

Akcja dyw.I akcja - w październiku 1942. Wysadzenie 2-ch torów z transportem wojennym w Jedlni pod Radomiem-komp. patr. Margarita, pod Dęblinem - - "
" Zofia.

II akcja - 2 patrole do przecięcia w 2-ch różnych miejscach drutów telef. i telegraf. na linii

„Odpis z rękopisu śp. mjr W. Gertz"; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 698

„A copy of the manuscript of the late Major W. Gertz„: AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 698

15.-

Sieciechy - Wwa /lub Modlina. Kmdtki patr. Anda i Margerita lub Zofia? /sierpień lub wrzesień 1943/.

III akcja - Wrzesień 1943 r. przeprowadzenie rozpoznania przez patrole po 2-ie ochotn.: Kępy Latoszyckiej, Powsina i "Streify" pod Wilanowem - przed akcją likwidacyjną paru zagród niemieckich kolonistów w dn.26 września 1942 r. Parę ochotniczek jako łączniczki brały w tej akcji udział. Jedna została ranna w nogę w czasie akcji /Justyna/.

IV " - 2-krotny udział patroli Disku z męską akcją wysadzania mostów /gdzie nie pamiętam/, kmdtka -Zofia.

V " - 30.IV.44 przecięcie kabla podziemnego telegraf., łączącego Brześć n/B. z Rzeszą Niem.
1 -patrol z kmdtką Margaritą pod Łukowem,
2 -patrol " " Andą lub Zofią pod Dęby Wielkie.

VI " - Unieskodliwianie agentek:
1/ likwidacja 25.5.43 w Wwie,
2/ dwudniowe "polowanie" na agentkę na Wilczej róg Emilii Plater - bez skutku.
3/ Ostrzyżenie głowy na Wilczej 13 w lipcu 1944 r.

Częsty udział w przeprowazaniu rozpoznania obiektów niem. przed akcjami męskimi poza Wwą. Wyspecjalizowały się najlepiej: Anda, Ewa, Margerita - za co zostały odznaczone K.W. i K.Z. z mieczami w 1943 r.

W Wwie udział w rozpoznaniu lotniska na Bielanach /1944/.2-ie uczestn. w akcji spalenia kartoteki Urzędu Pracy na Pl.Małachowskiego - Malwa.

Wypożyczanie ochotniczek do prac specjalnych oddziałom męskim bat. "Zośka" i "Parasol".-

„A copy of the manuscript of the late Major W. Gertz ”; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 698

„A copy of the manuscript of the late Major W. Gertz ”; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 698

II-G-3

Legitymacja Nr 16.562

GERTZ Wanda

"Lena", Mjr.

Nazwisko, imię, pseudonim, stopień

z ARMII KRAJOWEJ

odznaczony został

MEDALEM WOJSKA

po raz 1, 2, 3, 4,

P. KRACZKIEWICZ ppłk. inż.
w/z. gen. bryg. T. PEŁCZYŃSKIEGO

Londyn, dnia 6 czerwca 1970 r.

Legitymacja odznaczenia Medalem Wojska Wandy Gertz, 06.06.1970 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 698

Card of being awarded with the Army Medal by Wanda Gertz, 06/06/1970; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 698

Okólnik Wandy Gertz jako Inspektorki dla Kobiet Żołnierzy AK, 04.1946 r.;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 698

Circular by Wanda Gertz as the Inspector for Women Soldiers of the Home Army, 04.1946; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 698

GERTZ C/3

INSPEKTORKA
KOBIET-ŻOŁNIERZY
ARMII KRAJOWEJ

Kwiecień, 1946 r.

OKÓLNIK

KOBIETY-ŻOŁNIERZE A.K.!

Jest nas na terenie Niemiec parotysięczna gromada. Rozsypane na obcej ziemi, nieraz nieświadome tej właśnie — moc i otuchę dającej — gromady, nieraz nieświadome i bezradne wobec już zachodzących i zbliżających się wielkich dziejowych wydarzeń i wstrząsów, żyjące z dnia na dzień. Ale dziś nie wolno nam żyć z dnia na dzień i nade wszystko nie wolno nam żyć nieświadomie. Zbyt wielkie — choć może ciężkie i trudne — idą chwile. I zbyt zobowiązuje nas to, że wywodzimy się z jednego z najpiękniejszych czynów polskich: Armii Krajowej.

Musimy sobie jasno uświadomić kilka zasadniczych spraw. Uświadomić w pierwszym rzędzie — a następnie wyciągnąć konsekwencje. Tych kilka zasadniczych zagadnień, które każda z nas musi rozważyć i do których każda z nas musi się jasno ustosunkować, to: kim jesteśmy my same, jak wygląda obecna sytuacja światowa, jak się przedstawia sprawa polska.

Oto najogólniejszy zarys tych zagadnień.

Kim jesteśmy? Znajdujemy się dziś tutaj dlatego, że tu nas rzuciły koleje wojenne — jako żołnierzy. Nie przypadkowe ofiary wstrząsów wojennych, nie osoby prywatne — ale właśnie bojową służbę pełniących żołnierzy. W Polsce niepodległej długo trwały usilne dążenia, by wśród pełnoprawnych obywateli i kobiety mogły otrzymać wśród praw spełniania obowiązków względem państwa również i prawo służby wojskowej. I właśnie nam, kobietom z A.K. nadano pełne prawo służby Ojczyźnie: w ogniu walki podziemnej nadano nam i prawo i miano równouprawnionych żołnierzy. Byłyśmy żołnierzami w walce bezpośredniej — czyż teraz dlatego, że wytrwać na pewnym ideowym poziomie trudniej jest czasem, niż walczyć bezpośrednio — mamy okazać, że jednak nie dorosłyśmy do tego prawa, mamy przekreślić tamte chwile? Nie! Jesteśmy żołnierzami. Żołnierzami wedle litery prawa i co ważniejsze — żołnierzami w poczuciu wewnętrznym. Nosimy mundur żołnierski nie jako przypadkowe ubranie, ale jako oznakę tego, czym jesteśmy. Umiejmyż nosić ten mundur. Mundur prawdziwy — bez przeinaczania go na strój na wpół cywilny. Nosić mundur — to znaczy i stosować formy wojskowe, pamiętając, że nie są to bezduszne formułki, lecz akty o istotnej treści wewnętrznej, sięgające nieraz do głębi struktury wojska i jego zadań. Nosić mundur — to znaczy przede wszystkim w całym zachowaniu się w służbie i poza służbą kierować się honorem żołnierskim. A honor żołnierski — to poczucie godności osobistej — człowieka i kobiety — i godności całego stanu żołnierskiego, to wierność naszym najpiękniejszym tradycjom rycerskim, wierność narodowi, wierność przysiędze wojskowej. To wysoki poziom ideowy i wysoki poziom etyczny. Musimy trwać — jako żołnierze — na tym wysokim poziomie tym bardziej, iż przebywamy wśród obcych, którzy naszą miarą mierzyć będą wartość Polek i wartość Polski. Musimy wzajemnie pomagać sobie w utrzymaniu tego poziomu w warunkach ciężkich i trudnych, pomagać słabszym koleżankom. A jeśli będą zbyt słabe — niech raczej odpadną. Nie powinien nosić munduru ten, kto nie jest go godny i nie poczuwa się do zaszczytnego miana: kobiety-żołnierza A.K.

Sytuacja światowa — mimo zakończenia działań wojennych — daleka jest od prawdziwego pokoju. Nie tylko dlatego, że nie został jeszcze zawarty ani jeden traktat pokojowy. W Europie przekreślone zostały t.zw. małe narody, a na światowym horyzoncie politycznym coraz mocniej zarysowuje się konflikt dwu potęg, które podzieliły Europę na strefy wpływów: świata anglo-saskiego i Rosji. Świat anglo-saski reprezentuje przede wszystkim kompleks potężnych interesów gospodarczych, ale reprezentuje też — u siebie — zachodnią kulturę, ustrój demokratyczny i poszanowanie praw człowieka. Rosja reprezentuje agresywny imperializm, osłaniany hasłami społecznymi, które pozwalają jej przenikać na tereny przeciwników (aktualnych lub potencjalnych), zmodernizowaną nieco kulturę wschodnio-bizantyjską, monopartyjny ustrój totalno-policyjny i całkowite podporządkowanie jednostki grupie, „kolektywowi". Świat anglo-saski ustępuje na razie agresji rosyjskiej, godząc się na każde dyktando kosztem swych zasad (Karta Atlantycka) i kosztem swych zobowiązań (gwarancje dla Polski i innych krajów). Ale czy ustąpi również, gdy Rosja uderzy w anglo-saskie interesy gospodarcze? Sprawa Persji z naftą, zasilającą cały anglo-saski wschód, sprawa Turcji z Dardanelami — furtką komunikacyjną na tenże wschód, sprawa Mandżurii i bezpośredniego już zagrożenia Ameryki — są wskaźnikami, że Rosja idzie coraz dalej, idzie ku bezpośredniemu uderzeniu w te właśnie interesy gospodarcze, których świat anglo-saski będzie prawdopodobnie bronił — inaczej niż zasad i zobowiązań. I przy nieuniknionym już rozwiązaniu tego konfliktu — zbrojnym czy dyplomatycznym — siłą rzeczy zmieni się układ świata i Europy — i nasze w nowym świecie stanowisko.

Sprawa polska... W 1939 roku, zaatakowani przez totalno-imperialistyczne Niemcy przegraliśmy walkę zbrojną, samotni, zdradziecko pchnięci ciosem od tyłu przez sprzymierzeńca niemieckiego — Rosję. Ale mimo przegranej w polu — jedyni prawie w Europie — nie ugięliśmy się. Część wojska naszego walczyła dalej z Niemcami poza granicami kraju u boku sprzymierzeńca — dopełniając przymierza. Część — do której weszła większość społeczeństwa — walczyła w kraju, jako armia podziemna. Kierował nami rząd polski, przebywający na obczyźnie i posiadający w kraju zakonspirowanych przedstawicieli. Nie poszliśmy na ugodę, nie wydaliśmy spośród siebie Quislinga — z honorem przebyliśmy okupację niemiecką, najcięższą i najkrwawszą właśnie u nas ze wszystkich okupowanych krajów.

Przyszło zawieszenie broni i Jałta. 46 procent ziem polskich wcielono bezpośrednio do Rosji. W tym zagłębie naftowe — jedną z podstaw gospodarczych. W tym Lwów z cmentarzem obrońców Lwowa, jakże wymownym świadectwem polskości tego miasta, „zawsze wiernego". W tym Wilno — z cudownym obrazem Matki Boskiej w Ostrej Bramie i z sercem Józefa Piłsudskiego, złożonym na rossieńskim cmentarzu. Prawie połowa Polski... W zamian do tej reszty — dodano ziemie zachodnie, niegdyś, przed wiekami słowiańskie — ale z zastrzeżeniem, że zachodnie nasze granice ustali definitywnie — dopiero traktat pokojowy. I tę okaleczoną resztę oddano w t.zw. „strefę wpływów" rosyjską.

Czy ta okaleczona część kraju jest przynajmniej państwem niepodległym? Zasadnicze czynniki niepodległości — to przede wszystkim własny suwerenny rząd, własne, od rządu tylko zależne wojsko.

Na czele obecnego państwa polskiego stoi wyznaczony przez Rosję obywatel rosyjski, występujący pod pseudonimem Bierut. Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej nie został wybrany przez Polaków, lecz — wbrew prawom każdego niepodległego narodu do samostanowienia o sobie — mianowany został rządem polskim przez Stalina, za aprobatą ambasadorów brytyjskiego i amerykańskiego w Moskwie. Składa się z tak zw. Komitetu Lubelskiego, komunistycznego przedstawicielstwa polskiego, utworzonego w Rosji przed zawieszeniem broni — oraz kilku osób z emigracji, z Mikołajczykiem na czele, które zgodziły się na wejście do tej grupy. Działo się to w Moskwie, w tych samych dniach, kiedy w tejże Moskwie odbywało się pogwałcenie praw międzynarodowych i pogwałcenie niepodległości Polski innego rodzaju: sąd rosyjski sądził 16 przewódców polskiego ruchu podziemnego — naszej bohaterskiej 5-letniej epopei — podstępnie zwabionych do Rosji. Nie — Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej nie jest naszym własnym, suwerennym rządem.

Drugi zasadniczy czynnik niepodległości — to wojsko. Armia Żymierskiego nazywa się wojskiem polskim. Ale ogromna większość wyższych dowódców — to oficerowie armii rosyjskiej, albo rdzenni Rosjanie, albo — rzadziej — Rosjanie pochodzenia polskiego, zrusyfikowani już od dawna. Na stanowiska swe w wojsku polskim zostali wyznaczeni przez władze rosyjskie. Szczególnie bronie specjalne i lotnictwo obsadzone są w znacznej większości przez odkomenderowanych z armii rosyjskiej oficerów Rosjan. Reszta oficerów szkolona jest przez instruktorów rosyjskich, częściowo na terenie Polski, częściowo w Rosji. Prócz tego w wojsku tym istnieje na wzór rosyjski zorganizowana, przez Rosjan szkolona i często przez Rosjan obsadzona instytucja politruków — oficerów politycznych — których zadaniem jest nastawianie i pilnowanie „prawomyślności politycznej" każdego dowódcy i każdego żołnierza. Ale mało tego. Na ziemiach polskich stoją wojska rosyjskie, kilkakrotnie liczniejsze od wojsk Żymierskiego. Blisko milionowa armia, którą zrujnowany, wygłodzony kraj musi żywić, która na zachodnich kresach zakłada własne sowchozy, która drukuje banknoty polskie i oficjalnie puszcza je w obieg bezpośrednio, poza kontrolą finansowych władz krajowych.

A inne sprawy? Słynna policja polityczna rosyjska — NKWD — początkowo działała oficjalnie na ziemiach polskich. Obecnie usunęła się w cień — ale z kraju nie wyszła: kieruje — bezimiennie — zorganizowaną przez siebie i przez siebie wyszkoloną tak „bezpieką" (Urząd Bezpieczeństwa), przenikającą we wszystkie dziedziny i sięgającą do najdrobniejszych komórek życia w kraju. Działa „bezpieka" metodami rosyjskimi i na rosyjską modłę. Pozbywanie się niewygodnych politycznie ludzi — poprzez przepełnione więzienia i przepełnione obozy koncentracyjne — masowo wyniszcza tak już przetrzebiony element ludzki.

Częściowe zmiany ustrojowe, wzorowane na rosyjskich, przeprowadza się niezależnie od realnych wymogów życia i ogólnej struktury gospodarczej. Zmiany te idą nie w kierunku odbudowy ekonomicznej, lecz — podporządkowania Rosji również i dziedziny gospodarczej. Wprowadzają one chaos w tę dziedzinę straszliwie już zdewastowanego kraju. A niezależnie od nich wiele uprądzeń i produktów wprost wywozi się do Rosji. Na przykład szereg urządzeń fabrycznych — jako część rosyjskich odszkodowań wojennych; węgiel — jako zakup (za cenę trzykrotnie prawie niższą od kosztu jego wydobycia). I tak dalej.

Wszystko to są fakty. Może je ktoś — kapitulujący przed potęgą rosyjską — próbować tłumaczyć. Ale zaprzeczyć może im tylko — kłamca.

Musimy jasno spojrzeć w oblicze rzeczywistości.

Utraciliśmy niepodległość.

W kraju odbywa się nie odbudowa, lecz przebudowa. Przebudowa niepodległego państwa na przybudówkę rosyjską.

Wielotysięczne rzesze polskie znalazły się poza granicami kraju i poza granicami „żelaznej kurtyny" — zasięgu władz rosyjskich. Część — to wojsko w służbie czynnej. Część — żołnierze nie pełniący w tej chwili służby czynnej: byli jeńcy wojenni. I wreszcie ludność cywilna. Trzy te grupy znajdują się w odmiennych nieco warunkach, ale przed wszystkimi staje coraz bliżej problem — powrotu do kraju już teraz, lub pozostania jeszcze na obczyźnie.

Część wraca do kraju. To ci, którzy nie mogą się oprzeć zżerającej wszystkich nostalgii: ci, których wzywają rodziny; ci, którzy utracili wiarę w możność odzyskania niepodległości. I ci, którzy ulegają słownym i materialnym naciskom do powrotu, stosowanym ze wszystkich stron. I ci, którzy przypuszczają, że jednak — mimo panującego terroru — będą mogli dołożyć jakąś cegiełkę w odbudowie zrujnowanego kraju. Wreszcie ci, dla których doktryna społeczna ważniejsza jest od niepodległości.

Część decyduje się na pozostanie — do czasu radykalnej zmiany stosunków politycznych w świecie. Zmiana, która idzie już wyraźnie, ale kiedy nadejdzie — nie wiadomo. Są między nimi ci, którzy obawiają się nędzy, panującej w kraju; ci, którzy obawiają się o swe bezpieczeństwo osobiste — wobec tego, że są albo byli przedstawicielami idei niepodległości, co obecnie po tamtej stronie nazywa się „faszyzmem" i łatwo bywa pociągane pod paragrafy — zdrady stanu. I wreszcie ci, którzy mają wiarę i wolę walki. Wierzą w Polskę niepodległą, zapewniającą każdemu Polakowi wolność sumienia, i chcą walczyć o nią — w tej chwili nie orężem, ale postawą twardą i mocną. Wbrew warunkom już teraz ciężkim i w niedalekiej przyszłości prawdopodobnie jeszcze cięższym, wbrew przejściowo nieprzychylnym konstelacjom politycznym świata. Nieustępliwą, żołnierską walką — trudniejszą w tej formie, niż walka w polu — aż do zwycięstwa.

Żołnierze! Nie wolno nam dziś żyć z dnia na dzień i nieświadomie. Decyzji nie wyznaczy tym razem rozkaz: każda z was musi zważyć sama warunki i możliwości i swe siły — i sama w sumieniu swoim wybrać swą drogę.

A wybierając — niechaj każda przypomni sobie słowa swe, wyrzeczone z ręką złożoną na krzyżu:

„Ojczyźnie mej Rzeczypospolitej wiernie służyć i o wyzwolenie jej walczyć aż do ofiary z życia". Ofiara z życia — to nie tylko śmierć na polu walki, to również — gdy trzeba — wyrzeczenie się spraw osobistych na rzecz — Ojczyzny.

Bo nikt nas nie zwolnił z dobrowolnie złożonej żołnierskiej przysięgi.

WANDA GERTZ, mjr
Inspektorka Kobiet-Żołnierzy A.K.

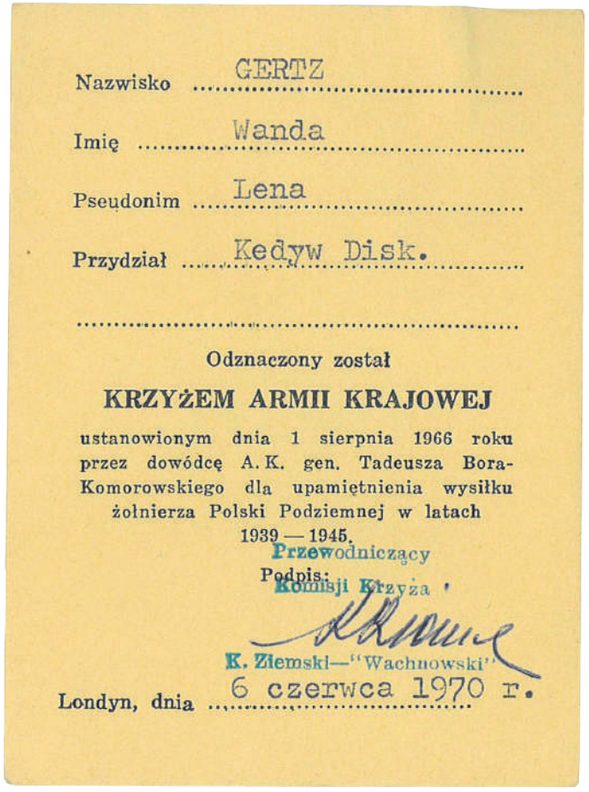

Nazwisko GERTZ

Imię Wanda

Pseudonim Lena

Przydział Kedyw Disk.

.....

Odznaczony został

KRZYŻEM ARMII KRAJOWEJ

ustanowionym dnia 1 sierpnia 1966 roku przez dowódcę A.K. gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego dla upamiętnienia wysiłku żołnierza Polski Podziemnej w latach 1939 — 1945.

Przewodniczący
Komisji Krzyża

Podpis:

K. Ziemski—"Wachnowski"

Londyn, dnia 6 czerwca 1970 r.

Legitymacja Krzyża Armii Krajowej Wandy Gertz, 06.06.1970 r.;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 698

Proof certificate of Wanda Gertz's Home Army Cross by, 06/06/1970;
AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 698

S. T. P.

MAJOR

WANDA GERTZ

„LENA" „KAZIK"

KAPRAL 1 P.A.P. LEGIONÓW, CZŁONEK P.O.W. DOWÓDCA II BAONU OCHOTNICZEJ LEGII KOBIET, INSPEKTORKA P.W.K., KOMENDANTKA D.I.S.K., UCZESTNICZKA POWSTANIA WARSZAWSKIEGO (STARE MIASTO).

ODZNACZONA KRZYŻEM VIRTUTI MILITARI, KRZYŻEM NIEPODLEGŁOŚCI z MIECZAMI, POLONIA RESTITUTA, 5-krotnie KRZYŻEM WALECZNYCH i WIELU INNYMI.

CAŁE ŻYCIE POŚWIĘCIŁA WALCE O NIEPODLEGŁOŚĆ

ZMARŁA W LONDYNIE, DNIA 10 LISTOPADA 1958 ROKU.

MSZA ŚW. ZOSTANIE ODPRAWIONA W KOŚCIELE ŚW. MARCINA PRZY UL. PIWNEJ, DNIA 11 GRUDNIA 1960 R. O GODZ. 8.45.

NABOŻEŃSTWO ŻAŁOBNE ZOSTANIE ODPRAWIONE W KAPLICY WOJSKOWEGO CMENTARZA NA POWĄZKACH DNIA 11 GRUDNIA 1960 R., O GODZ. 14.00, PO CZYM NASTĄPI WYPROWADZENIE DO GROBU.

RODZINA I PRZYJACIELE

Nekrolog Wandy Gertz, 1960 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 698

Obituary of Wanda Gertz, 1960; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 698

Zdjęcie z pogrzebu Wandy Gertz na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach, 11.12.1960 r.;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, 06.02.1972 r., sygn. 698

Photo from the funeral of Wanda Gertz at the Powązki Military Cemetery, December 11, 1960;
AAN, Archive of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, February 6, 1972, ref. 698

Wanda Gertz w czasie II wojny światowej;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 698

Wanda Gertz During World War II; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 698

ZOFIA FRANIO

ps. Doktor

ZOFIA FRANIO
1899 - 1978

Zofia Franio urodziła się 16 stycznia 1899 r. w Pskowie. Jej ojciec Michał był znanym lekarzem i społecznikiem, mama Władysława Iwanow była Rosjanką. Zofia ukończyła Gimnazjum Państwowe w Pskowie a następnie rozpoczęła studia w Psychoneurologicznym Instytucie w Petersburgu, z którego następnie przeniosła się na Wydział Medyczny Uniwersytetu w Rostowie. W 1918 r. razem z rodzicami wyjechała do Polski.

Wzięła udział jako sanitariuszka w wojnie polsko-bolszewickiej. Po zakończeniu wojny zamieszkała w Warszawie. W 1927 r. ukończyła studia medyczne na Uniwersytecie Warszawskim otrzymując stopień doktora medycyny.

W 1924 r. przeszła kurs Przysposobienia Wojskowego Kobiet (PWK). Do 1939 r. pracowała w Organizacji Przysposobienia Wojskowego Kobiet, od 1936 r. jako instruktor; od marca 1939 r. w Pogotowiu Społecznym PWK. W okresie międzywojennym zatrudniona w szpitalu św. Stanisława (do 1935 r.) i jako lekarz szkolny na Woli (do 1939 r.).

ZOFIA FRANIO
1899 - 1978

Zofia Franio was born on January 16,1899, in Pskov. Her father, Michał, was a well-known doctor and social worker, and her mother, Władysława Iwanow, was Russian. Zofia graduated from the Pskov State Gymnasium, and then began her studies at the Psychoneurological Institute in St. Petersburg, from which she then transferred to the Medical Faculty of the University in Rostov. In 1918, she left for Poland with her parents.

She took part in the Polish-Bolshevik war as a nurse. After the end of the war, she moved to Warsaw. In 1927, she graduated from medical studies at the University of Warsaw, receiving a medical doctor degree.

In 1924, she underwent the Women's Military Training (PWK) course. Until 1939, she worked in the Women's Military Training Organization, from 1936, as an instructor; from March 1939, in the Social Emergency of PWK. In the interwar period, she was employed at the hospital of St. Stanisław (until 1935), and as a school doctor in the Wola district (until 1939).

Fotografia Zofii Franio, 1942 r.;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 619

A photograph of Zofia Franio, 1942;
AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 619

Wzięła udział w wojnie obronnej 1939 r., m.in. w obronie Lwowa. W konspiracji od listopada 1939 r., najpierw w Służbie Zwycięstwu Polski, następnie Związku Walki Zbrojnej i wreszcie Armii Krajowej. Przyjęła ps. „Doktor". Pracowała w dziale sabotażu i dywersji. Ukończyła w 1940 r. pierwszy kurs minerski dla kobiet, w następstwie czego została dowódcą kobiecych patroli minerskich. Ogółem patrole liczyły 55 żołnierzy zorganizowanych w 9 patroli. Podlegały do 1942 r. Komendzie Głównej Armii Krajowej a następnie Kedywowi AK. Zofia Franio współpracowała z Biurem Badań Technicznych Wydziału Saperów Komendy Głównej. W czasie okupacji pracowała w Poradni dla Ubogich. Wzięła udział w Powstaniu Warszawskim 1944 r..

Wojnę zakończyła w stopniu majora Wojska Polskiego.

Po wojnie powróciła do praktyki lekarskiej. W 1946 r. aresztowana przez Urząd Bezpieczeństwa pod zarzutem działalności w Zrzeszeniu Wolność i Niezawisłość. W 1947 r. skazana na 12 lat więzienia. Na wolność wyszła w 1956 r.. Pracowała w higienie szkolnej Wydziału Zdrowia Warszawa Mokotów oraz w Liceum Medycznym Nr 4 w Warszawie. W 1968 roku przeszła na emeryturę. Mimo to pracowała jeszcze jako lekarz w bursie szkolnej.

Zofia Franio była odznaczona m.in. Orderem Wojennym Virtuti Militari V kl. i Krzyżem Walecznych. Za pomoc niesioną Żydom w czasie okupacji otrzymała izraelskie odznaczenie „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata".

Zmarła 25 listopada 1978 r..

She took part in the defensive war of 1939, inter alia,. in defense of Lviv, then in the underground since November 1939, first in the Service for Poland's Victory, then in the Union of Armed Struggle, and finally in the Home Army. She adopted the pseudonym "Doctor". She worked in the sabotage and diversion department. In 1940, she completed the first mining course for women, and as a result became the commander of women's miners' patrols. In total, 9 patrols consisted of 55 soldiers. The patrols were subordinate to the Home Army Headquarters until 1942, and then to the Kedyw Home Army. Zofia Franio collaborated with the Technical Research Bureau of the Sapper Department of the Main Headquarters. During the occupation, she worked in the Clinic for the Poor. She took part in the Warsaw Uprising in 1944.

At the end of the war she was ranked Major of the Polish Army.

After the war, she returned to medical practice. In 1946, she was arrested by the Security Office on suspicion of being active in the Freedom and Independence Association. In 1947, she was sentenced to 12 years in prison, but was released in 1956. She worked in the school hygiene of the Health Department in Warsaw-Mokotów, and in the No. 4 Medical Secondary School in Warsaw. In 1968 she retired. Nevertheless, she continued working as a doctor in the school dormitory.

Zofia Franio was awarded, inter alia, The Order of Virtuti Militari V class, and the Cross of Valor. For helping Jews during the occupation, she received the Israeli distinction "Righteous Among the Nations".

She died on November 25, 1978.

Legitymacja Zofii Franio wystawiona przez Zarząd Miejski m. Warszawy, 21.02.1942 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 619

Zofia Franio's ID card, issued by the City Council of Warsaw, February 21, 1942; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 619

Fotografia zbiorowa, Zofia Franio stoi druga od lewej;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 619

Group photo, Zofia Franio is seen second from the left; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 619

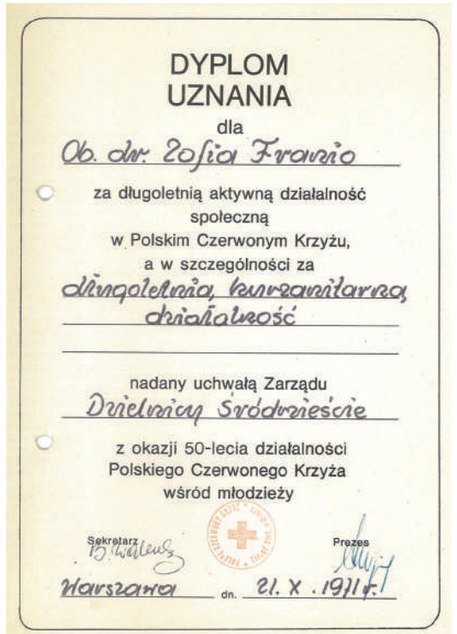

DYPLOM
UZNANIA
dla
Ob. dr. Zofia Franio
za długoletnią aktywną działalność
społeczną
w Polskim Czerwonym Krzyżu,
a w szczególności za
długoletnią, kurzawiarską
działalność
nadany uchwałą Zarządu
Dzielnicy Śródmieście
z okazji 50-lecia działalności
Polskiego Czerwonego Krzyża
wśród młodzieży
Sekretarz
Prezes
Warszawa dn. 21. X. 1974 r.

Dyplom uznania dla Zofii Franio, wydany uchwałą zarządu dzielnicy Śródmieście, 21.10.1974 r.;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, 06.02.1972 r., sygn. 619

Diploma of recognition for Zofia Franio, issued by a resolution of the Śródmieście district board on October 21, 1974; AAN, Archive of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, February 6, 1972, ref. 619

Legitymacja Nr 15024
Dr. Franio Zofja
ps. "Doktór", Kpt.
Nazwisko, imię, pseudonim, stopień
z ARMII KRAJOWEJ
odznaczony został
MEDALEM WOJSKA
po raz 1., 2., 3., 4.
T. Pełczyński
Tadeusz Pełczyński, gen. bryg.,
Zastępca Dowódcy Armii Krajowej
Londyn, dnia 8 Kwietnia 1969

Legitymacja Zofii Franio do Medalu Wojska, 08.04.1969 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 619

Zofia Franio's proof certificate of the Army Medal, April 8, 1969; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 619

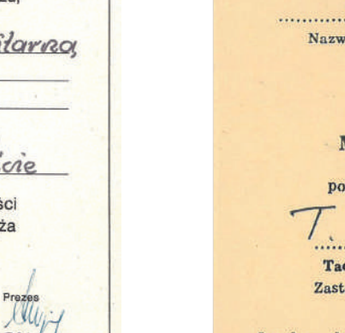

Awers i rewers Medalu Sprawiedliwy wśród Narodów Świata przyznanego Zofii Franio w 1971 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 619

Obverse and reverse of the Medal of the Righteous Among the Nations awarded to Zofia Franio in 1971;
AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 619

Strona z fotografią z legitymacji Zofii Franio wystawionej przez Zarząd Miejski st. m. Warszawy, ok. 1942 r.;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 619

A page with a photo of Zofia Franio's ID, issued by the City Council of the Capital City of Warsaw, around 1942;
AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 619

Fotografia sądzonych w procesie WiNu, Zofia Franio siedzi pierwsza od lewej, 1947 r.;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 619

A photograph of the judges in the trial of WiN, Zofia Franio seated first from the left, 1947;
AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 619

Życiorys Zofii Franio, 02.04.1975 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 619
Biography of Zofia Franio, April 2, 1975; *AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 619*

F.

dr. Zofia Franio
zam.w W-wie
Al.Niepodległości 157 m.23

Z y c i o r y s

Urodziłam się 16 I 1899 w Pskowie (ZSRR). Ojciec Michał, lekarz, matka Władysława, przy mężu.
W 1916 r ukończyłam państwowe gimnazjum w Pskowie i podjęłam studia na Psychoneurologicznym Instytucie w Petersburgu, skąd przeniosłam się na Wydział Medyczny Uniwersytetu w Rostowie. W r.1918 wróciłam do rodziców w Pskowie, skąd wyjechaliśmy do Polski.

W latach 1918-20 pracowałam, jako sanitariuszka w szpitalach polowych, ostatnio w szpitalu załogi.

Po zakończeniu działań wojennych wróciłam do Warszawy, gdzie ukończyłam studia medyczne na UW.,uzyskując dyplom doktora medycyny w r.1927. poczym podjęłam pracę zawodową:
- 1927 - 1935 Oddział obserwacyjny chorób zakaźnych w szpitalu św.Stanisława, jednocześnie byłam lekarzem Poradni Sportowo-Lekarskiej oraz członkiem Rady Naukowej Wychowania Fizycznego,
- 1935-1939 lekarz szkolny w kilku szkołach na Woli,
- 1939-1944 do Powstania Warszawskiego lekarz w Poradni dla ubogich przy ul.Wolskiej 82.

Jednocześnie na terenie społecznym po ukończeniu przeszkolenia instruktorskiego na obozie przysposobienia wojskowego kobiet w Delatynie w 1924 roku pracuję do wybuchu wojny w 1939r. w Organizacji Przysposobienia Kobiet do Obrony Kraju, ostatnio od marca 1939 w Pogotowiu Społecznym PWK. Wydział Zdrowia K-dy Naczelnej PWK, gdzie opracowałam przepis "Bądanie i ocena fizycznej i psychicznej zdolności kobiet do pomocniczej służby wojskowej" - zatwierdzony do użytku kobieczych komisji poborowych przez MSWojsk Dep.Zdr.Nr.0946-12 dn.17 maja 1939, jako San.5 III/1939.

Jako zmobilizowana instruktorka PWK wyjechałam z częścią K-dy Nacz.PWK do mp.w Trawnikach w dniu 5 września, skąd miałam udać się do Wilna, jako zaplanowana instruktorka w obsadzie Baonu Pom.Sł.Wojsk.Kob. Jednak wobec przebiegu działań wojennych zostałam przydzielona do Baonu PSWK we Lwowie, jako lekarz, gdzie pełniłam służbę do rozwiązania Baonu w dniu 19 września. Niezwłocznie podjęłam starania powrotu do Warszawy, dokąd przybyłam dn.7 listopada 1939r.

Do służby w konspiracji zgłosiłam się w dziale sabotażu i dywersji Służby Zwycięstwu Polsce do ówczesnego szefa tego działu płk.Niepokójczyckiego, który mnie zaprzysiągł. Ukończyłam pierwszy kurs minerski dla kobiet w 1940 r. poczym zostałam wyznaczona na dowódcę kobiecych patroli minerskich, których organizowanie podjęłam niezwłocznie przy współudziale pozostałych absolwentek tegoż kursu. Ogółem KPM liczyły 55 żołnierzy kobiet zorganizowanych w 9 patroli, do 1942 podlegały KG AK., w końcu tego roku

-2- /życiorys Z.Franio/

przydzielone zostały do Kedywu Okręgu Warszawa. Przez cały czas okupacji współpracowałam ściśle z Biurem Badań Technicznych Wydziału Saperów KG. Poza werbunkiem i organizowaniem patroli prowadziłam szkolenie fachowe teoretyczne i praktyczne, wizytowałam produkcję materiałów dywersyjnych, zleconych do wykonania patrolom, magazynowanie ich i transport, uczestniczyłam w ćwiczeniach na poligonie, w organizowaniu wystaw techniki dywersyjnej, w przygotowaniach do akcji "Wieniec", brałam udział w akcji "Odwet" oraz w akcji na Arbeitsamt przy ul.Czackiego w dniu 26 sierpnia 1943r.
W czasie Powstania Warszawskiego z zespołem minerek zostałam zakwaterowana przy ul.Boduena,gdzie został utworzony punkt służby saperskiej Okr. Warszawskiego,/zbierałyśmy niewypały, przygotowywałyśmy ładunki wybuchowe, transportowałyśmy materiały z powstańczych magazynów, itd./Uczestniczyłam w Powstaniu w ataku na kościół Sw.Krzyża i Komendę Policji, w budowie wykopu przez Al.Jerozolimskie, w natarciu oddziałów Śródmieścia na Hale Mirowskie dla połączenia z oddziałami Starówki. Po spaleniu lokalu na Boduena przeniosłam się z zespołem na ul.B racka 23, gdzie prowadziłyśmy w dalszym ciągu wytwórnę mat.wybuchowych. Po kapitulacji wycofałam się samodzielnie z Warszawy do Malich, nawiązałam kontakt z komórką pomocy wysiedlonym z W-wy Obwodu VII "Obroża" i pracowałam tam do lutego 1945, kiedy mogłam już wrócić do Warszawy.
Z-głosiłam się niezwłocznie do Przychodni Obwodowej na ul.Wieżskiej, następnie do szpitala Sw.Ducha w Konstancinie do dr.Rutkowskiego, jako lekarz internista. Od 1956 r. pracowałam w higienie szkolnej Wydziału Z drowia W-wa-Mokotów. Od 1968 r. przeszłam na emeryturę, pozostając w pracy w zmniejszonym wymiarze godzin z przydziałem do Obw."Północ" jako lekarz w Bursie Szkoln.Z- aw. przy ul.Długiej.

Zmarła 25 listopada 1978 roku.

(podpis dr Zofii Franio)

II-F-3

KOŁO BYŁYCH ŻOŁNIERZY ARMII KRAJOWEJ
POLISH HOME ARMY EX-SERVICEMEN ASSOCIATION
42, EMPERORS GATE, LONDON, S.W.7

Londyn, 24.stycznia 1966r.

L. dz. 2988/66
Our ref.

ZAŚWIADCZENIE WERYFIKACYJNE.

Major Dr.Med.Zofia FRANIO.
Pseudonim: "Doktór"
Przydział: Oddz.Sap.-Dyw.,"Kedyw"Kom.Gł.Armii Krajowej.

W szeregach Armii Krajowej odznaczona została przez Dowódcę Armii Krajowej:

1. w dn.11.XI.1942r. za męstwo w akcjach bojowych w okresie konspiracji:

KRZYŻEM WALECZNYCH po raz pierwszy,

2. w dn.3.V.1944r. za wybitne zasługi organizacyjne:

ZŁOTYM KRZYŻEM ZASŁUGI z Mieczami,

3. w dn.2.X.1944r.rozk.512/BP za całokształt działalności bojowej i dowódczej w okresie konspiracji i walk Powstania Warszawskiego:

Orderem Wojennym "VIRTUTI MILITARI" Kl.V-ej.

Za zgodność
ZARZĄD GŁÓWNY KOŁA Z.B.Ż.A.K.
P.Kraczkiewicz.

Zaświadczenie weryfikacyjne wystawione dla Zofii Franio przez Koło b. Żołnierzy AK w Londynie, 24.01.1966 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, 06.03.1972 r., sygn. 619

Verification certificate issued to Zofia Franio by the Circle of Former Home Army Soldiers in London, January 24, 1966; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, March 6, 1972, ref. 619

LICEUM MEDYCZNE Nr 4
im. dr T. Chałubińskiego
ul. Rakowiecka 23
02-517 Warszawa
Tel. 45-38-61

O p i n i a

Doktór medycyny ob. Z o f i a F r a n i o pracuje w Liceum Medycznym Nr 4 im. dr T. Chałubińskiego w Warszawie, od 1959 r jako lekarz szkolny, będąc etatowym lekarzem Wydziału Zdrowia.

W ciągu 14 lat sumiennie i z dużym zaangażowaniem opiekuje się zdrowiem młodzieży szkolnej. Przychodzi do pracy poza obowiązującymi godzinami aby przeprowadzić badania i otoczyć opieką młodzież w okresie praktyk i panujących epidemii. Często przychodziła do pracy w okresie grypy sama chora, nigdy nie licząc się ze swym stanem zdrowia.
Stosunek lekarki do pracy zdumiewał najbardziej wytrwałych nauczycieli.

Doktór medycyny Zofia Franio wiele trudu i wolnego czasu poświęca każdego roku przed egzaminami wstępnymi wnikliwie badając kandydatki do szkoły. Pracę pełni wyjątkowo gorliwie z ogromnym poczuciem odpowiedzialności za dobór przyszłych kadr pielęgniarskich. Uczestniczy aktywnie w posiedzeniach rad pedagogicznych.

Komitet Rodzicielski i Rodzice wysoko oceniają stosunek lekarki do młodzieży, nagradzając wielokrotnie pisemnymi podziękowaniami oraz nagrodami pieniężnymi.

Dyrekcja szkoły wysoko ocenia wieloletnią pracę ob. Zofii Franio jako lekarza szkolnego, który jest lubiany przez młodzież, ceniony przez grono pedagogiczne.

Warszawa, dnia 7.VI.1973 r.

Dyrektor Liceum
Oredecka
mgr Maria Oredecka

II sekretarz POP
po prezesa Oddziału ZBoWiD

Opinia o Zofii Franio wystawiona przez dyrektorkę Liceum Medycznego Nr 4 Marię Oredecką, 07.06.1973 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. 619

Opinion about Zofia Franio issued by Maria Horodecka, the director of the Medical Secondary School No. 4, June 7, 1973; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. 619

General MARIA WITTEK ps. Mira

GENERAŁ MARIA WITTEK
ps. MIRA, 1899-1997

2 maja 1991 r. prezydent RP Lech Wałęsa mianował Marię Wittek, jako pierwszą Polkę, na stopień generała brygady Wojska Polskiego. Całe życie Marii minęło w służbie dla Polski. Życiorys tej wybitnej kobiety powinien być stale przypominany kolejnym pokoleniom Polaków.

Maria Wittekówna urodziła się 16 sierpnia 1899 r. w Trębkach pod Gostyninem w rodzinie włościańskiej. Jej ojciec, Stanisław, był członkiem Polskiej Partii Socjalistycznej, matka pochodziła z francuskiej rodziny Fawre. Działalność niepodległościowa ojca spowodowała, że rodzina znalazła się najpierw pod Winnicą a następnie w Kijowie na Ukrainie. Tu właśnie, od 1917 r., uczyła się w polskiej szkole Zrzeszenia Rodziców i Nauczycieli. Podczas nauki należała do harcerstwa wykazując się szczególnie w pracy wywiadowczej. W 1918 r. zaprzysiężono ją w Polskiej Organizacji Wojskowej. Niebawem ukończyła kurs wywiadu i szkołę podoficerską.

GENERAŁ MARIA WITTEK
pseud. MIRA,1899-1997

On May 2, 1991, the President of the Republic of Poland, Lech Wałęsa, appointed Maria Wittek as the first Polish woman to the rank of Brigadier General of the Polish Army. Maria's whole life was spent in service to Poland. The biography of this outstanding woman should be constantly reminded to the next generations of Poles.

Maria Wittekówna was born into a peasant family on August 16, 1899, in Trębki near Gostynin. Her father, Stanisław, was a member of the Polish Socialist Party, and her mother came from the French Fawre family. His father's independence activity meant that the family found itself first near Winnycia, and then in Kiev, Ukraine. It was here that, from 1917, she studied at the Polish School of the Association of Parents and Teachers. During her studies, she was a member of the scouting movement, being especially active in intelligence work. In 1918, she was sworn into the Polish Military Organization (POW).

Zdjęcie Marii Wittekówny jako Komendantki Głównej Przysposobienia Wojskowego Kobiet, 1937 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. II–W–46

A photo of Maria Wittekówna as Commander of the Main Military Training of Women, 1937; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. II-W-46

Po zdaniu matury rozpoczęła studia matematyczne na Uniwersytecie Kijowskim.

W grudniu 1919 r. Maria Wittek wstąpiła do Wojska Polskiego. Brała udział w obronie Lwowa w 1920 r. służąc w szeregach Ochotniczej Legii Kobiet. Otrzymała za nią Krzyż Srebrny Orderu Wojennego Virtuti Militari. Do pracy w Ochotniczej Legii Kobiet wróciła pod koniec 1921 r.. Po likwidacji tej formacji, już jako oficer (była absolwentką Warszawskiej Szkoły Podchorążych), została kierowniczką wydziału szkoleniowego w Komitecie Społecznym Przysposobienia Kobiet do Obronności Kraju, a od 1928 r. Komendantką Naczelną Przysposobienia Wojskowego Kobiet. W 1935 r., została Naczelnikiem Wydziału Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego Kobiet w Państwowym Urzędzie Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego.

Wzięła udział w wojnie obronnej 1939 r.. Dzięki jej wysiłkom minister spraw wojskowych Tadeusz Kasprzycki podpisał rozkaz regulujący status Przysposobienia Wojskowego Kobiet (PWK) w polskiej armii. 15 września 1939 r., otrzymała awans na stopień pułkownika. Wzięła udział w obronie Lwowa. Następnie przedostała się do Warszawy. Od 12 października 1939 r. kierowała komórką „Spółdzielnia" (następnie „Czytelnia") Komendy Głównej Służby Zwycięstwu (SZP). Gdy w marcu 1940 r. powołano Wojskową Służbę Kobiet płk Wittek otrzymała stanowisko komendanta. Dowodzone przez nią kobiety włączyły się aktywnie w działania konspiracyjne oraz w walkę w czasie Powstania Warszawskiego 1944 r..

Soon she completed a course of intelligence, and graduated from The Noncommissioned Officer Academy. After graduation, she began studying mathematics at the University of Kiev.

In December 1919, Maria Wittek joined the Polish Army. She took part in the defense of Lviv in 1920, serving in the ranks of the Volunteer Women's Legion, for which she received the Silver Cross of the Virtuti Militari War Order. She returned to work for the Volunteer Legion of Women at the end of 1921. After the liquidation of this formation, already as an officer (she was a graduate of the Warsaw Cadet School), Maria became head of the training department in the Social Committee for the Training of Women to National Defense, and from 1928, the Commander-in-Chief of the Military Training for Women. In 1935, she became head of the Department of Physical Education and Military Training for Women at the State Office for Physical Education and Military Training.

Maria Wittek took part in the defensive war of 1939. Thanks to her efforts, Tadeusz Kasprzycki - the Minister of Military Affairs, signed an order regulating the status of the Women's Military Training (PWK) in the Polish army. On September 15, 1939, she was promoted to the rank of Colonel. Maria Wittek took part in the defense of Lviv, and then, she finally made it across to Warsaw. From October 12, 1939, she was head of the "Spółdzielnia" (then "Czytelnia") unit of the Main Headquarters of the Victory Service (SZP). When the Military Women's Service was established in March 1940, Col. Wittek was appointed as commander. The women under her command were actively involved in underground activities and in the fighting during the Warsaw Uprising of 1944.

Gdy stało się jasne, że Polska znajdzie się w orbicie wpływów sowieckich, Maria Wittek rozpoczęła aktywnie budowanie tzw. drugiej konspiracji. W 1948 r. została aresztowana i skazana na więzienie. Po wyjściu na wolność pracowała jako kioskarka „Ruchu" w Polskim Radio. W latach sześćdziesiątych ponownie włączyła się w działania konspiracyjne. Równolegle pracowała nad udokumentowaniem wojennych losów swoich podkomendnych. Zainicjowała powstanie „Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość" (1970). Przygotowała *Słownik uczestniczek walki o niepodległość Polski 1939-1945. Poległe i zmarłe w okresie okupacji niemieckiej* (Warszawa 1988). Maria Wittek była odznaczona dwukrotnie Krzyżem Wojennym Orderu Virtuti Militari oraz Krzyżem Niepodległości z Mieczami.

Zmarła 19 kwietnia 1997 r. w Warszawie.

When it became clear that Poland would be in the orbit of Soviet influence, Maria Wittek began actively building the so-called second conspiracy. In 1948, she was arrested andsentenced to prison. After her release, she worked at a newsstand for "Ruch" in the headquarters of the Polish Radio. In the 1960s, she joined the underground once again. At the same time, she worked on documenting the wartime fate of her subordinates. She initiated the creation of the "Women's History in the Fight for Independence Commission" (1970). She prepared "The dictionary of participants in the fight for Polish independence during 1939-1945", The Fallen and the Dead during the German Occupation (Warsaw 1988). Maria Wittek was honored twice with the War Cross of the Order of Virtuti Militari, and the Cross of Independence with Swords.

She died in Warsaw, on April 19th, 1997.

Order Wojenny Virtuti Militari Marii Wittek
The War Order of Virtuti Militari for Maria Wittek

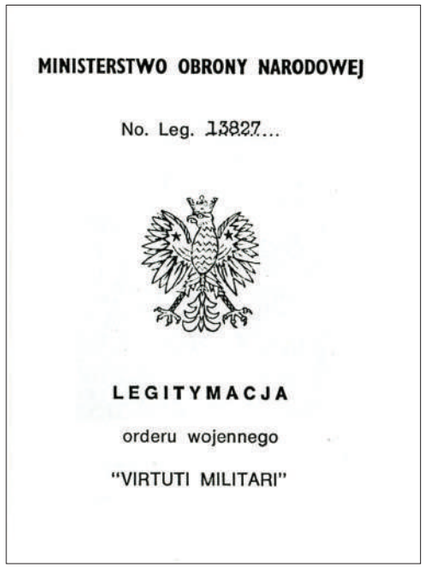

MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ

No. Leg. 13827...

LEGITYMACJA

orderu wojennego

"VIRTUTI MILITARI"

Legitymacja Orderu Wojennego Virtuti Militari Marii Wittek, 30.06.1981 r.;
AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. II–W–46

Proof certificate of the War Order of Virtuti Militari for Maria Wittek, June 30, 1981;
AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. II-W-46

BIURO KAPITUŁY
ORDERU WOJ. "VIRTUTI MILITARI"

stwierdza, że Pułkownik W.S.K.

MARIA WITTEK

jest kawalerem Orderu Wojennego

"VIRTUTI MILITARI"

kl. V

SZEF BIURA KAPITUŁY

A. Grudziński Gen. Bryg

Londyn, dnia 30 czerwca 1981

Podpis właściciela legitymacji

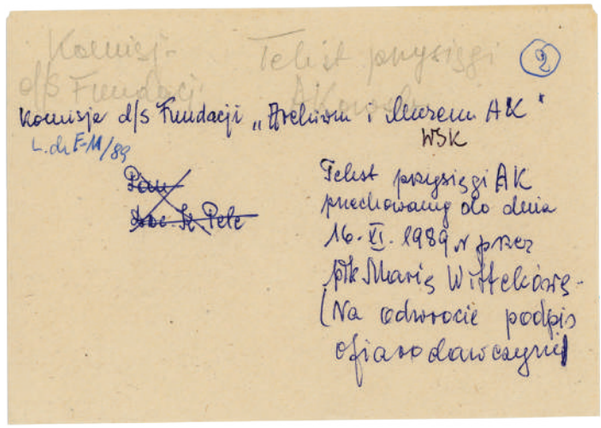

Komisja d/s Fundacji „Archiwum i Muzeum AK" WSK

L. dz. F-11/89

Tekst przysięgi AK przechowany do dnia 16.XI.1989 r. przez płk Marię Wittekównę. (Na odwrocie podpis ofiarodawczyni)

Okupacyjna Rota Przysięgi AK Marii Wittek; AAN, Archiwum Klubu im. Stefana Grota-Roweckiego, sygn. 2

The Occupational Oath of the Home Army by Maria Wittek;
AAN (Central Archives of Modern Records), Archives of the Stefan Grot-Rowecki's Club, ref. 2

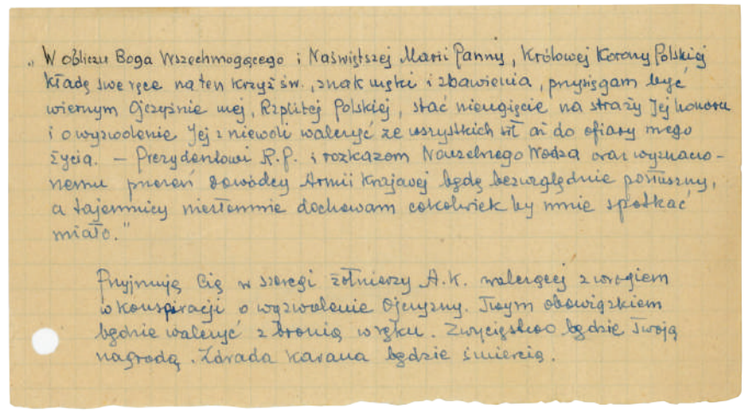

„W obliczu Boga Wszechmogącego i Najświętszej Marii Panny, Królowej Korony Polskiej kładę swe ręce na ten krzyż św., znak męki i zbawienia, przysięgam być wiernym Ojczyźnie mej, Rzplitej Polskiej, stać nieugięcie na straży Jej honoru i o wyzwolenie Jej z niewoli walczyć ze wszystkich sił aż do ofiary mego życia. – Prezydentowi R.P. i rozkazom Naczelnego Wodza oraz wyznaczonemu przezeń dowódcy Armii Krajowej będę bezwzględnie posłuszny, a tajemnicy niezłomnie dochowam cokolwiek by mnie spotkać miało."

Przyjmuję Cię w szeregi żołnierzy A.K. walczącej z wrogiem w konspiracji o wyzwolenie Ojczyzny. Twym obowiązkiem będzie walczyć z bronią w ręku. Zwycięstwo będzie Twoją nagrodą. Zdrada karana będzie śmiercią.

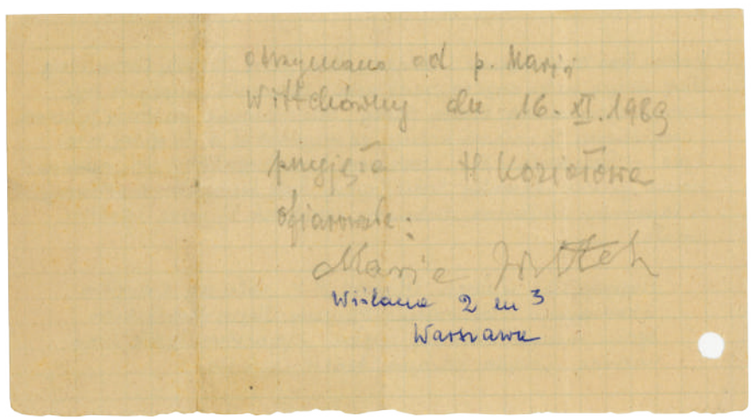

otrzymano od p. Marii Wittekówny dn. 16.XI.1989

przyjęła H. Koziołowa

ofiarowała:

Maria Wittek

Wiślana 2 m 3

Warszawa

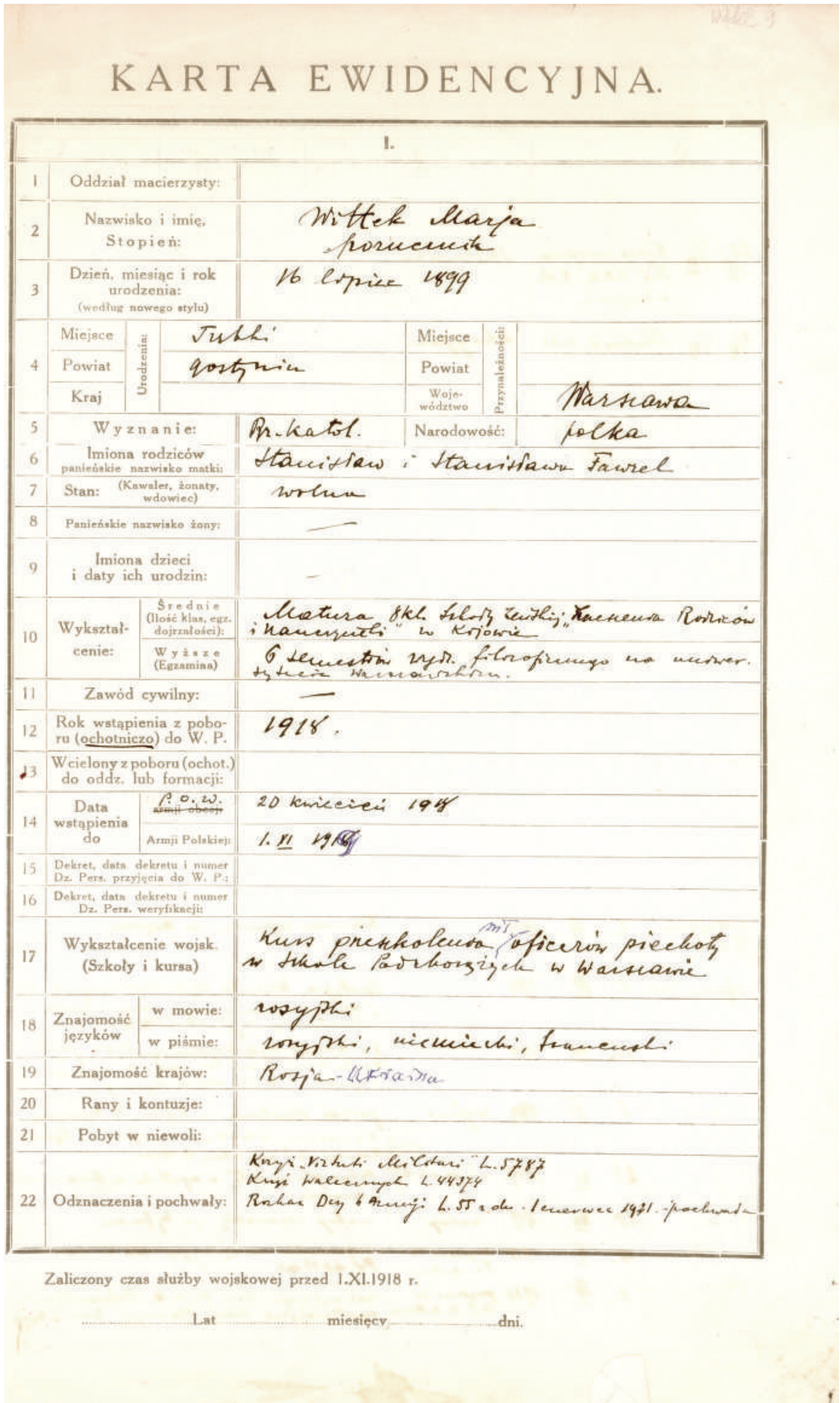

KARTA EWIDENCYJNA.

I.

1	Oddział macierzysty:	
2	Nazwisko i imię, Stopień:	Wittek Marja / porucznik
3	Dzień, miesiąc i rok urodzenia: (według nowego stylu)	16 sierpnia 1899
4	Urodzenia: Miejsce / Powiat / Kraj	Trębki / Gostynin
	Przynależności: Miejsce / Powiat / Województwo	Warszawa
5	Wyznanie:	Rz. katol. — Narodowość: polska
6	Imiona rodziców panieńskie nazwisko matki:	Stanisław i Stanisława Fawrel
7	Stan: (Kawaler, żonaty, wdowiec)	wolna
8	Panieńskie nazwisko żony:	—
9	Imiona dzieci i daty ich urodzin:	—
10	Wykształcenie: Średnie (Ilość klas, egz. dojrzałości):	Matura 8kl. Szkoły Żeńskiej „Kaczmarska Rożków i Naumowicz" w Kijowie
	Wyższe (Egzamina):	6 semestrów wydz. filozoficznego na uniwersytecie Warszawskim
11	Zawód cywilny:	—
12	Rok wstąpienia z poboru (ochotniczo) do W. P.:	1918.
13	Wcielony z poboru (ochot.) do oddz. lub formacji:	
14	Data wstąpienia do: P.O.W. ~~armii obcej~~	20 kwietnia 1918
	Armji Polskiej:	1. XI. 1918
15	Dekret, data dekretu i numer Dz. Pers. przyjęcia do W. P.:	
16	Dekret, data dekretu i numer Dz. Pers. weryfikacji:	
17	Wykształcenie wojsk. (Szkoły i kursa):	Kurs podchorążych mł. oficerów piechoty w Szkole Podchorążych w Warszawie
18	Znajomość języków: w mowie:	rosyjski
	w piśmie:	rosyjski, niemiecki, francuski
19	Znajomość krajów:	Rosja - Ukraina
20	Rany i kontuzje:	
21	Pobyt w niewoli:	
22	Odznaczenia i pochwały:	Krzyż Virtuti Militari L. 5787; Krzyż Walecznych L. 44374; Rozkaz Dcy 6 Armji L. 55 z dn. 1 czerwca 1921 - pochwała

Zaliczony czas służby wojskowej przed 1.XI.1918 r.

..................Lat..................miesięcy..................dni.

Karta Ewidencyjna Marii Wittek, po 1924 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. II–W–46

Maria Wittek's Record Card, after the year 1924; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. II-W-46

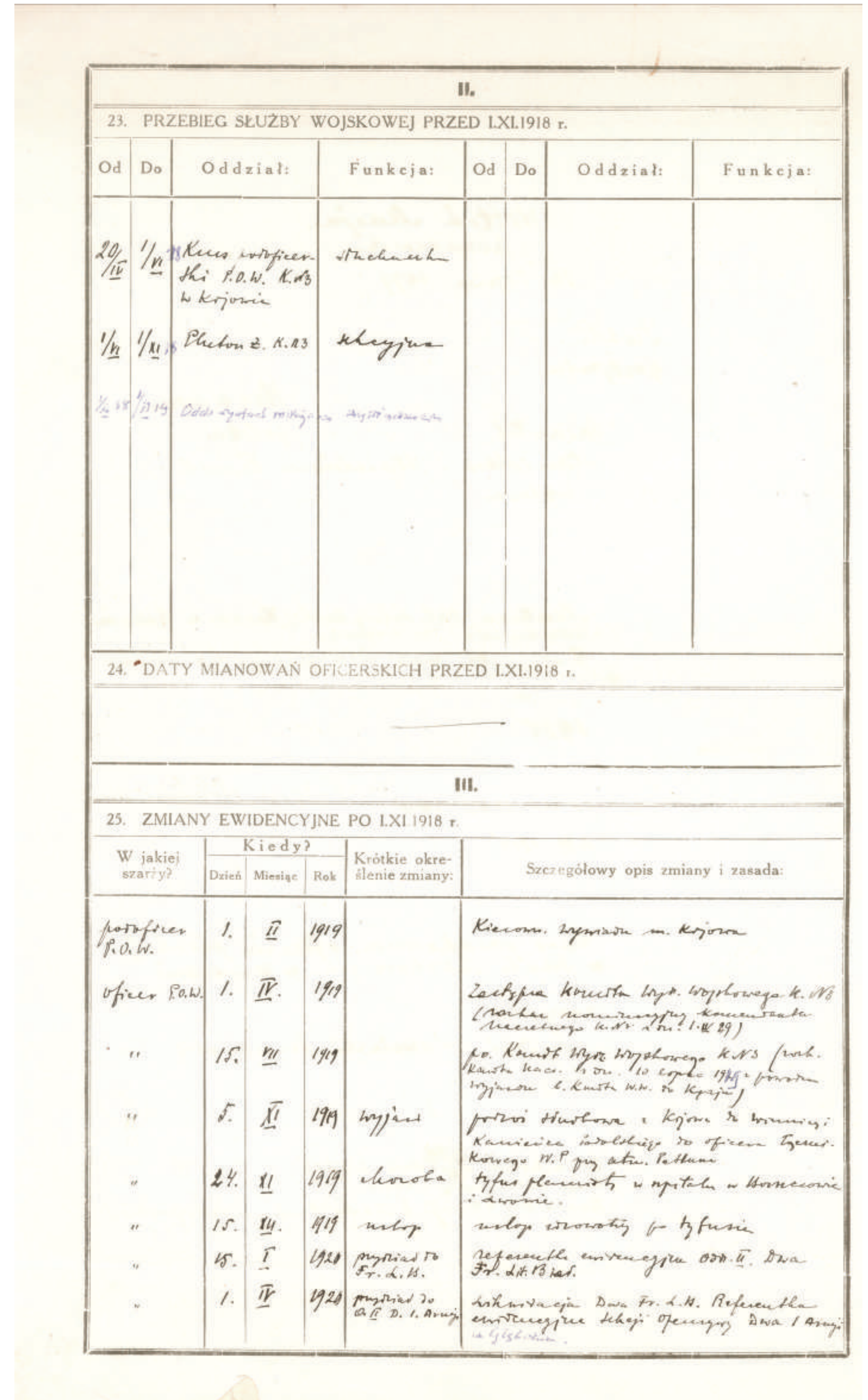

II.

23. PRZEBIEG SŁUŻBY WOJSKOWEJ PRZED 1.XI.1918 r.

Od	Do	Oddział:	Funkcja:	Od	Do	Oddział:	Funkcja:
20/IV 18	1/VI 18	Kurs podoficerski P.O.W. K.O.3 w Kijowie	słuchaczka				
1/VI 18	1/XI 18	Pluton ż. K.O.3	[illegible]				
1/XI 18	1/II 19	[illegible]	[illegible]				

24. DATY MIANOWAŃ OFICERSKICH PRZED 1.XI.1918 r.

—

III.

25. ZMIANY EWIDENCYJNE PO 1.XI.1918 r.

W jakiej szarży?	Kiedy? Dzień	Miesiąc	Rok	Krótkie określenie zmiany:	Szczegółowy opis zmiany i zasada:
podoficer P.O.W.	1.	II	1919		Kierown. wywiadu m. Kijowa
oficer P.O.W.	1.	IV.	1919		Zastępca Komendanta Wydz. Wojskowego K. N3 (rozkaz nominacyjny komendanta naczelnego K.N. z dn. 1.IV 19)
"	15.	VII	1919		p.o. Komdt. Wydz. Wojskowego K.N3 (rozk. Komdt. Nacz. z dn. 10 sierpnia 1919 r. powodu wyjazdu l. Komdt. W.W. do Kraju)
"	5.	XI	1919	wyjazd	powrót [illegible] z Kijowa do Warszawy: Komisarza [illegible] do oficera [illegible] Korwego W.P. przy atam. Petlurze
"	24.	XI	1919	choroba	tyfus plamisty w szpitalu w [illegible] i dwonie.
"	15.	XII.	1919	urlop	urlop zdrowotny po tyfusie
"	15.	I	1920	przydział do Fr. L.H.	referentka ewidencyjna Odd. II. Dwa Fr. L.H. B[illegible].
"	1.	IV	1920	przydział do O. II D. 1. Armji	Likwidacja Dwa Fr. L.H. Referentka ewidencyjna Sekcji Operacyjnej Dwa 1 Armji w [illegible].

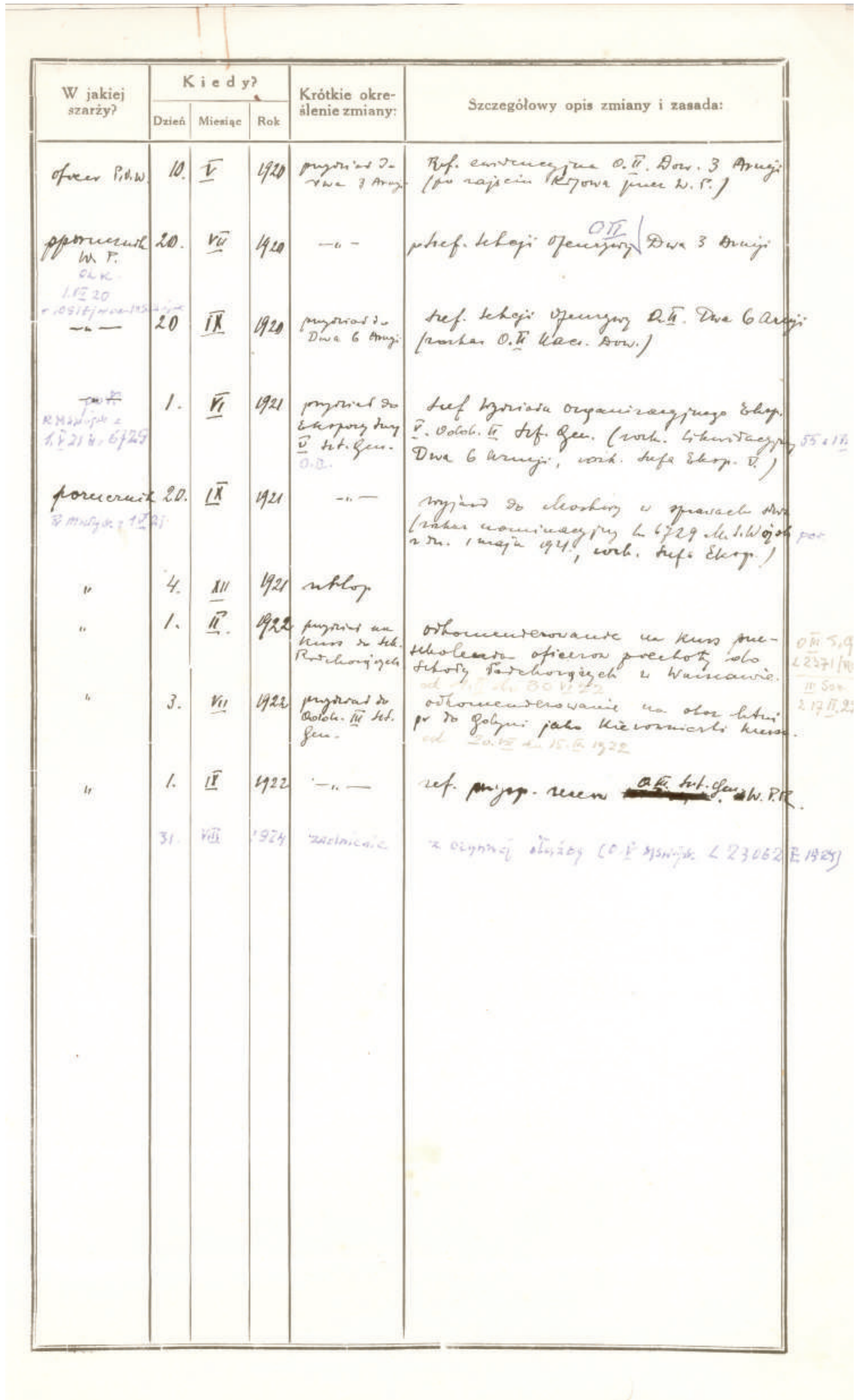

W jakiej szarży?	Kiedy? Dzień	Miesiąc	Rok	Krótkie określenie zmiany:	Szczegółowy opis zmiany i zasada:
oficer P.O.W.	10.	V	1920	przydział do … 3 Armji	Ref. ewidencyjny O.II. Dow. 3 Armji (po rozejściu Rozkazem [illegible] W. P.)
podporucznik W.P.	20.	VII	1920	— „ —	ref. sekcji oficerskiej O.II. Dow. 3 Armji
— „ —	20	IX	1920	przydział do Dow. 6 Armji	ref. sekcji oficerskiej O.II. Dow. 6 Armji (rozkaz O.II. [illegible] Dow.)
[illegible]	1.	VI	1921	przydział do [illegible]	[illegible]
porucznik	20.	IX	1921	— „ —	[illegible]
„	4.	XII	1921	urlop	
„	1.	II	1922	przydział na kurs w szk. Podchorążych	odkomenderowanie na kurs [illegible] szkoły Podchorążych w Warszawie.
„	3.	VII	1922	przydział do Oddz. III Szt. Gen.	odkomenderowanie na obóz [illegible] jako kierowniczka [illegible]
„	1.	IX	1922	— „ —	ref. [illegible]
	31.	VIII	1924	zwolnienie	z czynnej służby (O.[illegible] L. 23062 [illegible] 1924)

Karta Ewidencyjna Marii Wittek, po 1924 r.; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. II—W—46

Maria Wittek's Record Card, after the year 1924; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. II-W-46

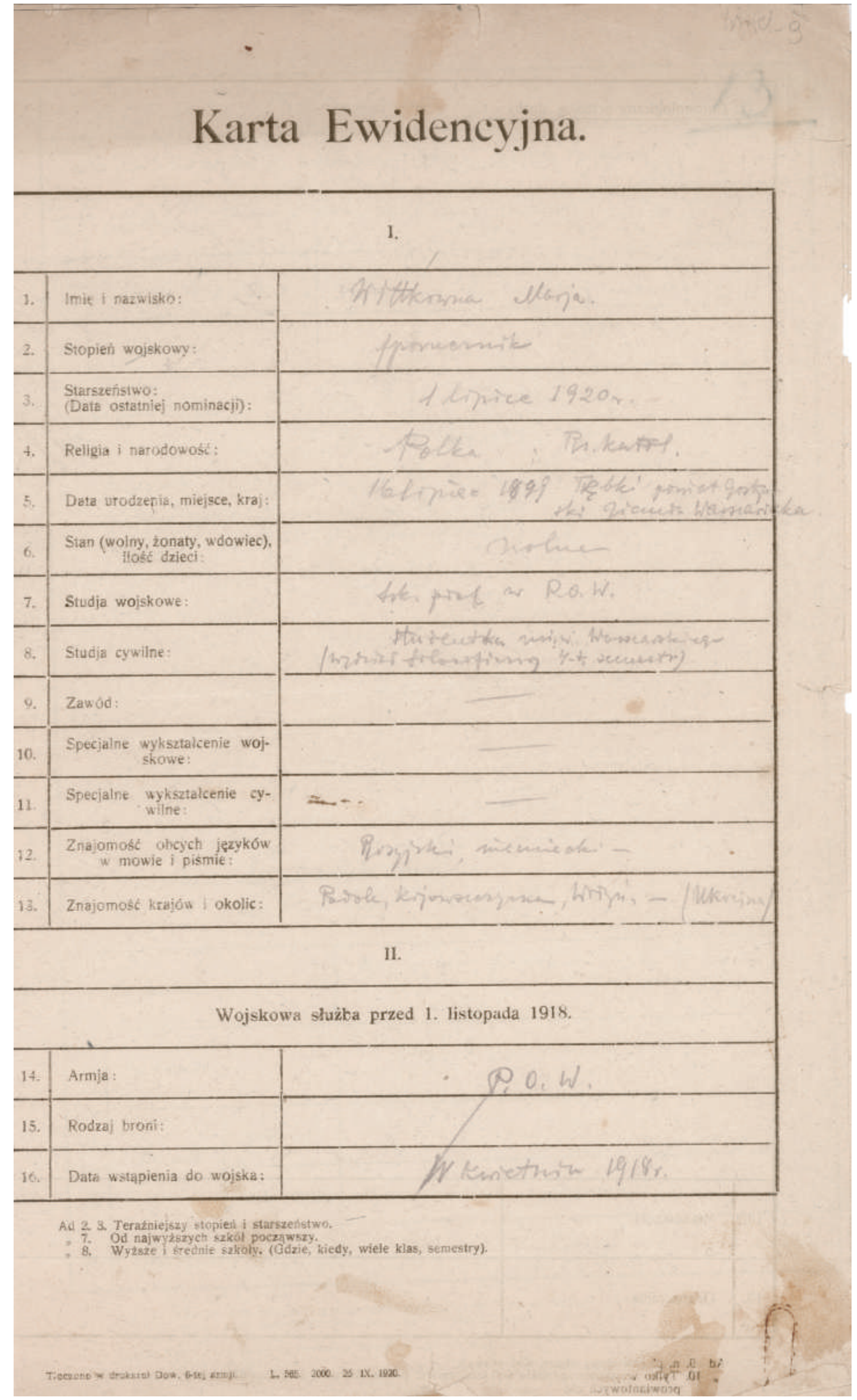

Karta Ewidencyjna.

I.

1.	Imię i nazwisko:	Wittkówna Marja
2.	Stopień wojskowy:	podporucznik
3.	Starszeństwo: (Data ostatniej nominacji):	1 lipca 1920 r.
4.	Religja i narodowość:	Polka, rz.-katol.
5.	Data urodzenia, miejsce, kraj:	16 lipca 1898 [illegible]
6.	Stan (wolny, żonaty, wdowiec), ilość dzieci:	wolna
7.	Studja wojskowe:	szk. podch. w P.O.W.
8.	Studja cywilne:	[illegible]
9.	Zawód:	—
10.	Specjalne wykształcenie wojskowe:	—
11.	Specjalne wykształcenie cywilne:	—
12.	Znajomość obcych języków w mowie i piśmie:	rosyjski, niemiecki —
13.	Znajomość krajów i okolic:	Podole, [illegible] — (Ukraina)

II.

Wojskowa służba przed 1. listopada 1918.

14.	Armja:	P.O.W.
15.	Rodzaj broni:	
16.	Data wstąpienia do wojska:	w kwietniu 1918 r.

Ad 2. 3. Teraźniejszy stopień i starszeństwo.
„ 7. Od najwyższych szkół począwszy.
„ 8. Wyższe i średnie szkoły. (Gdzie, kiedy, wiele klas, semestry).

Tłoczone w drukarni Dow. 6-tej armji. L. [illegible] 2000. 25. IX. 1920.

Karta Ewidencyjna Marii Wittek; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. II—W—46

Maria Wittek's Record Card; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. II-W-46

Karta Ewidencyjna Marii Wittek; AAN, Archiwum Komisji Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn. II—W—46

Maria Wittek's Record Card; AAN, Archives of the Women's History Commission in the Fight for Polish Independence, ref. II-W-46

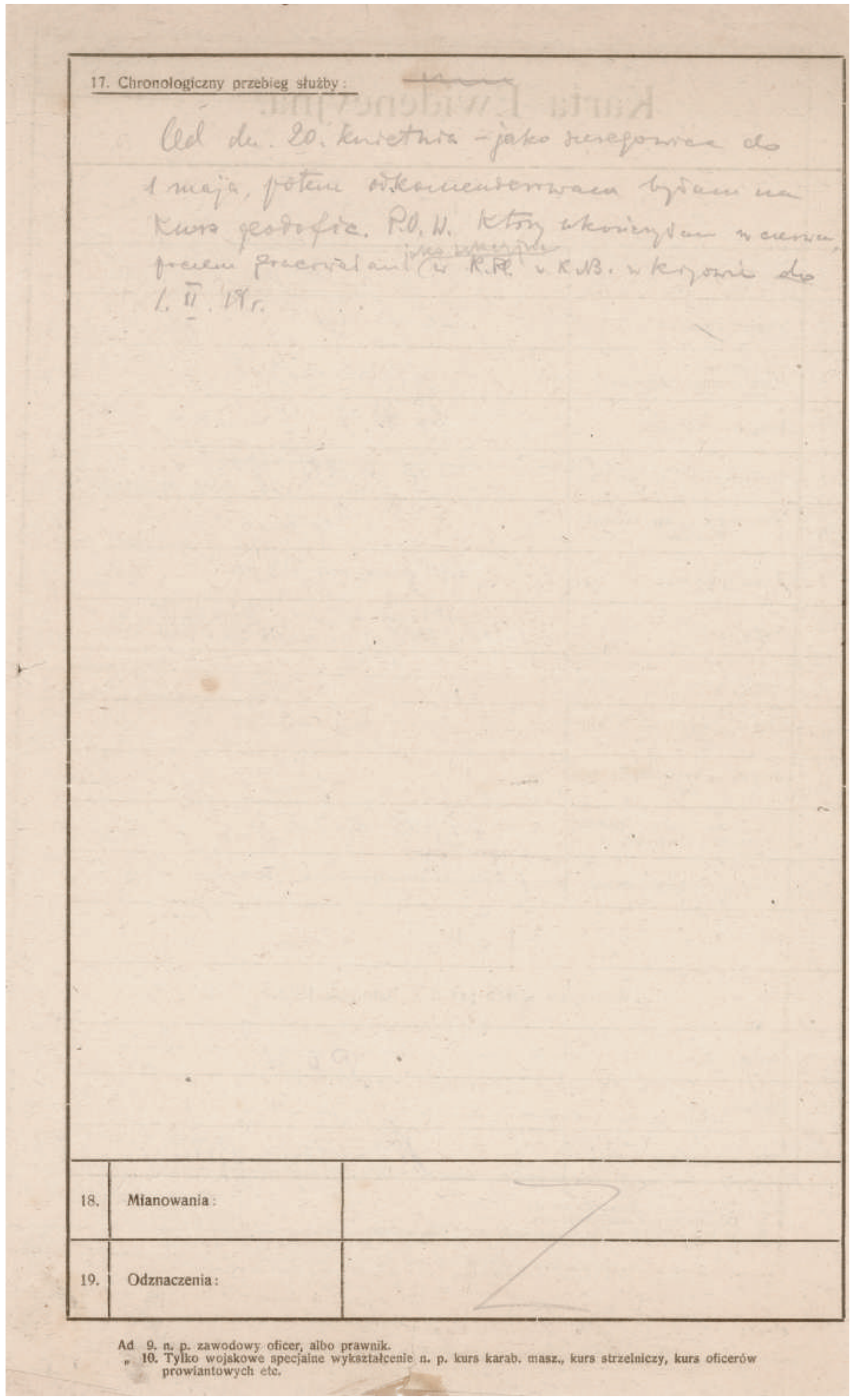
17. Chronologiczny przebieg służby:

Od dn. 20. kwietnia – jako szeregowa do 1 maja, potem odkomenderowana byłam na kurs geodofię. P.O.W. który ukończyłam w czerwcu, potem pracowałam (w K.R. w K.N.B. w Kijowie do 1. II. 19 r.

18.	Mianowania:	
19.	Odznaczenia:	

Ad 9. n. p. zawodowy oficer, albo prawnik.
„ 10. Tylko wojskowe specjalne wykształcenie n. p. kurs karab. masz., kurs strzelniczy, kurs oficerów prowiantowych etc.

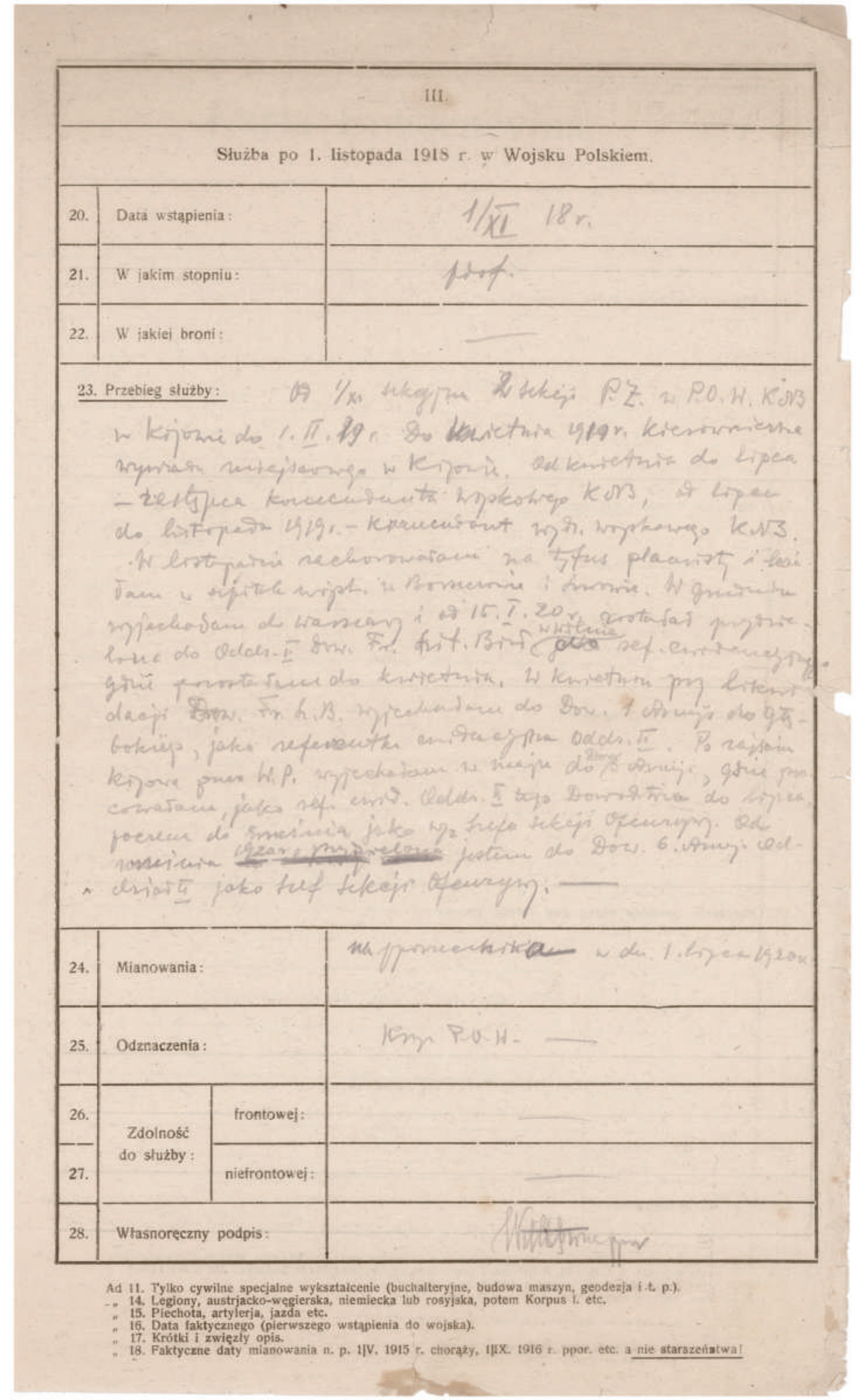
III.

Służba po 1. listopada 1918 r. w Wojsku Polskiem.

20.	Data wstąpienia:	1/XI 18 r.
21.	W jakim stopniu:	prof.
22.	W jakiej broni:	—

23. Przebieg służby: [illegible]

24.	Mianowania:		[illegible] w dn. 1. lipca 1920 r.
25.	Odznaczenia:		Krzyż P.O.W. —
26.	Zdolność do służby:	frontowej:	
27.		niefrontowej:	
28.	Własnoręczny podpis:		[illegible]

Ad 11. Tylko cywilne specjalne wykształcenie (buchalteryjne, budowa maszyn, geodezja i t. p.).
„ 14. Legiony, austrjacko-węgierska, niemiecka lub rosyjska, potem Korpus I. etc.
„ 15. Piechota, artylerja, jazda etc.
„ 16. Data faktycznego (pierwszego wstąpienia do wojska).
„ 17. Krótki i zwięzły opis.
„ 18. Faktyczne daty mianowania n. p. 1/V. 1915 r. chorąży, 1/IX. 1916 r. ppor. etc. a nie starszeństwa!

Proces rtm. Witolda Pileckiego, obok niego na ławie oskarżonych widoczna Maria Szelągowska, 1948 r., domena publiczna.

Marian Szyszko-Bohusz, Maria Szelągowska, Cavalry Captain Witold Pilecki in 1945, public domain

MARIA SZELĄGOWSKA

ps. Rysia

Maria Szelągowska
ps. „Rysia"
1905-1989

Maria Szelągowska
pseud. „Rysia"
1905-1989

Maria Szelągowska urodziła się 19 stycznia 1905 r. we Lwowie w rodzinie profesorskiej. Jej ojciec, Adam Szelągowski, był profesorem historii Uniwersytetu Lwowskiego i członkiem Towarzystwa Historycznego we Lwowie. W 1931 r. Maria ukończyła chemię na Politechnice Warszawskiej.

Podczas II wojny światowej działała w Armii Krajowej. Współpracowała z rotmistrzem Witoldem Pileckim. Pomagała mu w przepisywaniu jego tajnych raportów na temat działalności niemieckim obozu zagłady KL Auschwitz. W sierpniu 1944 r. uczestniczyła w powstaniu warszawskim. Po jego upadku trafiła do Włoch, gdzie w lipcu 1945 r. otrzymała przydział do Pomocniczej Służby Kobiet w II Korpusie Polskim gen. Władysława Andresa w San Giorgio. Wtedy też podjęła ponownie współpracę z rotmistrzem Pileckim. Tym razem z uwagi na sytuację w kra-

Maria Szelągowska was born into a family of professors on January 19, 1905 in Lviv. Her father, Adam Szelągowski, was a professor of history at the University of Lviv, and a member of the Historical Society in Lviv. In 1931, Maria graduated in chemistry from the Warsaw University of Technology.

During World War II, she was active in the Home Army. She cooperated with Cavalry Captain Witold Pilecki. She helped him rewrite his secret reports on the activities of the German death camp KL Auschwitz. In August, 1944, she participated in the Warsaw Uprising. After its fall, she went to Italy, where in July, 1945, she was assigned to the Women's Auxiliary Service in the 2nd Polish Corps of General Władysław Anders in San Giorgio. It was then that she resumed cooperation with Cavalry Captain Pilecki. This time, due to the situation in the country,

ju była to działalność o charakterze antysowieckim. 22 października 1945 r. wraz z Pileckim wyruszyła do Polski, by gromadzić informacje na temat sytuacji w kraju, działalności NKWD i UB i narastającego w kraju terroru. Została aresztowana 9 maja 1947 r.. Dzień wcześniej został aresztowany rotmistrz. Pilecki. Po brutalnym śledztwie i pokazowym procesie „Grupy Witolda" Szelągowska została skazana na karę śmierci. Bolesław Bierut zamienił karę śmierci na karę dożywotniego więzienia. Śledztwo a potem izolatka więzienna w Inowrocławiu bardzo osłabiły jej zdrowie, cierpiała na psychonerwice. Wyszła na wolność w 1956 r. w ramach amnestii.

Zmarła 3 sierpnia 1989. Została pochowana w grobowcu rodzinnym na warszawskich Powązkach, gdzie spoczęli także jej ojciec i siostra.

Maria Szelągowska w 2018 r. została pośmiertnie odznaczona Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski za wybitne zasługi dla niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej.

it was an anti-Soviet activity. On October 22nd, 1945, together with Pilecki, she set off for Poland to gather information on the situation in the country, the activities of the NKVD and UB, and the growing terror in the country. She was arrested on May 9th, 1947, one day before the Cavalry Captain was arrested. After a brutal investigation and an ostentatious trial of "Witold's Group", Szelągowska was sentenced to death. Bolesław Bierut changed the death penalty into a life sentence. The investigation, and then the solitary confinement in Inowrocław greatly weakened her health, and she suffered from psychoneurosis. She was released in 1956 as part of an amnesty deal.

She died on August 3, 1989, and was buried in a family tomb in Warsaw's Powązki cemetery, along with her father and sister.

In 2018, Maria Szelągowska was posthumously awarded the Commander's Cross of the Order of Polonia Restituta for outstanding services for the independence of the Republic of Poland.

Marian Szyszko-Bohusz, Maria Szelągowska, rtm. Witold Pilecki w 1945 r., domena publiczna

Marian Szyszko-Bohusz, Maria Szelągowska, Cavalry Captain Witold Pilecki in 1945, public domain

Opinia w sprawie ułaskawienia Marii Szelągowskiej. Dokument z dnia 13.05.1948 r.; AAN, Kancelaria Cywilna Prezydenta RP i Kancelaria Rady Państwa, sygn. 715.

Opinion on the pardon of Maria Szelągowska. Document of May 13, 1948; AAN, the Civil Chancellery of the President of the Republic of Poland and the Chancellery of the State Council, ref. 715.

V 15143/56

125

15/82/48

MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ
DEPARTAMENT SŁUŻBY SPRAWIEDLIWOŚCI
Najwyższy Sąd Wojskowy
WYDZIAŁ KARNY

Nr Sn.Odw.S.924/48

Warszawa, dnia 13 maja 1948 r.

DO

PREZYDENTA
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

(OKOLICZNOŚCI SPRAWY)

Sprawa karna cyw. SZELĄGOWSKIEJ Marii-Magdaleny vel KAMIŃSKIEJ Krystyny vel REDKE Joanny c. Adama, skazanej wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie z dnia 15 marca 1948r. Nr.akt.Sr.103/48 zatwierdzonym postanowieniem Najwyższego Sądu Wojskowego z dnia 3 maja 1948r. Nr.Sn.Odw.S.924/48 za przestępstwa z art.6, art.7, art.28 KKWP w związku z art.4 § 1 dekretu z 13.VI.1946r. (Dz.U.R.P.30/192) i art.191 KK na łączną karę - karę śmierci, utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na zawsze, oraz przepadek całego mienia na rzecz Skarbu Państwa.

Dane osobowe:

SZELĄGOWSKA Maria-Magdalena vel KAMIŃSKA Krystyna vel REDKE Joanna c. Adama i Wiktorii z d.Wokulskiej, ur.19 stycznia 1905r. we Lwowie, Polka, córka profesora Uniwersytetu, rzym.-kat., rozwiedziona, wykształcenie: ukończona Politechnika Warszawska, inżynier chemii, bez majątku, orderów i odznaczeń, w wojsku nie służyła, brała czynny udział w konspiracji w czasie okupacji niemieckiej, rzekomo niekarana, ostatnio zam.w Warszawie ul.Woronicza 16 m.8.

./.

Opis czynu:

Skazana SZELĄGOWSKA Maria-Magdalena przebywając w lipcu 1945r. poznała w Murmańsku skazanego Pileckiego Witolda, na jego propozycję przyjechała do San Georgio we Włoszech gdzie zwerbowana została w charakterze siły pomocniczej przez zastępcę szefa oddziału informacyjnego sztabu płk.Kijaka do pracy dywersyjno-wywiadowczej na terenie Państwa Polskiego, jaką miał rozwinąć skazany Pilecki Witold. W związku z przyjętą propozycją udania się do Kraju i prowadzenia tam przestępczej działalności na szkodę Państwa Polskiego skazana SZELĄGOWSKA została wcielona do służby w II-gim Korpusie gen.Andersa i przed wyjazdem do Polski otrzymała kwotę 165 dolarów am. i 3000 lirów włoskich.

Do Kraju przybyła skazana wraz z Pileckim Witoldem w grudniu 1945r. i tu współpracując razem z nim gromadziła dokumenty, stanowiące tajemnice państwowe, wiadomości charakteryzujące układ sił politycznych wewnątrz Państwa, rozwój i siłę wpływów Bloku Demokratycznego i partii robotniczych, wiadomości o strukturze gospodarczej Kraju i osiągnięcia gospodarki narodowej i materiały te jak również inne materiały wywiadowcze dostarczone jej przez Witolda Pileckiego opracowywała, przepisywała na maszynie i następnie współdziałała w przekazywaniu tychże do ośrodków dyspozycyjnych obcego wywiadu.

Swoją przestępczą działalność kontynuowała do dnia 9 maja 1947r. W pierwszych dniach marca 1946r. w Warszawie udzieliła Witoldowi Pileckiemu pomocy do nielegalnego posiadania i przechowywania broni palnej i amunicji w ten sposób, że przeniosła z ukrycia przy ul.Śliskiej 50 do skrytki przy ul.Pańskiej 85 m.6. 4 pistolety maszynowe syst."Mas" i "Sten", 1 pistolet typu "Parabellum", 26 magazynków do tej broni i 890 naboi różnego kalibru.

Skazana SZELĄGOWSKA Maria w czasie pobytu na terenie Państwa Polskiego posługiwała się podrobionymi świadectwami tożsamości początkowo na nazwisko Kamińskiej Krystyny a następnie na nazwisko Redke Joanny.

Opinia PREZESA NAJWYŻSZEGO SĄDU WOJSKOWEGO:

Zważywszy, że skazana SZELĄGOWSKA Maria c. Adama dopuściła się z pełną świadomością jednego z najcięższych przestępstw wobec Państwa Polskiego, a w szczególności szpiegostwa na rzecz obcej organizacji i wykazała w swej pracy dużą aktywność, biorąc za nią pieniądze, uważam, że na łaskę nie zasługuje.

PREZES NAJWYŻSZEGO SĄDU WOJSKOWEGO
Dr. GARNOWSKI WŁADYSŁAW
Pułkownik

Ref.ppłk.K.R./MB.

Opinia w sprawie ułaskawienia Marii Szelągowskiej. Dokument z dnia 13.05.1948 r.; AAN, Kancelaria Cywilna Prezydenta RP i Kancelaria Rady Państwa, sygn. 715.

Opinion on the pardon of Maria Szelągowska. Document of May 13, 1948; AAN, the Civil Chancellery of the President of the Republic of Poland and the Chancellery of the State Council, ref. 715.

Decyzja Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20.05.1948 r. w sprawie ułaskawienia Marii Szelągowskiej; AAN, Kancelaria Cywilna Prezydenta RP i Kancelaria Rady Państwa, sygn. 715.

Decision of the President of the Republic of Poland of May 20, 1948 regarding the pardon of Maria Szelągowska; AAN, the Civil Chancellery of the President of the Republic of Poland and the Chancellery of the State Council, ref. 715.

Nr Sn.Odw.S.924/48

DECYZJA

PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Warszawa, dnia 20 maja 1948 r.

1. W stosunku do skazanego wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego
w Warszawie z dnia 15 marca 1948r.
SZELĄGOWSKIEJ Marii-Magdaleny c. Adama
(nazwisko, imię i imię ojca skazanego)
na karę Śmierci
oraz kary dodatkowe utraty praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na zawsze oraz przepadek całego mienia na rzecz Skarbu Państwa.

z prawa łaski ~~a) korzystam~~ ~~b) nie~~ korzystam. Zamieniam orzeczoną karę śmierci na karę więzienia dożywotniego.

2 ~~a)~~ zamieniam orzeczoną karę śmierci na karę

b) łagodzę orzeczoną karę ..... lat więzienia
do kary ..... lat więzienia

c) darowuję resztę nieodcierpianej kary więzienia.

d) zawieszam wykonanie reszty nieodcierpianej kary więzienia na okres lat .....

3. Karę dodatkową:

a) utraty praw publicznych i obywatelskich praw honorowych orzeczoną na okres lat .....
łagodzę do kary utraty praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres lat .....

b) utraty praw publicznych i obywatelskich praw honorowych orzeczoną na okres lat .....
– darowuję.

c) degradację, orzeczoną do stopnia ..... uchylam
i przywracam skazanemu stopień .....

d) .....

Decyzję powyższą skierować Departamentowi Sprawiedliwości Ministerstwa Obrony Narodowej – do wykonania. –

Uwaga:
O powyższej decyzji Sekretariat Prezydenta R.P. zawiadomił Departament Sprawiedliwości Ministerstwa Obrony Narodowej pismem z dnia 22 maja 1948 r.

PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Proces rtm. Witolda Pileckiego, obok niego na ławie oskarżonych widoczna Maria Szelągowska, 1948 r., domena publiczna.

Marian Szyszko-Bohusz, Maria Szelągowska, Cavalry Captain Witold Pilecki in 1945, public domain

HALINA ŻUROWSKA

ps. Leliwa, Heniek, Baśka, Łabędź

Halina Żurowska ps. „Leliwa", „Heniek", „Baśka", „Łabędź.".
1905 – 1949

Halina Żurowska znana też jako Helena Żurowska pochodziła z rodziny ziemiańskiej. Ukończyła studia wyższe na Wydziale Rolnictwa Politechniki Lwowskiej. Od 1939 r. działała w Komendzie głównej Związku Walki Zbrojnej, a następnie w Armii Krajowej. W styczniu 1940 r. została zaprzysiężona jako kurierka. Pełniła wiele odpowiedzialnych funkcji w strukturach państwa podziemnego. Była II zastępcą szefa Odcinka „Południe" łączności zagranicznej ZWZ, kurierką Tajnej Organizacji Wojskowej i szefem jej łączności na Obszar Lwów. Po scaleniu TOW z AK i objęciu przez Jana Mazurkiewicza „Radosława" funkcji zastępcy szefa Kedywu przeszła do pracy w tym ogniwie jako kurierka. Pracowała również przy wytwarzaniu materiałów wybuchowych.

Halina Żurowska pseud. "Leliwa", "Heniek", "Baśka", "Łabędź"
1905 – 1949

Halina Żurowska, also known as Helena Żurowska, came from a gentry family. She graduated from the Faculty of Agriculture of the Lviv University of Technology. From 1939, she was active in the main headquarters of the Union for Armed Struggle (ZWZ) and then in the Home Army. In January, 1940, she was sworn in as a courier. She performed many responsible functions in the structures of the underground state. She was the second deputy head of the „South" section of the foreign communications of the ZWZ, courier of the Secret Military Organization, and head of its communications for the Lviv Area. After the merger of the Secret Military Organization (TOW) with the Home Army, Jan Mazurkiewicz's (pseud. "Radosław") assumption of the function of deputy head of Kedyw, she moved to work in this division as a courier. She also worked in the production of explosives.

Zdjęcie sygnalityczne Haliny Żurowskiej, wykonane w MBP po aresztowaniu. Warszawa, 1948 r.
(fot. z zasobu IPN, domena publiczna)

Booking photograph of Halina Żurowska, taken at the Ministry of Public Security after the arrest. Warsaw, 1948 (photo from the resources of the Institute of National Remembrance, public domain)

W czasie powstania warszawskiego była łączniczką do zadań specjalnych Batalionu „Iwo" stacjonującego w Śródmieściu i Zgrupowania „Radosław" w walkach na Czerniakowie. Była odpowiedzialna za utrzymanie łączności z Komendą Główną AK i dowództwem powstania. Przekazywała meldunki i rozkazy pomiędzy płk. Janem Mazurkiewiczem „Radosławem" a gen. Antonim Chruścielem „Monterem". Została ranna podczas przejścia kanałami i trafiła do szpitala. Pod koniec walk powstańczych została mianowana podporucznikiem. Po upadku powstania warszawskiego trafiła do obozu jenieckiego, gdzie przebywała do czasu jego wyzwolenia w kwietniu 1945r. Cały czas pozostawała w służbie, kontaktowała się w osobami z wojennej konspiracji. Była kurierką w Zrzeszeniu Wolność i Niezawisłość (WIN), organizacji powołanej we wrześniu 1945 r. Przewoziła tajne dokumenty za granicę i do kraju. W 1946 r. weszła w skład aparatu łączności MSW Rządu RP na uchodźstwie. W lipcu 1948 r. przedostała się do Polski, gdzie miała zorganizować nowe struktury łączności, rozbite uprzednio przez służbę bezpieczeństwa. Starała się również wyjaśnić losy wysłanych wcześniej do Polski kurierów, po których ślad zaginął. Żurowska w kraju trafiła na prowokacyjne kontakty bezpieki, będące elementem gry operacyjnej pod kryptonimem „Cezary", którą funkcjonariusze Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego PRL prowadzili na potrzeby zdemaskowania i rozbicia resztek antykomunistycznego podziemia oraz sparaliżowania działalności rządu emigracyjnego. Mistyfikacja bezpieki polegała na stworzeniu fikcyjnej struktury Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość (WiN), tak zwanej V Komendy lub V Zarządu, która w okresie 1948-1952 objęła kontrolą operacyjną WiN na terytorium Polski. Halinie Żurowskiej prawdopodobnie udało się zdemaskować V Zarząd WIN-u . O swoich podejrzeniach napisała w liście, który później został znaleziony podczas przeszukania jej domu.

During the Warsaw Uprising, she was a liaison officer for the special tasks of the „Iwo" Battalion stationed in Śródmieście and of the „Radosław" Group in the fights in Czerniaków. She was responsible for maintaining communication with the Home Army Headquarters and the uprising command. She passed reports and orders between col. Jan Mazurkiewicz „Radosław" and General Antoni Chruściel „Monter". She was injured in a sewer passage and was hospitalized. At the end of the uprising, she was appointed second lieutenant. After the fall of the Warsaw Uprising, she was sent to a Polish Military Organization (POW) camp, where she stayed until its liberation in April, 1945. She remained in the service throughout the entire time, and contacted people from the wartime underground. She was a courier in the Freedom and Independence Association (WiN), an organization established in September, 1945. She transported secret documents abroad and to Poland. In 1946, she was included in the communications apparatus of the Ministry of Internal Affairs of the Polish Government-in-Exile. In July, 1948, she managed to get to Poland, where she was to organize new communication structures, previously destroyed by the security service. She also tried to find out the fate of couriers earlier sent to Poland, whose traces were lost. In Poland, Żurowska found provocative contacts between the security services, which were part of an operational game code-named „Cezary", which was carried out by the functionaries of the Ministry of Public Security of the People's Republic of Poland (PRL) in order to expose and break up the remnants of the anti-communist underground, and to paralyze the activities of the government in exile. The mystification of the secret police consisted in creating a fictitious structure of the Freedom and Independence Association (WiN), the so-called 5th Command or 5th Board, which in the period 1948-1952 took operational control of WiN on Polish territory.

Została aresztowana przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa 29 września 1948 r. w Gdańsku. Nie wydała nikogo ze swoich współpracowników. 6 września 1949 r. została skazana na karę śmierci. Prezydent Bolesław Bierut nie skorzystał z prawa łaski. Wyrok wykonano 21 września 1949 r. w więzieniu na warszawskim Mokotowie. Porucznik Halina Żurowska została zamordowana strzałem w tył głowy. Była jedną z nielicznych kobiet polskiego podziemia niepodległościowego skazanych na śmierć.

Komunistyczne władze odmówiły wydania ciała rodzinie. Do dzisiaj nie wiadomo, gdzie Halina Żurowska została pochowana.

W 1944 r. niezłomna Halina Żurawska została odznaczona dwukrotnie Krzyżem Walecznych.

Halina Żurowska probably managed to expose the 5th WiN Board. She wrote about her suspicions in a letter that was later found during a search of her home.

She was arrested by officers of the Security Office on September 29, 1948 in Gdańsk. She did not reveal any of her associates. On September 6, 1949, she was sentenced to death. President Bolesław Bierut did not use the pardon power. The sentence was carried out on September 21, 1949, in a prison in Warsaw's Mokotów district. Lieutenant Halina Żurowska was murdered with a shot to the back of the head. She was one of the few women of the Polish independence underground who was sentenced to death.

The communist authorities refused to hand the body over to the family. Until today, it is not known where Halina Żurowska was buried.

In 1944, the headstrong Halina Żurawska was awarded twice with the Cross of Valor.

Zdjęcie Haliny Żurawskiej z 4.05.1946 r.
(fot. z zasobu IPN, domena publiczna)

Photo of Halina Żurowska from May 4, 1946
(photo from the Institute of National Remembrance, public domain)

Okoliczności sprawy Haliny Żurowskiej. Opinia w sprawie ułaskawienia; AAN, Kancelaria Cywilna Prezydenta RP i Kancelaria Rady Państwa, sygn. 747

The circumstances Halina Żurowska's case. Opinion on the pardon; AAN (Central Archives of Modern Records), the Civil Chancellery of the President of the Republic of Poland, and the Chancellery of the State Council, ref. 747

15/133/49

MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ
DEPARTAMENT SŁUŻBY SPRAWIEDLIWOŚCI
Najwyższy Sąd Wojskowy
WYDZIAŁ KARNY

Nr Sn.Odw.S.2990/49

Warszawa, dnia 13 września 1949 r.

DO

PREZYDENTA
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

(OKOLICZNOŚCI SPRAWY)

Wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie z dnia 8 sierpnia 1949 r.Nr.Sr.714/49, utrzymanym w mocy postanowieniem Najwyższego Sądu Wojskowego z dnia 6 września 1949 r.Nr.Sn.Odw.S.2990/4/ skazana została ŻUROWSKA Helena c.Wiktora za przestępstwa z art.86 § 1 i 2 KKWP, z art.7 i z art.6 dekretu z dnia 13.6.1946 r."O przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa" /Dz.U.R.P.Nr. 30 poz.192/ na łączną karę śmierci z utratą praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na zawsze i z przepadkiem całego mienia, przy czym kara śmierci orzeczona została za przestępstwo z art.86 § 1 i 2 KKWP.

D a n e o s o b o w e :

ŻUROWSKA Helena c.Wiktora i Władysławy z domu Gniewosz, urodzona dnia 24 czerwca 1905 r. w Olszanicy pow.Lesko, narodowości polskiej, obywatelka polska, panna, mająca wyższe wykształcenie rolnicze z tytułem inżyniera, majątku nie posiadająca, sądownie niekarana, bez stałego miejsca zamieszkania.

./.

O p i s c z y n ó w :

Skazana Żurowska Helena w okresie okupacji niemieckiej jako członek organizacji "Armia Krajowa" pełniła kolejno obowiązki kurierki i zastępcy kierownika dróg przerzutowych na południe, zaś w czasie powstania warszawskiego pełniła funkcję łączniczki w batalionie "Radosława". Po upadku powstania wywieziona została do Niemiec, gdzie przebywała w kilku różnych obozach do czasu wkroczenia wojsk amerykańskich.

W październiku 1945 r. skazana powróciła jako repatriantka do Polski, jednak już w grudniu tegoż roku opuściła kraj i drogą nielegalną udała się za granicę.

W sierpniu 1946 r. skazana zawerbowana została do współpracy z Delegaturą Ministerstwa Spraw Wewnętrznych t.zw.rządu londyńskiego przyjmując na siebie obowiązki zorganizowania i kontroli dróg przerzutowych, przeznaczonych dla powracających z kraju kurierów tejże delegatury. Niezależnie od tego skazana zajmowała się akcją werbowania kandydatów na kurierów.

W sierpniu 1947 r. skazana na polecenie zastępcy delegata będącego w mowie ośrodka dyspozycyjnego na kraj niejakiego Tychoty, drogą nielegalną udała się do kraju, gdzie zgodnie z nałożonym na nią zadaniem skontaktowała się z innymi członkami wspomnianej "Delegatury" Zagajewskim Tadeuszem i Ostaszewskim Janem, doręczając temu ostatniemu korespondencję od Tychoty oraz 1000 dolarów amerykańskich, przeznaczone na finansowanie działalności nielegalnej. Po dziesięciu dniach skazana również drogą nielegalną powróciła za granicę.

W sierpniu 1948 r. skazana przybyła ponownie drogą nielegalną do kraju z zadaniem nawiązania kontaktów organizacyjnych z innymi członkami "Delegatury" i zorganizowania komórek "Delegatury" na terenie poszczególnych województw, których zadaniem byłoby prowadzenie akcji wywiadowczej przez zbieranie chronionych tajemnicą państwową wiadomości z dziedziny politycznej i gospodarczej. Wiadomości te w formie zaszyfrowanych raportów skazana miała za pośrednictwem kurierów przekazywać swym mocodawcom za granicę. W tym celu skazana otrzymała specjalny szyfr, oparty na str.240 wydanej w kraju książki p.t. "Dzieje głupoty w Polsce".

W wykonaniu powierzonych jej zadań skazana usiłowała na terenie kraju nawiązać łączność z delegatem Lenartowiczem i w tym celu odbyła szereg spotkań z niejakim "Szwagrem" oraz z przedstawicielem przestępnego związku "Wolność i Niezawisłość", który miał jej ułatwić przesyłanie raportów za granicę.

W tym celu skazana we wrześniu 1948 r. sporządziła częściowo zaszyfrowane pismo, przeznaczone dla Tychoty i wręczyła je owemu przedstawicielowi przestępnego związku "Wolność i Niezawisłość" z prośbą o przekazanie tego pisma adresatowi za granicą.

W tym samym mniej więcej czasie skazana zawerbowała na terenie Rzeszowa niejaką Kolską Marię do współpracy w charakterze informatorki, zlecając jej zbieranie wiadomości politycznych i gospodarczych ze szczególnym naciskiem na dziedzinę produkcji zakładów przemysłowych w województwie rzeszowskim, ich stan i rozmieszczenie. Skazana zapoznała Kolską z szyfrem i w tym celu pozostawiła jej nawet odnośną kartkę z książki p.t. "Dzieje głupoty w Polsce", a ponadto wręczyła Kolskiej 100 dolarów amerykańskich.

./.

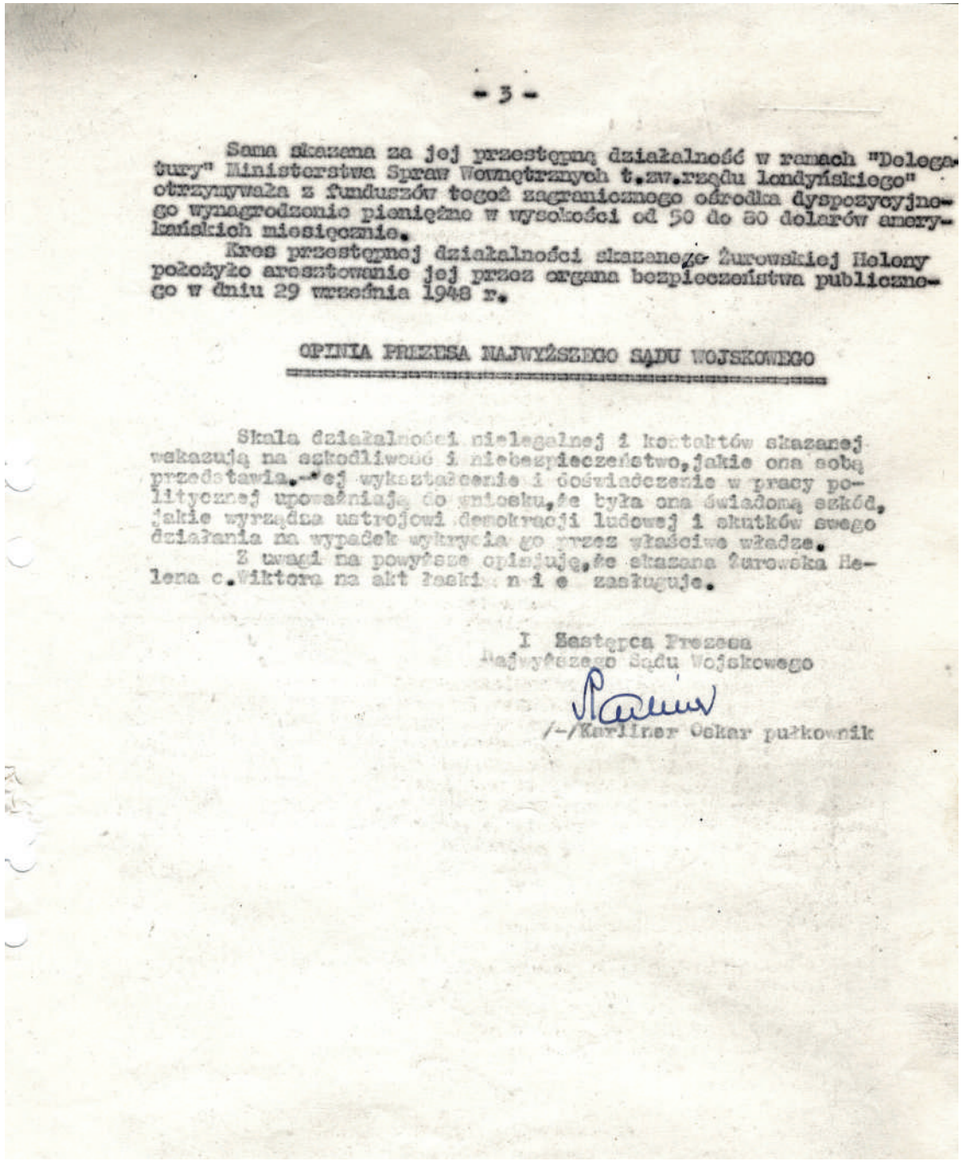

- 3 -

Sama skazana za jej przestępną działalność w ramach "Delegatury" Ministerstwa Spraw Wewnętrznych t.zw.rządu londyńskiego" otrzymywała z funduszów tegoż zagranicznego ośrodka dyspozycyjnego wynagrodzenie pieniężne w wysokości od 50 do 80 dolarów amerykańskich miesięcznie.

Kres przestępnej działalności skazanego Żurowskiej Heleny położyło aresztowanie jej przez organa bezpieczeństwa publicznego w dniu 29 września 1948 r.

OPINIA PREZESA NAJWYŻSZEGO SĄDU WOJSKOWEGO

Skala działalności nielegalnej i kontaktów skazanej wskazują na szkodliwość i niebezpieczeństwo, jakie ona sobą przedstawia. Jej wykształcenie i doświadczenie w pracy politycznej uprawniają do wniosku, że była ona świadomą szkód, jakie wyrządza ustrojowi demokracji ludowej i skutków swego działania na wypadek wykrycia go przez właściwe władze.

Z uwagi na powyższe opiniuję, że skazana Żurowska Helena c. Wiktora na akt łaski n i e zasługuje.

I Zastępca Prezesa
Najwyższego Sądu Wojskowego
/-/ Kurliner Oskar pułkownik

Okoliczności sprawy Haliny Żurowskiej. Opinia w sprawie ułaskawienia;
AAN, Kancelaria Cywilna Prezydenta RP i Kancelaria Rady Państwa, sygn.747

The circumstances Halina Żurowska's case. Opinion on the pardon;
AAN, the Civil Chancellery of the President of the Republic of Poland, and the Chancellery of the State Council, ref. 747

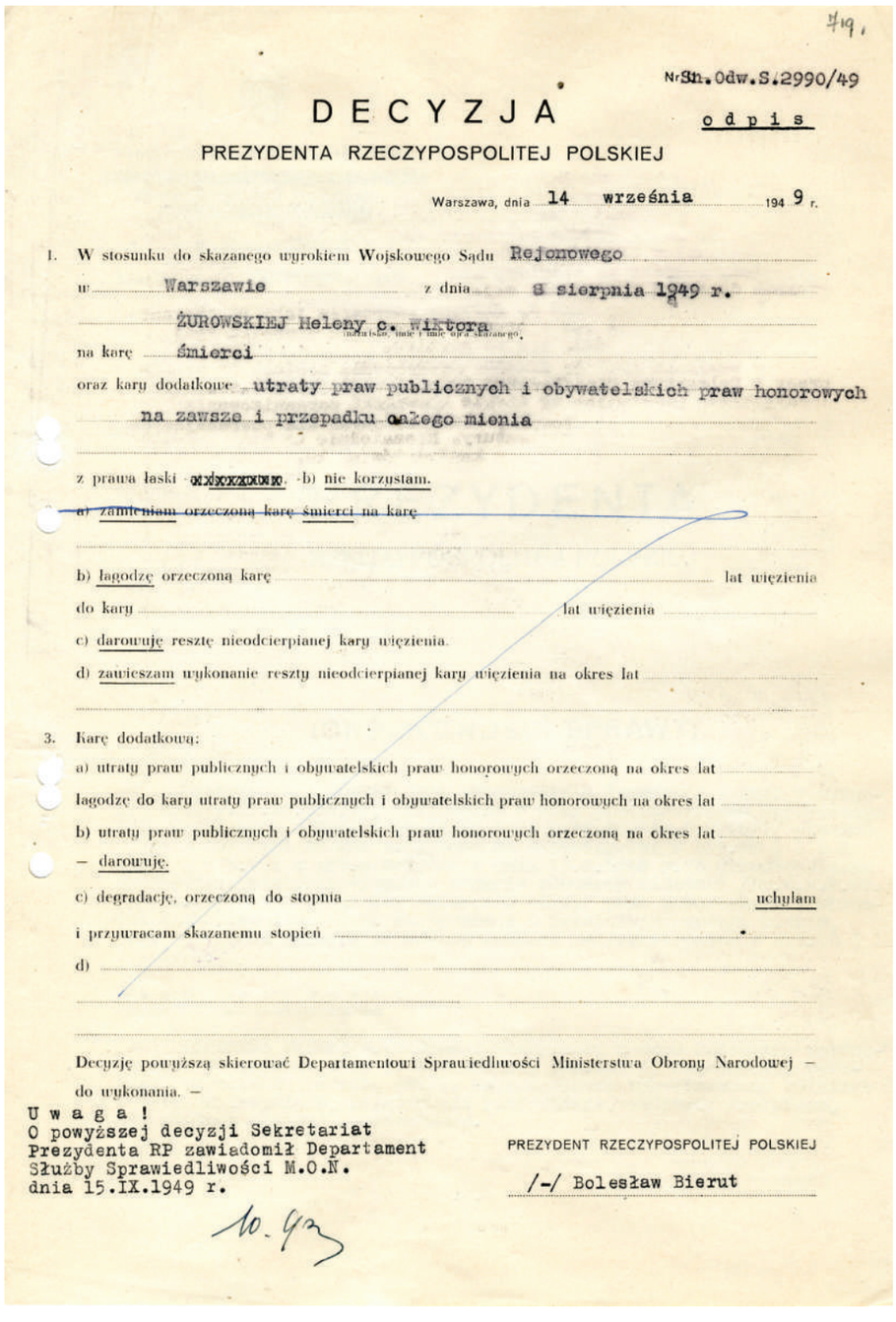

749.

Nr Sn. Odw. S. 2990/49

DECYZJA

o d p i s

PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Warszawa, dnia 14 września 1949 r.

1. W stosunku do skazanego wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego
w Warszawie z dnia 8 sierpnia 1949 r.
ŻUROWSKIEJ Heleny c. Wiktora
(nazwisko, imię i imię ojca skazanego)
na karę Śmierci
oraz kary dodatkowe utraty praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na zawsze i przepadku całego mienia

z prawa łaski ~~xxxxxxx~~. -b) nie korzystam.

~~a) zamieniam orzeczoną karę śmierci na karę~~

b) łagodzę orzeczoną karę ..... lat więzienia
do kary ..... lat więzienia

c) darowuję resztę nieodcierpianej kary więzienia.

d) zawieszam wykonanie reszty nieodcierpianej kary więzienia na okres lat .....

3. Karę dodatkową:
a) utraty praw publicznych i obywatelskich praw honorowych orzeczoną na okres lat .....
łagodzę do kary utraty praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres lat .....
b) utraty praw publicznych i obywatelskich praw honorowych orzeczoną na okres lat .....
– darowuję.
c) degradację, orzeczoną do stopnia ..... uchylam
i przywracam skazanemu stopień .....
d) .....

Decyzję powyższą skierować Departamentowi Sprawiedliwości Ministerstwa Obrony Narodowej – do wykonania. –

U w a g a !
O powyższej decyzji Sekretariat Prezydenta RP zawiadomił Departament Służby Sprawiedliwości M.O.N. dnia 15.IX.1949 r.

PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
/-/ Bolesław Bierut

10. 9

Odmowa ułaskawienia. Żurowska Halina; AAN, Kancelaria Cywilna Prezydenta RP i Kancelaria Rady Państwa, sygn. 747.

Refusal of pardon. Żurowska Halina; AAN, the Civil Chancellery of the President of the Republic of Poland, and the Chancellery of the State Council, ref. 747.

EMILIA MALESSA

ps. „Marcysia”

Emilia Malessa z Izdebskich
ps. „Marcysia”.
1909 - 1949

Emilia Malessa urodziła się 26 lutego 1909 r. w Rostowie nad Donem. Pochodziła z rodziny o żywych tradycjach niepodległościowych. W 1924 r. ukończyła Szkołę Handlową Polskiej Macierzy Szkolnej w Łucku. Przeszła przeszkolenie wojskowe na kursie Pogotowia Społecznego Przysposobienia Wojskowego Kobiet. Wojna zastała ją w stolicy, we wrześniu 1939 r. zgłosiła się do Ochotniczej Służby Kobiet udzielając się przy 19. Wileńskiej Dywizji Piechoty. 19 X 1939 r. została zaprzysiężona w Służbie Zwycięstwu Polski pod pseudonimem „Marcysia”. Rozpoczęła służbę w komórce szyfrów Dowództwa Głównego Służby Zwycięstwu Polski. Wkrótce stała się organizatorką i kierowniczką komórki łączności zagranicznej w oddziale V Sztabu Dowództwa Głównego SZP, późniejszego Wydziału Łączności Zagranicznej Oddziału V „K” KG ZWZ-AK o kryptonimach: „Zenobia”, „Łza”,

Emilia Malessa, née Izdebska
pseud. „Marcysia”
1909 - 1949

Emilia Malessa was born on February 26, 1909 in Rostov-on-Don. She came from a family with strong independence traditions. In 1924, she graduated from the Commercial School of the Polish School Society in Łuck. She underwent military training on the Women's Social Rescue Training course. The war found her in the capital, in September 1939, she joined the Women's Volunteer Service, participating in the 19th Vilnius Infantry Division. On October 19, 1939, she was sworn into the Service for Poland's Victory (SZP) under the pseudonym „Marcysia”. She started service in the cipher division of the Main Command of the Service for Poland's Victory. Soon she became the organizer and head of the foreign communication unit in the 5th Department of the Staff of the SZP Headquarters, later the Foreign Communication Department of the 5th Division „K” KG ZWZ-AK, codenamed:

Fotografia Emilii Malessy; AAN, Archiwum Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn.1697

A photo of Emilia Malessa; AAN, Archive of Women's History in the Fight for Polish Independence, ref. 1697

„Załoga", „Zagroda". Malessa nieprzerwanie do końca konspiracji była szefem „Zagrody", rozbudowując jej działalność na całą Europę. Podlegały jej centrale w Warszawie, zespół kurierów i emisariuszy, personel pomocniczy składający się z ponad 100 osób. Malessa była odpowiedzialna za organizację i nadzór nad punktami 12 tras kurierskich: krajowych oraz tych wiodących przez środkową Europę, Azję i Afrykę. W ciągu prawie całej okupacji służba ta działała sprawnie, dopiero w marcu 1944 r. miała miejsce wielka wpadka „Zagrody", paraliżująca na pewien czas łączność kurierską KG AK ze Sztabem Naczelnego Wodza w Londynie.

W 1943 r. „Marcysia" wyszła za mąż po raz drugi za Jana Piwnika, legendarnego „Ponurego", cichociemnego, szefa Kedywu i dowódcy zgrupowań partyzanckich AK na Kielecczyźnie i Nowogródczyźnie (poległ w 1944 r.).

Gdy wybuchło Powstanie Warszawskie „Marcysia" pozostawała w odwodzie Sztabu Komendy Głównej AK, z którego przeszła do I Batalionu Szturmowego (batalionu odwodowego 4. rejonu Obwodu I Śródmieście), dowodzonego przez cichociemnego, mjr. Kazimierza Bilskiego ps. „Rum". Pełniła funkcję kierowniczki kancelarii tego batalionu. Po kapitulacji Powstania zdołała uciec z transportu do Rzeszy wraz z pięcioletnim wychowankiem Michałkiem. Dotarła do Krakowa, gdzie kontynuowała działalność konspiracyjną. W czasie rozwiązywania AK kierowała komórką przerzutów, pełniła tę funkcję również po utworzeniu organizacji „NIE", a następnie przy Delegacie Sił Zbrojnych na Kraj płk. Janie Rzepeckim i w organizacji konspiracyjnej „WiN". Z Krakowa przerzuciła w grudniu 1944 r. przez Szwajcarię ostatniego emisariusza KG do Londynu. Powróciwszy do Warszawy, zdołała jeszcze przerzucić na Zachód emisariusza krajowego „WiN", płk. Janusza Bokszczanina ps. „Sęk". Około 20 X 1945 r. zgłosiła swoje odejście z „WiN", planując wyjazd na Zachód. Niestety wkrótce została aresztowana przez Urząd Bezpieczeństwa. W trakcie śledztwa, na polecenie wcześniej aresztowanego prezesa „WiN" płk. J. Rzepeckiego, „Marcysia" ujawniła swoją działalność. Było to później podstawą do oskarżenia jej przez środowisko akowskie o „sypanie". J. Różański - ówczesny dyrektor Departamentu Śledczego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, ręcząc przy tym „słowem honoru", że żadna z ujawnionych osób nie zostanie zatrzymana. Słowa nie dotrzymał. „Marcysia" padła ofiarą przemyślnego i perfidnego działania bezpieki. Popełniła samobójstwo 5 czerwca 1949 r. Została pochowana na Cmentarzu Bródnowskim w Warszawie. W 2005 r., staraniem swoich podkomendnych jej prochy przeniesiono do Panteonu Żołnierzy Polski Walczącej na warszawskim Cmentarzu Wojskowym na Powązkach.

Za udział w walkach z Niemcami i „całokształt pracy konspiracyjnej" otrzymała we wrześniu 1944 r. Krzyż Srebrny Orderu Virtuti Militari. W uznaniu zasług w walce o niepodległość została odznaczona Krzyżem Walecznych i Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami.

„Zenobia", „Łza", „Załoga", „Zagroda". Until the end of the conspiracy, Malessa was the head

of „Zagroda", expanding its activities to cover the whole of Europe. She was responsible for headquarters in Warsaw, a team of couriers and emissaries, and support staff of over 100 people. Malessa was responsible for the organization and supervision of 12 courier routes: domestic and those leading through central Europe, Asia and Africa. During almost the entire occupation, this service operated efficiently, it was only in March, 1944 that the great mishap of „Zagroda" took place, for some time paralyzing the courier communication between the Home Army KG and the Staff of the Commander-in-Chief in London.

In 1943, „Marcysia" married Jan Piwnik, the legendary „Grim", Cichociemny (Dark and Silent Ones - WW2 Special Ops paratroops), head of the Kedyw and commander of the Home Army partisan groups in Kielce and the Nowogródek region (he died in 1944).

When the Warsaw Uprising broke out, „Marcysia" remained in the reserve of the Staff of the Home Army Headquarters, from which she moved to the 1st Assault Battalion (the reserve battalion of the 4th district of the District I - Śródmieście), commanded by Cichociemny, Maj. Kazimierz Bilski pseudonym „Rum". She was head of the chancellery of this battalion. After the capitulation of the Uprising, she managed to escape from a transport to the Reich, along with a five-year-old pupil, Michałek. She reached Cracow, where she continued her underground activity. During the dissolution of the Home Army, she was in charge of the transfer division, she also performed this function after the formation of the „NIE" organization, and then at the Delegate of the Armed Forces for the Country of Col. Jan Rzepecki, and in the underground organization „WiN". In December 1944, she transferred the last emissary of the GC from Cracow to London via Switzerland. Having returned to Warsaw, she managed to transfer the national emissary of „WiN", Col. Janusz Bokszczanin, pseudonym „Sęk"("Knot") to the West . Around October 20th, 1945, she announced her departure from „WiN", planning to leave for the West. Unfortunately, she was soon arrested by the Security Office. During the investigation, at the behest of the previously arrested president of „WiN", Col. J. Rzepecki, „Marcysia" revealed her activities. This later became the basis for the Home Army milieu to accuse her of „ratting". J. Różański - the then director of the Investigative Department of the Ministry of Public Security, gave his „word of honor" guaranteeing that none of the disclosed persons would be detained. However, he did not keep his word. „Marcysia" fell victim to the deliberate and cunning actions of the secret police. She committed suicide on June 5, 1949, and was buried in the Bródno Cemetery in Warsaw. In 2005, thanks to the efforts of her subordinates, her ashes were transferred to the Pantheon of Fighting Poland Soldiers at the Powązki Military Cemetery in Warsaw.

In September 1944, she received the Silver Cross of the Order of Virtuti Militari for her participation in the battles with Germany, and for „the entirety of her underground work". In recognition of her achievements in the fight for independence, she was awarded the Cross of Valor and the Golden Cross of Merit with Swords.

Relacja pułkownika Kazimierza Pluty - Czachowskiego z 14.04.1973 r. dot. Emilii Malessy; AAN, Archiwum Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn.1697

Account of Colonel Kazimierz Pluta - Czachowski of April 14, 1973 regarding Emilia Malessa; AAN, Archive of Women's History in the Fight for Polish Independence, ref. 1697

II-U-2

-1-

1. Emilia Malessa (1909-1949r) z d.Izdebska,oficer AK z lat 39-45. Pseudonimy: Miłasza, Marcysia, Maniuta.

2. Bliższych danych osobistych nie zdołano ustalić ponad to,że urodziła się na Wołyniu (w dawnym zaborze rosyjskim) w kresowej rodzinie o dawnych tradycjach ziemiańskich i niepodległościowych. Ojciec był sędzią,prawdopodobnie sądu okręgowego w Łucku,bliższych danych brak. Ukończyła szkołę średnią na Wołyniu.Odznaczała się inteligencją, urodą i energią oraz osobistym urokiem.Wyszła zamąż za ekonomistę Stanisława Malessę,zatrudnionego przy budowie portu w Gdyni.Mieszkała w Gdyni,a od 1937r w Warszawie.Nie pracowała zawodowo,pozostając przy mężu.Rozwiodła się z nim w 1939r.Po wybuchu wojny niem.pol zgłosiła się do wojskowej służby pomocniczej.Odbyła ją przy D-twie 9 p.uł.Małopolskich,jako kierowca samochodowy.Przełożonym jej był d-ca pułku ppłk.Klemens Rudnicki.Po zakończeniu walk przeszła do podziemia.
Od połowy października 1939 pełniła funkcję organizatorki i kierowniczki komórki łączności zagranicznej w Oddziale V-ym sztabu Komendy Głównej w państwowej organizacji wojskowej "Służba Zwycięstwu Polski"(SZP),tworzonej z polecenia Naczelnych Władz RP przez gen. bryg.Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza.Potem pełniła tę funkcję: w Związku Walki Zbrojnej (ZWZ) i Armii Krajowej (AK).Kolejne kryptonimy tej komórki (później samodzielnego wydziału) były: Zenobia, Łza,Zagroda.Nie należała do partii politycznych,- była żołnierzem niepodległościowym,wiernie i ofiarnie służącym Ojczyźnie na jednym z najbardziej podstawowych posterunków,jakim było podjęcie i utrzymanie łączności pocztowo-kurierskiej między Krajem,Nacz.Władzami RP zagranicą i przymusowymi skupiskami Polaków poza krajem.
Dla istnienia tej łączności uruchomione były i podlegały jej w warunkach podziemia: a/Centrala w Warszawie z b.precyzyjnym systemem przygotowań i ekspedycji poczt (maszynopisy szyfrowane,mikrofotografowanie i zabezpieczanie przesyłek kurierskich, b/Oddział - ponad 100 ludzi w Warszawie (kurierów i personelu pomocniczego),utrzymanie,legalizacja,kwaterowanie w warunkach konspiracji, c/zorganizowanie i "zdalni" nadzór nad punktami 12 tras kurierskich krajowych i "międzynarodowych"przez środkową Europę (Węgry,Włochy,Niemcy,Francję,Szwecję,Hiszpanię,Jugosławię),przez Małą Azję (Turcję) i płn. wybrzeże Afryki (Kair),przez Gibraltar. d/legalizacja kurierów i emisariuszy.
Dzięki wybitnemu talentowi kierowniczemu,zdolnościom organizacyjnym i szczególnej intuicji Marcysi - służba na jej odcinku działała przez cały okres 6 lat konspiracji i przy wychodzeniu obronną ręką z wielu zagrożeń w Kraju i na trasach kurierskich.
Zastępując nieistniejącą pocztę państwową wysłano tą drogą ponad 300 kurierów (30 emisariuszy), a wśród przesyłek m.in.-polski karabin przeciwpancerny,żądany przez sztab francuski, komplety klisz map taktycznych i planów miast,klisze "mydełek" wydostanych od personelu polskiego w Banku Polskim,szereg wzorcowych dokumentów na niemieckie dowody osobiste oraz szereg oryginalnych dokumentów niemieckich,zdobytych przez wywiad AK.
Otrzymano tyluż kurierów zagranicznych,a ponad to- ponad 600 przesyłek pocztowych i ponad 1000 przesyłek pieniężnych i materiałowych z Węgier i Rumunii dla Kraju,ponad 300 przesyłek lotniczych z Anglii. Po wybuchu powstania Warszawskiego pozostała w III rzucie KG,z którego przeszła do baonu szturmowego kpt.Ruma,walczącego w Śródmieściu.Pełniła funkcję kierowniczki kancelarii baonu.
Zakończyła służbę w AK z końcem stycznia 1945 po rozwiązaniu AK.

I-U-2

-2-

Za całokształt pracy otrzymała stopień kapitana AK i Order Virtuti Militari V klasy.

W lutym 1945 wstąpiła do organizacji "Wolność i Niepodległość"(WIN stworzonej przez płk dypl Jana Rzepeckiego, z funkcją kierowniczki łączności zagranicznej.
W dniu 31 października 1945 została aresztowana przez organa bezpieczeństwa PRL. W śledztwie dobrowolnie ujawniła siatkę organizacyjną kierownictwa WIN-u, pod wpływem zapewnienia jej, iż ujawnieni nie będą pociągnięci do odpowiedzialności. W styczniu 1947 zasiadła na ławie oskarżonych "za przynależność do nielegalnej organizacji WIN" -(t.zw. proces Rzepeckiego i towarzyszy). W dniu 6 lutego została uniewinniona wraz ze współoskarżonym płk.Rzepeckim, Sanojcą i innymi. Rozpoczęła pracę zawodową, ale w dniu 5 czerwca 1949 popełniła samobójstwo pod presją bojkotu towarzyskiego ze strony byłych towarzyszy podziemnej walki. Pochowana została na Warszawskim cmentarzu Bródnowskim. Należała do najwybitniejszych żołnierzy podziemia.

Emilija Malesaa wyszła poraz drugi zamąż za por.Jana Piwnika ps. "Ponury", który wkrótce zginął jako dowódca partyzancki w Nowogródczyźnie.-

3. Wzmianki o Marcysi znajdują się w wielu wydawnictwach, dotyczących Armii Krajowej. M.in. są wzmianki w książkach: Chlebowskiego - "Pozdrówcie G/ry Świętokrzyskie"i A.Stromengera - "Czerwiek z zakalcem". Fotografię posiada jej zastępczyni z okresu z okresu służby w AK - pHelena Rudzińska (W-wa, ul.Dobra 6/8).

Warszawa dn.14.IV.1973 r.

/K.Pluta-Czachowski/

Notatka z rozmowy z p. Haliną Skokowską, cioteczną siostrą Emilii Malessy, notatka potwierdzona za zgodność przez gen. Marię Wittek, Warszawa 26.10.1973 r.; AAN, Archiwum Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn.1697

A note from an interview with Mrs. Halina Skokowska, the cousin of Emilia Malessa. The note was confirmed to be genuine by General Maria Wittek, Warsaw, October 26, 1973; AAN, Archive of Women's History in the Fight for Polish Independence, ref. 1697

"Marcysia" /Emilia Malessa /

Notatka z rozmowy z p. Haliną Skokowska z d. Ejsmont zamieszkałą w Warszawie, przy ul.Słowackiego 27 m.156 /narożnik z ul.Stoleczną/ telefon 33-97-57 -

P.Halina Skokowska ur. w 1886 r. - była żoną adwokata Michała Skokowskiego, późniejszego senatora Rzeczpospolitej Polskiej w roku 1928 r. - jest cioteczną siostrą Mili - bo matka p.Haliny - Zofia Ejsmont z d.Izdebska i ojciec Mili Władysław Izdebski byli rodzeństwem.

I.data urodzenia Mili - p.Halina nie pamięta, mówi, że może rok 1905, 1908, 1910 - raczej sądzi, że w 1908 r.

II. Matka Mili - Maria z d. Krukowska wyszła za mąż za wdowca Władysława Izdebskiego, który z pierwszego małżeństwa miał córkę Janinę /zamężną później Berszakiewicz - zmarłą w dniu Wszystkich Świętych (1.XI) w 1971 r. /

III. Rodzeństwo Mili /Mila najmłodsza /

1/ Roman, zginął w I wojnie światowej, brał udział,jako Polak, w podziemnej polskiej konspiracji i albo został rozstrzelany, albo sam sobie życie odebrał - nikt w rodzinie nic o nim nie mógł się dowiedzieć,

2/ Julian też zginął w I wojnie światowej - nikt też nic bliżej nie wie.

3/ Aleks /Aleksander/ w rodzinie mówi się Alek - był w Polsce w wojsku, w artylerii, major - podczas II wojny światowej, dostał się do Londynu, został w Londynie, obecnie jest pułkownikiem. Adres zna jego żona Stefania Izdebska, Tarnów, ul.Starowolskiego 2 m.5.

4/ Władysław, zdał maturę przed wojną w Równem, skończył Politechnikę Lwowską, po skończeniu politechniki mieszkał w Warszawie - podczas wojny też był w Londynie - obecnie mieszka w Ameryce. Adres zna żona Aleksandra /Aleksego?/ p. Stefania Izdebska z Tarnowa.

5/ Mila najmłodsza, urodziła się w Rostowie nad Donem, gimnazjum ukończyła na Wołyniu, miejscowości p.Halina nie pamięta/ - potem mieszkała aż do zamążpójścia w Zdołbunowie k/Równego u swojej przyrodniej siostry p.Janiny Berszakiewicz /1971 r./

IV. Ojciec Mili - Władysław, był w miejscowości Sławuta na Wołyniu koło Szepetówki - administratorem majątku ks.Sanguszki - pokłóciwszy się z księciem mieszkał potem w Żytomierzu, a potem-Rostowie nad Donem, gdzie pracował w jakimś urzędzie - i musiał mieć ciężkie warunki materialne. Jego żona umarła w Rostowie, kiedy Mila była małym dzieckiem. Za czasów polskich przeniósł się na Wołyń do jakiegoś miasteczka koło Łucka albo koło Równego, gdzie był sędzią i tam umarł koło roku 1932.

V. P.Halinie mówił, że Mila parę dni przed swoją śmiercią była u niej w domu, była bardzo zmieniona, nawet fizycznie nie podobna do siebie, - powtarzała ciągle: "Nie wypuszczają ich z więzienia".
W parę dni później p.Janina Berszakiewicz zawiadomiła p.Halinę, że pogrzeb Mili będzie za 2 dni, że Mila odebrała sobie życie w czasie Zielonych Świątek, kiedy wszyscy lokatorzy z jej mieszkania wyjechali.

Notatkę sporządziła Ewa Korczyńska

Warszawa, dnia 26.X.1973 r.

Za zgodność Maria Wittek

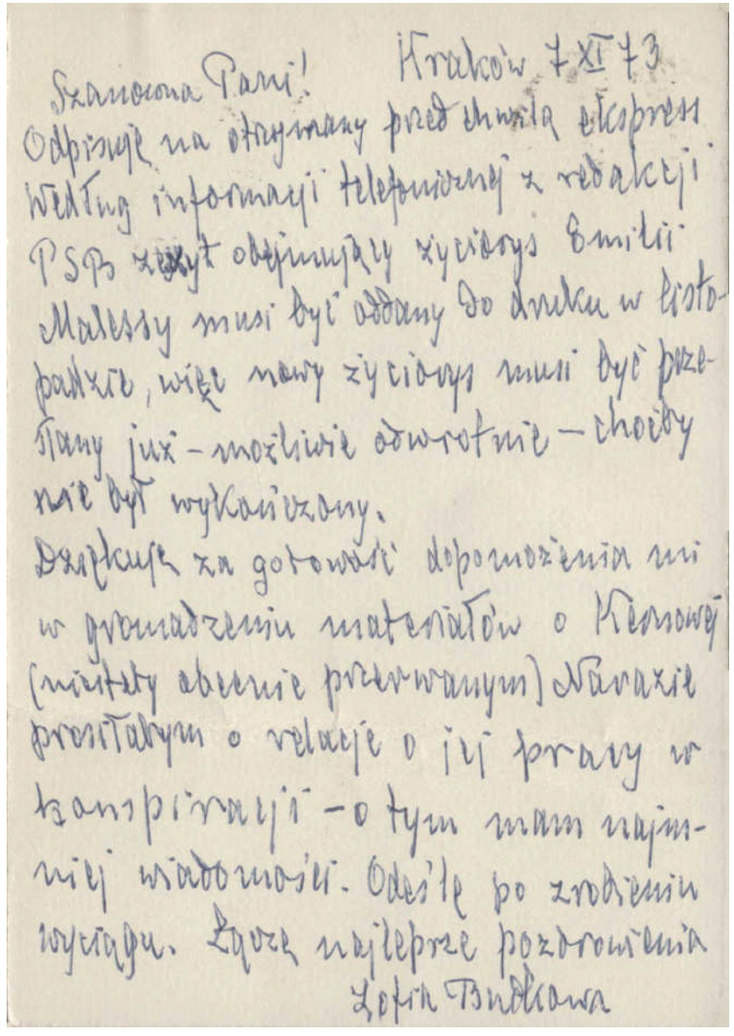

Szanowna Pani!
Odpisuję na otrzymany przed chwilą ekspress
według informacji telefonicznej z redakcji
PSB zeszyt obejmujący życiorys Emilii
Malessy musi być oddany do druku w listo-
padzie, więc nasz życiorys musi być prze-
słany już - możliwie odwrotnie - choćby
nie był wykończony.
Dziękuję za gotowość dopomożenia mi
w gromadzeniu materiałów o Pilsudowej
(niestety obecnie przerwanym) Nawiązuję
prośbą o relację o jej pracy w
konspiracji - o tym mam najmniej
wiadomości. Odeślę po zrobieniu
wyciągu. Łączę najlepsze pozdrowienia
Zofia Budkowa
Kraków 7 XI 73

Korespondencja od p. Zofii Budkowej w sprawie danych do życiorysu Emilii Malessy dla gen. Marii Wittek opracowującej dla redakcji Polskiego Słownika Biograficznego biogram Emilii Malessy, 1973 r.; AAN, Archiwum Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn.1697

Correspondence from Mrs. Zofia Budkowa regarding information for Emilia Malessa's biography to General Maria Wittek who prepared the biography of Emilia Malessa for the editors of the Polish Biographical Dictionary, 1973; AAN, Archive of Women's History in the Fight for Polish Independence, ref. 1697

WTK. N22 2.VI.74

PANI NA „ZAGRODZIE"

Emilia Malessa-Piwnikowa

NIEPISANYM prawem, każdej wybitniejszej indywidualności nadaje otoczenie jakieś drugie „nazwisko". Raz pochlebnie, to znów wręcz obraźliwe, ale zawsze trafiające w sedno cech danej osoby lub pełnionych przez nią funkcji. Na przykład Emilię Malessę-Piwnikową, z racji zajmowanego stanowiska kierowniczki Komórki Łączności z Zagranicą przy Komendzie Głównej SZP-ZWZ-AK, noszącej kryptonimy: „Zenobia", „Lza" i „Załoga", a od połowy 1942 r. „Zagroda" — nazywano żartobliwie „Panią na »Zagrodzie«".

A oto krótki „portret" Pani na „Zagrodzie" tragicznie zmarłej w 1949 r. postaci całkowicie zapomnianej, mimo że w latach 1939—1945 należała do ścisłej czołówki działaczy polskiego ruchu oporu.

*

Emilia z Izdebskich Malessa-Piwnikowa, pseudonimy: **„Maniuta" „Mila" „Miłosza"** i **„Marcysia"** córka sędziego, urodzona w 1909 r. na Wołyniu, w latach trzydziestych żona ekonomisty zatrudnionego przy budowie portu gdyńskiego Stanisława Malessy, z którym rozwiodła się tuż przed wybuchem wojny — była kobietą o rzadko spotykanej skali walorów. Zewnętrznych — w postaci wyjątkowej urody, elegancji, świetnych manier i przemiłego sposobu bycia oraz wewnętrznych, szczególnie rozległych, zaskakujących różnorodnością zainteresowań, siłą intelektu i głębią duchowego bogactwa.

Rzecz przy tym znamienna, że wszyscy, którzy znali ją bliżej widzieli w niej dwie zgoła odrębne indywidualności: urzędowa — trochę despotyczną i autorytatywną, nie znoszącą sprzeciwu czy odwlekania raz wydanych poleceń, bardzo wymagającą, ale też bardzo wyrozumiałą i ludzką. I tą z prywatnego życia — rozśpiewaną, wesołą, błyszczącą fajerwerkami dowcipu, uroczą w słowie i geście, serdeczną w stosunku do otoczenia.

Niemal bezpośrednio po powrocie z wrześniowej kampanii, którą odbyła jako... kierowca samochodu ppłk. **Klemensa Rudnickiego**, weszła Malessa w szeregi powstającej właśnie Służby Zwycięstwu Polski, obejmując na polecenie mjr **Janiny Karasiówny („Bronka")** funkcje organizatorki i kierowniczki Komórki Łączności z Zagranicą, przy Wydziale Łączności Konspiracyjnej (VK) w Dziale V Komendy Głównej SZP, a następnie ZWZ-AK.

Szeroki rozmach, niewyczerpane zasoby przedsiębiorczości i zdolności organizacyjnych Malessy znalazły na przydzielonym odcinku działania wielkie pole popisu. Rychło też powstały fundamentalne zarysy projektowanej placówki, która ciągle rozbudowywana i doskonalona działała przez wszystkie lata wojny, pełniąc funkcję specjalnego frontu i oddając sprawie polskiej olbrzymie, choć dotąd ani w pełni znane, ani doceniane zasługi.

Władztwo „Pani na Zagrodzie" miało wyjątkowo rozległe granice. Przebiegało bowiem kurierskimi szlakami od Warszawy i Krakowa poprzez Niemcy lub Węgry, Jugosławię i Włochy do siedziby rządu emigracyjnego w Paryżu, a po jego przeniesieniu się do Londynu — dłonie Malessy powiązały nową siedzibę Centrali z władzami krajowego podziemia dziesiątkiem dalekobieżnych linii, obejmujących zasięgiem całą zachodnią i południową Europę, kraje skandynawskie, Bliski Wschód, północne wybrzeże Afryki i Gibraltar.

Rezydując najczęściej w jednym ze swych konspiracyjnych „biur", mieszczących się w domu na rogu ulic Nowogrodzkiej i Marszałkowskiej, organizowała trasy, koordynowała ruch kurierski, kierowała nim, sprawując zarazem bezpośredni nadzór nad techniczną stroną wysyłki i odbioru poczty. Ona też znając każdorazowo ważność i pilność danej przesyłki — miała prawa decydować, którą trasą aktualna poczta powinna iść, aby najszybciej dotrzeć do celu, i który kurier będzie ten kurs realizował.

Pracując na powierzonym odcinku z żarliwą pasją i najwyższą ofiarnością — oddała Polsce Podziemnej ogromne zasługi. Swoim bezkompromisowym oddaniem się ojczyźnianej sprawie zyskała zarówno gorącą sympatię całego zespołu współpracowników i podkomendnych, jak i wielkie uznanie ze strony władz zwierzchnich łącznościowego podziemia. Jego konkretnym wyrazem był awans do stopnia kapitana i Order Virtuti Militari V klasy.

Poza wszystkim cechowała Malessę wyjątkowo rozwinięta wrażliwość i rzadko spotykany zmysł intuicji. Kierując się jakimiś wewnętrznymi przeświadczeniami wydawała czasem zupełnie w pierwszej chwili niezrozumiałe polecenia: ten lokal konspiracyjny trzeba natychmiast zlikwidować, ten pan lub ta pani dziś jeszcze musi zmienić mieszkanie i dokumenty. Dzień lub dwa później na dany punkt czy adres wpadało Gestapo...

*

Mimo czarujących właściwości osobistych, tak ujmujących i fascynujących bliższe i dalsze otoczenie — sama w małżeńskim życiu szczęścia nie zaznała. Po rozwodzie z Malessą, przyszła druga wielka miłość w jej życiu. Był nią „cichociemny" por. **Jan Piwnik („Donat", „Ponury")** — sławny później dowódca oddziałów partyzanckich, na których czele walczył w lasach kieleckich, na Polesiu i Wileńszczyźnie.:

Pobrali się, ale wnet po ślubie „Ponury" odszedł na partyzancki front, aby po wielu akcjach i walkach zginąć dnia 16 czerwca 1944 r. w ciężkim boju pod Jewłaszami.

W marcowej wsypie mimo że jej punkt ciężkości ustawiony był przede wszystkim na aresztowanie kierownictwa i aktywu „Zagrody" — „Marcysia" zdołała zmylić pogonie i wyjść z osaczenia cało. Aby po krótkiej przerwie i zmianie lokali konspiracyjnych podjąć dawną działalność. Tym razem trudniejszą niż kiedykolwiek dotąd — bo na gruzach zniszczonych uderzeniem wroga agend i tras.

Po powstaniu, które spędziła walcząc w Batalionie Szturmowym kpt. Bilskiego „Rum" — wyjechała z synem Michałem do Krakowa, gdzie przy pomocy kierownika krakowskiej bazy łącznościowej „Kopiec", **Adama Łukaszewskiego** („Jan") założyła nową siedzibę „Zagrody" przy ul. Smoleńsk 10. Tu właśnie, w oparciu o współpracę swych zastępczyń „Anny" Teresy" (nazwisko nieznane) i Elżbiety Zawackiej oraz szczupłego grona kurierów odbudowała podstawowe elementy łączności, z trasami na Wiedeń, Berlin i Kopenhagę.

JÓZEF BIENIEK

Artykuł o „Marcysi" pt. Pani na „Zagrodzie", Józef Bieniek, WTK nr 22 z 2.06.1974 r.; AAN, Archiwum Historii Kobiet w Walce o Niepodległość Polski, sygn.1697

An article about „Marcysia" entitled The Lady of the „Farm", written by Józef Bieniek, WTK No. 22 of June 2, 1974; AAN, Archive of Women's History in the Fight for Polish Independence, ref. 1697

ANNA LESKA-DAAB

Anna Leska-Daab
1910 - 1998

Anna Leska - Daab urodziła się 14 listopada 1910 r. w rodzinie Juliusza Stanisława Natanson-Leskiego i Marii Marty z Olszyńskich. Jej bratem był Kazimierz Leski, działający pod pseudonimem Bradl legendarny oficer wywiadu Armii Krajowej. Anna ukończyła słynną szkołę Cecylii Platterówny w Warszawie.

Jako jedna z nielicznwych kobiet posiadała w czasach II RP uprawnienia do pilotowania szybowców, balonów i samolotów. Od 1938 r. była członkiem Aeroklubu Warszawskiego, mieszczącego się na Polu Mokotowskim w Warszawie. W pierwszych dniach września 1939 r. została powołana jako pilot do pomocniczej służby w lotnictwie i przydzielona do eskadry łącznikowej Naczelnego Dowództwa Lotnictwa. Polscy lotnicy musieli wówczas ewakuować z bombardowanej Warszawy w głąb kraju samoloty stacjonujące na lotnisku Okęcie, wykorzystując do maskowania maszyn zadrzewienie

Anna Leska-Daab
1910 - 1998

Anna Leska - Daab was born on November 14, 1910, into the family of Juliusz Stanisław Natanson-Leski and Maria Marta, née Olszyńska. Her brother was Kazimierz Leski, the legendary intelligence officer of the Home Army, operating under the pseudonym Bradl. Anna graduated from the famous school named after Cecylia Platterówna in Warsaw.

As one of few women, she had the license to fly gliders, hot-air balloons, and airplanes during the Second Polish Republic. From 1938, she was a member of the Warsaw Aero Club, located at Pole Mokotowskie in Warsaw. In the first days of September, 1939, she was appointed as pilot for auxiliary service in aviation, and assigned to the liaison squadron of the Supreme Aviation Command. At that time, Polish aviators had to evacuate the planes stationed at the Okęcie airport from bombarded Warsaw into the interior of the country, using forest trees and the terrain con-

Anna Leska w kombinezonie lotniczym ATA z przewieszonym przez ramię spadochronem, 1941-1945 r.; AAN, Akta Kazimierza Leskiego, sygn. 41.

Anna Leska, in an ATA flight suit with a parachute slung over her shoulder, 1941-1945; AAN, Files of Kazimierz Leski, ref. 41.

lasów i uwarunkowania terenu. Tak opisuje te chwile Anna Leska w swoich wspomnieniach: *Przetransportowane tu uprzednio i zamaskowane między drzewami samoloty wyprowadzało się z lasku między jednym a drugim nalotem, rozkładało skrzydła i nie czekając na rozgrzanie silnika, startowało z niewykopanego pola kartofli.* Podczas jednej z takich akcji Leska poderwała maszynę w ostatniej chwili uciekając przed niemieckim nalotem.

Grupa w której latała Leska wykonywała na nieuzbrojonych samolotach loty łącznikowe, operując z lądowisk we wschodniej Polsce, w Krasnymstawie, Dubnie i Podhajcach. Loty odbywały się w trudnych warunkach wojennych, często pod obstrzałem, z wykorzystaniem lotnisk polowych. Jeszcze we wrześniu 1939 r. Leska otrzymała wraz z innymi lotnikami rozkaz przelotu do Rumunii, gdzie samoloty zostały zarekwirowane, a personel latający internowany w Focsani. Następnie w listopadzie 1939 r. przedostała się do Francji, gdzie została wcielona w randze podporucznika czasu wojny do Polskich Sił Powietrznych. Po kapitulacji Francji trafiła do Wielkiej Brytanii i rozpoczęła starania o przyjęcie w szeregi brytyjskiej Air Transport Auxiliary. 6 stycznia 1941, po przeszkoleniu i zdaniu egzaminów, została pilotem w szeregach ATA. Pracowała tam wspólnie z innymi latającymi Polkami, Stefanią Wojtulanis i Jadwigą Piłsudską, córką marszałka Józefa Piłsudskiego. Leska pilotowała dla ATA samoloty z fabryk i warsztatów remontowych do jednostek bojowych, uczestniczyła w przerzutach sprzętu latającego. Przetransportowała przeszło 700 samolotów różnych typów. Piloci w ATA musieli przesiadać się z jednego typu samolotu na drugi, często prowadzili maszyny

ditions to mask the machines. This is how Anna Leska describes these moments in her memoirs: *The planes previously transported here and masked among the trees were taken out of the forests between raids, and their wings were spread without waiting for the engine to warm up. The planes then took off from an unexplored potato field.* During one of such actions, Leska picked up the machine at the last moment, escaping from the German air raid.

The group in which Leska flew performed liaison flights on unarmed planes, operating from landing sites in eastern Poland, in Krasnystaw, Dubno and Podhajce. The flights took place in difficult war conditions, often under fire, with the use of field airfields. It was still in September of 1939 that Leska, along with other airmen, received an order to fly to Romania, where the planes were confiscated, and the flying personnel interned in Focsani. Then, in November 1939, she made her way to France, where she was incorporated into the Polish Air Force as a wartime second lieutenant. After the capitulation of France, she ended up in Great Britain, and began efforts to become a member of the British Air Transport Auxiliary. On January 6, 1941, after training and passing exams, she became a pilot in the ranks of the ATA. She worked there along with other flying Polish women, inter alia, Stefania Wojtulanis and Jadwiga Piłsudska, daughter of Marshal Józef Piłsudski. Leska piloted planes for ATA from factories and repair workshops to combat units, and participated in the transfer of flying equipment. She transported over 700 aircraft of various types. Pilots in ATA had to change from one type of plane to another, they often flew damaged machines, suitable for repair. They flew both maneuverable and fast fighters, such as the Spitfire and Mustang, as well as the

uszkodzone, nadające się do remontu. Latali zarówno na zwrotnych i szybkich myśliwcach takich jak Spitfire czy Mustang, jak i na czterosilnikowych ciężkich bombowcach Lancaster czy B-17, zwanych „latającymi fortecami". Leska nie odbywała lotów bojowych ale jej praca była równie niebezpieczna, wymagała wielkiej odwagi, determinacji i doskonałych umiejętności pilotażu.

W 1947 r. Anna Leska wyszła za mąż za Mieczysława Daaba, lotnika 301 Dywizjonu. Na powrót do ojczyzny zdecydowali się w 1977 r.. Po powrocie do kraju brała udział w życiu środowisk lotniczych, była członkiem Zarządu Warszawskiego Klubu Seniorów Lotnictwa.

Anna Leska-Daab została odznaczona 28 grudnia 1945 r. Srebrnym Krzyżem Zasług Dowództwa Sił Powietrznych w Londynie, 15 stycznia 1947 r. Angielskim Królewskim Medalem („King's Medal for Service Foreign Office"), a w Polsce medalem *Zasłużony dla Lotnictwa* i *Medalem za Obronność Kraju*. Zmarła 21 stycznia 1998 r..

Została pochowana z honorami wojskowymi na warszawskich Powązkach. Pozostaje w pamięci jako wielka dama polskiego lotnictwa.

four-engine Lancaster or B-17 heavy bombers, known as „flying fortresses". Leska did not pilot any sort of combat flights, but her work was equally dangerous, as it required great courage, determination and excellent piloting skills.

In 1947, Anna Leska married Mieczysław Daab, an airman of the 301 Squadron. They decided to return to their homeland in 1977. After returning to Poland, Anna Leska-Daab participated in the life of aviation communities, and was a member of the Management Board of the Warsaw Aviation Senior Club.

On December 28, 1945, Anna Leska-Daab was awarded with the Silver Cross of Merit of the Air Force Command in London, on January 15, 1947, with the English Royal Medal („King's Medal for Service Foreign Office"), and in Poland with the *Medal of Merit for Aviation, and the Medal for National Defense*. She died on January 21st, 1998.

She was buried with military honors in Warsaw's Powązki Military Cemetery. She remains remembered as the great lady of Polish aviation.

Anna Leska za sterami myśliwca Spitfire'a, 1941-1945 r.;
AAN, Akta Kazimierza Leskiego, sygn. 41.

Anna Leska at the controls of a Spitfire fighter, 1941-1945;
AAN, Files of Kazimierz Leski, ref. 41.

A POLISH PILOT WHO FLIES A SPITFIRE FOR THE A.T.A.

SKRZYDŁA
Wiadomości ze Świata
"WINGS"— PERIODICAL OF THE POLISH AIR FORCE.
PISMO ŻOŁNIERZY POLSKICH SIŁ POW.
Rok IV. Nr. 6/407. 15-31 MARCA 1943 r. Cena 6d

Wysoko powiewa proporzec, dzierżony przez kobietę-Polkę w ciągu dziejów. Reprezentuje on Ją wszędzie: przy ognisku domowym, u źródeł wiedzy, na polu nauki. Lotnictwo polskie napawa dumą, że Polki reprezentowane są w jego skrzydlatym wyniku. Powyższa fotografia przedstawia trzy polskie pilotki transportowe z brytyjską Komendantką A.T.A. na czele. Stoją od lewej do prawej: 3rd Officer Anna Leska, Commander Pauline Gower, M.B.E., 2nd Officer Barbara Wojtulanis i 1st Officer Jadwiga Piłsudska.

Artykuł w Skrzydła. Wiadomości ze świata, nr. 6/407, 15-31.03.1943 r.;
AAN, Akta Kazimierza Leskiego, sygn. 41.

Article in Wings. World news, no. 6/407, March 15-31, 1943;
AAN, Files of Kazimierz Leski, ref. 41.

W słoneczny, ciepły dzień, nasi rodzice przywieźli siostrę i mnie na Mokotów, do 1-go pułku lotniczego, gdzie miałyśmy obiecane "polatanie". Tak to pierwszy raz znalazłam się w powietrzu mając 9 czy 10 lat. Będący wówczas jeszcze kapitanem w randze kapitana - Bolesław Stachoń, prowadził mnie za rękę do oczekującego przy hangarach ~~kotwic~~ - Hanriot'a i pytał, czy się nie boję. Plącząc mu się koło kolan starałam się zrozumieć, czego się mam bać. Na strach wogóle nie było miejsca, ~~zkwiałam~~ tylko ciekawość, niecierpliwość i chęć jaknajprędszego znalezienia się w samolocie i w powietrzu. Od tej chwili kpt. Stachoń stał się moim bohaterem i ideałem; ~~zkaż~~ nie przypominam sobie jednak, żebym go o tym kiedykolwiek w częstych spotkaniach w o wiele późniejszych latach, zawiadomiła. Wrażenia z tego lotu wprawiły mnie w "siódme niebo", ~~zwłaszcza~~, że poza różnemi wykrętasami, górkami i looping'iem, Kpt. Stachoń w pewnej chwili wyłączył silnik i lądowaliśmy w zupełnej ciszy, jak mi to później przypominało - jak na szybowcu. Z pomocą wygramoliłam się z Hanriot'a, ~~zkwiłam~~ ~~zdecydowałam~~ ~~zostać~~ ~~pilotem~~ Pamiętam trochę wystraszoną twarz matki, która z nas czworga jedyna pozostała na ziemi, gdyż i ojciec i siostra też latali, ~~zmartwy~~ i która niespokojnie oczekiwała na swoje większe i mniejsze pisklęta. Nie pamiętam, czy powiedziałam to, czy nie, ale postanowiłam że za wszelką cenę będę latać. Wiedziałam, że muszę jeszcze parę dobrych lat podrosnąć i że ~~zkwiłam~~ muszę cierpliwie poczekać, ale byłam zupełnie pewna, że mi się uda zostać pilotem.

Nie zastanawiając się nad tym wogóle, miałam kopletne zaufanie do pilota ~~zczytam~~ tak, jak i w ciągu mego całego życia nie miałam nigdy wątpliwości do kompetencji pilota samolotu lub kierowcy samochodu, w którym jestem pasażerem. Mogę widzieć jego błędy, ale nigdy nie wzbudzało to we mnie uczucia strachu, niepewności czy przerażenia nawet, jak to często obserwowałam u moich latających koleżanek czy współtowarzyszy podróży ~~samochodowych~~ pod-

czas jakichś mniej, lub bardziej ryzykownych wyczynów. Naraziłam się wielokrotnie z tego powodu na zarzuty, że albo niemam wogóle nerwów, albo nie zdaję sobie sprawy z niebezpieczeństwa. Jedna i druga hipoteza jest do przyjęcia oczywiście. Muszę także dodać, że uczucie strachu udziela się, także i pilotowi i dla dobra ogólnego lepiej jest, by ta atmosfera nie zaistniała.

Minęło dobrych kilka lat z marzeniami o lataniu zacz jonemi gdzieś w ~~kąt~~ zakątkach mego mózgu. W międzyczasie była szkoła, najpierw w klasztorze Urszulanek, potem na pensji im C. Zyberk-Plater w Wwie. Potem był okres koński w moim życiu. Wierząc, że Papież jest nieomylny /nie dzieląc włosa na części/ - napisałam do Watykanu list, licząc się z tym, że jeśli Papież odpisze, że własnego konia będę miała, - tak się też stanie. Odpowiedzi nie dostałam, ale że "wiara cuda czyni", moje marzenie się spełniło; siostra i ja dostałyśmy od rodziców po młodym koniku ku naszej nieopisanej radości. Oczywiście ciągle jeszcze byłam za młoda, by myśleć o lataniu i, prawdę mówiąc - chyba wtedy o tym zupełnie nie myślałam, zajęta wyłącznie czterema nogami mego rumaka i jazdą konną, która nie wymaga granicy wieku. ~~Jazda konna~~ dała mi wiele wrażeń, przyjemności i wspomnień, które do dziś są żywe w mojej pamięci. W W-wie jeździłyśmy na ujeżdżalni Wyższej Szkoły Woj., na Końcu Koszykowej. Miałyśmy wielu zjanomych i przyjaciół w Kawalerii, z którymi do dziś utrzymujemy kontakt. Jeździłyśmy też na wielu koniach należących lub przydzielonych różnym oficerom i miałyśmy wiele satysfakcji widząc wyniki tej powolnej i cierpliwej pracy nad koniem, z których każdy był inny i miał inny charakter, cechy i możliwości.

Wspomnienia Anny Leskiej z lat młodzieńczych i fascynacji lataniem;
AAN, Akta Kazimierza Leskiego, sygn. 40.

Anna Leska's memories of her teenage years, and her fascination with flying;
AAN, Files of Kazimierz Leski, ref. 40.

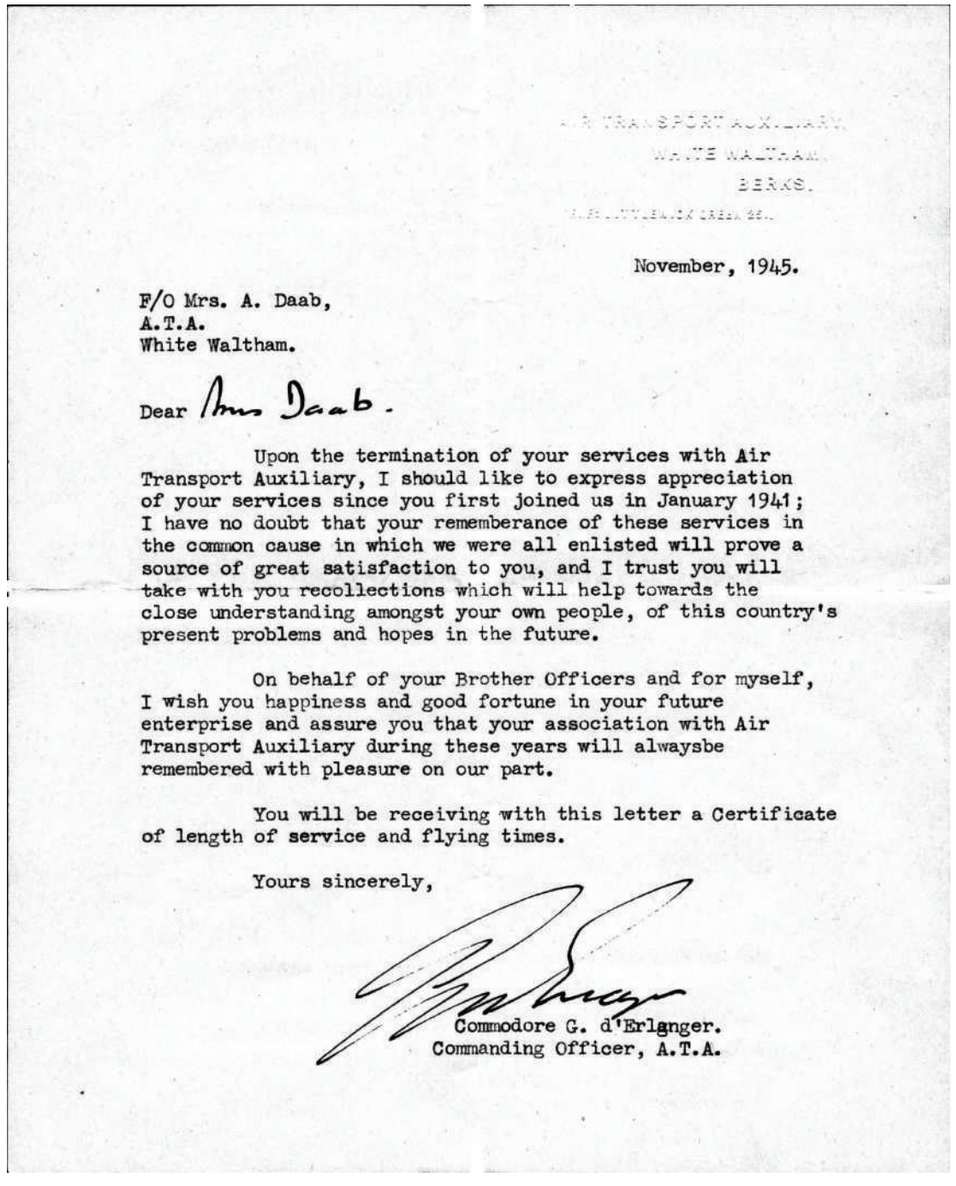

AIR TRANSPORT AUXILIARY,
WHITE WALTHAM,
BERKS.

November, 1945.

F/O Mrs. A. Daab,
A.T.A.
White Waltham.

Dear Mrs Daab.

Upon the termination of your services with Air Transport Auxiliary, I should like to express appreciation of your services since you first joined us in January 1941; I have no doubt that your rememberance of these services in the common cause in which we were all enlisted will prove a source of great satisfaction to you, and I trust you will take with you recollections which will help towards the close understanding amongst your own people, of this country's present problems and hopes in the future.

On behalf of your Brother Officers and for myself, I wish you happiness and good fortune in your future enterprise and assure you that your association with Air Transport Auxiliary during these years will alwaysbe remembered with pleasure on our part.

You will be receiving with this letter a Certificate of length of service and flying times.

Yours sincerely,

Commodore G. d'Erlanger.
Commanding Officer, A.T.A.

Pismo z wyrazami uznania dla Anny Leskiej za jej służbę w Air Transport Auxiliary (ATA) przesłane przez dowódcę ATA, Sir Gerarda d'Erlanger'a, 1945 r.; AAN, Akta Kazimierza Leskiego, sygn. 41.

Letter of appreciation to Anna Leska for her service in Air Transport Auxiliary (ATA) sent by ATA commander, Sir Gerard d'Erlanger, 1945; AAN, Files of Kazimierz Leski, ref. 41.

Anna Leska z psami. Zdjęcie z młodości, wykonane prawdopodobnie przed 1939 r.; AAN, Akta Kazimierza Leskiego, sygn. 95.

Anna Leska with dogs. Photo from her youth, probably taken before 1939; AAN, Files of Kazimierz Leski, ref. 95.

Z przeżyć zapamiętanych najlepiej - to kilka fragmentów następujących lotów: Tiger Moth z Hatfield do Prestwick w zimie, pogoda paskudna. Najdogodniejsza trasa okazała się nie do przebycia z powodu niskich chmur, więc zdecydowałem się polecieć doliną rzeki, trochę krętą ale wyglądającą w danym momencie na możliwą. Jednak po krótkiej chwili lotu pogoda się "zamknęła", chmury zeszły prawie na sam dół doliny i przyszła straszna ulewa. Nie mogłem zawrócić nie widząc ścian doliny i wiedząc, że [illegible] jest ona bardzo wąska. Widziałem tylko błyskającą od czasu do czasu wodę rzeki pod sobą. Dolina na szczęście kończyła się płasko i wyleciałem po drugiej stronie pasma gór, wprost w słoneczną pogodę z paroma więcej siwymi włosami.

Wspomnienia Anny Leskiej-Daab z najtrudniejszych lotów, które wykonywała w ATA; AAN, Akta Kazimierza Leskiego, sygn. 40.

Anna Leska-Daab's memories of the most difficult flights she performed at ATA; AAN, Files of Kazimierz Leski, ref. 40.

Karykatura Anny Leskiej w kombinezonie lotniczym ATA, 1941-1945 r.; AAN, Akta Kazimierza Leskiego, sygn. 194.

Caricature of Anna Leska in ATA flight suit, 1941-1945; AAN, Files of Kazimierz Leski, ref. 194.

Zdjęcie portretowe Anny Leskiej wykonane w londyńskim studio Foyer, 1941-1945 r.;
AAN, Akta Kazimierza Leskiego, sygn. 41.

Portrait of Anna Leska, taken in the London Foyer studio, 1941-1945;
AAN, Files of Kazimierz Leski, ref. 41.

Realizacja wystawy:
Stowarzyszenie Liga Kobiet Polskich
przy współpracy z Archiwum Akt Nowych

Opracowanie merytoryczne wystawy:
Monika Mossakowska-Biało, dr Leszek S. Zakrzewski

Opracowanie graficzne wystawy:
Beata Świerczyńska

Dokumenty i obiekty pochodzą ze zbiorów:
Archiwum Akt Nowych, Narodowego Archiwum Cyfrowego,
Instytutu Pamięci Narodowej (domena publiczna IPN)

Tłumaczenie:
Małgorzata Berezowska

Wydawca:
Liga Kobiet Polskich
00-511 Warszawa
ul. Nowogrodzka 31
ligakobietpolskich.pl

Koordynator projektu:
Magdalena Niedziółka
Vice Prezes Ligi Kobiet Polskich

Druk:
EBMDRUK Drukarnia
ebmdruk.pl

Implementation of the exhibition:
Polish Women's League Association in cooperation
with Archives of New Records

Substantive study of the exhibition:
Monika Mossakowska-Biało, dr Leszek S. Zakrzewski

Graphic layout of the exhibition:
Beata Świerczyńska

Documents and objects come from collections belonging to:
Archives of New Records, The National Digital Archive,
The Institute of National Remembrance (IPN public domain)

Translation:
Małgorzata Berezowska

Publisher:
Polish Women's League Association
00-511 Warsaw
31 Nowogrodzka Street
ligakobietpolskich.pl

Project coordinator:
Magdalena Niedziułka
Vice President of Polish Women's League

Print:
EBMDRUK Drukarnia
ebmdruk.pl

Copyrights by:
Archiwum Akt Nowych, Liga Kobiet Polskich

Patronat honorowy europosła **Ryszarda Czarneckiego**
b. wiceprzewodniczącego PE

Honorary patronage of MEP **Ryszard Czarnecki**,
former vice-president of the European Parliament

Dofinansowano ze środków Programu Wieloletniego
NIEPODLEGŁA na lata 2017-2022 w ramach
Rządowego Programu Dotacyjnego „Niepodległa"

Made possible in part by funding from the Multi-annual
Programme NIEPODLEGŁA 2017—2022 as part of
the Governmental "Niepodległa" Funding Programme

niepodległa

Organizator:
Organizer:

Partnerzy:
Partners:

Patronat medialny:
Media patronage: